

*Vad bestämmer de svenska
exportmarknadsandelarnas utveckling?*

EFI, EKONOMISKA FORSKNINGSINSTITUTET

Handelshögskolan i Stockholm

Adress: Sveavägen 65, Box 6501, 113 83 Stockholm. Tel. 08-736 01 20

- * grundades år 1929
- * är en vetenskaplig forskningsinstitution vid Handelshögskolan i Stockholm
- * bedriver teoretisk och empirisk forskning inom företagsekonomin och samhällsekonomin olika områden och ger i samband därmed avancerad utbildning
- * söker välja forskningsobjekt efter forskningsområdenas behov av teoretisk och praktisk vidareutveckling, projektens metodologiska intresse samt problemställningarnas generalitet
- * offentliggör alla forskningsresultat; detta sker i institutets skriftserier och seminarier, genom tidskriftsartiklar samt via undervisning vid Handelshögskolan och annorstädes samt ofta också i artikelform
- * består av ett 100-tal forskare, främst ekonomer men också psykologer, sociologer och statistiker
- * har organiserat sin forskningsverksamhet i följande sektioner och fristående program

- A Arbetslivs- och företagsledningsfrågor
- B Redovisning och finansiering
- C Kostnads- intäktsanalys
- D Distributionsekonomi, strukturekonomi och marknadspolitik
- ES Ekonomisk statistik
- FI Finansiell ekonomi
- F Förvaltningsekonomi
- I Ekonomisk informationsbehandling
- IEG Internationell ekonomi och geografi
- P Ekonomisk psykologi
- S Samhällsekonomi
- PMO Forskningsprogrammet människa och organisation
- FDR Fonden för handels- och distributionsforskning

Staffan Hultén

Vad bestämmer
de svenska export-
marknadsandelarnas
utveckling?

EFI, EKONOMISKA
FORSKNINGSINSTITUTET

Akademisk avhandling för
erhållande av ekonomie doktorsexamen
vid Handelshögskolan i Stockholm
Stockholm 1988

Omslagslayout: Susanne Pagoldh
© EFI och författaren
ISBN 91-7258-238-3
UDK 330.341.4
339.564
621.7

Företal

Föreliggande arbete utgör resultatet av ett forskningsprojekt som bedrivits vid Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm.

Som brukligt är vid Ekonomiska Forskningsinstitutet har författaren haft full frihet att självständigt utforma projekt- och resultatredovisning.

Institutet är tacksamt för det finansiella stöd från Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet samt från Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelser, som gjort det möjligt att genomföra projektet.

Stockholm i juli 1988

Lars-Gunnar Mattsson
Institutets chef

Chef för sektionen för
Distributionsekonomi, Struktur-
ekonomi och Marknadspolitik

Förord

Frågan om de svenska exportmarknadsandelarnas utveckling har varit ett återkommande tema i den ekonomiska debatten under snart 15 år. Utgångspunkten för detta avhandlingsprojekt var att marknadsandelsutvecklingen, som dittills huvudsakligen förklarats med den svenska kostnadsutvecklingen och den svenska exportstrukturen, borde kunna analyseras med verktyg hämtade från industriell omvandlingsteori.

Detta avsteg från ett av traditionen givet förhållningssätt har både varit givande och krävande. Ofta har jag fått anledning att inse hur svårt det är att kommunicera nya idéer och infallsvinklar på ett etablerat problem.

Det ovanstående har också medfört att det varit nödvändigt att få verka i en ur vetenskaplig synvinkel fri forskningsmiljö och en sådan har jag haft förmånen att arbeta i vid sektionen för Distributionsekonomi, Strukturekonomi och Marknadspolitik vid EFI. Bland alla de medarbetare på sektionen vilka givit värdefulla synpunkter på arbetspapper och avhandlingsmanus vill jag speciellt tacka ekonomie licentiat Lena Björklund och civilekonom Anders Lundgren.

Jag vill rikta ett speciellt tack till min handledare professor Lars-Gunnar Mattsson för värdefulla synpunkter och ett omistligt stöd under avhandlingsarbetets gång. Docent Jan Valdelin får ståta med äran att ha initierat detta avhandlingsarbete och han har även därefter bidragit med konstruktiva synpunkter och

stimulerande kritik. Avhandlingsprojektet lånade redan från starten in mycket av professor Erik Dahmén syn på industriell omvandling. Under färdigställandet av avhandlingstexten har han därtill givit kommentarer och förslag till förbättringar vilka här tacksamt noteras.

Professor Claes-Robert Julander har också bidragit med värdefulla kommentarer, framför allt på avhandlingens statistiskt-deskriptiva delar.

Bland alla de andra personer vilka vid en tidpunkt eller en annan tagit sig tid att kommentera eller på annat sätt bidra till detta avhandlingsarbete vill jag speciellt tacka civilekonom Rolf Lind för synpunkter på avhandlingstextens disposition och Alberto Izquierdo för kritiska kommentarer och hjälp med insamling av datamaterial.

Jag vill också rikta ett varmt tack till de som bidragit till avhandlingsprojektets finansiering. I första hand gäller detta Humanistiskt-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet som varit projektets huvudfinansiär. Men det riktar sig också till MTC som gav mig ett projekteringsanslag våren 1981 och Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelser vilka med ett forskningsanslag bidrog verksamt till att projektet kunde föras i hamn.

Slutligen vill jag tacka Ann-Charlotte Edgren för hjälp med utskrifter av arbetspapper och avhandlingsmanus, Susanne Pagoldh för att hon gjort bokens omslag, Marie Martinsson för administrationen av tryckningen och Lucy Loerzer för hjälp med den engelska språkgranskningen.

Stockholm i juli 1988

Staffan Hultén

Innehållsförteckning

	<u>sid</u>
1 INLEDNING OCH SYFTE	1
Avhandlingens disposition	3
Syfte	5
Fem teoretiska förklaringar till marknadsandelarnas utveckling	6
2 DEN EKONOMISKA BAKGRUNDEN TILL DET ÖKADE MARKNADSANDELSINTRESSET	9
Två förklaringar till 1970-talets industriella kris i Sverige	12
Två centrala frågor och en summering inför nästa kapitel	16
3 MARKNADSANDELSSTUDIER - EN ÖVERSIKT	18
Marknadsandelssstudier på företagsnivå	20
Marknadsandelssstudier på nationell nivå	21
Sammanfattning	38
4 METODOLOGI	41
Vetenskapsteoretisk föreställningsram	42
5 TEORETISK REFERENSRAM	48
Industriell omvandling ur ett strukturellt teoretiskt perspektiv	49
Dynamiska modeller baserade på struktur-ekonomisk teori	57
Industriell omvandling ur ett dynamiskt teoretiskt perspektiv	66
Jämförande diskussion av industriell omvandlingsteori	79
6 DATAMATERIAL OCH METODPROBLEM	87
Undersökningens delstudier	87
Några begreppsdefinitioner	89

Val av datamaterial	90
Delstudiernas datamaterial	92
Produktbestämningen i ekonomisk teori och i handelsstatistiken	100
Värde eller volym som måttenhet vid marknadsandelstudier	102
7 MARKNADSANDELAR OCH MARKNADSTILLVÄXT - FYRA DESKRIPTIVA STUDIER	105
De statistiskt-deskriptiva delstudiernas frågeställningar	106
Utvecklingen av exportens totalmarknads- andelar i Sverige och några andra OECD-länder	109
DELSTUDIE 1: OECD-exportens tillväxt och de svensk marknadsandelarnas förändring för verkstadsindustrins produkter 1965-1983	111
DELSTUDIE 2: Hemmamarknadstillväxt och förändringar i den svenska industrins produktionsandelar	127
DELSTUDIE 3: Relationen mellan tillväxt och förändringar i andelar på hemmamarknaden och för OECD-exporten	129
DELSTUDIE 4: Anpassningsstudien	140
Summering inför de teoretiska delstudierna	150
8 TEORETISKA FÖRKLARINGAR TILL MARKNADSANDELARNAS UTVECKLING	154
DELSTUDIE 5: Kostnadsförklaringsstudien	155
DELSTUDIE 6: Företagsstrukturstudien	160
DELSTUDIE 7: Produktlivscykelstudien	164
DELSTUDIE 8: Internationaliseringsstudien	196
DELSTUDIE 9: Mikro- och makrostabilitetsstudien	203
9 SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER	208
Den empiriska undersökningens resultat	209
Slutsatser	212
Förslag till fortsatt forskning	221
ENGLISH SUMMARY	227
NOTFÖRTECKNING	234
LITTERATURFÖRTECKNING	245
FÖRTECKNING ÖVER ANVÄNT STATISTISKT MATERIAL	251
BILAGA 1 Produktområden enligt SITC revised som ingår i undersökningen	252
BILAGA 2 Förändrad produktområdesindelning	259
BILAGA 3 Korrigeringar i datamaterialet	260
BILAGA 4 Produktområden för vilka data saknas för betydande exportländer	261

BILAGA 5 Korrigeringar i analyserna av hur exporttillväxten är relaterad till andra variabler	262
BILAGA 6 Förteckning över de produktområden som antingen förlorat delar till eller vunnit delar av andra produktområden i samband med övergången från SITC revised till SITC revised 2	263
BILAGA 7 Förteckning över andelsutvecklingen och marknadstillväxten på den svenska hemmamarknaden och för OECD-exporten för verkstadsindustrins produktområden från 1965-83	264
BILAGA 8 Uppgifter om de datamängder som använts i delstudien om kostnadslägets inverkan på länders exportmarknadsandelar	269
BILAGA 9 Produkter vilka 1) hade negativa till- förseltal till den svenska marknaden 2) svensk industri inte producerade 1965-69 eller 1983	270

Diagramförteckning

	<u>sid</u>
2.1 Antalet industriarbetare 1960-84	9
2.2 Industrins produktionsvolym 1960-84	10
3.1 Sveriges andel av OECD-ländernas export 1965-85	19
3.2 Handelsbalansens utveckling 1960-84	19
3.3 Exportutveckling 1965-85 Sverige och Syd-Korea	28
7.1 Marknadsandelsutvecklingen för Sverige, Storbritannien, Kanada, USA, Belgien, Frankrike, Västtyskland och Schweiz 1965-85	110
7.2 Exportmarknadsandelsutveckling och exporttillväxt 1965-83	114
7.3 Produktionsandelsutveckling och hemmamarknadstillväxt 1965-83	128
7.4 Hemmamarknadstillväxt och exporttillväxt 1965-83	131
7.5 Hemmamarknadstillväxt och exportmarknadsandelsutveckling 1965-83	132
7.6 Den procentuella andelen exportmarknadsandelsvinster större än 5% för 127 verkstadsprodukter respektive för de med minst 5% ökning av det relativa exportindexet. Årsvisa data	144
8.1 Två produkter med låg exporttillväxt och minskad exportmarknadsandel	171
8.2 Två produkter med låg exporttillväxt och oförändrad exportmarknadsandel	173
8.3 Två produkter med låg exporttillväxt och ökad exportmarknadsandel	175

8.4 Två produkter med genomsnittlig exporttillväxt och minskad exportmarknadsandel	177
8.5 Två produkter med genomsnittlig exporttillväxt och oförändrad exportmarknadsandel	179
8.6 Två produkter med genomsnittlig exporttillväxt och ökad exportmarknadsandel	181
8.7 Två produkter med hög exporttillväxt och minskad exportmarknadsandel	183
8.8 Två produkter med hög exporttillväxt och oförändrad exportmarknadsandel	185
8.9 Två produkter med hög exporttillväxt och ökad exportmarknadsandel	187
8.10 Internationaliseringsgrad 1983 jämfört med dess förändring från 1965-83	202
9.1 Bidragen till exportens marknadsandelsförändring från exportens produktsammansättning, av produktcykeln beroende andelsförändringar och från konkurrenskraftförändringar	211

Figurförteckning

	<u>sid</u>
1.1 Avhandlingens disposition	4
5.1 De centrala variablerna i den rena konkurrensens strukturmodell	52
5.2 En modell för analyser av "industriell organisation"	54
5.3 De centrala variablerna i traditionell strukturekonomisk analys	56
5.4 Produktlivscykeln	58
5.5 Förändringen av några viktiga strukturvariabler under produktlivscykelns faser	59
5.6 Utterback och Abernathy's innovationsmodell	62
5.7 Strukturvariablers relation till cykelteorier	66
7.1 127 verkstadsprodukter klassificerade efter deras procentuella förändring av den svenska exportmarknadsandelen och av produkters exporttillväxt jämfört med den totala OECD-exportens tillväxt	113
7.2 Schematisk beskrivning av figur 7.1	119
7.3 Sambandet mellan den årliga förändringen av exportmarknadsandelen och det relativa exportindexet för 127 verkstadsindustriprodukter 1965-83	141
8.1 Internationell handel och produktion under produktlivscykeln	165
8.2 Produktlivscykelns form i ett diagram med dimensionerna OECDs export och ett lands exportmarknadsandel när landet är tidig producent av produkten	166

8.3 Produktlivscykelns form i ett diagram med dimensionerna OECDs export och ett lands exportmarknadsandel när landet är sen producent av produkten	167
8.4 Produktlivscykelns form i ett diagram med dimensionerna OECDs export och ett lands exportmarknadsandel när landet är relativt tidig producent av produkten	167
8.5 Möjliga rörelsemönster för en produkt om den följer produktlivscykeln enligt figurerna 8.2-8.4	169
8.6 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 1	170
8.7 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 2	172
8.8 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 3	174
8.9 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 4	176
8.10 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 5	178
8.11 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 6	180
8.12 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 7	182
8.13 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 8	184
8.14 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 9	186
9.1 Faktorernas inbördes relationer i en strukturell analys och en kretsloppsanalys	223

Tabellförteckning

	<u>sid</u>
3.1 Utvecklingen av Sveriges exportmarknadsandelar enligt konjunkturinstitutets mätningar	26
3.2 Jämförelse av koefficienterna för variablerna relativpris och relativ tullsats och summan av den förklarade variansen (R) i Horwitz (1979) och Gottfries & Lindström (1980)	31
3.3 Utvecklingen av Sveriges exportmarknadsandelar och relativpriser enligt konjunkturinstitutets mätningar	32
3.4 Volymmarknadsandelarnas utveckling enligt Konjunkturläget (1987) jämförda med de justerade marknadsandelarna enligt Horwitz (1986) och LU (1987)	37
6.1 Datamaterialet i de 9 delstudierna	93
6.2 Använda källor för delstudiernas datamaterial	95
7.1 Samvariation mellan det indexerade värdet för den svenska exportmarknadsandelens förändring 1965-83, det indexerade värdet för OECDs exporttillväxt 1965-83 och värdet av OECDs export 1983. Produktdata	112
7.2 Verkstadsprodukter med en tillväxt av OECDs export som 1965-83 var minst dubbelt så stor som ökningen av OECDs totalexport	116
7.3 Produkterna med störst exportvärde 1983 räknat som export från OECDs medlemsländer	118
7.4 Produkter med minst 20 procents högre exporttillväxt än OECDs genomsnitt och med minst 20 procents ökning av den svenska exportmarknadsandelen	121
7.5 Produkter med en exporttillväxt som är minst 20 procent mindre än OECDs genomsnittliga exporttillväxt och med minst 20 procents minskning av Sveriges exportmarknadsandel	123

7.6 Produkter med en svensk exportmarknadsandel överstigande 6 procent av OECDs export 1983	125
7.7 Samvariationen mellan förändringar i produktionsandelar på hemmamarknaden och exportmarknadsandelar för OECD-exporten och för dessa två marknaders tillväxt	129
7.8 Produkter med en stark tillväxt på den svenska hemmamarknaden och för OECDs export 1965-83	133
7.9 Produkter med en stark tillväxt på hemmamarknaden och för OECD-exporten och med minst 20 procents ökning av svensk industris produktionsandelar och Sveriges exportmarknadsandelar	134
7.10 Produkter med låg tillväxt på hemmamarknaden och för OECD-exporten och med åtminstone 20-procentiga minskningar av Sveriges exportmarknadsandelar och av svensk industris produktionsandelar	135
7.11 Utvecklingen på hemmamarknaden och exportmarknaden för produkter med en svensk marknadsandel överstigande 6 procent av OECDs export 1983	137
7.12 Produkter med både stort exportvärde från OECDs medlemsländer och stor värdemässig tillförsel till den svenska hemmamarknaden under år 1983	139
7.13 Samtidig årsvis förändring av exportmarknadsandel och relativ förändring av exportindex på produktnivå 1965-83	142
7.14 Samvariation mellan exportmarknadsandelens förändring 1965-83 och 1) exporttillväxten 1965-83 och 2) exportvärdet 1983	146
7.15 Marknadsandelens förändring 1965-83 för de 16 verkstadsprodukterna med störst exporttillväxt	148
7.16 Marknadsandelens förändring 1965-83 för de 11 verkstadsprodukterna med störst exportvärde 1983	149
7.17 Svenska exportmarknadsandelsvinster och förluster i produktkategorier med hög respektive låg tillväxt av OECDs export	152
8.1 Samvariationen för 22 OECD-länder mellan förändringarna av kostnadsläge och marknadsandelar tidsperioden 1965-83	156
8.2 Samvariationen för 22 OECD-länder mellan kostnadslägesförändringar och marknadsandelsförändringar året därpå. Tidsperiod 1965-84	157

8.3 Några OECD-länders utveckling av exportmarknads- andelar och relativa kostnader från 1965-85	159
8.4 Samvariationen mellan produktområdets koncentrations- grad (klassindelad) och 1) exportmarknadsandelens förändring 2) exporttillväxten	162
8.5 Medelvärdena för de fyra klasserna i mätningen av koncentrationsgradens samvariation med export- marknadsandelarnas förändring och exporttillväxten	163
8.6 Antalet årsvisa förändringar av marknadsandelsindex och exportindex för produkterna i de nio fälten i figur 7.1	190
8.7 Effekterna på den svenska svenska exportens tillväxt från exportens produktsammansättning, produktens cykliska andelsutveckling och konkurrenskraft- förändringar	194
8.8 Samvariationen mellan företagets internationali- seringsgrad och företagets produkters exporttillväxt och förändrade svenska exportmarknadsandelar	200
8.9 Jämförelse av den sammanlagda procentuella variationen på produktnivå med den procentuella förändringen av den svenska totala exportmarknadsandelen	205
8.10 Den sammanlagda procentuella variationen av produktionen för 128 produkter 1961-83	206
8.11 Genomsnittlig procentuell variation i produktionen 1961-83 för 128 verkstadsprodukter	207
9.1 Bidragen till exportens marknadsandelsförändring från exportens produktsammansättning, av produkt- cykeln beroende andelsförändringar och från konkurrenskraftförändringar	211

1 Inledning och syfte

Under de senaste 10 åren har Sveriges förluster av exportmarknadsandelar varit ett omdebatterat ekonomiskt problem. Detta problem har i flera sammanhang kopplats till svårigheterna med att hålla den svenska kostnadsutvecklingen i nivå med den i våra viktigaste konkurrentländer.

De studier av exportmarknadsandelarna som har gjorts i Sverige under 1970-talet och hittills under 1980-talet har i huvudsak byggts på teorin för internationell handel. Dessa marknadsandelsstudier kan delas in i tre olika grupper.

- 1) Studier av hur den svenska exportens varustruktur mätt bl a i termer av Sveriges exportmarknadsandelar bestäms av Sveriges komparativa fördelar. Denna typ av undersökningar har gjorts av Ohlsson. Se Ohlsson (1976).
- 2) Undersökningar av de svenska exportmarknadsandelarnas utveckling under antaganden om en oförändrad länder och produktinriktning av den svenska exporten. Denna frågeställning har under 1980-talet studerats av utredare vid bl a EFTA, kommerskollegium och statens industriverk. Se t ex SIND (1981), Utne (1984) och Horwitz (1986).
- 3) Undersökningar av hur de svenska exportmarknadsandelarna förändras när det svenska relativa kostnadsläget eller den svenska relativa prisnivån förändras. Denna typ av undersökningar har genomförts av utredare och forskare vid en rad olika organisationer, bl a konjunkturinstitutet, industriens utredningsinstitut och statens industriverk. Se t ex SIND (1978) och Gottfries & Lindström (1980).

De svenska exportmarknadsandelarnas utveckling kan, med hjälp av en distinktion hämtad från Dahmén, sägas vara bestämd av å ena sidan industrins konkurrenskraft och å andra sidan dess utvecklingskraft. De ovanstående studierna har i huvudsak behandlat hur konkurrenskraften - dvs "förhållandena i ett visst läge med dess kostnadsnivåer, produktionsstruktur och marknadssituationer"¹ - påverkat exportmarknadsandelarna. Därtill har en del av dessa studier uppmärksammat att de i en viss tidpunkt givna konkurrenskraftsfaktorerna inte ensamma kan förklara exportmarknadsandelarnas utveckling. Detta kommer att diskuteras mera i detalj i avhandlingens kapitel om marknadsandelsstudier. I förhållande till denna typ av studier skall i denna avhandling ske en tyngdpunktsförskjutning och frågan om utvecklingskraften - dvs näringslivets förmåga till anpassning och förnyelse² - ställas i förgrunden. Med denna förändrade tyngdpunkt sker också en teoretisk förflyttning från de konkurrenskraftinriktade studiernas förankring i utrikeshandelsteori till en utvecklingskraftsinriktad studie baserad på industriell omvandlingsteori. Utvecklingskraften antas nämligen, vilket noterades ovan, vara avhängig av förändringsprocesser i det nationella näringslivet och inte enbart beroende av det relativa kostnadsläget.

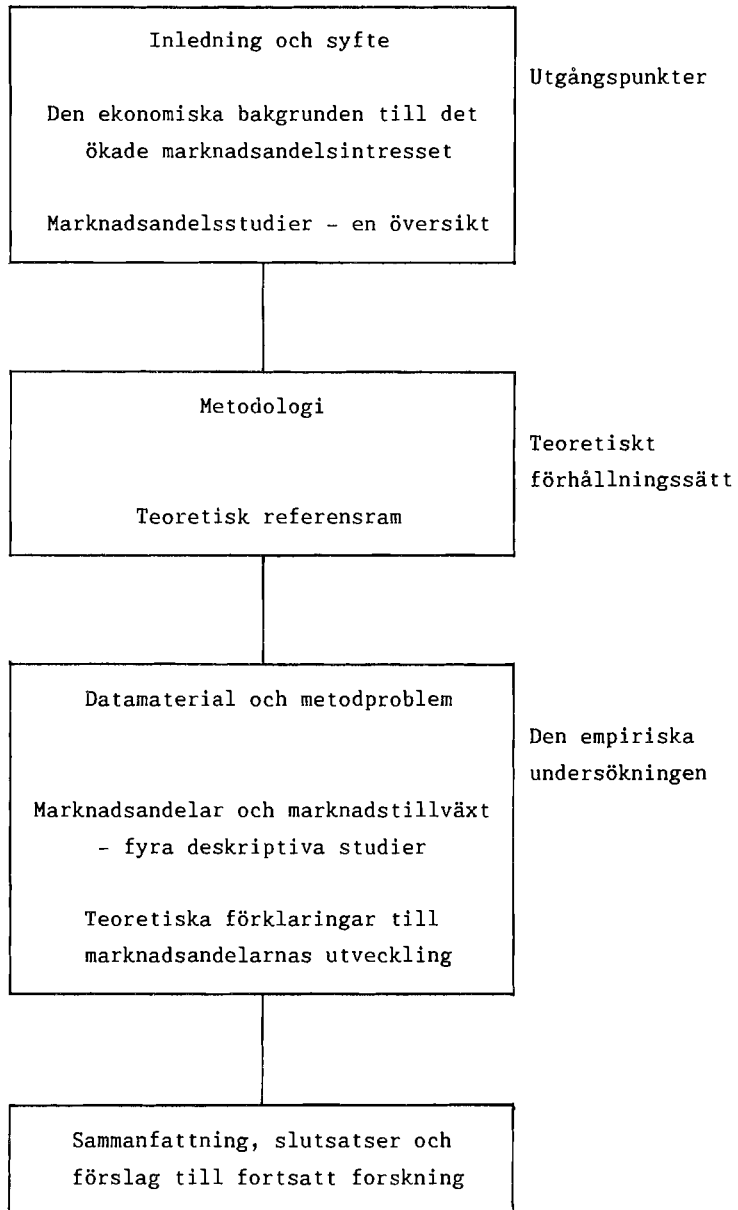
Den industriella omvandlingsteorin avgränsas teoretiskt i denna studie till att omfatta alla de teorier som innehåller utsagor om hur och varför industriella strukturer förändras alternativt förblir oförändrade. Därav följer att påverkan från den industriella omvandlingen på exportmarknadsandelarna antas kunna uppskattas med hjälp av de bestämmande faktorerna i olika industriella omvandlingsteorier. Beroende på teori varierar den bestämmande faktorn och det därmed sammanlänkade dominerande kausala sambandet. De förklaringar eller samband som kommer att undersökas presenteras senare i detta inledande kapitel.

Denna avhandling innebär därför två väsentliga avsteg från de ovan nämnda marknadsandelsstudierna på så sätt att 1) en annan teoretisk utgångspunkt valts vilken säger att förändringar i marknadsandelarna är en effekt av landets industriella omvandling och 2) marknadsandelsproblematiken behandlas utifrån ett pluralistiskt teoretiskt perspektiv. Av de inledningsvis nämnda undersökningarnas studieområden ryms de som avser kostnadsaspekten och frågan om exportens

länder- och produktsammansättning inom denna avhandlings problemställning. I och med att avhandlingens teoretiska utgångspunkt hämtas från industriell omvandlingsteori uppkommer även problemet med att utvärdera möjligheten att använda marknadsandelsdata för att studera industriell omvandling.

Avhandlingens disposition

Avhandlingen har i fortsättningen följande disposition. Närmast i detta kapitel följer avhandlingens syfte, förväntade resultat och de teoretiska förklaringar som skall bidra till att öka vår kunskap om marknadsandelarnas utveckling. Därpå följer kapitel 2 "Den ekonomiska bakgrunden till det ökade marknadsandelsintresset", som diskuterar den påverkan som den ekonomiska utvecklingen hade på inriktningen och omfattningen av exportmarknadsandelsstudierna i Sverige under 1970-talet. I kapitel 3 "Marknadsandelstudier - en översikt" redovisas hur andra författare och utredare behandlat marknadsandelar ur teoretisk och empirisk synvinkel. Detta kapitel ansluter både bakåt till det föregående kapitlets diskussion av 1970-talets svenska ekonomiska kris och framåt till avhandlingens empiriska undersökning. Innan framställningen framskridit så långt som till den empiriska undersökningen redovisas avhandlingens teoretiska förhållningssätt. Kapitel 4 "Metodologi" behandlar frågorna om 1) relationen mellan teorier och 2) relationen mellan teori och empiri. Kapitlet mynnar ut i ett förslag till hur teorier kan jämföras inbördes. Detta för över till den teoretiska referensramen i kapitel 5, vilken innehåller en genomgång av ett stort antal teorier vilka hypotetiskt skulle kunna användas för att förklara marknadsandelarnas förändring. Kapitlet avslutas med en redogörelse för hur marknadsandelarnas förändring kan förklaras och undersökas med hjälp av ett urval teorier som behandlar industriell omvandling. Kapitel 6 "Datamaterial och metodproblem" redovisar 1) vilket datamaterial som använts i avhandlingens olika delstudier, 2) de problem som uppstått under arbetet med undersökningens empiriska material och 3) varför värdebaserade data på den offentliga statistikens produktnivå valts som undersökningens huvudsakliga datamaterial. I kapitel 7 "Marknadsandelar och marknadstillväxt - fyra deskriptiva studier" presenteras utförligt hur de svenska marknadsandelarna utvecklats jämfört med viktiga konkurrentländer i omvärlden på såväl makronivå

Figur 1.1 Avhandlingens disposition

som för verkstadsindustrins produkter. Kapitel 8 "Teoretiska förklaringar till marknadsandelarnas utveckling" omfattar fem avsnitt vilka var och ett innehåller tester av hur marknadsandelsutvecklingen kan förklaras med hjälp av en teoretiskt bestämd faktor. Det sista kapitlet "Sammanfattning, slutsatser och förslag till fortsatt forskning" sammanfattar den empiriska undersökningen och diskuterar dess resultat i teoretiska termer.

Syfte

Huvudsyftet med denna avhandling är att pröva hur fem olika teorier kan förklara förändringar i Sveriges marknadsandelar. Avhandlingens ambition vad gäller att identifiera och fastställa kausala samband går så långt som till att lägga grunden för kausala undersökningar av ett lands exportmarknadsandelsutveckling, vilka är baserade på industriell omvandlingsteori. Tyngdpunkten ligger därför på att utveckla en förståelse av såväl den använda teorin som den behandlade empirin. Konkret går det till så att ett antal teoretiska frågeställningar kontrasteras mot ett empiriskt material klassificerat i termer av marknadsandelar och marknadstillväxt. Beroende på att huvudsyftet innebär en jämförelse av olika, i en del fall oprövade, förklaringar till ett välkänt problem uppkommer två kompletterande syften: 1) klarlägga de teoretiska förklaringarnas inbördes relationer, deras förhållande till marknadsandelsproblemet och deras anknytning till annan ekonomisk teori som behandlar industriell omvandling; 2) redovisa undersökningens empiriska material. Denna redovisning motiveras av flera omständigheter, som att materialet till sitt innehåll är helt nytt och att en förståelse av materialets olika aspekter är nödvändig för att tolka undersökningens teoretiska tester.

Ett viktigt problem är om avhandlingens empiriska material är adekvat för att studera de teoretiska frågeställningar som behandlas. Denna fråga är central när man söker testa teorier för vilka det saknas en formaliserad metod för empirisk prövning. Detta problem har jag löst genom att redovisa för var och en av teorierna hur den empiriska prövningen har gått till. Därtill har jag i en del fall angett varför jag bedömt att dessa beräkningar är tillfyllest. Denna redovisning görs i samband med att teorierna testas empiriskt och efter det att de har diskuterats i den teoretiska referensramen.

Fem teoretiska förklaringar till marknadsandelarnas utveckling

Ur industriell omvandlingsteori har genererats fem förklaringar till de svenska exportmarknadsandelarnas utveckling. Dessa förklaringar representerar inte en heltäckande bild av den industriella omvandlingens effekter. Det saknas den kanske viktigaste effekten av den industriella omvandlingen nämligen produktinnovationernas påverkan på ekonomin i formen av att skapa ny efterfrågan och att undandra resurser från existerande produkter. Den viktigaste orsaken till att denna påverkan inte finns med är att den är förhållandevis svår att mäta. Nedan anges de fem teoretiskt förankrade förklaringarna.

1) Marknadsandelarna förändras beroende på förändringar i Sveriges relativa kostnadsläge. 2) Marknadsandelarna förändras beroende på graden av koncentration i den svenska industrin. 3) Marknadsandelarna utvecklas i enlighet med utvecklingen av de svenska exportprodukternas produktlivscyklar. 4) Marknadsandelarna förändras i enlighet med de svenska multinationella företagens utlandsetableringar. 5) Marknadsandelens förändringsmönster på makronivå är omvänt det på mikronivå.

Nedan redovisas dessa fem teoretiska förklaringar mera utförligt. Det inbördes sammanhanget som finns mellan dessa förklaringar framgår av avhandlingens teoretiska referensram.

- 1) Kostnadsförklaringen. Förändringar i ett lands exportmarknadsandelar beror ytterst på landets produktionskostnader. Denna förklaring baseras på den neoklassiska nationalekonomins modell för internationell handel, vilken säger att ett land exporterar de varor för vilka det kan sätta ett konkurrenskraftigt pris.³
- 2) Företagsstrukturförklaringen. Förändringar i ett lands marknadsandelar beror på företagens storlekssammansättning inom landets olika industribranscher.

Frågan om hur företagsstrukturen i en industribransch påverkar ett lands exportmarknadsandelar beror på vilka effekter man antar att företagsstrukturen har på förhållanden som styr industrins utveckling. Det kan gälla företagsstrukturens påverkan på industrins prisnivå, forskningsintensitet, produktivitet,

osv. Hypotetiskt borde låga priser, forskningsintensiv produktion och hög produktivitet medföra att ett lands industri är konkurrenskraftig och att den vinner ökade marknadsandelar på exportmarknaderna. Därav följer att det blir intressant att utreda om det är många små företag eller få stora företag som skapar gynnsamma betingelser för ökade marknadsandelar. På denna fråga erbjuder ekonomisk teori två alternativa svar. Å ena sidan finns teorin för ren konkurrens enligt vilken det är bra med många företag i en industribransch, eftersom en sådan bransch är mest effektiv och har den lägsta prisnivån. Å andra sidan finns det flera ekonomiska teorier vilka utgår från att ett begränsat antal stora företag, oligopol, ger en effektivare industri och en lägre prisnivå än vad som vore möjligt med många små konkurrerande företag. De eventuella nackdelarna med en oligopolistisk industristruktur, som t ex högre priser för konsumenterna och överdrivet stora satsningar på marknadsföring, är dels försumbara jämfört med de fördelar storföretagen ger och dels kontrollerbara, eftersom nästan all industriell verksamhet hotas av potentiell konkurrens från andra industriella företag.⁴ Det borde alltså vara fördelaktigt ur marknadsandelssynvinkel om landets industri uppvisade en hög koncentrationsgrad, men frågan kompliceras av att det inte är säkert att storföretagen väljer att förlägga all produktion i sitt hemland. Denna fråga återkommer jag till i den fjärde frågeställningen.

- 3) Produktcykelförklaringen. Förändringar i ett lands marknadsandelar beror på produktsammansättningen i landets export. Denna förklaring bygger på produktcykelteorins utsagor om att produkter sprids till olika marknader enligt förutsägbara utvecklingsförlopp. I produktens introduktionsfas tillgodoses väsentligen hemmamarknadens behov, därefter vidtar en tillväxtfas under vilken exporten ökar från det innoverande landet. Därefter minskar landets export beroende på att fler länder producerar varan. Slutligen kommer avvecklingsfasen då landet går från att vara nettoexportör till att bli nettoimportör av varan.
- 4) Företagets internationalisering. Förändringar i ett lands exportmarknadsandelar beror på hur landets multinationella företags utlandsinvesteringar utvecklas. I dagsläget finns det ett stort antal alternativa teorier - produktcykelteorin är för

övrigt en av dessa teorier - som svarar på frågan varför företag direktinvesterar och startar produktion utomlands. Teorierna har det gemensamt att de söker förklara direktinvesteringens effekter på de länder som påverkas av det multinationella företagets aktiviteter. När det gäller möjliga effekter på det direktinvesterade landets exportmarknadsandelar har de, med undantag för produktcykelteorin, inte belysts i någon större utsträckning.

Bland de övriga teorierna går det att urskilja två huvudgrupper. Den första utgår från att direktinvesteringar huvudsakligen sker i arbetsintensiva industrier med syftet att minska produktionskostnaderna. Detta implicerar att det direktinvesterade landet förlorar exportmarknadsandelar inom dessa industrier. Den andra huvudgruppen av teorier utgår från andra antaganden, som att företag söker reducera transaktionskostnader, skydda unik kompetens osv. Av detta framgår inte om några speciella industribranscher skulle ha fler direktinvesteringar än andra industribranscher.⁵ Gemensamt för dessa teorier är att de inte klart anger om exporten från det direktinvesterade landet påverkas positivt eller negativt. Eftersom avhandlingens datamaterial bygger på uppgifter från den offentliga statistikens produktnivå, för vilken det saknas uppgifter om antal arbetare etc, går det inte att testa om den ena eller den andra teorin är korrekt. En sådan test skulle för övrigt också försvåras av att arbetsintensiva industribranscher som använder lågutbildad arbetskraft inte bara startas av multinationella företag, utan också av nationella företag i många utvecklingsländer. Detta skulle göra det problematiskt att fastställa om de förlorade exportmarknadsandelarna berodde på direktinvesteringar eller konkurrens från helt nya företag.

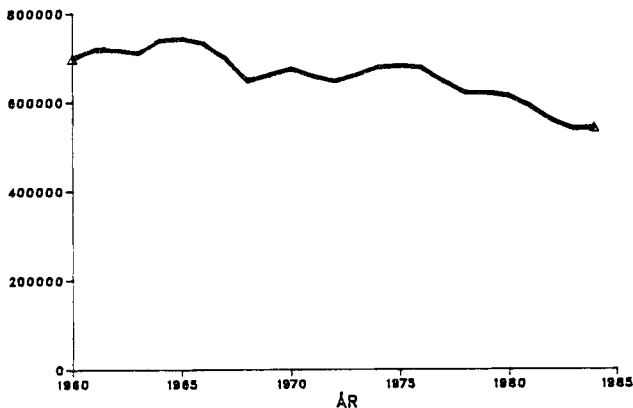
- 5) Mikrostabilitet och makrostabilitet. Denna förklaring säger att en jämn positiv utveckling på makronivå - makrostabilitet - är avhängig en instabil utveckling på mikronivå. Omvänt antas en stabil utveckling på mikronivå ge en instabil utveckling på makronivå.⁶ Denna förklaring överensstämmer väl med synsättet att Sveriges industriella kris till stor del berodde på institutionaliserade trögheter i den industriella omvandlingsprocessen, vilka uppkommit under 1960-talets slut och 1970-talets början.

2 Den ekonomiska bakgrunden till det ökade marknadsandelsintresset

Vid mitten av 1970-talet gick den svenska industrin in i en lång och svår krisperiod. Industriproduktionen stagnerade eller minskade och industrisysselsättningen minskade högst väsentligt. Det var fjärde gången under 1900-talet som industriproduktionen minskade under perioder om ett eller flera år. Fallet i industriproduktionen fick långt ifrån lika dramatiska konsekvenser för sysselsättningen som kriserna på 1920- och 1930-talet. Det fanns flera förklaringar till detta, som att företagen inte minskade på personalen i samma takt som produktionen minskade; den offentliga sektorn expanderade kraftigt och allt fler personer sysselsattes i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Storleken av nedgången i antalet industriarbetare och förändringen av industrins produktionsvolym framgår av diagram 2.1 och 2.2.

Diagram 2.1

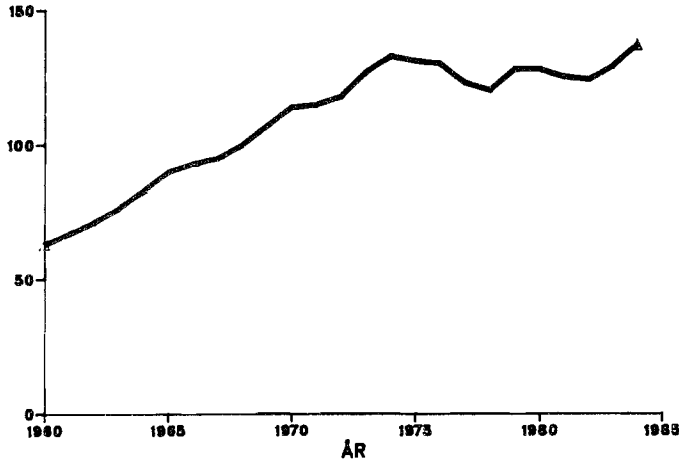
Antalet industriarbetare 1960–84

Källa: SCB Statistisk årsbok 1965–1986

Diagram 2.2

Industrins produktionsvolymindex 1960–84
1968=100

Källa: SCB Statistisk årsbok 1965–1986

Krisen inom den svenska industrin föregicks av ekonomiska problem både på det internationella planet och det nationella i Sverige. De största internationella ekonomiska problemen vid början av 1970-talet var förmodligen avhängiga det höjda oljepriset och den stegrade inflationstakten i västvärldens ekonomier. Också på det nationella planet fanns problemen med ökade energikostnader och en stegrad inflationstakt, men därtill kom svårigheter vilka var speciella för Sverige. En del av problemen hängde samman med den svenska industrins stora andel av råvaruproducerande företag. Dessa företag tvingades till drastiska åtgärder för att hålla uppe lönsamheten när de mötte ny konkurrens från länder i tredje världen. En annan typ av problem berodde på den kontracykliska politiken 1974–1975. Denna hade sökt överbrygga den förväntade lågkonjunkturen 1975 med kraftiga stimulanser till lageruppbyggnad i industrin och hade varit inriktad på att behålla arbetsfreden på arbetsmarknaden med löneavtal på hög nivå. När denna politik genomfördes och tycktes vara framgångsrik applåderades den av de flesta ekonomer och politiker, men när de negativa effekterna i formen av osålda lager och ett högt kostnadsläge började slå igenom växte det fram en kritik mot den

förda politiken. Lundberg (1984) formulerade ekonomernas ändrade ställningstagande på det här sättet: "Nu efteråt anser nog en majoritet bland ekonomerna att det keynesianska synsättet på stabiliseringspolitikens möjligheter att skapa motkonjunktur under 1970-talets betingelser var både felaktig och förlegad."¹ För en utförligare kritisk diskussion av bakgrunden till överbrygningspolitiken, se Dahmén (1982).

Krisen för den svenska industrin och i sinom tid för ekonomin som helhet var följaktligen inte helt oväntad när den satte in vid slutet av 1970-talet. Genomgående kan man konstatera att såväl kritiker som förespråkare av överbrygningspolitiken hade svårt att på förhand föreställa sig hur omfattande och varaktiga de ekonomiska problemen skulle visa sig vara. I den krisdebatt som varit kan tre dominerande förklaringar urskiljas. De ser ut som följer:

- 1) Krisen var en följd av ett för högt kostnadsläge i Sverige jämfört med de viktigaste konkurrentländerna i omvärlden.
- 2) Krisen berodde på grundläggande strukturella problem inom stora delar av den svenska industrin. Kostnadskrisen lyfte endast fram och tidigarelade den industriella krisen.
- 3) Krisen berodde huvudsakligen på en illa skött ekonomisk politik.

Låt mig först av allt avföra den sistnämnda förklaringen från denna diskussion av den svenska industriella krisen. Det skulle nämligen gå utöver ramen för detta arbete att försöka värdera den ekonomiska politiken under större delen av 1970-talet och början av 1980-talet. Därmed vill jag inte ha sagt att de olika regeringarnas politik inte spelade en viktig roll för industrins utveckling. Ett annat gott skäl för att avstå från en fortsatt behandling av denna förklaring, är att den så uppenbart leder in i en diskussion med politiska förtecken.

Två förklaringar till 1970-talets industriella kris i Sverige

De två andra förklaringarna - det höga kostnadsläget och behovet av industriell omvandling - har behandlats i en mängd sammanhang. Utöver dessa två renodlade förklaringsmodeller har forskare och utredare även prövat förklaringar vilka inte sett krisen som enbart en kostnadsfråga eller som ett renodlat strukturomvandlingsproblem. Denna grupp av utredare har i regel utgått från förklaringen med det alltför höga kostnadsläget och kompletterat denna med andra faktorer. Tex har utredare på SIND (statens industriverk) vid sidan om faktorn arbetskraftskostnader diskuterat påverkan från faktorerna: industrins investeringsnivå och industrins satsningar på forskning och utveckling.

En fråga forskarna och utredarna ofta sökt besvara när de studerat hur den svenska industrins kostnadsläge utvecklats jämfört med konkurrentländer i omvärlden är om det har funnits ett samband mellan den svenska kostnadsutvecklingen och den svenska exportmarknadsandelsutvecklingen. I SIND:s höstrapporter 1978 och 1979 gjordes inga direkta sambandstester mellan förändringarna av lönekostnaderna och marknadsandelarna, men de diskuterades i ett och samma sammanhang.

I 1978 års höstrapport skriver utredarna att "Industriverket har förutom att studera yttringarna av förändringar i konkurrenskraften, dvs marknadsandelsförändringar, också ambitionen att söka förklaringarna till och bestämningsfaktorerna för den internationella konkurrenskraften. Vad som gjorts i det avseendet detta år är en fortsättning och fördjupning av de beräkningar om relativ enhetsarbetskostnadsutveckling som redovisades i föregående års höstrapport." Varken i 1978 års eller i 1979 års rapport framkom några entydiga utvecklingstendenser för marknadsandelarna och för enhetsarbetskostnaderna. I 1978 års rapport konstateras: "Resultaten av marknadsandelsberäkningarna visar i regel inga trendmässiga förändringar för Sveriges del under perioden 1971-1977."² Och i 1979 års rapport fastslås att det inte går att fastställa några entydiga negativa utvecklingstendenser för Sveriges exportmarknadsandelar:

"Sveriges andelar av OECD-områdets totala import i löpande

priser har visat en trendmässig nedgång för endast tre branscher (av 23, min anm.) under perioden, nämligen gruvindustri, beklädnadsindustri och trävaruindustri. För övriga branscher kan man inte konstatera någon trendmässig minskning av marknadsandelarna. Åren 1976 och 1977 uppvisade dock vikande andelar ... Minskningen av marknadsandelarna dessa båda år beror dels på kortfristiga marknadsandelsförluster i reala termer under 1976 och dels på "priseffekter" av den nedskrivning av kronan gentemot dollarn med 6 respektive 10 procent som genomfördes 1976 och 1977."³

För enhetsarbetskostnaderna kunde utredarna i 1979 års rapport inte heller spåra några entydiga mönster för hur dessas utveckling hängde samman med ländernas allmänekonomiska utveckling. Sverige hade en högre ökningstakt av enhetsarbetskostnaderna än Västtyskland, Storbritannien och USA, men en lägre ökningstakt av dessa kostnader än de nordiska länderna och Japan. Resultaten av dessa mätningar kanske förvånar, framför allt med tanke på utvecklingen i förhållande till Japan, och SIND:s utredare tillstod ... "under perioden 1970-1976 borde Storbritannien ha stärkt sin konkurrenskraft under det att Japan borde ha försvagats. Att en sådan slutsats inte överensstämmer vare sig med resultaten av marknadsandelsberäkningarna eller den faktiska ekonomiska utvecklingen torde vara klart."⁴ Referaten ovan visar att det föreligger svårigheter att finna samband mellan å ena sidan kostnadsutvecklingen och å andra sidan marknadsandelsutvecklingen.

Försöken att koppla samman kostnadsutveckling å ena sidan med industrins konkurrenskraft å andra sidan har haft och har en stark förankring i den neoklassiska nationalekonomiska teorin. Denna undantar förvisso inte andra faktorer, som kvalitet och marknadsföringsinsatser, från analysen av ett lands konkurrensförmåga, men de ges nästan alltid en andrarangsställning. I en rapport om den svenska industrins problem förde några konsulter från Boston Consulting Group fram ett alternativ till ett rent kostnadstänkande. De hävdade att den bästa vägen till att ha lägre kostnader än konkurrenterna är att ha en hög marknadsandel inom ett speciellt marknadssegment.

"Briefly, the key to business success is having lower costs than your competitors. In most businesses, only

one or a few elements of the cost structure will offer an opportunity for significant cost leverage. A first step in thinking about business then, is to understand which elements of cost are critical to achieving overall cost advantages. Achieving cost advantages typically depends on having a high market share in a particular business segment. Segment focus is important, since the requirements for competitive success may be radically different in different segments of the same broad industry."⁵

Den industriella krisen som en strukturomvandlingskris

En annan typ av analyser av industrins problem utvecklades bl a vid industriens utredningsinstitut. I dessa sågs krisen som en följd av ovanligt stora strukturomvandlingsproblem. I en rapport hävdade Carlsson att det ökade omvandlingstrycket var avgränsat till ett antal krisbranscher. "Det finns flera faktorer som stöder hypotesen att industrins strukturproblem är väl avgränsade. Det har länge stått klart att anpassningsproblemen är betydande i flera s k krisbranscher: järnmalmgruvorna, järn- och stålindustrin, varven, sjöfarten och skogsindustrin ... Även om det givetvis finns likartade problem också i andra industribranscher, förefaller de inte vara större än som normalt kan förväntas i en dynamisk ekonomi."⁶

Genomgående menade Carlsson att krisbranscherna uppvisade fallande vinstnivåer, förlorade marknadsandelar och en mängd felinvesteringar.⁷ I den tidigare refererade artikeln av Dahmén utpekades inte på samma sätt de s k krisbranscherna som problembarn i den svenska industriella krisen. Dahmén betonade i stället de problem som gällde för industrin sedd som en helhet, problem som i många fall doldes i makrobaserade studier. Det fordrades en mikroinriktad ansats för att deras betydelse skulle kunna klarläggas.

"In the post-war period up to 1975, the trend of total industrial production, as well as many other broad aggregates, disguised the fact that the basic conditions for industry differed in a decisive way between the period

before 1965 and the following 10 years, and particularly that there were in the latter period a number of underlying characteristics having a very important impact on later developments."⁸

Enligt Dahmén, hade industrins villkor förändrats på i huvudsak fem olika sätt:

- 1) Förbilligade transoceana transporter hade fört in nya konkurrenter på den europeiska marknaden för varor som järnmalm och pappersmassa.
- 2) Utvecklingen av 'terms of trade' på makronivå uppvisade ingen negativ utveckling, men det aggregerade måttet dolde en för Sverige negativ utveckling på mikronivå. Före 1960-talet hade de svenska importpriserna minskat beroende på fallande priser på produkter som inte producerades i Sverige. Därefter föll importpriserna för sådana varor som producerades i Sverige, vilket i sin tur innebar problem för den svenska industrin.
- 3) Även om industrin lyckades hålla sina marknadsandelar fram till 1975, så skedde det till priset av en fallande lönsamhet. Denna situation var på sikt ohållbar.
- 4) Industrins ökade problem med en allt större extern upplåning doldes av den aggregerade statistiken, eftersom det från denna ständigt drogs företag som gått i konkurs.
- 5) Inflationen drabbade företagen olika beroende på att inflations-takten varierade mellan skilda industribranscher. För en del industrier - ofta sådana med stora tillgångar - innebar det stora problem, eftersom de hade en otillräcklig förmåga att generera vinster.⁹

Två centrala frågor och en summering inför nästa kapitel

Några av de frågeställningar jag tagit upp i den här diskussionen av den ekonomiska bakgrunden till det ökade intresset för exportmarknadsandelarnas utveckling kommer att vara av centralt intresse i det fortsatta arbetet. Innan jag preciserar vilka de är vill jag påpeka att avhandlingens huvudsyfte förvisso inte är att diskutera den industriella krisen i Sverige, men att den kan sägas ha varit en katalysator för de empiriska och teoretiska problem som jag söker behandla.

För att återgå till frågeställningarna så vill jag lyfta fram två stycken, vilka kommer att stå i fokus under resten av boken. Den första kretsar kring problemet med vilka faktorer som kan tänkas vara särskilt viktiga för industrins utveckling och dessa faktorer djupare teoretiska förankring. De exempel på förklaringar till den svenska industrins utveckling på 1970-talet som har redovisats i detta kapitel var i flera fall ämnade att förklara vad som var speciellt under 1970-talets industriella kris. Sådana situationsspecifika förklaringar baseras i regel på mera allmängiltiga teorier. Politikerförklaringen och kostnadsförklaringen kan sägas vara explicit allmängiltiga till sin karaktär. De är alltid möjliga att lansera som förklaringar till varför ett lands industri har svårt att konkurrera. På ett övergripande plan föreligger därför två problem. Det första är att klargöra teoriernas inbördes relationer och det andra är de studerade faktorernas koppling till de övergripande teorierna. För att kunna behandla dessa problem ägnas den teoretiska referensramen åt en jämförande diskussion av teorier om industriell omvandling. I jämförelsen riktas fokus just på de två problemen ovan. Konkret innebär det att teorierna jämförs ur ett antal synvinklar och att de centrala faktorerna i de behandlade teorierna diskuteras. I de empiriska studierna återknyter jag sedan till de distinktioner som gjordes i teorigenomgången när det gäller att koppla samman en empiriskt inriktad frågeställning med bakomliggande teori.

Den andra frågan avser vilken typ av data som bäst belyser förlopp över tiden. I denna studie används data som varken ansluter perfekt till mikro- eller makroekonomins begrepp. Däremot har det inte varit

några större problem att utifrån dessa data konstruera tidsserier och tvärsnitt, vilka sedan har kunnat utnyttjas för att göra analyser på mikro- och makronivå. Undersökningens empiriska underlag består av data på lägsta möjliga aggregeringsnivå (produktnivå) enligt FN:s varuklassificeringssystem "SITC revised", dvs på dess fyr- eller femställiga nivå. Materialet omfattar både den svenska hemmamarknaden och en stor del av världsexporten. I kapitel 6 "Datamaterial och metodproblem" ges en uttömmande beskrivning av det använda datamaterialet och problemen med att använda det.

De ekonomiska problemen i Sverige under 1970-talet resulterade bl a i att det uppstod ett ökat intresse för exportmarknadsandelarnas utveckling. Den sk kostnadskrisen 1975-1976 innebar därtill att exportmarknadsandelsstudierna fick en stark inriktning på kostnadsfaktorns betydelse. I nästa kapitel presenteras ett urval av de marknadsandelsstudier som har gjorts i Sverige och internationellt under de senaste decennierna.

3 Marknadsandelsstudier – en översikt

Under diskussionen om den svenska industrins problem på 1970-talet kom begreppet marknadsandel att spela en viktig roll. Traditionella mått på ett lands internationella ekonomiska ställning som handelsbalans och betalningsbalans hamnade rentav i bakgrunden när de förlorade marknadsandelarna debatterades som intensivast. En förklaring till att detta i den ekonomiska debatten nya och relativt oprecisa begrepp – marknadsandelar av vad? – fick en sådan genomslagskraft, var förmodligen att samtidigt som den svenska ekonomin helt uppenbart var i obalans så var arbetslösheten inte speciellt hög och handelsbalansen inte exceptionellt negativ. Då visade marknadsandelsutvecklingen på exportmarknaderna att det fanns allvarliga problem i den svenska industrin. Mellan 1975 och 1978 minskade Sveriges andel av exporten till OECD-området med omkring 15 procent och utvecklingen var i stort sett likadan när det gällde den svenska andelen av världsexporten.¹ Se diagram 3.1 som visar Sveriges andel av OECDs export. Andra krisindikatorer som uppmärksammades var det ökade statliga budgetunderskottet och det negativa saldot för bytesbalansen under varje enskilt år från 1974 och nära 10 år framåt.²

Arbetslöshetstalen uppvisade inte en lika oroväckande utveckling. Från 1975 till och med 1980 ökade antalet arbetslösa från 1.6 till 2.0 procent. Först därefter inträffade en kraftig ökning och 1983 uppgick de arbetslösa till 3.5 procent av arbetskraften. Från 1984 till 1987 föll arbetslösheten på nytt tillbaka och 1987 uppgick de arbetslösa i genomsnitt till 1.9 procent av arbetskraften.³ Utvecklingen av handelsbalansen var också betydligt mera gynnsam än utvecklingen av marknadsandelar och bytesbalans. De ständiga underskotten i handelsbalansen under 1960-talet förbyttes under 1970-talet i omväxlande över- och underskott och 1980-talet har sedan 1983 bjudit på fem år av kraftiga handelsbalansöverskott.

I diagram 3.1 och 3.2 visas utvecklingen av Sveriges marknadsandelar under perioden 1965-1985 och den svenska handelsbalansens utveckling 1960-1985.

Diagram 3.1

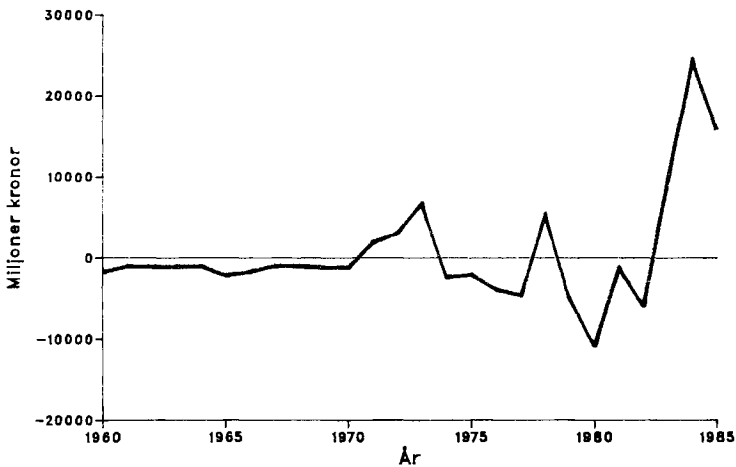
Sveriges andel av OECD-ländernas export 1965-85

Källa: OECD Statistics of foreign trade 1965-1986

Diagram 3.2

Handelsbalansens utveckling 1960-84

Källa: SCB Statistisk årsbok 1960-1986

Marknadsandelsstudier på företagsnivå

Ett grundläggande problem i de nationalekonomiska och industripolitiska undersökningarna av Sveriges förlorade marknadsandelar var att de inte i tillräckligt hög grad uppmärksammade att begreppet ursprungligen var av mikrokarakär. På företagsnivå fanns det 1) i modeller klart angivet varför marknadsandelar var ett intressant och användbart mått och 2) goda möjligheter att kontrollera förändringar i de variabler som antogs påverka marknadsandelarna.

Oxenfeldt behandlade i en artikel marknadsandelsmätningarnas för- och nackdelar på företagsnivå. Enligt Oxenfeldt fanns det två starka skäl för att beräkna företags marknadsandelar:

- 1) De särskilde de faktorer utanför företaget som påverkade försäljningen från de som företagsledningen kunde kontrollera.
- 2) De ställde rimliga krav på företagsledningen. Företaget jämförs med andra företag i samma bransch.

Oxenfeldt anförde också invändningar mot marknadsandelsberäkningarna. 1) De utgick från att inga nya konkurrenter kom in på marknaden och att inga företag blev utkonkurrerade. 2) Andra upplysningar om branschen eller företag i branschen kan motivera eller förklara varför det enskilda företags marknadsandelar antingen bör öka eller minska. En annan intressant poäng i Oxenfeldts text är konstaterandet att en marknadsandelsförlust inte anger hur företaget bör gå tillväga för att vända utvecklingen.⁴ Hos Oxenfeldt och i andra företagsekonomiskt orienterade framställningar om marknadsandelar diskuteras hur dessa är relaterade till företags lönsamhet. Tre synsätt finns väl företrädda i denna fråga.

- Det finns inget påvisbart samband mellan marknadsandelar och vinstnivå (tex Oxenfeldt)
- Små respektive stora marknadsandelar ger bättre lönsamhet än medelstora marknadsandelar (tex Porter)

- Marknadsandelar och lönsamhet är positivt korrelerade (tex Boston Consulting Group)⁵

Marknadsandelsstudier på nationell nivå

På nationell nivå studerades andra samband än på företagsnivå. De centrala i marknadsandelsmätningarna på nationell nivå var och är att förändringar i exportmarknadsandelarna anses avspegla förändringar i ett lands internationella konkurrenskraft. Konkurrenskraften som alltså påverkar exportmarknadsandelarna kan sedan i sin tur vara sammansatt av en rad olika faktorer. I detta avsnitt beskrivs tre typer av exportmarknadsandelsstudier:

- 1) Undersökningar av hur de svenska exportmarknadsandelarna förändras när det svenska kostnadsläget eller den svenska prisnivån - jämfört med våra konkurrentländer - förändras.
- 2) Undersökningar av de svenska exportmarknadsandelarnas utveckling under antaganden om en oförändrad länder- och produktsammansättning av den svenska exporten.
- 3) Studier av hur den svenska exportens varustruktur mäts bl a i termer av Sveriges exportmarknadsandelar bestäms av Sveriges komparativa fördelar.

I flera utredningar har en rad faktorer angivits utöver de som behandlas i utredningarna enligt ovan. Redan i 1965 års långtidsutredning nämndes åtta olika tänkbara förklaringar till varför ett lands marknadsandelar förändras inom ett bestämt produktområde. Av dessa undersöktes i utredningen endast den som avsåg hur den svenska kostnadsutvecklingen jämfört med utlandet påverkade exportmarknadsandelarna. De övriga faktorerna som kunde förklara marknadsandelarnas förändring uteslöts därför att de 1) föll utanför undersökningens ram, 2) inte var kvantifierbara och 3) saknade dataunderlag. De förklaringar som angavs som möjliga var:

- varugruppens efterfrågeutveckling
- kostnadsutvecklingen för det exporterande landet jämfört med omvärlden

- varugruppens kostnadsutveckling jämfört med annan svensk produktion
- produktinnovationer i Sverige och i utlandet
- nya exportländer har tillkommit
- etablerandet av nya försäljningsorganisationer, dotterbolag etc
- finansiella förhållanden (exportkrediter mm)
- kapacitetsbrist.⁶

I en annan förhållandevis tidig studie som behandlar utvecklingen av de svenska exportmarknadsandelarna av Ohlsson från 1969, nämndes att marknadsandelarna kunde förändras som en konsekvens av:

- 1) olika ländergruppers varierande importtillväxt
- 2) exportprodukternas varierande tillväxt
- 3) utvecklingen av den internationella konkurrenskraften, vari inrymdes sådant som a) komparativa fördelar avseende produktionsfaktorernas kvalitet, b) skalfördelar, c) kreditvillkor, d) leveranstider, e) historiskt betingade konkurrensfördelar på grund av marknadssituation mm.

Ohlsson gjorde i denna utredning en CMS-analys, dvs en analys som mäter bidragen från de tre faktorerna produktsammansättning, länder-sammansättning och konkurrenskraftförändringar för det enskilda landets exporttillväxt. (Mer om denna typ av analyser längre fram i detta kapitel.) Därför kunde han ej dekomponera punkten 3 ovan i sin studie.⁷

Även i senare publicerade utredningar om exportmarknadsandelarnas utveckling diskuterades frågan om deras bestämningsfaktorer. I 1982 års höstrapport från statens industriverk ställdes frågan vilka strukturella faktorer som påverkade utvecklingen av Sveriges andelar av världshandeln med industrivaror. Enligt industriverket kunde en andelsminskning på ett principiellt plan hänföras till att:

"1) den svenska exporten traditionellt innehåller jämförelsevis mycket av varor på vilka efterfrågan i världen ökat relativt långsamt,

2) den svenska exporten traditionellt till jämförelsevis stor del går till länder i vilka efterfrågan ökar relativt långsamt,

3) den svenska exporten traditionellt innehåller jämförelsevis mycket varor där högutvecklade länders konkurrensförmåga gentemot nyare industriländer försvagats särskilt mycket,

4) den svenska industrins konkurrenskraft mer generellt försvagats till följd av t ex den allmänna kostnadsutvecklingen."

Även denna utredning baserades på en CMS-analys varför utredarna inte kunde särskilja påverkan från faktorerna 3 och 4, eftersom denna fångades upp i en restpost.⁸

Hur mäts marknadsandelarna?

I detta kapitels inledning framhölls att exportmarknadsandelarna blev särskilt intressanta att studera under 1970-talet, eftersom deras gradvisa fall visade på svåra balansproblem i den svenska ekonomin. Vid detta tillfälle tenderade frågan om marknadsandelsförlusternas orsaker att falla i bakgrunden. I de flesta utredningarna antogs att det fanns ett samband mellan relativprisernas förändring och marknadsandelarnas utveckling eller ett samband mellan det relativa kostnadsläget och marknadsandelarna. Dvs utredarna antog mer eller mindre tydligt uttalat att marknadsandelsförlusterna var förorsakade av den kraftiga kostnadsökningen för svensk industri 1975-1976. I stället framstod tre andra frågor som de viktigaste. De var: 1) hur stora var de svenska marknadsandelsförlusterna, 2) under vilka år inträffade dessa förluster och 3) vilka åtgärder som kunde genomföras för att åter öka marknadsandelarna. När de olika utredarna och utredningsinstituten behandlade dessa problem använde de olika beskrivningsmått för marknadsandelarnas utveckling. Dessa beskrivningsmått skilde sig åt på i huvudsak sex sätt.

- 1) Om andelarna skulle mätas för den totala exporten, för industrins branscher eller för mindre aggregat.
- 2) Om andelarna skulle avse volym- eller värdetermer.
- 3) Vilka länder som antogs vara Sveriges konkurrentländer.

- 4) Om marknadsandelarna skulle mätas som andelen av den totala tillförseln till en marknad, exporten från ett antal länder eller importen till en marknad.
- 5) Om alla exportprodukter skulle ingå i beräkningarna eller ej. I konjunkturinstitutets mätningar ingick t ex inte obearbetade varor.
- 6) Vilka år som skulle innefattas i jämförelserna av de svenska marknadsandelarnas förändring.⁹

Trots denna variationsrikedom i studiernas uppläggning fick marknadsandelsstudierna under denna tidsperioden motta en hel del kritik. Kritiken fokuserade på ett antal punkter. Den vanligaste kritiken avsåg marknadsandelsstudiernas aggregeringsnivå, vilken ansågs vara alltför hög. På ett principiellt plan instämde en av de största producenterna av makrobaserade marknadsandelsstudier i denna kritik. "Analyserna av industriutvecklingen och industrins strukturmöndring i verkets höstrapporter görs främst för relativt stora branschgrupper. I många fall kan det dock vara nödvändigt att tränga djupare ned i branscherna, både vad gäller delbranscher och regional fördelning."¹⁰

Om marknadsandelarnas utveckling studerades på företagsnivå menade flera kritiker att det var tveksamt om de svenska företagen förlorade marknadsandelar. Sveriges förlorade exportandelar kunde enligt deras synsätt förklaras av att de svenska storföretagens internationalisering medförde att de flyttade produktionen från Sverige till andra länder.¹¹ Vi kunde därför förvänta oss att marknadsandelsutvecklingen på företagsnivå skilde sig från den på nationell nivå. Denna fråga studerades av Jagrén i en IUI-studie från 1984. Han jämförde i denna utvecklingen av de svenska transnationella företagens marknadsandelar på exportmarknaderna med utvecklingen av Sveriges exportmarknadsandelar. Enligt hans utredning ökade de 40 största svenska transnationella företagen sina marknadsandelar med dryga 50 procent på OECD-marknaden 1965-1978. Detta inträffade samtidigt som Sveriges andel av OECD-importen (exklusive Sverige) minskade med 35 procent. Två förklaringar till detta kan spåras i Jagréns material. 1) En allt större andel av de stora transnationella företagens försäljning på OECD-marknaden producerades lokalt.

Detta avspeglade sig i en ökning av de utländska koncernföretagens produktionsandel av koncernernas totala produktion ökade från 26 procent 1965 till 39 procent 1978. 2) De transnationella företagens andel av den svenska exporten ökade kraftigt från 40 procent av totalexporten 1965 till 52 procent 1978.¹²

En annan typ av kritik behandlade själva förhållandet att marknadsandelsstudierna hade olika uppläggning. 1979 föreslog t ex Röttorp att utredarna av marknadsandelar borde finna en gemensam mätmetod. Då som nu varierade resultaten av marknadsandelsmätningarna högst väsentligt beroende på vilken mätmetod som användes. Av Röttorps artikel framgick att Sverige enligt konjunkturinstitutets beräkningar förlorade 2 procent i marknadsandelar mellan 1976-1979, medan Sverige enligt Röttorps beräkningar förlorade 13 procent av marknadsandelarna.¹³ Även Ruist tog 1984 upp frågan om marknadsandelsstudiernas mätmetodologiska variationsrikedom. Han menade att det var olyckligt att massmedierna inte uppmärksammade att dessa gjordes på olika sätt och därför gav olika resultat. Därför menade han att det vore bra om beräkningarna kunde samordnas och föreslog att 6 olika mått kontinuerligt skulle tas fram för att följa den svenska exportens konkurrenskraft på flera olika marknader.¹⁴

En aspekt som varken Röttorp eller Ruist behandlar är att det faktiskt kan finnas en efterfrågan på olika slags mätningar. Frågan blir då snarast om skillnaderna mellan mätningarna motsvarar denna efterfrågan. Konjunkturinstitutet hörde till dem som fick fram de minsta marknadsandelsförlusterna under slutet av 1970-talet. I SAF:s "Fakta om Sveriges ekonomi" från början av 1980-talet fanns det å andra sidan en tendens att välja det marknadsandelsmått som gav sämsta tänkbara utfall för utvecklingen av de svenska marknadsandelarna. Fram t o m devalveringen 1982 användes ett volymmarknadsandelsmått men efter 1982 mäts exportmarknadsandelarna i värdetermer. Till saken hör då att volymmarknadsandelen ökade med 5-10 procent mer än värdemarknadsandelen gjorde år 1982. Detta berodde på sänkningen av de svenska relativpriserna efter 1981 års och 1982 års devalveringar.¹⁵

Två andra frågor som föranledde diskussion var punkterna 2 och 3 i förteckningen som visade marknadsandelsstudiernas olika uppläggning.

Punkt 2 gällde frågan om mätningarna skulle använda volym- eller värde marknadsandelar och punkt 3 handlade om vilka länder som skulle tillhöra Sveriges konkurrentländer.

Frågan om marknadsandelarna skulle mätas i volym- eller värdetermer hade dels en rent mätteknisk aspekt - när inträffade marknadsandelsfallet och hur stort var det - och dels en teoretisk aspekt. Mättes Sveriges exportmarknadsandel i värdetermer inföll marknadsandelsförlusten under 1970-talet något år senare än om den mättes i volymtermer. Under 1980-talet gav en mätning av värde marknadsandelarna en mindre förmånlig marknadsandelsutveckling än vad en mätning av volym marknadsandelarna indikerade. Se tabell 3.1 nedan. Av tabellen framgår också att konjunkturinstitutets mätningar av exportmarknadsandelarna fortfarande indikerar att Sverige gjort högst marginella marknadsandelsförluster från 1974 och framåt - värdeandelen minskar med 6-7 procent och volymandelen med 10-11 procent.

Tabell 3.1 Utvecklingen av Sveriges exportmarknadsandelar enligt konjunkturinstitutets mätningar. Marknadsandelen beräknad som Sveriges andel av importen till 15 Oecd-länder. Procentuella förändringar.

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Volym andel	0	-8.0	-7.5	1.5	7.0	0	-6.0	-1.0	2.0	8.0	0	-1.5	-2.5	-0.5
Värde andel	0	3.0	-6.5	-4.5	1.0	3.5	-5.5	-1.0	-3.0	3.5	3.0	-0.5	0.5	1.0

Noter: Volymandelen är tom 1975 framräknad med enhetsvärdeindex typ Laspeyres som deflator, därefter är den framtagna med hybrid-index av typ Paasche.

Tom 1977 är värde marknadsandelen justerad med hänsyn till de olika ländermarknadernas vikt i den svenska exporten.

Källa: Olika upplagor av Konjunkturläget 1980-1987

Utifrån teoretisk synvinkel fanns det å ena sidan de som hävdade att volymmarknadsandelen var det bättre måttet och å andra sidan de som menade att värde marknadsandelen var att föredra. De som förespråkade användandet av volymmarknadsandelen pekade på att det var ett enkelt och lättanalyserat mått när vi vill studera effekterna av prisförändringar på exportmarknadsandelarna.¹⁶ De utredare som ansåg att värde marknadsandelen var det bättre marknadsandelsmättet anförde att på längre sikt var det inte exportens volymutveckling som var av störst betydelse utan exportinkomsterna i löpande priser.¹⁷

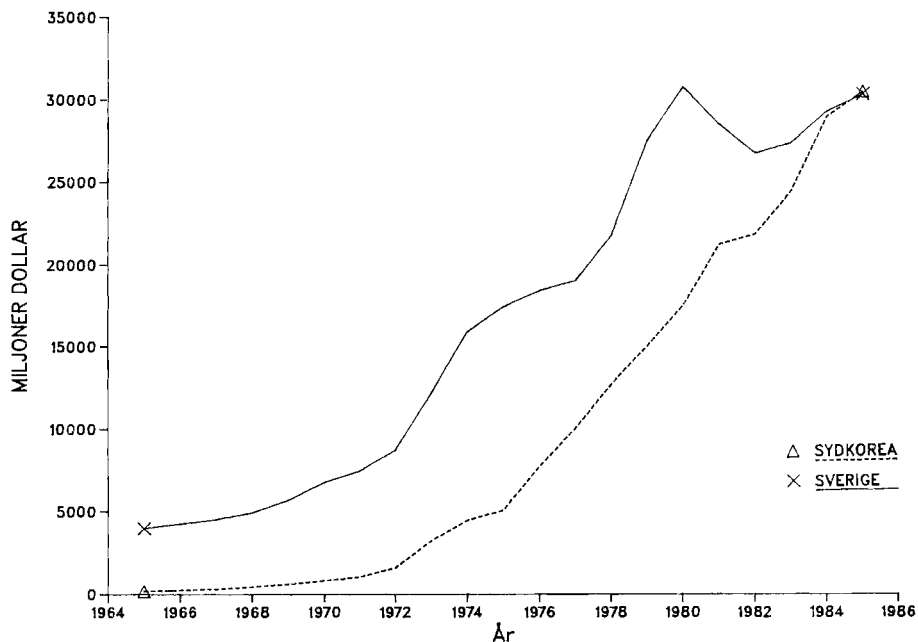
Ur en mätteknisk aspekt skilde sig också de två marknadsandelsmåtteten åt på det sättet att värde marknadsandelen inte krävde någon omräkning med hjälp av prisindex. Volymmarknadsandelen togs nämligen fram genom att dividera värde marknadsandelen med någon form av prisindex.¹⁸

Frågan om länderurvalet i marknadsandelsstudierna aktualiserades bl a av den starka exporttillväxten för en mindre grupp nyligen industrialiserade länder. En del utredare, däribland Röttorp, pläderade för att det inte var rättvisande att jämföra Sverige med länder som Syd-Korea och Singapore eftersom dessa länder hade en annan kostnadsstruktur för exportindustrin, vilken tex hängde samman med ett dåligt utvecklat socialförsäkringssystem för de anställda. Andra förespråkade emellertid att det intressanta var just att jämföra hur Sverige lyckades konkurrera med nya industriländer som Syd-Korea och Brasilien och inte hur Sverige klarade konkurrensen från andra etablerade industriländer. Därför vore det bättre att jämföra Sverige med de nya industriländerna, för det skulle visa hur svensk industri förmådde hävda sig i en hård internationell konkurrens. Det kan påpekas att resultatet av sådana mätningar bara skulle accentuera de svenska marknadsandelsförlusterna starkare än vad som var fallet när Sveriges export jämfördes med de övriga OECD-ländernas export. Av en utredning från statens industriverk (SIND (1981)) framgick att 10 nyligen industrialiserade länder (Taiwan, Hongkong, Syd-Korea, Singapore, Brasilien, Mexico, Spanien, Portugal, Grekland och Jugoslavien) ökat sin andel av industriländernas import av en grupp industrivaror från 3 procent till 10 procent mellan 1964 och 1978.¹⁹ I diagram 3.3 nedan, visas exportutvecklingen för Sverige

och ett av dessa länder, Syd-Korea, mellan 1965 och 1985. Av diagrammet framgår att Syd-Koreas export var lika stor som Sveriges 1985 men endast en knapp tjugondel så stor 1965.

Diagram 3.3

Exportutveckling 1965–85 Sverige och Syd-Korea

Källa: UN Statistical Yearbook 1966–1981 och UN Yearbook of trade statistics 1980–1986

Relativa priser och exportmarknadsandelar

Den under senare delen av 1970-talet dominerade formen av marknadsandelsstudier var, som tidigare har framhållits, de som undersökte om det fanns ett samband mellan förändringar i ett lands relativa exportpriser alternativt relativa kostnadsläge och förändringar i ett lands exportmarknadsandelar. Två studier med en sådan uppläggning gjordes åren 1979 och 1980 av Gottfries & Lindström på konjunkturinstitutet och Horwitz vid industriens utredningsinstitut. I båda dessa studier undersöktes enbart sambandet mellan å ena sidan

förändringar i de svenska relativpriserna och å andra sidan förändringar i de svenska exportmarknadsandelarna.

Undersökningsmetoden i dessa två studier uppvisade stora likheter. I båda studierna prövades hur de svenska volymexportmarknadsandelarnas utveckling kunde förklaras med förändringar i variablerna Sveriges relativa exportpris och Sveriges relativa tullnivå. Med hjälp av dessa två variabler lyckades Horwitz förklara mellan 19 procent och 95 procent av variationen i den svenska andelen av importen till ett antal ländermarknader. I Gottfries & Lindströms studie förklarades mellan 34 procent och 99.6 procent av samma variation med de två ovanstående variablerna.²⁰

När det gällde att mäta styrkan i effekterna av relativprisförändringar använde sig Gottfries & Lindström av samma länderuppdelade material som ovan. Horwitz däremot använde sig i dessa mätningar av data för den svenska andelen av exporten av alla bearbetade varor från en grupp industriländer och data över förändringar i de svenska relativa enhetsvärdepriserna.²¹

I de två utredningarna gjordes också olika antaganden om tidsutsträckningen för relativprisförändringens påverkan på marknadsandelarna. Horwitz antog i sin studie att effekten av en relativprisförändring alltid sträckte sig över 2 år medan Gottfries & Lindström antog att tiden kan variera högst väsentligt. I en del fall antog de att relativprisförändringens effekter på marknadsandelarna var uttömd redan samma år som den inträffade medan effekten i andra fall sträckte sig upp till 3 år efter att relativprisförändringen inträffade.²²

Resultaten av de två mätningarna var, de ovanstående olikheterna till trots, snarlika. Horwitz fann att "effekten av en prisförändring är störst efter ungefär ett år" och "att en 10-procentig höjning av relativpriset leder till en 16-procentig nedgång i marknadsandelarna."²³ Gottfries & Lindström kom fram till att priselasticiteten varierade mellan olika varutyper och ländermarknader. Enligt deras mätningar var den genomsnittliga priselasticiteten -1.34 för mellanprodukter (intermediate goods) och -2.17 för konsumentvaror. För investeringsvaror gav deras mätningar till resultat att: "unreasonable or entirely non-significant coefficients

(elasticities) were obtained for relative prices and tariffs." Därför antog de i sina efterföljande analyser att priselasticiteten för dessa varor var lika med -1 .²⁴

Trots att såväl Gottfries & Lindström som Horwitz lyckats fastställa sina resultat med relativt hög statistisk säkerhet reser deras utredningar en del frågor. En första fråga uppkommer därför att de inte tagit hänsyn till det konjunkturrella förloppet.²⁵ Konjunkturcykeln påverkan på relativpriserna och exportmarknadsandelarna kan tänkas ske på två olika sätt.

- 1) Genom att högkonjunkturen i Sverige samtidigt drar upp prisnivån och dirigerar om försäljning från exportmarknaderna till den svenska hemmamarknaden. Detta inträffade t ex 1975. Gottfries & Lindström skriver i sin rapport att den ökade inhemska efterfrågan bidrog till den kraftiga exportmarknadsförlusten - i volym räknat - detta år.²⁶
- 2) Beroende på den svenska exportens varusammansättning med en stor andel råvaror, halvfabrikat och investeringsvaror ökar efterfrågan på svenska exportvaror förhållandevis tidigt i konjunkturcykeln. Detta medför att de svenska marknadsandelarna för totalexporten ökar i början av den internationella konjunkturuppgången för att sedan minska under högkonjunkturen.

En andra fråga föranleds av att den svenska industrins konkurrenssituation gradvis försvagades under 1960- och 1970-talet. Industrins försämrade konkurrenskraft tog sig uttryck i flera fundamentala problem varav företagens höjda kostnadsläge endast var ett. De svenska varorna tappade i kvalitetsförsprång, flera industribranscher uppvisade en otillräcklig innovativitet och företag i andra branscher misslyckades med att ställa om verksamheten i samband med teknikskiften och efterfrågeförändringar. Resultatet blev bl a ökade svenska relativpriser och fallande marknadsandelar. Detta innebär att Sveriges marknadsandelar faktiskt kan ha minskat samtidigt som relativpriset ökat utan att marknadsandelsförlusterna huvudsakligen beror på ökade relativpriser. Denna reflektion gäller inte råvaror och halvfabrikat där prisförändringar torde spela en viktig roll för att bestämma marknadsandelarnas förändring.

En tredje fråga uppstår därför att den förklarade variansen av marknadsandelarnas utveckling varierar så pass mycket mellan de olika ländermarknaderna. Från 19 till 95 procent hos Horwitz och från 34 till 99.6 procent hos Gottfries & Lindström - i det senare fallet måste tilläggas att flera mätresultat saknas. Därtill är resultaten i de två undersökningarna inte konsistenta. Se tabell 3.2 nedan.

Tabell 3.2 Jämförelse av koefficienterna för variablerna relativpris och relativ tullsats och summan av den förklarade variansen (R) i Horwitz (1979) och Gottfries & Lindström (1980)

Land	Horwitz			Gottfries & Lindström		
	Relativpris	Relativtull	R	Relativpris	Relativtull	R
Norge	0.29	-1.60	0.62	-1.66	-2.01	0.94
Finland	-0.01	-1.23	0.90	-2.65	-6.98	0.96
Danmark	-0.79	0.40	0.68	-1.03	-	0.85
Frankrike	-1.72	-1.98	0.90	-1.57	-2.01	0.91
Italien	-2.38	-3.12	0.66	-0.89	-	0.98
Nederländ.	-1.69	-2.07	0.89	-1.51	-	0.82
V-tyskland	-2.52	-3.98	0.95	-1.19	-3.32	0.93
USA	-1.50	-	0.78	-0.73	-	0.83

Not: Skattningarna är i Horwitz' studie gjorda för bearbetade varor och i Gottfries & Lindströms studie för mellanprodukter

Källa: Horwitz (1979) s.49 och Gottfries & Lindström (1980) s. 57

I Gottfries & Lindströms undersökning är det också anmärkningsvärt att de inte kommenterar eller söker förklara varför regressions-skattningarna är så pass oenhetliga som de är. Denna brist på enhetlighet i resultaten tar sig tre uttryck:

- 1) Regressionsskattningarna för samma land varierar mellan produkt-slagen. T ex har Danmark i endast en av två redovisade regressioner med en variabel för tullsatser.
- 2) Regressionsskattningarna för samma produktslag varierar mellan länderna. För de två produktslag som undersöks - mellanprodukter

och konsumtionsvaror - finns nära nog lika många former av regressionsskattningar som länder.

- 3) Snarlika länder, typ de nordiska, uppvisar inga enhetliga regressionsskattningar.²⁷

Frågan om förklaringsvärdet i den ovan angivna typen av undersökningar har allt sedan 1980-talets inledning varit satt i fråga. Det viktigaste skälet till detta ifrågasättande beror på frånvaron av exportmarknadsandelstvinst för svensk industri efter devalveringarna 1976-1977 och 1981-1982. Skattningarna som gjordes till 1987 års långtidsutredning visade att priselasticiteten för svensk export var 1.2 dvs väsentligt lägre än elasticiteterna som framkom i de två tidigare refererade studierna.²⁸ I konjunkturinstitutets mätningar syns också att effekterna av relativprisförändringarna efter devalveringarna inte varit så stora som vi hade skäl att anta.

Tabell 3.3 Utvecklingen av Sveriges exportmarknadsandelar och relativpriser enligt konjunkturinstitutets mätningar. Marknadsandelen beräknad som Sveriges andel av importen till 15 OECD-länder. Procentuella förändringar.

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Volym andel	-8.0	-7.5	1.5	7.0	0	-5.0	-3.0	2.0	8.0	0	-1.5
Värde andel	3.0	-6.5	-4.5	1.0	3.5	-3.5	-2.5	-3.5	4.0	3.0	-0.5
Relativpris	11.5	1.0	-6.0	-5.5	3.5	1.5	0.0	-5.5	-3.5	2.5	1.0

Noter: Volymandelen är tom 1975 framräknad med enhetsvärdeindex typ Laspeyres som deflator, därefter är den framtagna med hybridindex av typ Paasche.

Tom 1977 är värdemarknadsandelen justerad med hänsyn till de olika ländermarknadernas vikt i den svenska exporten.

Källa: Olika upplagor av Konjunkturläget 1980-1987

I 1987 års långtidsutrednings bilaga 1 skriver Schubert & Olsson att "En viktig slutsats av flera av studierna (av sambandet mellan relativa priser alternativt kostnader och exportmarknadsandelar - min anm.) har varit att de svenska marknadsandelarna minskat trendmässigt, utöver vad som kan förklaras med utvecklingen av relativa priser och kostnader." Detta har, menar Schubert & Olsson, föranlett utredarna att anvisa andra möjliga faktorer som produktkvalitet, servicegrad och "image" vilka antas påverka marknadsandelarna. Schubert & Olsson pekar på en tredje möjlig typ av faktorer nämligen de som är avhängiga den svenska exportens struktur i termer av dess produktsammansättning och ländersammansättning. Påverkan av denna typ av faktorer analyseras med hjälp av den tidigare nämnda constant market share analysen och en sådan typ av analys gjorde också Schubert & Olsson till 1987 års långtidsutredning.²⁹ Mer om denna typ av analyser alldeles strax, men låt mig först konstatera att även Horwitz har gjort flera CMS-analyser och att Lindström (se citatet nedan) går längre än Schubert & Olsson i sitt ifrågasättande av en renodlad kostnadsförklaring för att förklara marknadsandelarnas utveckling.

"Marknadsandelsutvecklingen under 1970-talet blev svagare än vad som var att vänta med hänsyn till relativprisutvecklingen och dess skattade samband med marknadsandelsutvecklingen. Orsakerna härtill är svåra att fastställa kvantitativt. Ett flertal faktorer torde ha medverkat. För det första kan det konstateras att länder- och varusammansättningen i den svenska exporten missgynnat den svenska exportutvecklingen under 1970-talet som helhet. Efterfrågan i de länder och på de varor som Sverige i förhållandevis stor utsträckning har haft exporten inriktad på har utvecklats svagt relativt sett. Dessa förhållanden (vilka är symptom snarare än verkliga orsaker) tyder på att anpassningsförmågan i den svenska exportindustrin försämrats i förhållande till konkurrenterna. Bakomliggande faktorer härtill kan tänkas vara att finna på ekonomins utbudssida, exempelvis viss lagstiftning på arbetsmarknadsområdet - vilken bl a torde ha lett till minskad rörlighet på arbetsmarknaden - samt utvecklingen av företagssubventionerna. Ytterligare bidragande faktorer synes - även om det är mycket svårt att belägga empiriskt - vara att vissa

svenska varors kvalitetsförspång blivit reducerat i förhållande till konkurrenterna samt att svenska exportföretag fått ett minskat övertag vad gäller snabbhet och säkerhet i leveranserna."³⁰

Constant market share analysen

Av de av Lindström nämnda faktorerna har utredarna av exportmarknadsandelarnas bestämningsfaktorer under 1980-talet framför allt kommit att studera länder- och varusammansättningens betydelse. Dessa faktorerers påverkan på marknadsandelarna studeras med "constant market share" analyser. Denna typ av analyser har under 1980-talet gjorts av SIND, Horwitz, Utne och långtidsutredningen 1987. Den tidigare nämnda studien av Olsson från 1969 skiljer sig högst avsevärt från de ovannämnda studierna genom skillnaden i tidsperspektiv. I Olssons studie studeras förändringarna i exportens bestämningsfaktorer i 10-årsperioder under tidsperioden 1899-1965. I 1980-talsstudierna undersöks dessa faktorerers förändring år för år för tidsperioder som varierar mellan 5 och 12 år.³¹

Det bakomliggande antagandet bakom CMS-analysen är att ett lands export kan växa långsammare än världsexporten av tre olika orsaker.

- landets export är koncentrerad till produkter med låg exporttillväxt
- landets export går till länder med svag importtillväxt
- landet förlorar i konkurrenskraft.³²

De olika faktorernas påverkan beräknas på följande sätt.

Variablerna som används i uttrycken är följande:

r = procentuell ökning av världsexporten från tidpunkt 1 till 2.

r_i = procentuell ökning av världsexporten av vara i från tidpunkt 1 till 2.

r_{ij} = procentuell ökning av världsexporten av vara i till land j från tidpunkt 1 till 2.

V_i = export från Sverige av vara i i tidpunkt 1.

V_{ij} = export från Sverige av vara i till land j i tidpunkt 1.

V'_{ij} = export från Sverige av vara i till land j i tidpunkt 2.

Först antas det att Sverige eller något annat land ökar sin export lika mycket som den övriga världen. Detta brukar betecknas med:

$$\sum_i r V_i.$$

Därefter beräknas varusammansättningseffekten som: $\sum_i (r_i - r) V_i$.

Sedan tas ländersammansättningseffekten fram: $\sum_i \sum_j (r_{ij} - r_i) V_{ij}$.

Varefter vi får en restpost som också brukar benämnas

konkurrenskraftfaktorn: $\sum_i \sum_j (V'_{ij} - V_{ij} - r_{ij} V_{ij})$.³³

Den sistnämnda faktorn "konkurrenskraftfaktorn" betecknas på så sätt i brist på en bättre benämning - av en del utredare betecknas den med den justerade marknadsandelen eller helt enkelt andelsförändringen. Denna typ av andelsförändringar anses avspegla i första hand förändringar i prissfaktorer, men även förändringar i "icke mätbara variabler som kvalitet, produktutveckling, marknadsföringsinsatser" osv.³⁴

Om vi nu övergår till att studera vilka effekter som de olika utredningarna kom fram till kan vi konstatera att SIND (1981) fann att den svenska exportens produktsammansättning och ländersammansättning under 1970-talet hade en relativt stor påverkan på den svenska exportens värde marknadsandelar. Tillsammans förklarade de två faktorerna 1 procent av de 2.5 procent som de svenska värdeandelarna minskade med i genomsnitt per år från 1971-1979.³⁵

I Utne's rapport, som utarbetades vid EFTA och innehåller en CMS-analys av alla EFTAs medlemsländers export, är effekterna av länder- och produktsammansättningen för Sverige relativt obetydliga. Av en total marknadsandelsförlust på 24.5 procent (innebärande en minskning av Sveriges andel av OECDs export av bearbetade varor från 3.43 procent till 2.64 procent) mellan 1971 och 1982 berodde, enligt Utne, 17.8 procent på försämrad konkurrenskraft, 4.5 procent på effekten av exportens ländersammansättning och 2.7 procent på effekten av exportens ländersammansättning.³⁶

Av Horwitz' rapport "Marknadsandelar för svensk export", framgår i stark kontrast mot de två CMS-analyserna ovan att Sveriges marknadsandelsförluster 1978-1984 nära nog uteslutande berodde på en ofördelaktig geografisk sammansättning av exporten. Enligt Horwitz uppvisade två produktområden - oljeprodukter och livsmedel - av totalt 49 - en så pass avvikande utveckling att det påverkade undersökningens totala resultat. Därför exkluderade hon dessa produkter i en kompletterande mätning och fann att den negativa effekten av den geografiska sammansättningen kvarstod, men att det utöver den fanns en klart negativ konkurrenskraftseffekt.³⁷

I den CMS-analys som gjordes till 1987 års långtidsutredning framkom att effekterna från ländersammansättningen var betydligt större och mera negativa än effekterna från produktsammansättningen. Effekten från ländersammansättningen pendlade mellan -2.5 procent i marknadsandelsförlust till +1.5 procent i marknadsandelsvinst. Effekterna från produktsammansättningen var ungefär 0.5 procent per år. Under de sista tre åren var produktsammansättningseffekten positiv och pendlade då mellan 0.2 och 0.5 procent. Enligt långtidsutredningen hade "Svensk industri ... uppenbarligen i stor utsträckning sålt till en kundkrets som ökat sin efterfrågan mindre än genomsnittet. Detta har gällt inom OECD-området, men har de facto varit ännu mer markerat i ett globalt perspektiv;..." När det gällde produktsammansättningen ansåg dock långtidsutredningens författare att det såg betydligt ljusare ut. "Flera undersökningar pekar på att det under senare år skett en förbättring i den svenska industrins produktsammansättning... Av diagram 6.12 (redovisas inte här min anm.) kan man utläsa att den svenska exportens produktsammansättning numera ger positiva bidrag till marknadstillväxten/?/".³⁸

Det är viktigt att poängtera att den justerade marknadsandelen, dvs den andel som hypotetiskt antas bero på en förändrad konkurrenskraft, i en CMS-analys inte skall sammanblandas med volymmarknadsandelen, vilken också antas avspegla förändringar i konkurrenskraften. Horwitz uppmärksammade detta i sin rapport, vilket framgår av nedanstående utdrag ur hennes rapport.

"Bristen på prisdata över varor i internationell handel på detaljerad nivå gör att CMS-baserade studier praktiskt taget alltid bygger på handelsdata i löpande priser. Det

blir därför omöjligt att skilja på volym- och prisförändringar i konkurrenskraftmättet, varför utvecklingen för enskilda år bör tolkas med försiktighet."³⁹

Horwitz följde själv inte denna rekommendation när hon vid flera tillfällen fick "fel" tecken på sina justerade marknadsandelar. Detta gäller i synnerhet devalveringsåret 1982 som både i Horwitz' studie och i långtidsutredningens studie har en negativ marknadsandelsutveckling utan att det kommenteras. Därtill har CMS-analyserna åren 1979 och 1984 en markerat mer positiv marknadsandelsutveckling än konjunkturinstitutets volymmarknadsandelsmätningar. Se tabell 3.4 nedan.

Tabell 3.4 Volymmarknadsandelarnas utveckling enligt Konjunkturläget (1987) jämförda med de justerade marknadsandelarna enligt Horwitz (1986) och LU (1987).
Procentuella förändringar.

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Horwitz	2.5	-3.4	-3.0	-3.8	2.6	1.8	
LU			-2.0	-2.5	5.0	2.0	-2.0
KI	0	-6.1	-0.8	2.2	7.7	0.2	-1.5

Noter: Horwitz inkluderar bearbetade varor exklusive fartyg och flygplan. LU har med alla varor och konjunkturinstitutet har med bearbetade varor exklusive fartyg.

I SIND (1981) och i Utne kompletteras de värdebaserade justerade marknadsandelarna med sådana som är korrigerade för förändringar i relativpriserna.⁴⁰

Studiernas variationsrikedom belyses ytterligare av utformningen av deras datamaterial. I Utnes rapport är OECDs export av bearbetade varor uppdelad på 21 importmarknader och 14 produktområden. I Horwitz' studie är importen till 14 OECD-länder uppdelad på 49 produktområden. I industriverkets studie från 1981 är exporten uppdelad på 21 industribranscher och ett oklart antal länderområden och i långtidsutredningen är 18 OECD-länders export uppdelad på 8 marknader och 14 produktområden.⁴¹

Internationell specialisering och marknadsandelar

Marknadsandelar har även använts i studier av Sveriges internationella specialisering och komparativa fördelar. I Ohlsson (1976) användes exportmarknadsandelens förändring som ett mått på förändringar i den svenska varugruppspecialiseringen.

Ett av de viktigaste resultaten i utredningen var att:

"...det svenska specialiseringsmönstret ... under 1960-talet höll på att byta karaktär. Utvecklingen innebar en systematisk tendens till minskad inriktning på sådan produktion som landet i början av perioden var starkt inriktat på och en ökad inriktning på produktion, på vilken landet inte var specialiserat vid periodens början."⁴²

Ohlsson testade också med hjälp av tvärsnittsdata om man med hjälp av produktlivscykelteorin kunde förklara den svenska industrins specialiseringsmönster. Ohlsson genomförde denna test på så sätt att han antog att Sverige borde ha en övervikt av marknadsandelsvinster bland varor med hög exporttillväxt. Nu visade hans resultat att värdet på regressionskoefficienten för variabeln världsexporttillväxt var negativ i ett flertal regressionsanalyser, vilka hade förändringar i den svenska marknadsandelen som beroende variabel.⁴³ Av detta drog Ohlsson slutsatsen att produktlivscykelteorin kunde förkastas för analyser av specialiseringen på varugrupsnivå - eller delbranschnivå - för länder som Sverige.⁴⁴

Sammanfattning

Under 1970-talets industriella kris placerades frågan om Sveriges förlorade marknadsandelar i centrum för debatten om den svenska industrins problem. I undersökningar som gjordes av marknadsandelsutvecklingen på exportmarknaderna uppmärksammades att Sverige under 1970-talets andra hälft och 1980-talets inledande år förlorade omkring 20 procent av totalexportens marknadsandelar. I flera utredningar konstaterades ett samband mellan förändrade relativpriser och förändringar i volymmarknadsandelarna. 1979-1980 uppskattades att

den svenska exporten hade en priselasticitet om 1.6-2.0 under 1960- och 1970-talet. Under 1980-talet har denna siffra skrivits ned till 1.2.

Erfarenheterna efter devalveringarna 1976-1977 och 1981-1982 i formen av begränsade marknadsandelsvinster bidrog till att flera utredare och institutioner prövade att mäta påverkan från andra faktorer än relativpriser och relativa kostnader. Detta har vanligen gjorts med CMS-analyser, vilka särskiljer påverkan från exportens strukturella inriktning, dvs dess ländersammansättning och produkt-sammansättning, från konkurrenskraftförändringar. Av de CMS-analyser som utförts under 1980-talet har det framgått att framför allt den svenska exportens ländersammansättning har haft en stark påverkan på marknadsandelarna. Denna påverkan har företrädesvis gått i negativ riktning. Samtidigt har också utredarna kunnat notera en omdirigering av den svenska exporten i riktning mot importmarknader med en större exporttillväxt än genomsnittet.⁴⁵ Genomgående har utredarna gått längre i disaggregering av exportens ländersammansättning än av exportens produktsammansättning. Utredningarna som redovisats i detta kapitel har sålunda slagit samman SITC-systemets mer än 1500 produktområden till mellan 14 och 49 produktområden medan de viktigaste ländermarknaderna i flera av dessa utredningar studerats var och en för sig.

Utöver de ovanstående faktorerna kvantifieras inte så många fler på ett systematiskt sätt. I flera utredningar identifieras andra strukturfaktorer vilka sägs påverka exportmarknadsandelarnas utveckling men de kvantifieras endast sällan. Jagréns studie av storföretagens marknadsandelsutveckling och Ohlssons studier av verkstadsindustrins internationella specialiseringsmönster är två undantag från denna regel.

Vad som nästan saknas helt i undersökningar av exportmarknadsandelarnas utveckling och bestämningsfaktorer är inflytandet från den industriella omvandlingen. Vi är därmed tillbaka till det jag skrev i inledningen om att marknadsandelsstudierna har i huvudsak behandlat hur konkurrenskraften - dvs "förhållandena i ett visst läge med dess kostnadsnivåer, produktionsstruktur och marknadssituationer" - påverkat exportmarknadsandelarna. Frågan blir därför hur vi kan

undersöka inflytandet på exportmarknadsandelarna från utvecklingskraften, som framför allt beror på näringslivets förmåga till anpassning och förnyelse.

För att göra en sådan form av undersökning ämnar jag gå tillväga på följande sätt:

- 1) studera effekten från vedertagna strukturfaktorer på exportens värde marknadsandelar. Se kapitel 8. Valet av värde marknadsandelar som måttenhet motiveras i kapitel 6 "Datamaterial och metodproblem".
- 2) utveckla mått för några ytterligare mera svårkvantifierbara strukturfaktorer och pröva deras påverkan på marknadsandelarna. Detta görs också i kapitel 8.
- 3) formulera grunden för en analys av exportmarknadsandelarnas utveckling som inkluderar inflytandet från omvandlingskomponenterna på exportmarknadsandelarna. Detta görs i kapitel 9.

4 Metodologi

Ett centralt tema i denna avhandling är de relationer som finns mellan teorier och mellan teori och empiri i formen av observerbara data. Därför består avhandlingen inte bara av direkta tester av teorier på ett empiriskt material. Den innehåller också jämförelser av teorier och de utsagor de gör om verkligheten. Alternativa teorier som behandlar ett identiskt problem kan var och en förklara det studerade problemet utan att för den skull utesluta andra teorier. Detta har t ex varit förhållandet när det gällt de tidigare refererade studierna om de svenska marknadsandelsförlusterna. Såväl kostnadsförklaringen som tesen om de svenska storföretagens ökade marknadsandelar har kunnat bekräftas.

Det innebär inte att all slags teori går att bekräfta i alla situationer. Men givet att vi analyserar ett problem bör vi försöka fastställa vad en teori faktiskt förmår att förklara. En fråga jag ställer mig i detta sammanhang är i vad mån teorier utesluter eller kompletterar varandra i centrala avseenden. För att utröna huruvida det är fallet utförs utöver de empiriska testen en jämförelse av de använda teoriernas konstruktion. Detta fordrar en föreställningsram för hur teorier kan jämföras och en sådan utvecklas under rubriken "Vetenskapsteoretiskt förhållningssätt" senare i detta kapitel.

Ett följdproblem som uppstår beroende på denna uppläggning av undersökningen är att det blir svårare än i en ren hypotestestande studie att fastställa vad som är undersökningens resultat. Dels utvecklas slutsatser på ett teoretiskt plan, dels framkommer resultatet av de empiriska testen och slutligen gäller det att förena dessa i en syntetisk diskussion. Den teoretiska behandlingen anger den roll begreppet marknadsandel har i teorierna. De empiriska testen mäter styrkan i de teoretiskt baserade sambanden mellan faktorerna och marknadsandelsutvecklingen. Den sammanfattande diskussionen anger i

vad mån resultaten överensstämmer med vad som kunde förväntas utifrån teorin.

Vetenskapsteoretisk föreställningsram

I detta avsnitt diskuteras hur alternativa teorier kan kontrasteras mot varandra. Denna frågeställning är viktig att belysa av flera skäl. Ett första skäl är att en del författare hävdar att olika ekonomiska teorier står i motsatsförhållande till varandra, utan att ange exakt hur detta motsatsförhållande ser ut, medan andra författare behandlar väsensskilda ekonomiska teorier som om de hade samma teoretiska utgångspunkter. Detta förhållande motiverar att vi söker diskutera på vilket sätt teorierna är likartade och olikartade. Ett andra skäl rör denna avhandlings specifika inriktning, vilken tar sikte på att jämföra hur olika teoretiskt grundade frågeställningar och faktorer kan belysa och förklara hur de svenska exportmarknadsandelarna förändrades under tidsperioden 1965-1983. Även detta syfte talar för att det är intressant att utreda teoriers inbördes relationer.

Metoden för att ställa olika teorier mot varandra har jag hämtat från delar av Poppers vetenskapsteoretiska arbeten. I dessa anges ett antal kriterier, vilka går att utnyttja när olika typer av teorier skall jämföras sinsemellan.

Teoriers informativa innehåll och teorifalsifiering

En teoris informativa innehåll består enligt Popper av de hypoteser och teorier som teorin utesluter.¹ Teorins logiska innehåll är alla de icke-tautologiska följder (engelska consequences) som kan härledas från teorin. Varken det logiska innehållet eller det informativa innehållet är oföränderliga. Principiellt menar Popper att en teori kan förstås bättre och bättre. Vi vet aldrig vilka fenomen och teorier som kan innefattas i en teoris informativa innehåll i framtiden. Förståelsen av en teori beror därför på hur vi bedömer

teorins logiska relation till de existerande problemen och existerande teorierna i en problemsituation vid en viss tidpunkt. Vår värdering av en teori avspeglar därför dess relation till andra teorier, dess relation till de problem den behandlar och kunskapen vid en given situation om teorins innehåll.²

En teoris giltighet bestäms i Poppers filosofi av dess förmåga att undgå falsifiering. Bevis för att en teori är giltig räcker alltså inte. Inom ekonomisk vetenskap är det inte svårt att ge exempel på teorier som är både omöjliga att testa och falsifiera. Det neoösterrikiska praxeologiska tänkandet är ett exempel på sådan teori. Enligt von Mises kan praxeologiska teorier endast angripas utifrån brister i deras logiska resonemang. Om inga logiska fel upptäcks är teoremet bekräftat. Givet att teorin från början var logiskt korrekt konstruerad existerar inga möjligheter att falsifiera teorin. Helt i linje med denna vetenskapssyn hävdar Von Mises att Poppers synsätt inte omfattar vetenskaper, som den ekonomiska, vilka saknar experimentellt etablerade fakta.³ Med Poppers språkbruk kallas det för att teorier immuniseras när de inte kan utsättas för falsifierande tester. Teorier kan vara immuniserade på en rad olika sätt. De kan vara tautologiska, de kan vara metafysiska etc. Popper skriver själv:

"... we can always immunize a theory against refutation. There are many such evasive immunizing tactics; and if nothing better occurs to us, we can always deny the objectivity - or even the existence of the refuting observation. (Remember the people who refused to look through Galileo's telescope.)"⁴

Alla typer av immunisering är inte förkastliga enligt Popper, eftersom en del av dem skyddar riktiga teorier på sikt från att förkastas.⁵

Det informativa innehållet i ekonomiska teorier

Ett problem inom ekonomisk teori är att det finns en rad konkurrerande teoribildningar. Till viss del bygger teorierna på snarlika

antaganden medan de i övrigt uppvisar väsentliga olikheter. Jag tror att Poppers terminologi skulle kunna bidra till att tydligare fastställa varför ett så stort antal teoritraditioner fortsätter att utvecklas parallellt. Helt klart uppvisar olika ekonomiska teorier tydliga skillnader i förhållningssättet till empiri, graden av generalitet och historisk utveckling. Därutöver finns det dimensioner, som teorins aggregeringsnivå och hanterande av tiden, vilka brukar anges när ekonomer diskuterar ekonomiska teorier ur ett metodologiskt perspektiv. Jag tror att ett exempel är det bästa sättet att visa hur Poppers kriterier kan användas för att studera skillnaderna mellan konkurrerande ekonomiska teoriers tolkningar av centrala ekonomiska problem.

I en artikel från 1937 ställde Coase frågan varför företag uppstår när marknaden - enligt neoklassisk nationalekonomi - är den effektivaaste kanalen för resursallokering. Coase's svar var att företag uppstår på grund av transaktionskostnader - Coase skrev egentligen "cost of using the price mechanism". Det vill säga, företag är ett resultat av kostnaderna för marknadskontrakterande. Varianter på Coase's teori har utvecklats under den senaste 20-årsperioden. Två av de mest inflytelserika är Williamsons transaktionskostnadsteori (1975), vilken är ett försök att organisationsteoretiskt och psykologiskt förklara transaktionskostnaders existens och Alchian & Demsetz' artikel om informationskostnader och företag (1972) i vilken de skriver att företag uppstår på grund av att det är det enda sättet att tillvarata vinsterna av lagarbete.⁶ Gemensamt för de ovanstående förklaringarna är förankringen i mikroekonomins perfekta konkurrensmodell. Det är utifrån den som problemet ställs och ges en förklaring.

I Smith's "The Wealth of Nations", finns en annan förklaring till företags existens. Smith byggde sin teori på bl a de observationer han gjorde av tillverkningen av nålar i industriell skala i företag jämfört med hantverksmässig produktion. Smith's slutsats var att teknologi i formen av arbetsdelning och kunskap hos arbetarna är den avgörande faktorn för företags existens. Denna förklaring har sedan dess varit den klart dominerande bland de flesta typer av ekonomer. Till exempel har Chandler i sina arbeten om det amerikanska storföretagets framväxt identifierat teknikfaktorn som den viktigaste,

för att inte säga bestämmande, bakom utvecklingen av företagsstrukturen i olika industrier.⁷

Jämförs dessa två teorier om företags uppkomst med hjälp av Poppers kriterier och utifrån teoriernas aggregeringsnivå framkommer följande: Teorierna har en hög grad av överensstämmelse när det gäller aggregeringsnivå och generalitetsgrad. Studieobjektet är frågan om företagets effektivitet visavi marknaden, vilken antas förklara företagets uppkomst, och ambitionen är att finna en generell förklaring. Teoriernas informativa innehåll är jämförbara eftersom båda anger att det är en faktor som bestämmer om transaktioner är marknadsstyrda eller företagsstyrda. Däremot uppvisar de stora olikheter vad gäller historisk utveckling och relation till empiri. Transaktionskostnadsteorin är en nära nog renodlad teoretisk konstruktion, vilken i stort sett inte har prövats på empiriskt material. Teknologiförklaringen byggde och bygger å andra sidan i stor utsträckning på empirisk forskning och har successivt prövats på nya typer av material allt från Smith's studie av det tidiga kapitalistiska företaget till studier av utvecklade processindustrier.

I det enskilda fallet är det ofta en mängd speciella förhållanden som tar överhanden över de teoretiskt baserade faktorerna. Den tidiga utvecklingen av järnvägstrafiken kan tjäna som ett exempel på svårigheterna med att koppla samman teoretiskt baserade förklaringar med empiriskt observerbara förhållanden. Ett av problemen när de första järnvägslinjerna byggdes var om de skulle vara transportmonopol, dvs endast få användas av ett företag, eller vara baserade på fritt tillträde enligt mönster från kanaler och tullvägar. Enligt Jackman, citerad av Schivelbusch, medförde fyra skäl att järnvägarna blev ett transportmonopol.

- "- Faror genom att fordon rörde sig okoordinerat utmed linjen
- Brist på tekniskt nödvändiga anordningar utmed linjen (kol- och vattenstationer)
- Sämre vinst för de privata entreprenörerna
- Entreprenörernas och de privata användarnas bristande iakttagande av banans tekniska föreskrifter."⁸

Ovan berördes flyktigt att det informativa innehållet i en teori inte behöver öka med en högre grad av generalitet. Detta förhållande kan illustreras med två relativt nya generella teorier - eller begrepp - inom det företagsekonomiska området.

I boken "Företagsekonomi - en allmän översikt", behandlar Danielsson frågan vad ett företag är. Utifrån ett logiskt och semantiskt resonemang finner Danielsson att företag är en konsekvens av att människor företager sig något. Därutöver görs ingen gränsdragning, vilket leder fram till den provocerande slutsatsen att företag är allt från storföretag i aktiebolagsform och stora byråkratier till frikyrkoförsamlingar.⁹ Frågan är om inte Danielsson utifrån sin definition att företag är en konsekvens av beståndsdelarna företagare - den som handlar - och företagandet kunnat inkludera ännu flera företeelser i sin förteckning över möjliga företag. Denna typ av resonemang ger onekligen en mycket generell teori, samtidigt är teorin praktiskt taget utan informativt innehåll i Poppers mening. Detta eftersom begreppet inte längre förmår reglera bort andra teorier och hypoteser.

Samma strävan efter generalitet vägleder Kotler i hans artikel "A Generic Concept of Marketing", i Journal of Marketing, april 1972. I denna visar Kotler att marknadsföringsämnets minsta teoretiska enhet är utbyten av värden mellan två parter. Till skillnad från nationalekonomiska teorier, vilka mer eller mindre explicit utgår från att ekonomiska byten är nationalekonomins minsta enhet, menar Kotler att marknadsföring behandlar alla former av utbyten.¹⁰ "The things-of-values need not be limited to goods, services and money; they include other resources such as time, energy and feelings." Det inses lätt att Kotler här har grundlagt en mycket generell teori-bildning. Den är faktiskt så vid att det blir svårt att föreställa sig någon form av mänsklig interaktion som inte är marknadsföring.

De två ovanstående försöken till att finna generella teorier kan även kritiserars utifrån en annan av Poppers vetenskapsteoretiska avgränsningar. Det är den som säger att det är riskfyllt att blanda samman en teori med de i teorin ingående ordens betydelse. Danielsson och Kotler gör nämligen misstaget att fundera över ordens betydelse i stället för att fundera på vilka problem vi vill lösa.¹¹

Sammanfattning

I detta avsnitt har frågan om teoriers användbarhet i olika problemsituationer behandlats. Utgångspunkten var teoriers varierande grad av räckvidd i empiriskt och teoretiskt avseende, vilken medför att det blir nödvändigt att utreda de använda teoriernas relation till ett forskningsproblem. Tillvägagångssättet för att behandla denna relation benämndes teoriprövning. Vi konstaterade att karaktären av teoriprövningen inte kan bestämmas på förhand, utan beror på det undersökta problemet och forskarens bakgrund. Som vägvisare för teoriprövningen i detta arbete utvecklades tre kriterier, vilka baserades på Poppers teori om vetenskapliga teoriers informativa innehåll och falsifierbarhet.

De tre kriterierna avser:

- teorins generalitetsgrad
- teorins relation till empiri
- teorins historiska bakgrund

Tagna tillsammans förutsätts de ge en god bild av teorins koppling till problemsituationen och därigenom kan de öka vår förståelse av problemet och av den använda teorin. I ekonomisk teori finns det utöver dessa tre kriterier de återkommande frågorna om de ekonomiska studiernas aggregeringsnivå och tidsdimension och den ekonomiska utvecklingens drivkrafter.

Målet för forskning enligt ovan blir att öka vår förståelse av teorier och av de fenomen som studeras. I den fortsatta framställningen har inte teoribehandlingen strikt följt det ovanstående schemat med kriterierna ovan. I stället har dessa fungerat som en referenspunkt vid diskussionen av de alternativa teorierna.

5 Teoretisk referensram

I detta kapitel utvecklas en övergripande teoretisk referensram för analysen av vilka faktorer som påverkar marknadsandelsutvecklingen. Diskussionens utgångspunkt hämtas från begreppet industriell omvandling, vilket i sig samlar frågor om hur och varför industriella strukturer förändras eller förblir oförändrade.

Industriell omvandling har studerats både ur ett dynamiskt och ett strukturellt perspektiv. De strukturellt inriktade studierna har baserats på någon av den neoklassiska mikroteorins marknadsformer. Två ofta använda mikroteoretiska marknadsmodeller är oligopolet och monopolistisk konkurrens. Bland de dynamiskt inriktade studierna betonas inte den strukturella dimensionen lika starkt. I dessa studier är det den industriella omvandlingens förlopp och aktörer som står i fokus. Inte sällan är det en princip eller en aktörsgrupp som upphöjs till den industriella omvandlingens motor. Övriga faktorer ges i denna typ av dynamiska studier en till den bestämmande faktorn kompletterande funktion.

Det finns ingen klar gräns mellan dynamiska och strukturella studier av industriell omvandling. Däremot går det att finna två extrempunkter - renodlat strukturekonomiska studier och renodlat dynamiska studier. Eftersom vi är i avsaknad av en nomenklatur, vilken skulle göra det möjligt att placera in osäkra fall i ettdera av facken dynamisk eller strukturell, baseras den följande framställningen på en preliminär och personlig indelning av teorierna i termer av dynamik och struktur.

I den teoretiska referensramens första del analyseras strukturella och dynamiska teorier vilka behandlar industriell omvandling. Analysen fokuserar på teoriernas grundläggande konstruktion och centrala

variabler. Därefter jämförs teorierna i dessa avseenden. Denna jämförelse görs utifrån de kriterier för teorijämförelser, vilka redovisades i det föregående kapitlet. I de teorier som inledningsvis presenteras i den teoretiska referensramen finns få och i huvudsak indirekta kopplingar mellan de teoretiskt bestämda faktorerna och förändringar i marknadsandelarna. Kapitlet resulterar därför både i utsagor om vilka faktorer som driver den industriella omvandlingen och utsagor om vilka samband som kan finnas mellan faktorer som styr den industriella omvandlingen och förändringar i marknadsandelarna.

Industriell omvandling ur ett strukturellt teoretiskt perspektiv

Strukturekonomiska analyser av industriell omvandling tar i regel sin utgångspunkt i den neoklassiska mikroteorin. I denna teoribildning gives också den mest utpräglade formen av strukturell analys i modellen för ren konkurrens. Det som kännetecknar den rena konkurrensmodellen – ur ett strukturellt perspektiv – är dess antaganden om vilka värden de i modellen ingående variablerna kan anta och hur förändringar i variablernas värden påverkar utfallet av de samlade aktiviteterna i ekonomin.

Genomgående leder antagandena i modellen för ren konkurrens fram till att omgivningsvariablerna inte påverkar formerna för företagens och individernas handlande. I detta avseende skiljer sig denna modell från andra mikroteoretiska strukturmodeller. Texten antas det i traditionella strukturanalyser, vilka huvudsakligen är baserade på den oligopolistiska marknadsmodellen, att omgivningen påverkar företagens handlande och möjligheter att agera.

Modellen för ren konkurrens

Den centrala modellen i den neoklassiska ekonomiska teorin är modellen för ren konkurrens. Vanligen skriver ekonomer perfekt konkurrens, men eftersom denna beteckning är positivt värdeladdad föredrar jag det mer neutrala ren konkurrens. Här kommer denna modell att diskuteras ur perspektivet vad den kan tänkas innebära för studier av industriell omvandling. Därefter kommer modellen att

studeras ur tre infallsvinklar. 1) Vad modellen säger om företags och marknaders strukturer, 2) vad modellen ger för plats åt tiden som förklaringsfaktor och 3) vilka drivkrafter modellen arbetar med.

Enligt Stigler kräver modellen för ren konkurrens att ett antal villkor är uppfyllda. De är:

- 1) "that the largest firm in an industry makes a trifling fraction of the industry's sales (or purchases) from which it follows that there may be many firms in the industry."
- 2) "These many firms,..., are assumed to act independently ... The essence of perfect competition, therefore, is not strong rivalry but rather the utter dispersion of power to influence market behavior."
- 3) "A third condition of perfect competition is complete knowledge of offers to buy and sell by the participants in the market."¹

De ovanstående villkoren gäller en industribransch eller marknad. Vidgas synfältet till att omfatta alla marknader tillkommer, enligt Stigler, två förhållanden:

- 4) "Mobility of resources"
- 5) "The adequacy of information. We must enlarge our earlier condition of full information to include knowledge of the yields on resources in alternative employments."²

Hos andra författare kan de grundläggande villkoren se annorlunda ut, men på det stora hela överensstämmer de förhållandevis väl med Stiglers formulering av modellen. Mansfield, t ex, nämner inte att företagen måste handla oberoende av varandra och har med ett krav om att varorna på en marknad skall vara homogena.³ I och för sig diskuterar Stigler det sistnämnda, men han menar att det villkoret inte är av avgörande betydelse.

De köpande och säljande företagen behöver inte vara av ett bestämt antal för att marknaden skall vara en ren konkurrensmarknad. De eventuella variationerna i antalet köpande och säljande företag är ointressanta, eftersom modellen postulerar att resultatet av företagens aktiviteter blir detsamma oavsett antal. Det innebär att priset sätts där företagens marginalkostnad är lika med deras genomsnittskostnad och att utbudet bestäms av skärningspunkten mellan företagens aggregerade utbudskurva och efterfrågekurvan. Definitionsmässigt existerar ingen produktdifferentiering, informationen är kostnadsfri och adekvat och det finns inte några hinder för att flytta produktionsfaktorer mellan alternativa användningsområden. Genomgående antar följaktligen omgivningsvariablerna extremvärden i den rena konkurrensmodellen, vilket leder till att de bortfaller ur analysen. I denna typ av omgivning har det enskilda företaget inte någon större valfrihet. Priset bestäms av marknaden, produktdifferentiering existerar inte och annonsering skapar ingen konkurrensfördel.⁴

I strukturstudier baserade på den rena konkurrensmodellen fokuseras i stället intresset på de företagsinterna variablerna. Dessa ger produktionskostnaden och bestämmer företagets utbudskurva.⁵ Företagets produktion av en vara bestäms därför av en begränsad mängd komponenter. Den existerande teknologin anger vilken kombination av produktionsfaktorer företaget måste använda för att uppnå kostnadseffektivitet gentemot konkurrenterna. Eftersom företaget endast är en av många producenter av varan är företaget oförmöget att ensamt påverka prisbildningen.

Produktionsfaktorernas användning inom ett företag antas genomgå bestämda förändringsmönster. På kort sikt antas en del produktionsfaktorer vara möjliga att ändra, medan alla är rörliga på lång sikt. Antagandena som ligger bakom modellen för ren konkurrens leder också till att företagen och konsumenterna hela tiden gör anpassningar i riktning mot stabila jämviktstillstånd.⁶ Det gör att det finns två typer av jämvikt - jämvikt på kort och lång sikt. Av dessa är långsiktiga jämviktstillstånd betydligt stabilare och inom modellens ramar kan endast exogena chocker bryta upp denna typ av jämvikt.

De drivande krafterna i den rena konkurrensmodellen är vinstmaximering i företagen och nytto-maximering hos individerna. Andra

neoklassiska marknadsmodeller medger en större repertoar av drivkrafter hos företagen och företagsledningarna, men genomgående bygger de på tanken att företagen maximerar någon eller några variabler.⁷ För en fortsatt diskussion av detta, se vidare under nästa rubrik.

Vi kan nu sammanfatta den rena konkurrensmodellens grundläggande strukturella schema. Notera att inga strukturbestämmande omgivningsvariabler är angivna, eftersom sådana inte antas spela någon roll för det ekonomiska handlandet.

Företags- interna variabler	Drivande krafter	Tidssikt
Arbets- krafts- kostnader Kapitalkost- nader Jordränta	Vinstmaxi- mering (optimering)	Kort sikt Lång sikt

Figur 5.1 De centrala variablerna i den rena konkurrensens strukturmodell

Traditionell strukturekonomisk analys

I det tidigare avsnittet behandlades de centrala byggstenarna i modellen för ren konkurrens. Detta avsnitt består av en liknande genomgång av de grundläggande antagandena och strukturvariablerna i traditionell strukturekonomisk teori (eng. Industrial organization). I en del avseenden är modellerna snarlika, men det är olikheterna som dominerar.

Utgångspunkten för det strukturekonomiska synsättet är att marknadsstrukturer påverkar företagens beteenden, vilka i sin tur genererar olika typer av utfall eller resultat. På engelska betecknas synsättet med orden structure, conduct and performance, vilket

brukar förkortas s-c-p. Det finns därmed inga antaganden som definierar bort tänkbara kopplingar mellan struktur och resultat. Medan den rena konkurrensmodellen fokuserar på de företagsinterna strukturvariablerna är intresset i strukturekonomin koncentrerat på branschens strukturvariabler.

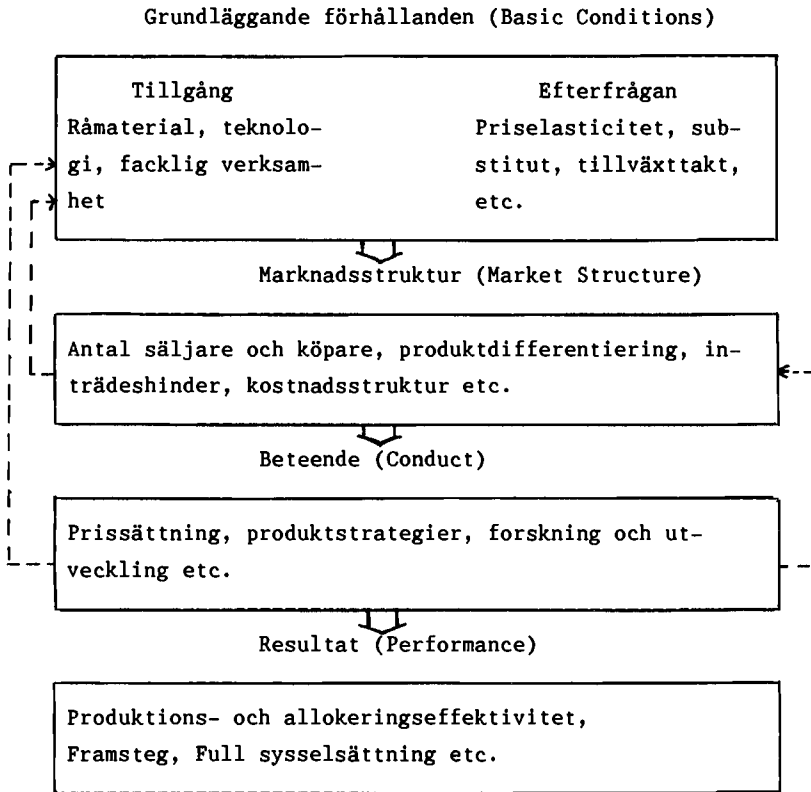
Bain (1961) menade att fyra strukturvariabler strategiskt påverkade konkurrensens karaktär och prissättningen på marknaden.⁸ De var:

- 1) Grad av säljarkoncentration
- 2) Grad av köparkoncentration
- 3) Grad av produktdifferentiering
- 4) Villkor för inträde till marknaden

Caves (1977) utvidgade antalet centrala strukturvariabler och adderade två variabler till de ovanstående fyra strukturvariablerna. Utöver dessa ville Caves även lägga till de fasta kostnadernas storlek och marknads tillväxttakt.⁹ I Scherers (1980) grundläggande modell har alla Caves' variabler, med undantag för marknads tillväxttakt, inplacerats bland marknadsstrukturvariablerna. I stället har Scherer i sin modell placerat marknads tillväxttakt bland en grupp grundläggande förhållanden. Dessa förhållanden, vilka omfattar sådant som tillgång på råvaror, varornas priselasticitet etc, utövar inflytande på marknadsstrukturen och på företagens beteende. Till Caves' marknadsstrukturvariabler har han adderat marknads grad av vertikal integration och förekomsten av konglomerat.¹⁰ Se figur 5.2. Andra strukturvariabler vilka brukar ges en mer eller mindre betydelsefull ställning är substitutshot, utträdeshinder och samhällets genomsnittliga räntenivå.¹¹ Det bör understrykas att t ex Bain behandlar andra strukturvariabler än de fyra ovanstående variablerna. Poängen i hans resonemang liksom hos Caves och Scherer är att vissa variabler är speciellt viktiga och därför bör ges en särställning. Därmed vill de inte säga att andra variabler är obetydliga eller ointressanta.

Avvikelserna mellan den strukturekonomiska teorin och den rena konkurrensmodellen stannar emellertid inte vid olikheter i den betydelse som tilldelas omgivningsvariablerna. Även de företagsinterna variablerna och drivkrafterna i det ekonomiska systemet är annorlunda behandlade. Bland de företagsinterna variablerna antar

den strukturekonomiska synen att 1) vinstnivån kan variera mellan företag som är verksamma på samma marknad och 2) det kan finnas skalfördelar vilka leder till höga fasta kostnader, 3) ett stort antal företagsinterna variabler kan varieras av företagen för att vinna konkurrensfördelar.

Figur 5.2 En modell för analyser av "industriell organisation"
Efter Scherer (1980), s.4

I en artikel av Scherer från 1984 behandlas bl a den centrala ställning som forskningen om relationen mellan koncentrationsgrad och vinstnivå har haft inom s-c-p-paradigmet. Scherer skriver att Bain i de tidigare arbetena från 1950-talet lade stor vikt vid att inte säga dominerande vikt vid studiet av hur vinstnivån påverkades av koncentrationsgraden och inträdeshindrens storlek. Bains slutsats var att branscher med större koncentrationsgrad och jämförelsevis större inträdeshinder gav högre vinstnivåer än branscher med lägre koncentrationsgrad och lägre inträdeshinder. Dessa resultat har i stort

sett bekräftats av ett stort antal efterföljande studier, men Scherer menar i sin artikel att dessa resultat inte behöver vara så generellt giltiga som det tidigare har ansetts. Scherer ifrågasätter om det inte är bättre att studera företag i en bransch som enskilda enheter i stället för att betrakta dem som en grupp. I studier där en annan mera företagsnära uppläggning följts har forskarna enligt Scherer inte funnit samma typer av samband mellan koncentrationsgrad och vinstnivå som i Bains arbeten. Scherer pekar på en rad faktorer som kan förklara detta. Han nämner faktorer som skalekonomier, det enskilda företags marknadsandel och graden av rivalitet mellan jämnstora företag. Trots Scherers invändningar och kritiska synpunkter verkar Bains slutsatser även fortsättningsvis vara de mest accepterade.¹²

Skalfördelar har varit en annan viktig fråga. För en del författare som Scherer spelar skalfördelarna en avgörande roll för att bestämma industristrukturen i en bransch. Williamsons kritik av den strukturekonomiska teorin skjuter in sig på just denna frågeställning. Den traditionella synen som sätter tekniken i det främsta rummet när det gäller att förklara storföretagens effektivitetsfördelar är felaktig enligt Williamson. Han menar att det är transaktionskostnader - dvs kostnader för att köpa och sälja produkter - som gör att storföretagen är effektivare än mindre företag. Detta gäller även i de mest extrema fall av skalfördelar som går att upptäcka.

"I submit, however, that, where it is possible to write and enforce a complex contingent claims contract between blast furnace and rolling mill stages, the integration of these activities, for thermal economy reasons, would be unnecessary. The prohibitive cost of such contracting is what explains the decision to integrate."¹³

I den strukturekonomiska teorin finns det, som tidigare påvisats, en växelverkan mellan vad företaget gör och förändringar i omgivningen. Företagen reagerar inte bara på signaler utifrån, utan påverkar också omgivningen med egna aktiviteter. Det som huvudsakligen intresserat strukturekonomerna är omgivningens påverkan på företaget. Men i de strukturekonomiska analyserna har även företags beteende givet en viss omgivning studerats. Vad som inte

studerats närmare är beteendets effekter på omgivningen och marknadsstrukturen på längre sikt. Växelspelet mellan omgivningen och företagens aktiviteter finns emellertid explicit angivet i en del arbeten, t ex i Scherers tidigare redovisade modell, eller i Carling (1968).

"Det framstår som ofrånkomligt att de strukturella faktorerna får karaktär av både orsaker och resultat i marknadsprocessen. I det förra fallet är strukturen vid en viss tidpunkt en av de faktorer, som förklarar skeendet på marknaden, i det senare förklaras strukturens utveckling över tiden i sin tur av detta skeende.¹⁴

Även i fråga om det ekonomiska livets drivkrafter kommer den strukturekonomiska teorin fram till andra slutsatser än den rena konkurrensmodellen. Det är främst företagandets drivkrafter som antas vara mera komplexa än vad den rena konkurrensmodellen ger för handen. Företagen antas kunna sträva efter vinstmaximering, till-

Företagsinterna variabler	Omgivnings- variabler	Drivkrafter
1) Arbetskrafts- kostnader	1) Antal köpare	1) Vinstmaximering
2) Kapitalkost- nader	2) Antal säljare	2) Företagets till- växt
3) Jordränta	3) Inträdes- hinder	3) Kontroll av ex- terna resurser
4) Fasta kostna- der	4) Utträdes- hinder	4) Regeringens eko- nomisk-politiska mål
5) Företagets vinstnivå	5) Substituthot	
	6) Genomsnittlig räntenivå i samhället	

Figur 5.3 De centrala variablerna i traditionell struktur-ekonomisk analys

växt, riskminimering och kontroll av omgivningen. Eftersom politikererna som representanter för väljarna antas spela rollen av övervakare av att ekonomin gagnar allmänintresset förs de in som en viktig aktörsgrupp. Därför bör även deras drivkrafter tas med i en diskussion av de centrala drivkrafterna i strukturekonomiska analyser.

Dynamiska modeller baserade på strukturekonomisk teori

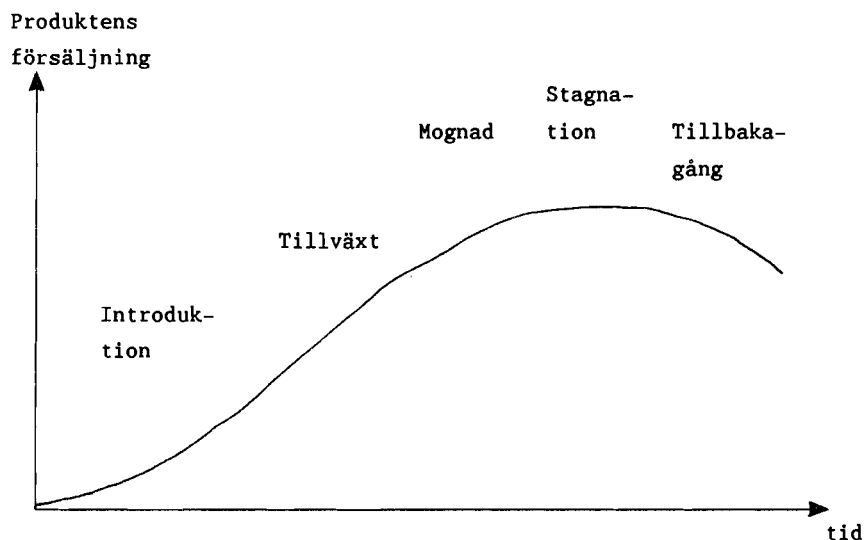
Inom de företagsstrategiska och industripolitiska områdena har det strukturekonomiska synsättet vunnit ett stort inflytande under det senaste halvsekle. Detta har skett trots att de strukturekonomiska analyserna inte har förmått hantera förändring vare sig i form av utveckling, dvs en rörelse uppåt av ett ekonomiskt system, eller i form av omvandling, dvs en omgruppering av ett ekonomiskt system utan bestämd rörelseriktning. Förändringens betydelse för och påtaglighet i det ekonomiska livet har bidragit till framväxten av ytterligare tre teoretiska traditioner.

En av dessa traditioner söker finna dynamiska egenskaper hos någon av strukturfaktorerna. Satsningar på forskning och utveckling har ofta antagits spela denna roll i denna typ av analys.¹⁵ Eftersom denna tanke inte innebär någon förändring av den strukturekonomiska analysen får den anses ha blivit behandlad på ett principiellt plan i det föregående avsnittet. Därför diskuteras den inte mer i detta avsnitt.

En annan tradition har i stället sökt beskriva den tidsmässiga förändringen av centrala strukturvariabler. En gemensam nämnare för denna typ av analyser är att de baseras på ett antagande om en S-formad utveckling för de studerade faktorerna. Två välkända modeller i denna tradition är produktcykeln och den kombinerade produkt- och processinnovationscykeln. Inte heller denna typ av teorier bryter med strukturekonomins grundläggande antaganden, men avvikelserna från strukturekonomin är ändå så betydande att de fordrar en ingående granskning. Detta kapitel kommer därför ägnas en genomgång av några av de mest välkända cykelteorierna.

En tredje teoritradition är inte bara en variant på strukturekonomisk teori, utan vilar på andra grundläggande antaganden. Denna typ av teorier utgår inte från det strukturella, utan från det dynamiska. I nästa kapitel behandlas denna typ av teori. Fokus kommer att riktas på Schumpeters teori och på Myrdals institutionella ekonomiska teori.

van Duijn (1983) hävdar i en uppsats att det som förenar många tillväxtteorier är bilden av tillväxt som ett S-format fenomen.¹⁶ Produktcykeln eller, som den också benämns, produktlivscykeln, bygger just på ett sådant antagande.¹⁷ Efter en inledande fas med långsam tillväxt av efterfrågan följer en period med snabb tillväxt, vilken följs av mognad, stagnation och tillbakagång, se figur.

Figur 5.4 Produktcykeln

Begreppet produktlivscykel används oftare än begreppet produktcykel, men det verkar inte finnas någon olikhet i vad begreppen avser. En författare som Wells Jr använder begreppen omväxlande i sina böcker. Jämför begreppsanvändningen i Wells Jr (1972) s. 15 och i Vernon och Wells Jr (1976) s. 184.

Under produktcykelns faser antas värdena för några centrala strukturvariabler förändras på ett förhållandevis förutsägbart sätt. I

introduktionsfasen antas produktionen ske i små serier, med välutbildad arbetskraft och låg kapitalintensitet. När produkter går in i tillväxtfasen ökar serielängden och produktionen blir av massproduktionskaraktär. Detta resulterar i att det i mognadsfasen inte längre är nödvändigt med utbildad arbetskraft, att kapitalintensiteten blir väsentligt högre och att produkten tillverkas i långa serier med stabil teknik. I Wells Jr (1972) anges förändringarna i denna och andra strukturvariabler på följande sätt:¹⁸

<u>Cykelfas</u>			
	<u>Tidig</u>	<u>Tillväxt</u>	<u>Mogen</u>
Efterfråge- struktur	Låg pris- elastici- tet	Ökande pris- elasticitet. Priskonkurrens startar	Konkurrens med pris eller genom produkt- differentiering
Produktion	Låg kapi- talintensi- tet. Snabb teknikför- ändring. Korta serier	Massproduk- tion	Långa serier med oförändrad teknik. Kapitalintensiv
Industri- struktur	Litet an- tal före- tag	Stort antal företag. Många konkurser och sammanslag- ningar	Minskande antal företag

Figur 5.5 Förändringen av några viktiga strukturvariabler under produktcykelns faser. Efter Wells Jr (1972).

Enligt det ovanstående synsättet är det snarare produktcykelns utvecklingsfaser som bestämmer värdena på de centrala strukturvariablerna än det omvända förhållandet. På ett schematiskt och generellt plan ter sig Wells Jrs slutsatser bestickande. Många av de

viktigaste industrierna tycks följa det av Wells Jr beskrivna mönstret. För den amerikanska bil- och flygindustrin kan t ex modellens två första faser urskiljas tydligt. I mognadsfasen stämmer modellen inte lika bra in på flygindustrin eftersom det i denna endast sällan produceras långa serier av samma produkt.

Produktcykelteorin har också vunnit ett stort inflytande i teorin för internationell handel. I denna applicering av teorin riktas intresset mot hur produkter sprids från ett ursprungsland till en allt större grupp produktionsländer. Detta spridningsförlopp delas in fyra faser:

- 1) Inledningsvis sker all produktion i det industriland där innovationen har skett. Export startar till andra länder.
- 2) I fas 2 uppstår en del konkurrerande företag i andra industriländer, vilka producerar för sina hemmamarknader.
- 3) I fas 3 börjar konkurrentföretagen att exportera produkter.
- 4) Exporten från företagen i konkurrentländerna tar marknadsandelar på det innoverande företags hemmamarknad.

Spridningsförloppet ovan säger emellertid inget om vilket land som är det innoverande. Två alternativa tolkningar har lanserats som svar på frågan var innovationer genomförs. Den ena har betonat marknadens betydelse och kommit till slutsatsen att det kommersiella genombrottet sker i USA för de flesta produkter. Den andra förklaringen trycker i stället på betydelsen av nödvändiga produktionsfaktorer som vetenskaplig och teknisk kompetens. Detta talar för att även andra utvecklade länder vid sidan om USA kan vara framgångsrika med att utveckla nya produkter.¹⁹

Ett av problemen med produktcykelteorin är att den inte klart anger vilken produktnivå som teorin avser. Denna aspekt tas upp till behandling av Kotler. Enligt Kotler kan vi tänka oss tre produktnivåer för vilka produktcykler kan identifieras.

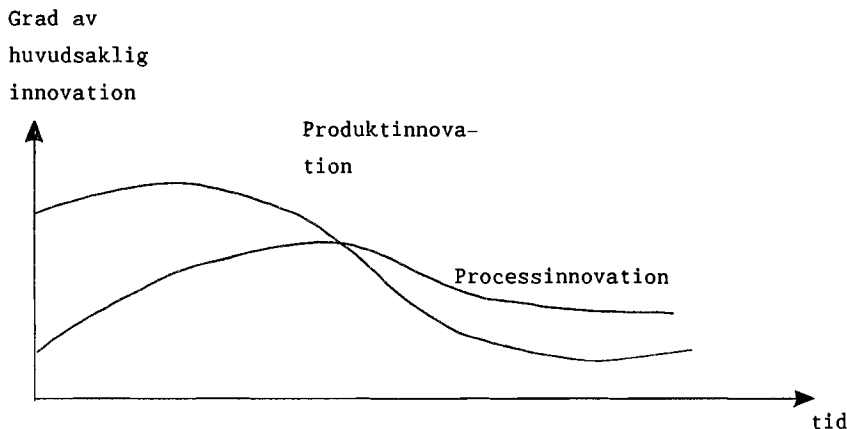
- 1) Produktkategorin - avser produktens alla uppenbarelseformer. Exempel på produktkategorier är skrivmaskiner, symaskiner och järnvägslok.
- 2) Produktformen - denna är identisk med en av produktkategorins uppenbarelseformer. Inom produktkategorin järnvägslok finns t ex ånglok, diesellok och elektriskt drivna lok.
- 3) Varumärket - avser en speciell utformning av en produktform - vilken marknadsförs av ett speciellt företag.²⁰

Problemet med aggregeringsnivå är endast en av de frågor som användandet av produktcykeln rest. Den övriga kritiken mot produktcykeln har sammanfattats av Porter i nedanstående fyra punkter.

- 1) Cykelfaserna varierar från industribransch till industribransch och det är ofta oklart i vilken fas som en industribransch befinner sig.
- 2) Industribranscher passerar inte alltid genom den S-formade cykeln. En del branscher går direkt från tillväxt till nedgång.
- 3) Företag kan påverka tillväxtkurvan genom produktinnovationer och ompositioneringar. Därigenom förlängs produktcykeln på ett otal sätt.
- 4) Inom olika industribranscher finner vi olika mönster i hur strukturvariablerna utvecklas. En del industribranscher har få företag redan från början medan andra är fragmenterade.²¹

Enligt van Duijn var det Dean (1950) som myntade begreppet produktlivscykel²², men långt tidigare diskuterades denna problematik i snarlika termer. Clark (1934) diskuterade om inte den samlade ekonomiska utvecklingen kunde ses som summan av ett stort antal normala tillväxtkurvor. Dessa kurvor, som kunde gälla utvecklingen av nya varor eller produktionsprocesser, kunde inledningsvis ha en "geometrical rate of increase, reaching a maximum rate of expansion, and then tapering off to a saturation-point."²³

Tjugo år efter produktcykeln formaliserades den andra idén i Clarks funderingar om cykliska spridningsmönster. (Inom parentes kan nämnas att Clark även diskuterade om organisatoriska lösningar genomgick samma typ av spridningsmönster.²⁴) Utterback och Abernathy lanserade på 1970-talet en modell i vilken produkt- och processinnovationer passerade genom två parallella cykler. Jämfört med Clark finns emellertid en uppenbar olikhet. Utterback och Abernathy fokuserade på hur process- och produktinnovationernas antal varierade över tiden inom ett specifikt produktområde (t ex glastillverkning). Spridningen av produkter togs mer eller mindre för given. I en första fas dominerar produktinnovationerna beroende på stimulans från användarnas behov. I en senare fas svänger innovationsverksamheten över mot processförbättringar därför att det producerande företaget ökar sitt tekniska kunnande. I den avslutande fasen när produkt- och processinnovationerna avtar i styrka är det kostnadsreduktion och kvalitetsförbättringar som driver utvecklingen.²⁵

Figur 5.6 Utterback och Abernathy's innovationsmodell. Efter Utterback (1977) s. 44.

Dahmén (1950) och andra författare har diskuterat frågan om de enskilda företagens livscyklar i förhållande till de olika varumarknadernas utveckling. Enligt Dahmén fanns det i Sverige under mellankrigstiden tydliga skillnader i företagsbildningen, företagsutvecklingen och företagsdöden vilka hängde samman med industribranschernas utvecklingsfas. På det stora hela ansluter

Dahmén resultat till de slutsatser som dras i de ovan refererade modellerna för produktlivscykeln och för utvecklingen av process- och produktinnovationer. Dahmén pekade på att industribranscher med en stor andel nya varor uppvisade en stor frekvens av nya företag och omvänt att stagnerande eller vikande industrier kännetecknades av en betydligt mindre företagsbildning. Det senare gällde också för industribranscher med innovationer avseende distributionsmetoden och produktionsprocessen.²⁶

Cykliska förlopp på makronivå har diskuterats av bl a Klein, Mensch och van Duijn. Hos dessa tre teoretiker finns en strävan att växelvis diskutera skeenden på mikro- och makronivå. Mensch och van Duijn ansluter sig till den grupp av forskare som i Kondratievs efterföljd studerar de långa vågorna i kapitalismens utveckling. Båda dessa författare söker finna samband mellan innovationsverksamhet och långa vågor i ekonomin. På sätt och vis är deras teorier ett försök att koppla samman å ena sidan innovationscykelteorierna vilka diskuterades tidigare och teorin om de långa vågorna. I Menschs teori förklaras de långa vågorna av de grundläggande innovationerna (basisinnovationen). De uppträder i klusters under den långa vågens depressionsfas och banar väg för uppgången. van Duijn ser inte denna direkta koppling mellan den långa vågen och innovationsverksamhet. För honom är det fråga om två olika förteelser.

"Our long wave is a long wave in production growth. We attach great theoretical and empirical significance to the Kondratieff price cycle as explained in Rostow's theory but this cycle and the long wave in production growth are different waves, with different underlying mechanisms and different timing. The two have moved in synchrony during some historical periods but not since World War I."²⁷

Både Menschs och van Duijns teorier behandlar industriell omvandling ur ett makroperspektiv. Kontentan av deras resonemang är att den makroekonomiska utvecklingen styr utvecklingen på mikronivå, tex på industribranschnivå eller på produktområdesnivå. Hos Klein finns inte denna överensstämmelse mellan mikro och makro. Han liknar utvecklingen på makronivå vid en S-formad kurva. Har kurvan en starkt positiv lutning menar Klein att vi kan tala om snabb historia

och har den en svagt positiv lutning har vi en långsam historia. Klein hävdar att detta framåtskridande på makronivå närmast är att likna vid stabilitet. Stabiliteten på makronivå - makrostabiliteten - kontrasterar han mot mikrostabiliteten, vilken hänger samman med en oförändrad omgivning på ekonomins mikronivå. (Snarlika tankegångar har prövats och utvecklats i Sverige av i första hand Eliasson. Se t e x IUI (1983).) Klein menar att instabilitet på denna nivå kännetecknas av en stark konkurrens mellan företag, vilken tar sig uttryck i att företagen utvecklar nya produkter och genomför andra konkurrensinriktade aktiviteter.

I den verkliga världen är därför stabilitet på makro- och mikronivå varandras motsatser. För att uppnå en hög grad av makrostabilitet fordras en minimal nivå av mikrostabilitet. Omvänt gäller att en hög grad av mikrostabilitet ger en låg grad av makrostabilitet. I en verklig värld där ekonomins aktörer söker minimera antalet förändringar på mikronivå drabbas till slut ekonomin av instabilitet på makronivå.

"In short, predictability and stability are associated concepts only in a Keynesian long run: the long run in which we all will be dead. In the short run, here on earth, stability consists of dealing successfully with a variety of matrimonial, economic, scientific, and personal dilemmas; and in the process men and women discover that the history of their world has changed."²⁸

I en första bok från 1977 påvisade Klein att under perioder med stor osäkerhet och starka omkastningar i företagens marknadsandelar, passerade industrins branscher genom faser av s k snabb historia. Klein anförde bilindustrin och flygindustrin i början av 1930-talet som exempel på sådana utvecklingsförlopp. Till frågan om hur mikro-stabiliteten ger stagnation och obalans på makronivå har Klein återvänt till i en senare bok utgiven 1984 och i samband därmed har han modifierat sin tidigare ståndpunkt. I boken "Prices, Wages and Business Cycles" lanserar han en förklaring som påminner om den i Sverige lanserade krisindustriförklaringen (se kapitel 3). Enligt Klein drog krisindustrier som stål och bilindustrin med sig andra industrier in i en alltmer omfattande industriell kris. Enligt Klein

utmärktes krisindustrierna i USA av att de kunde höja priser och löner utan att det hotade deras överlevnad tack vare en begränsad konkurrens. Denna grupp av industrier kom allt eftersom att påverka allt större delar av industrin i USA. Under 1970-talet medförde krisindustriernas prisförändringar att hela industrin drogs in i ett cykliskt mönster.

"What was responsible for this change is quite clear: the worst price-performance group was driving the entire manufacturing economy into a highly cyclical form of behavior."²⁹

Med Kleins teori har steget nästan tagits över till de dynamiska teorierna. Hans spänningsförhållanden mellan mikro och makro knyter an till de dynamiska teoriernas betoning av ojämvikten, dvs att det är obalanser som driver fram förändringar. En tanke som för övrigt även finns i teorin om den långa vågen. Se behandlingen av Schumpeters teori. Enligt Kleins teori är stagnation det sämsta tänkbara utfallet, misslyckanden beror på att omgivningen är bättre på att lösa problem. Frågan om instabilitet på mikronivå alltid måste leda till en positiv utveckling på makronivå kommer att ges en ny belysning i nästa kapitel, när Myrdals teori om kumulativ kausalitet kontrasteras mot Schumpeters kretsloppsteori.

Redan i diskussionen av produktcykelteorin påvisades att cykelteorier är nära kopplade till strukturekonomiska variabler. På ett mer generellt plan är det frågan om inte alla cykelteorier egentligen är nära knutna till bestämda strukturvariabler. Produktcykeln säger oss i första hand något om marknadens storlek och tillväxttakt. Företagscykeln redovisar den cykliska förändringen av antalet företag på en marknad. Produktinnovationscykeln relaterar bl a till graden av produktdifferentiering och processinnovationscykeln hänger intimt samman med de fasta kostnadernas storlek och skaleffekter i produktionen. Figuren nedan åskådliggör detta resonemang.

Förlopp Är definierad som förändringen i:

Produktcykel	Marknadens storlek
Produktinnovationsscykel	Produktdifferentiering
Processinnovationsscykel	Fasta kostnadernas storlek

Figur 5.7 Strukturvariablers relation till cykelteorier

Industriell omvandling ur ett dynamiskt teoretiskt perspektiv

Dynamisk teori baseras på två grundläggande antaganden. Det första är att tiden i sig är betydelsefull för ekonomisk utveckling. Det andra är att förändringar sker under ojämvt och att dessa förändringar inte nödvändigtvis genererar jämvikt.

I den fortsatta framställningen kommer jag att koncentrera mig på Schumpeters och Myrdals dynamiska teorier. På sätt och vis tillhör Myrdal och Schumpeter en tradition av avvikare från den neoklassiska strömfåran. Avvikarnas avsteg från den neoklassiska teorin har onekligen varit olika stort och varierande till sin innebörd. När det gäller teorier om industriell omvandling har en del kritiker i huvudsak ifrågasatt vikten och betydelsen av den traditionella strukturekonomiska modellens variabler. Till denna grupp kan räknas Andrews och Abbott. Andrews lanserade en teori som utgick från begreppet "open competition", vilket innebar att företagen inom alla produktområden ständigt var utsatta för konkurrens från andra varor och hot om ny konkurrens från andra företag.³⁰ Utvecklingen av strukturekonomin verkar i efterhand ge Andrews rätt. Den tidigare refererade forskningen om vinstnivåer och inträdeshinder går i Andrews anda liksom forskningen om contestable markets, vilken bygger på nära nog samma postulat som Andrews utgick från om än resultaten och analyserna inte uppvisar samma överensstämmelse.³¹ Abbott introducerade en teori om kvalitetskonkurrens i vilken han försökte förena å ena sidan Schumpeters teori om ett ständigt flöde av innovationer och å andra sidan strukturekonomins betoning av produktdifferentieringens effekter vid en viss tidpunkt.

"Quality analysis embraces both quality differences between competing products (commonly termed "product differentiation", "product heterogeneity", or the existence of "imperfect substitutes") and temporal qualitative changes in products ("product variation" or the creation of "new products" or "new models"). Both of these elements enter into what is known as "quality competition", which in turn is one of the two elements in "nonprice competition", the other being advertising and sales promotion."³²

Andra teorier har avvikit från den neo-klassiska teorin i andra avseenden än strukturvariablernas innehåll och betydelse. Den neo-österrikiska teorin ersätter vinstmaximeringsantagandet med ett antagande om osäkerhetsreduktion. Därtill betonar denna tradition betydelsen av att se ekonomin som en process och inte som ett tillstånd.³³ Teoriernas skillnader ur ett vetenskapsteoretiskt perspektiv har antytts tidigare i det metodologiska kapitlet. Den institutionella ekonomin i Commons' variant har som främsta kännetecken integrerandet av institutioner och institutionella förhållanden i den ekonomiska analysen. Commons uppnår detta genom att utveckla en rad begrepp, som transaktion, "futura", begränsande faktor och komplementär faktor. Även om Commons teori inte innehöll en formaliserad dynamisk modell är den i de grundläggande antagandena implicit dynamisk med betonandet av 1) hur faktorer slår om från att vara komplementära till att bli begränsande, 2) framtidens inverkan på dagens handlande och 3) individers och institutioners varierande och föränderliga maktpositioner.³⁴

De ovanstående fyra teorierna saknar därför inte dynamiska element. Men de två förstnämnda, Abbott och Andrews, är möjliga att integrera i en strukturekonomisk modell och de två sistnämnda saknar en väl utvecklad explicit dynamisk modell.

En sådan modellkonstruktion menar jag att vi kan finna hos såväl Myrdal som Schumpeter. Låt mig därför redovisa dessa författares bidrag till den dynamiska ekonomiska teoribildningen.

En central tanke i dynamisk teori är att förändringar sker under ojämvikt eller vid instabila jämviktsstillstånd. Följdeffekterna av

en förändring leder till fortsatt ojämvt i riktning bort från det ursprungliga tillståndet.³⁵

"Development in our sense is a distinct phenomenon, entirely foreign to what may be observed in the circular flow or in the tendency towards equilibrium. It is spontaneous and discontinuous change in the channels of the flow, disturbance of equilibrium, which forever alters and displaces the equilibrium state previously existing."³⁶
(Schumpeter)

"We may further notice that the 'balance' assumed as initial status was not a stable equilibrium at all - of the type which is tacitly assumed in the notions of 'maladjustment', 'adjustment', 'accommodation', 'social lag' - and further, that on our hypothesis there is not necessarily assumed to exist any new 'balance', or 'equilibrium', or 'harmony' toward which the factors of the system 'adjust' or 'accommodate'. The use of this theoretical balance, which we assumed for simplicity in our demonstration, will, of course, never be found. What we shall have to study are processes or systems actually rolling in the one direction or other, systems which are constantly subjected to all sorts of pushes from outside through all the variables, and which are moving because of the cumulative effect of all these pushes and the interaction between the variables."³⁷
(Myrdal)

Schumpeter undvek att använda begreppet dynamik i senare upplagor av Theory of Economic Development eftersom det:

"... so easily leads us astray because of the associations which attach themselves to its various meanings. Better, then, to say simply what we mean: economic life changes, ..."

Trots Schumpeters uttalade varning för begreppet dynamik kommer jag fortsättningsvis använda det i den tidigare angivna betydelsen. Dynamiska teorier är sådana vilka antar att tiden i sig är betydelsefull för ekonomisk utveckling och att förändringar sker under ojämvikt. Till de personer som fortfarande är tveksamma om gränsdragningen för dynamisk teori, kan förhoppningsvis avslutningen på Schumpeters kommentar om begreppet dynamik och dess relation till utvecklingsteori ge klarhet.

"The author begs to add another more exact definition which he is in the habit of using: what we are about to consider is that kind of change arising from within the system which so displaces its equilibrium point that the new one cannot be reached from the old by infinitesimal steps. Add successively as many mail coaches as you please, you will never get a railway thereby."³⁸

De två föreställningarna om ojämvikt och om tidens betydelse leder till andra typer av slutsatser än de som följer av det struktur-ekonomiska tänkandet. För det första finns det enligt dynamisk teori ingen anledning att anta att det ekonomiska systemet alltid strävar mot jämvikt. För det andra behöver inte den ekonomiska utvecklingen alltid gå i positiv riktning. Därför kommer jag att beteckna förändringar som både kan vara av positiv (expansiv) och negativ (kontraktiv) karaktär för omvandling. För det tredje måste någon form av orsakssamband sökas i dynamisk ekonomisk teori. Saker och ting händer inte bara, de beror också på vissa förhållanden eller händelser. För Schumpeter har detta problem lösts med hans teori om entreprenören, vilken är den aktör som med sina handlingar driver på den industriella omvandlingen. För Myrdal innebär kausalitetsantagandet att vi människor kan styra den ekonomiska utvecklingen. Mänskligheten är i Myrdals teori inte hjälplöst fångad av det ekonomiska livets lagar. Icke önskvärda förhållanden som rasåtskillnad eller underutveckling kan förändras genom mänskliga handlingar.³⁹

Både Schumpeter och Myrdal arbetar med två slags tidssikt. Förändringar på kort sikt ses som kretslopp eller cirkelrörelser hos båda författarna. På längre sikt beskrivs förändringar som kumulativa hos

Myrdal eller som konjunkturcykler och innovationers spridningsförlopp hos Schumpeter.

I Schumpeters teori finns det ytterligare en tidssikt - den långa vågen.⁴⁰ Konjunkturcykeln i Schumpeters teori var inte heller någon enhetlig cykel. "There is not one cycle, but there are many simultaneous ones of varying duration".⁴¹ Den långa vågen behövs för att på ett teoretiskt plan förklara varför ekonomin på lång sikt inte följer en obruten uppåtgående trend. För enskilda industrier medgav Schumpeter att utvecklingen kunde gå i negativ riktning. Men som helhet betraktat sker den kapitalistiska utvecklingen i positiv riktning.⁴² Myrdal har i sin teori inget implicit antagande om en positiv utveckling, därför behövs inte heller en förklaring till plötsliga bakslag i den ekonomiska eller sociala utvecklingen. Kumulationen verkar i Myrdals teori både i positiv och negativ riktning.

En jämförelse av Schumpeters och Myrdals teorier ger vid handen att Myrdals teori är mer generell till sin karaktär. De gemensamma nämnarna ojämvt, tiden som betydelsefull faktor, kausalitet i samhällsvetenskapen, förändringar på kort sikt i form av kretslopp och på lång sikt i form av antagandet om kumulativa cykler hindrar inte att teorierna uppvisar några fundamentala olikheter. En av dessa är den tidigare omtalade skillnaden om hur kumulationen verkar i den sociala processen. Den andra är vad det är som leder till förändring i ekonomiska system.

I Schumpeters teori är det en speciell grupp människor som gör att ekonomisk utveckling kommer till stånd. I "Theory of Economic Development" uttrycker han det på följande sätt:

"We now come to the third of the elements with which our analysis works, namely the "new combination of means of production", and credit. Although all three elements form a whole, the third may be described as the fundamental phenomenon of economic development. The carrying out of new combinations we call "enterprise"; the individuals whose function it is to carry them out we call "entrepreneurs". These concepts are at once broader and narrower than the

usual. Broader, because in the first place we call entrepreneurs not only those "independent" businessmen in any exchange economy who are usually so designated, but all who actually fulfil the function by which we define the concept, even if they are, as is becoming the rule, "dependent" employees of a company, like managers, members of boards of directors, and so forth, or even if their actual power to perform the entrepreneurial function has other foundations, such as the control of a majority of shares. As it is the carrying out of new combinations that constitutes the entrepreneur, it is not necessary that he would be permanently connected with an individual firm; many "financiers", "promoters", and so forth are not, and still they may be entrepreneurs in our sense."⁴³

Om entreprenören är förändringsagenten i den schumpeterianska teorin, så är genomförandet av nya kombinationer den viktigaste aktiviteten i den ekonomiska utvecklingen. Begreppet "nya kombinationer" täcker i Schumpeters teori in fem fenomen:

- Introducerandet av en ny vara
- Introducerandet av en ny produktionsmetod
- Öppnandet av en ny marknad
- Erövrandet av en ny råvarukälla eller leverantör av halvfabrikat
- Genomförandet av en ny organisation av en industribransch, t ex skapandet av en monopolposition för ett företag.

För att möjliggöra dessa nya kombinationer måste entreprenören ha tillgång till produktionsfaktorer. Enligt Schumpeter kan de nödvändiga produktionsfaktorerna vara lediga - antingen beroende på att de är outnyttjade eller beroende på att de har tillkommit nyligen beroende på tillväxten i ekonomin. Men viktigare för den ekonomiska utvecklingen anser Schumpeter är frigörandet av tidigare upptagna produktionsfaktorer. För Schumpeter innebär därför begreppet utveckling någonting annat och mer än enbart produktionsfaktorernas tillväxt. Enligt hans synsätt består utveckling i första hand av den

förändrade användningen av de befintliga produktionsfaktorerna och i andra hand av tillväxt.⁴⁴

Även när det gäller konkurrensen mellan företag spelar de nya kombinationerna en avgörande roll. Enligt Schumpeter är konkurrens från nya kombinationer av mycket större betydelse än priskonkurrens. Detta beror på att konkurrensen från nya kombinationer ger "... a decisive cost or quality advantage and which strikes not at the margins of the profits and the outputs of the existing firms but at their foundations and their very lives ... It is hardly necessary to point out that competition of the kind we now have in mind acts not only when in being but also when it is merely an ever-present threat. It disciplines before it attacks. The businessman feels himself to be in a competitive situation even if he is alone in his field ... In many cases, though not in all, this will in the long run enforce behavior very similar to the perfectly competitive pattern."⁴⁵

Hos Myrdal finns det ingen speciell förändringsagent och inte heller någon speciell faktor som skapar förändring. Enligt Myrdals teori är det ett stort antal variabler vilka tillsammans genererar kumulation. När Myrdal diskuterar de svartas problem i USA nämner han ett stort antal variabler: "'Negro employment', 'wages', 'housing', 'nutrition', 'clothing', 'health', 'education', 'stability in family relations', 'manners', 'cleanliness', 'orderliness'... etc. Den centrala tanken i Myrdals teori är att ingen enskild variabel leder till förändring, men att det är växelverkan mellan variablerna som ger förändringar.

"If, in actual social life, the dynamics of the causal relations between the various factors in the Negro problem correspond to our hypothesis, then - assuming again, for the sake of simplicity, an initially static state of balanced forces - any change in any one of these factors, independent of the way in which it is brought about, will, by the aggregate weight of the cumulative effects running back and forth between them all, start the whole system moving in one direction or the other as the case may be, with a speed

depending upon the original push and the functions of causal interrelation within the system."⁴⁶

Förändring blir för Myrdal något som både kan ske i positiv eller negativ riktning. Han talar i detta sammanhang om kretsloppen som "onda" eller "goda" cirklar.⁴⁷ Problemet med Myrdals teori är att den inte pekar ut vilken typ av förändringar som är mest intressanta. Myrdal har själv tagit upp detta problem i sin memoarbok och gör då själv nedanstående reflektion.

"Det är sant att utveckling måste uppfattas som något mer än en ökning av produktionen, förutsatt att detta senare begrepp kunde definieras riktigt och redovisas, vilket jag bestrider. Jag uppfattar utveckling såsom en rörelse uppåt av hela samhällssystemet, där förutom produktion, distribution av produkten, produktionsförhållanden, levnadsvillkor, institutioner, attityder och politiska åtgärder samspelar. Mellan alla faktorererna i detta samhällssystem finns det vissa inbördes cirkulära orsakssammanhang. Även i utvecklade länder är koefficienterna för samspelen mellan de olika faktorerna i samhällssystemet till stor del okända och är i alla händelser inte åtkomliga i någon exakt form. Redan av detta skäl ligger möjligheten att utarbeta ett utvecklingsindex i denna mening inte inom synhåll.

När jag första gången tillämpade denna systemanalys uttryckt i cirkulära orsakssamband med kumulativa verkningar på negerproblemet i Förenta Staterna, trodde jag ännu att det skulle vara teoretiskt möjligt att definiera negerernas "status" så exakt att det borde förefalla möjligt att arbeta fram ett index för dess utveckling, ehuru jag insåg svårigheterna att inbördes väga alla de faktorer till vilka hänsyn måste tas. Nu menar jag att det inte ens teoretiskt finns något rationellt vägningssystem tillgängligt. Utvecklingsprocessen kan inte ens tänkas vara möjlig att framställa genom en siffra, det vill säga genom ett index.⁴⁸

Samtidigt har Myrdal i sin forskning reducerat antalet studerade variabler till de som i undersökningen är de mest intressanta. "I sin enklaste form kan förklaringssystemet skrivas ner till två faktorer: "de vitas fördomar" som orsakar diskrimination mot negrerna i olika hänseenden, samt negerbefolkningens "låga levnadsnivå". Dessa faktorer inverkar ömsesidigt på varann ..."⁴⁹

En not om Myrdals teori om kumulativ kausalitet och amerikansk institutionalism

Myrdal har vid flera tillfällen understrukt den betydelse som Wicksells teori om penningväsendet spelade för framväxten av teorin om kumulativ kausalitet. Samtidigt har han bagatelliserat inflytandet från de amerikanska institutionalisterna för teorins uppkomst. Ändå verkar Myrdals teori om kumulativ kausalitet ha en större grad av överensstämmelse med de institutionella ekonomernas evolutionära synsätt än med Wicksells teori. Från Wicksell har Myrdal hämtat föreställningen om instabila och över tiden föränderliga jämviktslägen – dvs ekonomin eller samhället tenderar inte mot att gå tillbaka till ett bestämt jämviktsläge efter det att en störning inträffat. Wicksell formulerade det på följande sätt i sina föreläsningar i nationalekonomi:

"Den allmänna varuprisnivån ... befinner sig, under förutsättning av ett obegränsat elastiskt penningväsen, så att säga i indifferent jämvikt av samma slag som en kulas eller en cylinders på en plan, om än något strävt: de röra sig icke av sig själva vidare, utan bli liggande, där man lagt dem, i följd av trögheten eller friktionen; träda tillfälligtvis krafter i verksamhet, starka nog att bringa dem ur deras jämviktsläge, få de icke tendens att återintaga detta läge, utan om krafterna, som satt dem i rörelse ... – upphöra att verka, förbli de i ett nytt, likaledes indifferent jämviktsläge."⁵⁰

Utöver denna förvisso centrala tanke är det svårt att hitta klara kopplingar mellan Myrdals teori om kumulativ kausalitet och Wicksells teoretiska arbeten.

Den institutionella ekonomiska teorin innehöll å andra sidan alla de i teoretisk mening särskiljande komponenter som Myrdal använde i teorin för kumulativ kausalitet. Dopfer skriver i en artikel från 1986 om institutionalisternas syn på kausalitet:

"Institutionalists have always considered causality a central concept of economics and have added weight to the theoretical orientation by contrasting the neo-classical concept of linear causality with the sophisticated and realistic concept of circular and cumulative causation pioneered by Thorstein Veblen (1898)."⁵¹

Veblen kontrasterade i den ovannämnda artikeln från 1898 "Why is economics not an Evolutionary Science?" nationalekonomins taxonomiska och statiska uppläggning mot den evolutionära vetenskapens processuella syn.⁵² Ekonomin, samhället och individen passerade enligt Veblens synsätt genom ett kumulativt kausalt förlopp.

"The economic life history of the individual is a cumulative process of adaptation of means to ends that cumulatively change as the process goes on, both the agent and his environment being at any point the outcome of the last process."⁵³

Antagandet om ett kumulativt kausalt förlopp återkom i en rad viktiga arbeten av de amerikanska institutionalisterna. I boken "Business Cycles - The Problem and Its Settings", skrev Mitchell:

"The usual aim of writers upon business cycles is to show where and how wave movements start - that is, to discover "the cause" of business cycles. A second aim, followed in the full-length discussions, is to show how the original wave movement spreads from its source over all the processes of industry, commerce, and finance. This spread is also treated in terms of cause and effect, but the causal relations grow intricate. The first effects become causes producing new effects, which act as new causes, and so on. Often the analysis moves consciously in a circle or a spiral; the final effects reenforce the first cause, or after a lapse

of time start the first cause into activity again, or even produce the first cause afresh."⁵⁴

Även frågan om hur den för kretsloppens rörelseriktning bestämmande variabeln förändras över tiden behandlades teoretiskt och empiriskt. Commons menade att det fanns ett samband mellan å ena sidan begränsande och kompletterande faktorer och å andra sidan strategiska och rutinartade transaktioner.

"These limiting and complementary factors are strategic and routine transactions when viewed as social relations under guidance of the will. When one limiting factor is controlled at the right time, in the right place, and with the right degree of power, then it can be left to routine, while the next limiting factor needing different treatment must be attended to."⁵⁵

Clark studerade i boken "Strategic Factors in Business Cycles" vilka faktorer som hade strategisk betydelse under konjunkturcykeln. Utgångspunkten för honom var att 1) de teoretiska studierna av konjunkturcykler pekade ut alltför få orsaker till konjunkturcykeln och 2) de induktiva studierna upptäckte så många ömsesidigt beroende faktorer att det kunde tyckas som att allting är både effekt och orsak. Clarks definition av en strategisk faktor blev därför att det var den som kontrollerade andra faktorer och att den bestämde den generella karaktären av det totala förloppets utfall.⁵⁶ Detta att de strategiska faktorerna kontrollerade de andra faktorerna innebar för Clark att de kunde klassificeras i termer av de som "... serve as means of prediction, those that may serve as means of prompt discovery and gauging of current conditions and of the stage of the cycle ... and those that may be susceptible to control and may thereby serve as means of controlling the course of business conditions."⁵⁷

En del strategiska faktorer betecknade Clark "ursprungligen utlösande faktorer". De omfattade sådant som introducerandet av nya varor, nya produktionsprocesser eller nya produktionsmetoder. Deras påverkan sträckte sig över flera konjunkturcykler eftersom deras tillväxtperioder var längre än en konjunkturcykel.⁵⁸

Även Mitchell diskuterade hur händelser i en konjunkturcykel påverkade den mera långsiktiga utvecklingen. I boken "Business Cycles and their Causes" skrev han:

"But each new change accomplished becomes the basis upon which further change proceeds. That is, the broad changes of economic organization are cumulative, like the lesser changes that cause each phase of every business cycle to evolve into its successor. And, being cumulative, their dominating influence upon the phenomena of business cycles stands out clearly in the lapse of years. Hence economists of each generation will probably see reason to recast the theory of business cycles that they learned in their youth."⁵⁹

Efter denna genomgång kan vi återigen ställa oss frågan hur Myrdal kunde undvika att knyta an till den institutionella traditionen när han utvecklade teorin om kumulativ kausalitet i början av 1940-talet. Förklaringen till Myrdals förbiseende av likheten mellan hans teori och institutionalisternas teori kan ha varit hans uttalade misstänksamhet mot deras teorbildning. Redan på 1930-talet klagade han i "Monetary Equilibrium" på institutionalisterna. Under rubriken "The Front Against Naive Empiricism" skrev Myrdal:

"To begin with the first position: it is regrettable that the thoroughly justifiable reaction of the institutionalists in America against the absolutist theorizing of the sterile post-Clarkian (avser J.M. Clarks far, min anm.) period has sometimes avowedly claimed the impossible - to make observations and give answers without putting a clear and interrelated set of questions. Of course the institutionalists do put questions and, of course, they have an abstract a priori theory. Often, indeed, they even ask very intelligent questions. But it must be emphasized that theory, which is necessarily implied in the very formulation of the questions, has no greater claim to acceptance because it is expressed only implicitly

in the results. Thus the implied theory steals past the first control station - the unshakeable logical demand for freedom from internal contradictions."⁶⁰

Detta skrevs innan Myrdal lämnade, som han själv uttrycker det, det teoretiska stadiet. Men misstänksamheten och avfärdandet av institutionalisterna fanns kvar ännu i boken "I stället för memoarer" utgiven 1973. Där skrev Myrdal så här om de amerikanska institutionalisterna:

"Under denna rörelse (den amerikanska institutiona-
lismen, min anm.) spelade Columbia-universitetet
under Mitchell samma roll som Harvard med Alvin
Hansen i ledningen gjorde senare under den keyne-
sianska revolutionen. Vid den tiden var jag ytterst
kritisk mot denna nationalekonomins nya inriktning.
Jag befann mig i det "teoretiska" stadiet av min
personliga utveckling som ekonom. Jag hade till och
med en del att göra med bildandet av Econometric
Society, som planerades som en försvarsorganisation
mot de framryckande institutionalisterna. Jag minns
ett långt samtal jag hade med Mitchell på hösten
1929. Han hade ägnat mycken tid åt studium av natio-
nalekonomins doktrinhistoria och gav en kurs i detta
ämne vid Columbia. Jag kände mig nästan desperat när
jag inte ens lyckades få honom att fatta vad jag
menade."⁶¹

Sammanfattande kommentarer om de dynamiska ekonomiska teorierna

Den dynamiska ekonomiska teorin, enligt Schumpeter och Myrdal, har följaktligen några grundläggande drag som skiljer den från strukturell ekonomisk teori. Den första avvikelserna är antagandet om ojämvt i stället för antagandet om jämvikt. Förändringar i det ekonomiska systemet kännetecknas därför inte av rörelser i riktning mot jämviktstillstånd, utan av ständigt verkande processer, vilka leder till ojämvt eller instabila jämviktslägen.

Den andra avvikelserna hänger samman med den roll som tiden har i den ekonomiska omvandlingen. I de strukturella teorierna är tiden snarast identisk med en trendfaktor, vilken utvisar systemets rörelseriktning. I de dynamiska teorierna är det osäkerhet om utfallet av olika aktörsgruppers aktiviteter och dessas utsträckning över tiden vilken genererar nya aktiviteter och nya förändringar. En tredje avvikelse är hur förändringar karaktäriseras. I den dynamiserade strukturteorin antas förändringar i antalet företag, produktion, innovationsverksamhet etc genomgå olika speciella faser. Mot detta ställer den dynamiska teorin antaganden om förändringar på kort och lång sikt. De kortsiktiga förändringarna är antingen av repetitiv natur som Myrdals cirkelrörelse och Schumpeters kretslopp eller av omvandlingskaraktär dvs de leder till grundläggande förändringar i det ekonomiska eller industriella systemet. På lång sikt kan dessa förändringar, enligt Myrdal, antingen leda till en uppåt- eller till en nedåtriktad rörelse för det undersökta systemet. Schumpeters teori behandlar huvudsakligen uppåtgående rörelser, vilka kännetecknas av att entreprenörer tar fram nya kombinationer som huvudsakligen fordrar frigörandet av tidigare upptagna produktionsfaktorer, men i den finns även långa vågrörelser, vilka periodvis genererar bakslag i den ekonomiska utvecklingen.

Jämförande diskussion av industriell omvandlingsteori

Nu är det dags att sammanfatta analysen av teorierna som behandlar industriell omvandling, för att därefter fastställa hur de kan användas för att studera förändringar i ett lands exportmarknadsandelar. Innan diskussionen av teorierna kan avgränsas till att enbart avse denna problemställning måste emellertid teorijämförelsen avslutas.

Motsatsförhållandet mellan de dynamiska och de strukturella teorierna som behandlar industriell omvandling är i första hand en fråga om teoriernas fokus. Faktorer som exkluderas eller antas bortfalla beroende på att de har ett extremvärde i en modell tilldelas i andra modeller rollen som dominerande faktor. Produktdifferentiering och inträdeshinder är helt oviktiga i analyser som följer den rena konkurrensmodellen. Dessa faktorer är å andra sidan grundläggande i

traditionell strukturekonomisk analys. Priset är det huvudsakliga konkurrensmedlet i den rena konkurrensmodellen, medan det för Schumpeter är ett förhållandevis oviktigt konkurrensmedel. En annan uppenbar olikhet är sättet att betrakta faktorerna över tiden. I strukturekonomiska analyser antas de i stort verka med samma kraft hela tiden, medan de i dynamiska ekonomiska analyser ändrar värde sett över konjunktur- eller produktcykeln. Fokus förändras därför från att bestämma en faktors betydelse för andra faktorer till att studera hur faktorns betydelse varierar över tiden.

Dessa olikheter i fokus avspeglar skillnader i modellernas grundläggande kausala antaganden. Renodlat handlar det om vilka faktorer eller förhållanden som styr utfallet för andra faktorer eller för det studerade systemet som helhet. Dessa kausala samband formerar modellens kärna, men de säger i sig inte så mycket om vad teorin antas förklara. För att utröna det problemet kan vi ta hjälp av Poppers tre kriterier. Teorins generalitetsgrad säger oss vad teorin förklarar; den empiriska kopplingen anger teorins relation till den empiri som teorin gör utsagor om och teorins historiska bakgrund handlar om teorins specifika historiska utveckling. Därtill har jag valt att behandla teorins aggregeringsnivå därför att denna dimension är central för ekonomisk teori.

De bestämmande faktorerna

I de strukturella teorierna antas bl a att ett antal faktorer verkar med samma kraft vid alla tidpunkter och har egenskapen att de dominerar eller bestämmer övriga faktorer. I den rena konkurrensmodellen spelar företagets kostnadsfunktion denna roll, medan den bestämmande faktorn inte är entydigt bestämd i den strukturekonomiska teorin. Skalfördelar anses t ex bestämma industribranschens struktur och faktorerna inträdeshinder och koncentrationsgrad antas bestämma vinstnivån i en industribransch.

I cykelteorierna bestämmer cykelfaserna värdet på strukturfaktorerna och de anger aktörernas handlingsutrymme. Tiden i gestalt av produktens utvecklingsfas har därmed givits rollen av bestämmande faktor.

Det är svårare att fastställa vilken faktor som är bestämmande i Schumpeters teori. Förklaringen till detta är att Schumpeters teori bygger på spänningsförhållanden mellan nytt och gammalt, mellan olika former av nya kombinationer, mellan goda och dåliga tider etc. I denna modell av den ekonomiska utvecklingen spelar entreprenören rollen av förändringsagent och han är den aktör som står för innovativitet och nyföretagande inom det industriella området. Det är just genom att betona entreprenörens betydelse som Schumpeter lyckas reducera sin modell till hanterliga dimensioner. Även om entreprenörens funktion är att initiera och genomföra förändringar innebär hans blotta existens ett moment av stabilitet i teorin. Därför tycker jag att det finns fog för att utpeka entreprenören som den bestämmande faktorn i Schumpeters teori.

I Myrdals teori går det inte att finna en bestämmande faktor eller speciell förändringsagent eftersom det är växelverkan mellan ett stort antal ekonomiska, sociala osv variabler som leder till dynamik. Allt vi utifrån Myrdals teori kan säga är att en faktor, vilken som helst, kan komma att dominera de övriga faktorerna och växla in utvecklingen i en ny riktning. Vem det är som agerar på den bestämmande faktorn i Myrdals teori är svårt att klarlägga. Genomgående tycks det som Myrdal menar att det är hela samhället som styr och styrs av faktorerna i det kumulativa kausala kretsloppet.

Teoriernas generalitetsgrad

En ekonomisk teoris grad av generalitet kan antingen kopplas samman med hur den används eller hur den skulle kunna användas om man strikt följde dess antaganden. Den rena konkurrensmodellen har en hög grad av generalitet om den förstnämnda bedömningsgrunden väljs, eftersom den används för att göra analyser av allt från individuellt mänskligt handlande till samhällsekonomiska problem. Om modellen skulle användas strikt efter dess antaganden skulle den få ett mer begränsat användningsområde eftersom den baseras på en rad extrema antaganden. För de övriga teorierna som behandlas i den teoretiska referensramen gäller att de inte uppvisar en sådan diskrepans mellan formellt och faktiskt användningsområde. Den traditionella strukturekonomiska teorin och produktcykelteorin har en lägre grad av

generalitet än den rena konkurrensmodellen. De används praktiskt taget endast för att göra analyser av industribranscher (produktområden). Resultaten av dessa analyser kan sedan generaliseras till att gälla grupper av industribranscher eller hela industrin. Kretsloppsmodeller och kumulativt kausala modeller har förmodligen det största användningsområdet av alla de behandlade teorierna. Myrdal använde t ex sin kumulativt kausala kretsloppsmodell för studier av så vitt skilda ämnen som penningpolitik och utvecklingsländernas problem. För att behandla dessa olika problem var Myrdal tvungen att göra undersökningsspecifika avgränsningar och konkretiseringar. Schumpeters teori med dess inriktning på ekonomisk utveckling och med entreprenören som drivande kraft är därför avgjort mera avgränsad än Myrdals teori. Men likafullt är Schumpeters teori generell vad gäller teorins grundläggande komponenter och teorins användningsområde.

Teoriernas empiriska koppling och historiska bakgrund

Dessa två kriterier handlar om hur en teori kan användas vid en viss problemsituation och hur det kommer sig att teorin används för denna typ av problem. Popper benämner detta "the 'problem situation' at the particular moment of time".⁶² Dvs en teorins användningsområde är föränderligt över tiden. Av detta förstås att en noggrann och heltäckande redogörelse för de behandlade teoriernas historiska bakgrund och anknytning till empiri, vad gäller det industriella omvandlingsproblemet, inte skulle vara något annat än ett omfattande vetenskapsteoretiskt arbete. Till detta gives inget utrymme i denna sammanfattande diskussion och jag nöjer mig därför med att ge några översiktliga kommentarer av dessa två kriterier.

Genomgången av teorierna i tidigare avsnitt av den teoretiska referensramen har visat på hur dessa teorier är knutna till frågan om industriell omvandling. Teorierna har förvisso även andra användningsområden men dessa är av marginellt intresse i detta sammanhang. Det centrala i den tidigare gjorda genomgången var att fastställa att teorierna faktiskt behandlar problemet med industriell omvandling och att de i detta sammanhang fokuserar på olika delar av verkligheten för att förklara den industriella omvandlingen. En annan

aspekt som inte har berörts och som inte kommer att diskuteras närmare i denna text är hur teorierna bekräftas eller falsifieras empiriskt.

Teoriernas aggregeringsnivå

Aggregeringsnivån anger vilket eller vilka ekonomiska aggregat som studeras med en bestämd teori. Det finns en skenbar likhet mellan begreppen aggregeringsnivå och generalitetsgrad. De avser ofta samma typ av ekonomiskt objekt - företaget, industribranschen eller hela ekonomin - men aggregeringsnivån anger enbart undersökningsnivån medan generalitetsgraden anger de objekt som undersökningens resultat kan generaliseras till. Det innebär att slutsatser i en del fall kan dras för en annan aggregeringsnivå än den som har studerats.

Den rena konkurrensmodellen och kretsloppet har ingen bestämd aggregeringsnivå. Kretslopp kan i teorin och i praktiken studeras på vilken aggregeringsnivå som helst. De kan avse ett företag, en industribransch, ett land etc. Den rena konkurrensmodellen utgår från det enskilda företaget eller den enskilda individen men dess grundläggande antaganden gör att det som gäller för dessa mikroenheter även gäller för betydligt större aggregat.

Produktcykeln avser i första hand produktnivån, men den används också för att göra utsagor om de effekter den genererar på andra aggregeringsnivåer - tex företagsnivån.

Den traditionella strukturekonomins aggregeringsnivå är industribranschen eller produktområdet. I en del strukturekonomiska arbeten görs även jämförelser av hur företagsinterna strukturvariabler varierar mellan olika företagstyper eller industribranscher.

Konstruktiva slutsatser för studiet av exportmarknadsandelarnas förändring

Av teorigenomgången har framgått att ingen av de diskuterade teorierna explicit behandlar frågan om vilka faktorer eller förhållanden som bestämmer eller påverkar exportmarknadsandelarnas utveckling. Men utifrån analysen av teorierna är det nu möjligt att fastställa hur exportmarknadsandelarnas utveckling kan studeras med hjälp av dessa teorier.

En första slutsats är att undersökningar av exportmarknadsandelarnas utveckling, vilka baseras på de diskuterade teorierna, kommer att uppvisa stora olikheter beroende på att teorierna har olika bestämmande faktorer; har en varierande grad av generalitet; avser olika aggregeringsnivåer och utgår från olika samband mellan beroende och oberoende variabler.

I den rena konkurrensmodellen är det företagets produktionskostnader som avgör om de skall få sälja en vara eller ej, och det som gäller för det enskilda företaget gäller även för alla andra företag och andra ekonomiska enheter. Om t ex ett land vill exportera en vara måste det göra det till ett konkurrenskraftigt pris. Eftersom den bestämmande faktorn verkar med samma kraft för både mikro- och makroenheterna är aggregeringsnivån möjlig att variera. Med en undersökning som bygger på den rena konkurrensmodellen kan vi alltså studera förändringar i exportmarknadsandelarna såväl för enstaka produktområden som för hela exporten.

Den traditionella strukturekonomiska teorin innehåller flera alternativa faktorer som bestämmer andra faktorer. Hypotetiskt kan därför marknadsandelarnas förändring antas bero på en eller flera bestämmande faktorer. En del av dessa faktorer har att göra med företagets produktionsfunktion - skalfördelar, forskning och utvecklingsinsatser osv - och andra med industribranschens karakteristika - koncentrationsgrad, inträdeshinder osv. Utifrån denna teori är det följaktligen möjligt att antingen studera hur variationer i produktionsfunktionen mellan företagen påverkar en beroende variabel eller att studera hur variationer i industribranschens struktur påverkar en beroende variabel. Exportmarknadsandelarnas utveckling kan därför

förklaras antingen med förhållanden på företags- eller på bransch-nivå.

I cykelmodellerna är det cykelns utvecklingsfas som bestämmer värdet på viktiga strukturvariabler. I den del av produktcykelteorin som studerar produktcykelns effekter på länders produktion, import och export finns det t ex beskrivningar av hur ett lands export av en vara förändras relativt konkurrerande länders export. Liksom den traditionella strukturekonomiska analysen bygger produktcykelteorin på att helheten - makronivån - är sammansatt av en heterogen massa på mikronivån. Det innebär att en produktcykelstudie av exportmarknadsandelarnas utveckling måste utgå från mikronivån - antingen företags- eller industribransch-nivån - för att finna de olikheter som kan förklara exportmarknadsandelarnas utveckling.

Kleins teori om det omvända förhållandet mellan stabilitet på mikro- och makronivå är ett försök att förklara heterogeniteten på mikronivå med en generell hypotes. I stället för den rena konkurrensmodellens hypotes om kostnadernas betydelse lanserar Klein hypotesen om fluktuationens och den därmed sammanhängande osäkerhetsreduktionens betydelse för den industriella omvandlingen. Eftersom det är variationen i sig och inte de specifika mikroenheternas unika variation som avgör industrins utveckling öppnar sig en möjlighet att konstruera ett index över den samlade variationen av förloppen på mikronivå. För ett studium av exportmarknadsandelarna innebär detta att de hypotetiskt kan antas bero på hur den ackumulerade variationen av exportmarknadsandelarna på mikronivå (produkt- eller företagsnivå) förändras över tiden.

I avhandlingens tester av sambanden mellan teoretiskt bestämda faktorer och exportmarknadsandelarnas utveckling kommer de fyra ovanstående teorityperna att behandlas. Den rena konkurrensmodellen används för att studera effekterna av kostnadslägets förändring på exportmarknadsandelarna. Den traditionella strukturekonomiska teorin har föranlett två tester. Den första studerar effekterna av produktområdets koncentrationsgrad på den långsiktiga utvecklingen av exportmarknadsandelarna. Den andra undersöker effekterna av multinationella företags direktinvesteringar på exportmarknadsandelarna. Produktcykelteorin prövas genom att undersöka om ett urval av verks-tadsindustrins produkter följer ett hypotetiskt cykliskt

utvecklingsmönster. Kleins teori om ett motsatsförhållande mellan mikro- och makronivån undersöks genom att förändringar i den samlade variationen av marknadsandelar och produktion på produktnivå jämförs med förändringen av de totala exportmarknadsandelarna.

Av detta framgår att inga kretsloppsanalyser är gjorda av exportmarknadsandelarnas utveckling. Denna typ av analyser saknas eftersom de skulle krävt en omfattande datainsamling, som jag inte haft tid att göra. Hur en kretsloppsanalys av exportmarknadsandelarnas utveckling kan utformas diskuteras i det sista avsnittet i det avslutande kapitlet "Sammanfattning, slutsatser och förslag till fortsatt forskning".

6 Datamaterial och metodproblem

I det följande kapitlet redovisas den empiriska undersökningens uppläggning och datamaterial, metoderna som använts för att bearbeta datamaterialet och materialets relevans ur teoretisk synvinkel. Egentligen vore det kanske riktigare att skriva de empiriska undersökningarna beroende på att ett antal delstudier är genomförda. Men eftersom delstudierna behandlar ett gemensamt ämne, tycker jag att det går att betrakta dem som delar av en större undersökning. Delstudiernas resultat kan i och för sig ses isolerade, men tjänar alla det primära syftet att belysa vad det är som bestämmer den svenska exportens marknadsandelsutveckling.

Två typer av studier är genomförda 1) studier av statistiskt-deskriptiv karaktär och 2) studier som teoretiskt prövar att förklara förändringar i ett lands exportmarknadsandelar.

Närmast redovisas i detta kapitel de statistiskt-deskriptiva delstudiernas inriktning varefter några av undersökningens statistiska mått definieras. Merparten av kapitlet beskriver undersökningens datamaterial och de metoder som använts för att hantera de problem som uppstått när detta har använts. Därefter motiveras valet av datamaterial ur teoretisk synvinkel.

Undersökningens delstudier

Totalt har 9 stycken delstudier genomförts. I några av dessa har flera frågor eller aspekter studerats, medan i andra endast en fråga har belysts. Fyra av delstudierna är av statistiskt deskriptiv art

och syftar till att beskriva utformningen av det empiriska material som de teoretiska studierna baseras på.

1. Den första statistiskt deskriptiva delstudien beskriver hur marknadsandelarna och exporttillväxten för 132 produkter inom verkstadsindustrin utvecklades under tidsperioden 1965-1983. Med exportmarknadsandel avses den svenska exportens andel av OECDs totala export till hela världen. Exporttillväxt står för OECD-exportens ökning under tidsperioden.
2. Den andra statistiskt deskriptiva delstudien beskriver: 1) utvecklingen av den svenska industrins produktion i förhållande till tillförseln till den svenska marknaden. Tillförseln fås genom att summera produktion och import och därifrån dra exportvärdet. 2) utvecklingen av tillförseln till den svenska marknaden. I båda fallen gäller uppgifterna 132 produkter inom verkstadsindustrin under tidsperioden 1965-1983. 3) förändringen av några viktiga exportprodukters produktionsvolym. Observera att i båda dessa studier och i de flesta övriga studier i denna avhandling, står andelstalen för de i Sverige verksamma industri-företagens andel. Dvs i denna mängd ingår a) i Sverige verksamma dotterbolag till utländska företag, b) svenska multinationella företags svenska produktionsanläggningar och c) svenskägda företag med tillverkning enbart i Sverige.
3. Den tredje statistiskt deskriptiva studien studerar huruvida utvecklingstendenser över tiden och förhållanden vid en bestämd tidpunkt är snarlika på den svenska hemmamarknaden och OECDs exportmarknad. Med OECDs exportmarknad avses OECD-ländernas export till hela världen. Denna studie omnämns senare som jämförelsestudien.
4. Den fjärde statistiskt deskriptiva studien behandlar: 1) relationen mellan tidsserierna för marknadsandelar och exporttillväxt för de 132 produkterna. Denna del av studien söker besvara flera frågor, t ex om den svenska industrin hade lättare att anpassa sig till marknadsförändringar under 1960-talet än under 1970-talet. 2) hur andra länder har lyckats ställa om sin export från svagväxande till snabbväxande exportprodukter. Denna studie kallas senare i texten för anpassningsstudien.

De övriga fem delstudierna har redan omnämnts och mer eller mindre namngivits när de presenterades i kapitel 1 "Inledning och syfte". De är:

5. Kostnadsförklaringsstudien
6. Företagsstrukturstudien
7. Produktcykelstudien
8. Internationaliseringsstudien
9. Mikro- och makrostabilitetsstudien

Några begreppsdefinitioner

I delstudierna kommer några olika mått användas för att beskriva förändringar i marknadsandelar, marknaders tillväxt och marknaders storlek. Nedanstående förteckning anger vilka dessa mått är.

Produkters exportindex mäter hur exporten från OECDs medlemsländer av en produkt förändras över tiden. Basår för index är 1965.

Produkters relativa exportindex mäter hur exporten från OECDs medlemsländer av en produkt förändras över tiden i förhållande till den totala OECD-exporten. Produktens exportindex divideras med den totala OECD-exportens index. Detta mått används huvudsakligen i delstudien om produktcykelteorin.

Produktens exporttillväxt avser tillväxten av OECDs export över en längre tidsperiod - i regel mellan 1965 och 1983. Exportindexets värde år 1983 används som mått på tillväxten under denna tidsperiod.

Produktstorleken är för OECDs export lika med produktens totala exportvärde 1983. För den svenska hemmamarknaden är produktstorleken lika med värdet av tillförseln 1983.

Den svenska exportmarknadsandelen är lika med Sveriges andel av OECDs export. Begreppet används både på produktnivå och för totalnivån.

Hemmamarknadsindex mäter förändringen i löpande priser av tillförseln till den svenska hemmamarknaden. Med tillförsel menas inhemsk produktion plus import minus export.

Hemmamarknadstillväxt är lika med förändringen över en längre tidsperiod av hemmamarknadsindexet.

Produktionsandelsindex mäter hur stor den svenska produktionen är av en produkt i förhållande till tillförseln till den svenska marknaden. Detta mått är alltså inte identiskt med måttet den svenska hemmamarknadsandelen, som avser produktion minus export dividerad med tillförsel. Jag har föredragit att använda produktionsandelsmåttaget av två orsaker: 1) antalet produkter för vilka ett andelsvärde kan fastställas är större och 2) problemet med import och re-export av en del produkter bortfaller.

Val av datamaterial

Arbetet med denna avhandlings empiriska del initierades i stor utsträckning av ett kritiskt ifrågasättande av värdet med de makroinriktade marknadsandelsstudierna. Därför har denna undersöknings empiriska material så långt som möjligt baserats på marknadsdata på produktnivå. Datauppgifter på produktnivå kan liksom makrodata tas ur offentlig statistik.

Internationellt sett används i ett stort antal länder två olika klassificeringssystem för varuhandeln. Det ena brukar betecknas Bryssel-nomenklaturen och används av tullen för att klassificera import och export efter olika varugrupper. Detta klassificeringssystem innehåller ett mycket stort antal produkter - mer än 5000 produkter i många länder - men det saknas internationella publikationer med sammanställningar av varuflödena klassificerade enligt detta system. Troligen saknas sådana publikationer därför att klassificeringen på produkter inte görs likadant i alla de länder som använder detta klassificeringssystem. Det andra klassificeringssystemet heter "SITC" och har reviderats vid två tillfällen, en gång på 1950-talet och en gång på 1970-talet. SITC-systemets statistik är inte lika finfördelad som Bryssel-systemets statistik t ex innehåller "SITC revised" omkring 1500 produktområden. Handelsdata enligt

SITC-systemet finns redovisade på ett enhetligt sätt för ett mycket stort antal länder och dessa data finns relativt lätt tillgängliga i olika internationella och nationella publikationer. Därför har jag valt att använda dessa statistikuppgifter i stället för de mer detaljerade uppgifterna i Brysselklassificeringen.

Det finns flera fördelar med att disaggregera från industristatistikens branschnivå till handelsstatistikens produktnivå. De är:

- 1) Data på produktnivå överensstämmer bättre med den nivå som företagen är verksamma på.
- 2) Tidsserierna uppvisar en större variationsrikedom, eftersom motverkande utvecklingstendenser i industrin till stor del försvinner i aggregerade data.

Nackdelar finns självfallet också, som att det saknas strukturdata mot vilka materialet kan kontrasteras och att det uppstår en del datakvalitetsproblem i samband med att materialet disaggregeras.

Datamaterialet i de flesta delstudierna är baserat på OECDs export av verkstadsindustriprodukter. Denna del av industrin har valts som undersökningsobjekt eftersom den är Sveriges viktigaste industribransch. Av industrins 538000 arbetare arbetade 242000 i verkstadsindustrin. Exportdata har använts därför att de har kunnat insamlas och bearbetas på ett tidsmässigt effektivare sätt än jämförbara importdata.

Exporten av verkstadsindustriprodukter svarade 1983 för 23 procent av den totala världshandeln. Jämfört med 1965 innebar det en procentuell ökning av andelen av världshandeln med 3 procentenheter. De största exportörerna av verkstadsprodukter inom OECD var 1983 i procentuella andelar av OECDs export av verkstadsprodukter mätt: USA med 20.5 procent, Västtyskland med 18.7 procent och Japan med 20.4 procent.

För Sverige var och är en mindre grupp OECD-länder både våra viktigaste konkurrenter och våra viktigaste exportmarknader. Till de nordiska grannländerna gick tex 25 procent av vår export 1986. Samma år gick 87 procent av Sveriges export till OECDs medlemsländer och därifrån kom 88 procent av vår import.

Delstudiernas datamaterial

Denna genomgång av det använda datamaterialet har som mål att redogöra för problemen med att samla in och bearbeta data. Redovisningen av datainsamlingens genomförande kan förhoppningsvis klargöra varför undersökningens empiriska underlag har den utformning det har och ge vägledning till andra forskare som önskar arbeta med data på produktnivå över långa tidsperioder.

Det empiriska grundmaterialet består i de flesta av delstudierna av produktions- och handelsdata på produktnivå enligt FN:s klassificeringssystem "SITC revised". Dessa produktdata har i vissa fall kombinerats med andra typer av data, t ex data över antalet företag och andelen utlandsanställda av det totala antalet anställda i storföretagen. I en delstudie har produktdata överhuvudtaget inte använts beroende på att delstudiens forskningsfråga inte motiverade att sådana skulle användas.

Datamaterialet som har använts i de olika delstudierna är inte i något fall det ideala. Det har uppstått problem både när det gällt att ta fram materialet och när det gällt hur väl det överensstämmer med den ekonomiska teorins kategorier. För att ge en inblick i de flesta av de problem som datainsamlingen har rest, redovisas 1) vilka data som använts i delstudierna, 2) varifrån dessa data hämtats, 3) de felkällor som upptäckts i de publikationer som data hämtats ur. Under rubriken "Produktbestämningen i ekonomisk teori och i handelsstatistiken" behandlas frågan om de empiriska och teoretiska kategoriernas grad av överensstämmelse.

De nio delstudierna bygger i inte oväsentlig utsträckning på olika datamängder. I tabellform nedan redovisas vilka data som använts i delstudierna. Av tabellen framgår bl a den dominerande roll som produktdata enligt "SITC revised" spelar i undersökningen. Se tabell 6.1.

Tabell 6.1 Datamaterialet i de 9 delstudierna

Delstudie	Datamaterial
Exportmarknadsstudien	Exportuppgifter på produktnivå enligt SITC revised för 23 OECD-länder mellan åren 1965-1983
Hemmamarknadsstudien	Produktions-, export- och importuppgifter på produktnivå enligt SITC revised för den svenska marknaden mellan åren 1965-1983
Jämförelsestudien	Se under de två första delstudierna
Anpassningsstudien	" " "
Kostnadsförklaringsstudien	Växelkursdata, konsumentprisindexuppgifter, uppgifter om lönekostnader och exportdata för 23 OECD-länder mellan 1965-1985
Företagsstrukturstudien	Se delstudie 1 & 2 och uppgifter om den svenska industrins koncentrationsgrad på produktnivå 1963 & 1965
Produktlivscykelstudien	Se under den första delstudien
Internationaliseringsstudien	Se den första delstudien och uppgifter om antalet anställda i de svenska storföretagens utländska bolag
Mikro- och makro stabilitetsstudien	Se under den första delstudien och produktionsdata för den svenska verkstadsindustrin

Not: OECDs medlemsantal har varierat under den studerade tidsperioden.

Finland var inte medlem av OECD 1965. De 23 OECD-länder som ingår i undersökningen har alla varit medlemmar under större delen av undersökningsperioden. Vilka dessa länder är framgår av bilaga 8.

Ur datainsamlingssynvinkel hade det självfallet varit idealiskt om datamängderna i tabellen ovan hade funnits i ett så litet antal publikationer som möjligt. I realiteten har det snarast blivit tvärtom - gradvis har mängden anlitade publikationer ökat. Detta beroende på att de eftersökta datauppgifterna var så pass olika till sin karaktär och på att det saknades en komplett publicering av data för några av datamängderna.

I tabell 6.2 redovisas var någonstans som datamaterialet till delstudierna har hämtats. Observera det stora antalet källor för materialet avseende exportdata för 23 OECD-länder. Bakgrunden till den stora mängden källmaterial förklaras i samband med att felkällorna i delstudiernas datamaterial presenteras.

Felkällor i datamaterialet och metoder för att bearbeta dessa

Det kanske svåraste problemet i samband med datainsamlingen var att hantera alla felkällor som är inarbetade i den offentliga statistiken. Dessa fel i materialet har i stor utsträckning påverkat undersökningens genomförande. Därför presenteras nu de fel och brister vilka förorsakat mest bekymmer. Genomgången inleds med felkällorna i den internationella handelsstatistiken på produktnivå.

Drygt 140 produktområden enligt "SITC revised" ingår i undersökningen. En förteckning över dessa produktområden finns i bilaga 1. Av olika skäl har en del produktområden utgått ur undersökningen. De finns redovisade i bilaga 2. De felkällor i den internationella handelsstatistiken som jag stött på ser ut så här:

1. Före 1963 fanns ingen acceptabel presentation av internationell handelsstatistik, vilket medförde att 1963 inledningsvis valdes som startår.

Tabell 6.2 Använda källor för delstudiernas datamaterial

Datamaterial	Källa
23 OECD-länders exportdata på SITC:s produkt-nivå 1965-1983	World Trade Annual prepared by the Statistical Office of the United Nations 1965-81, UN International Trade Statistics Yearbook 1976-1982, OECD Serie C Trade by Commodities 1965-1983, OECD Microfiche 1980-83 och diverse nationella publikationer
23 OECD-länders exportdata för verkstadsindustrin och totalexporten 1965-1983/84	OECD Serie A, Statistics of Foreign Trade, monthly bulletin 1968-1986
Statistik över den svenska industrins produktion, importen till och exporten från Sverige mellan 1960-1983	Svensk Industri 1960-1983, från 1969 Svensk Industri, del 2 och Utrikeshandel 1960-1968
Växelkursdata, inflationsdata och uppgifter om arbetskraftkostnader 1965-1983 för 23 OECD-länder	Main Economic Indicators, Historical Statistics 1955-1971 och 1964-1984 och Main Economics Indicators, april och juni 1986
Uppgifter om den svenska industrins koncentrationsgrad	Koncentrationsutredningen III 1968, SOU 1968:5 och Svensk Industrikalender 1965 och 1982/83
Uppgifter om de svenska storföretagens direktinvesteringar	Svensk industri i utlandet SOU 1982:27 och årsredovisningar

2. Åren 1963 och 1964 uppvisade flera länder, däribland Irland, Kanada och USA, stora brister i det redovisade materialet på produktnivå. Därför valdes i stället 1965 som startår för undersökningen.
3. Kanadas statistikuppgifter var fortsättningsvis bristfälliga. Felen var inte heller av någon systematisk karaktär. En del produkter saknade fullständigt redovisning, andra redovisades under några år på 1970-talet och ytterligare andra saknade data under några år i slutet av 1970-talet. Tillsammantaget medförde detta att Kanadas data har borttagits i alla delstudier som bygger på produktdata. Jugoslaviens uppgifter som inledningsvis inte uppvisat några större brister blev tyvärr också av dålig kvalitet i samband med övergången från "SITC revised" till "SITC revised 2". Detta medförde att också Jugoslavien uteslöts från dessa delstudier.
4. På ett likartat sätt som Kanada och Jugoslavien uppvisar andra länder brister när det gäller redovisningen av enstaka produktområden - dvs felen kan omväxlande gälla enstaka år, längre tidsperioder eller ha samband med övergången från "SITC revised" till "SITC revised 2".

Dessa problem har jag sökt lösa på bästa sätt beroende på de möjligheter som har stått till buds.

Arbetsgången har i regel haft följande uppläggning:

- a) Först har alternativa internationella statistikpublikationer undersökts. Märkligt nog saknas en del data av t ex sekretesskäl i en del publikationer, men finns redovisade i andra.
- b) Därefter har nationella statistikpublikationer studerats. Därigenom har flera brister i data för Sverige och USA blivit åtgärdade.
- c) För en del produkter i USA:s export år 1965 där data saknats har jag skattat värden, vilka har baserats på uppgifter på närmast högre aggregeringsnivå. På detta sätt har värden för

varvsindustrins produktområden tagits fram. Alla produktområden som skattats på detta sätt framgår av bilaga 3.

- d) Om bristerna i data visat sig vara systematiska, dvs samma fel finns för alla år för ett lands export av en produkt, har dessa fel lämnats utan åtgärd. Förklaringen till detta förfaringsätt är att denna typ av fel inte påverkar de framtagna tidsserierna i någon större utsträckning därför att 1) produktens exportsiffror oftast är inplacerade i ett näraliggande produktområde med en snarlik marknadsutveckling (t ex förs exportvärden avseende produktgruppen "bildelar" till produktgruppen "personbilar även omonterade"), 2) det är huvudsakligen produktområdenas absoluta storlekstal som förändras och inte de av mig studerade relativa talen.
- e) För en del produktområden saknas en del viktiga exportuppgifter vilka inte har varit möjliga att skatta. Därför redovisar jag i bilaga 4 de viktigaste exportuppgifterna som saknas. I en del diagram där de saknade uppgifterna kan tänkas ha påverkat klassificeringen av ett produktområde har jag markerat detta område speciellt. Se bilaga 5.
- f) Slutligen finns alla de fel som beror på att FN bytte klassificeringssystem för den internationella handeln på 1970-talet. Detta hade inte behövt påverka en longitudinell studie om förändringarna i klassificeringen konstruerats på ett sådant sätt att det skulle vara möjligt att nå jämförbarhet över tiden. Men omklassificeringen har inte genomförts på detta sätt. I övergången från SITC revised till SITC revised 2 har produktområdena enligt SITC revised behandlats på fyra olika sätt.

1) Produktområden enligt SITC revised är oförändrade i SITC revised 2.

2) Produktområden enligt SITC revised är uppdelade i flera produktområden i SITC revised 2.

De två ovanstående sätten att klassificera innebär inga problem, men det gör däremot de två nedanstående.

3)Två produktområden enligt SITC revised slås samman till ett produktområde i SITC revised 2.

4)Ett produktområde i SITC revised motsvaras i SITC revised 2 av urskiljbara produktområden och av mindre delar av andra produktområden.

De två sistnämnda problemen har hanterats genom att slå samman produktområden i det förstnämnda fallet och låta datakvaliteten bli lidande i det senare fallet. Eftersom det inte hade varit önskvärt att slå samman alla de produktområden i SITC revised som delar på produktområden i SITC revised 2 har jag i stället följt ett handlingsalternativ som medfört en försämrad datakvalitet. Jag har helt enkelt följt de regler för omklassificering från SITC revised 2 till SITC revised, som FN följde i UN World Trade Annual under åren 1976-1979. I bilaga 2 redovisas de sammanslagna produktområdena och i bilaga 6 de med tvekan omklassificerade produktområdena. De övriga datamängderna uppvisar långtifrån samma mängd brister. Därför kan den fortsatta genomgången hållas relativt kort.

De svenska produktions-, export- och importdata uppvisar inga uppenbara brister. I en del fall har datauppgifter saknats enligt SITC, men har då varit möjliga att ta fram via Brysselnomenklaturen. En förvånansvärd iakttagelse skall ändå göras. För en del produkter är exporten under långa tidsperioder större än produktionen och importen tagna tillsammans. Detta har resulterat i att produktionsandels- och marknadstillväxtberäkningarna för dessa produkter uppvisar negativa värden. De mest iögonfallande exemplen är maskindrivna vägvältar (718.41), gasgeneratorer (719.11), partikelacceleratorer (729.7), och traktorer för semi-trailers (732.5). Den mättekniska förklaringen till detta är att produktions- och utrikeshandelsstatistiken insamlas var och en för sig. Det medför att värdeuppgifterna inte är helt jämförbara, en del varor felklassificeras, varor som exporteras i delar kan redovisas i produktionsstatistiken som färdiga varor osv.¹

Tidsserierna över inflationsindex, arbetskraftskostnader och växelkurser är i stort sett problemfria. Den allvarligaste svagheten står att finna i att ländernas arbetskraftskostnadsindex är baserade på olika typer av mättenheter, som arbetsinkomst per timme eller vecka.

Hur dessa skiljer sig åt framgår av bilaga 8. Dessa variationer har inte föranlett någon åtgärd i samband med den statistiska undersökningen.

Ur koncentrationsutredningen har hämtats de data över industrins koncentrationsgrad, vilka ligger till grund för analysen av hur företagsstrukturen påverkar exportmarknadsandelsutvecklingen. Dessa data har kompletterats med egna överslagsberäkningar av koncentrationsgraden för verkstadsindustrins övriga produktområden. Eftersom varken koncentrationsutredningens uppgifter eller mina uppskattningar tillåter framtagandet av några kontinuerliga skalor har produkterna rangordnats efter koncentrationsgrad. Koncentrationsutredningens mätningar av koncentrationsgraden är baserade på en varugruppindelning enligt Brysselnomenklaturen, vilket i flera fall medfört att dessa uppgifter avser mindre eller större delar av enstaka produktområden enligt SITC revised. Denna bristande jämförbarhet har inte kunnat justeras liksom att koncentrationsutredningens data avser 1963 och därmed inte sammanfaller med startåret för undersökningens övriga data.

De data som använts i delstudien över hur företags internationalisering påverkar ett lands marknadsandelsutveckling har hämtats från ett begränsat antal storföretags årsredovisningar. Den huvudsakliga felkällan i detta material är hänförlig till dess bristande överensstämmelse med de produktdata de jämförs med. Denna typ av fel behandlas mera utförligt i samband med delstudierna och finns inte enbart i internationaliseringsstudien. I övrigt uppvisar materialet få brister. För tre företag är 1966 utgångsår i stället för 1965 och för några företag är siffrorna över antalet utlandsanställda inte exakt angivna 1965.

Sammanfattning

Detta avsnitt har redogjort för problemen med att använda offentlig statistik på produktnivå för att göra marknadsandelsstudier. De största svårigheterna förorsakades av de förändringar i produktionsindelningen, vilka följde på bytet av FN:s internationella klassificeringssystem för varuhandeln. Andra svårlösta problem har

förorsakats 1) av några länders bristande kontinuitet i rapporteringen av varuhandeln och 2) av att handeln med en del varor periodvis varit och är sekretessbelagd.

När data på den offentliga internationella handelsstatistikens produktnivå används uppkommer förutom mättekniska frågor av de slag som behandlats hittills även teoretiska frågor. Två sådana frågor diskuteras i de kommande två avsnitten. Den första frågan gäller handelsstatistikens produktbegrepp i relation till ett teoretiskt bestämt produktbegrepp. Den andra frågan gäller huruvida förändringar i marknadsandelar och tillväxt bäst låter sig mätas i volym eller värdetermer.

Produktbestämningen i ekonomisk teori och i handelsstatistiken

Handelsstatistikens produktbegrepp såsom det är utformat enligt FN:s klassificeringssystem SITC är i viss mån uppbyggt enligt de principer som den ekonomiska teorin använder för att särskilja produkter. Produkter som är nära substitut placeras på näraliggande statistiska nummer. Transportprodukter fanns t ex tidigare i SITC Revised samlade i statistiknumret SITC 73 och delades därefter upp i 731 rullande järnvägsmateriel; 732 motorfordon för landsvägar; 733 fordon för landsvägar, andra än motorfordon; 734 luftfartyg och 735 fartyg och båtar. Därefter delades dessa tre-ställiga SITC-nummer upp i fyr- och fem-ställiga nummer. Statistiknumret 733 hade t ex 4 undernummer 733.11 Cyklar utan motor; 733.12 Delar och tillbehör till fordon; 733.3 Släpfordon ... och 733.4 Invalidvagnar med mekanisk drivanordning, även med motor. Substitutionselasticiteten, vilken är den ekonomiska teorins sätt att avgränsa produkter, är givetvis svår att bestämma exakt för så här pass stora och olikartade produktgrupper, men intuitivt verkar dessa produkter vara närmare substitut än t ex vilket transportmedel som helst och en annan verkstadsprodukt som symaskiner. I en del situationer kan produkter, som logiskt sett inte verkar vara nära substitut, ändå ha höga substitutionselasticiteter. Enligt Triffin (refererad av Kristensson (1946)) är det konsumentens konkreta valalternativ som bestämmer vilka varor som är substitut.

"Om graden av substitution hos konsumenten är avgörande kommer nämligen ofta icke de fysiska egenskaperna hos varan att vara avgörande. Valet kan stå mellan ur fysisk synpunkt helt olika varor, t ex en klänning av viss typ etc. eller ett abonnemang till viss teater."²

I en del fall avviker emellertid SITC-systemet högst avsevärt från den ekonomiska teorins substitutionsregel som ett sätt att avgränsa produkter. Avvikelserna tar sig huvudsakligen uttryck i sammansättningen av två typer av produktområden. 1) Genom att samla reservdelar från en mängd olika statistiska nummer till ett gemensamt statistiknummer. Exempel på sådana statistiska nummer är 719.9 "Andra delar, icke elektriska, till maskiner, apparater eller mekaniska redskap." 2) Genom att föra samman det som blivit över när en produktgrupp delats upp på produkter. Ett exempel på detta är statistiknummer 711.8 "Andra motorer (vindmotorer, varmluftsmotorer, vattenturbiner)". Se bilaga 1 för andra exempel.

Graden av disaggregering är inte heller genomförd särskilt långt. Ett mått på detta är att inte mindre än 11 produkter hade en totalexport från OECD-länderna på över 10 miljarder dollar 1983. Däribland produkter som 729.3 "Elektronrör, katodstrålerör, transistorer o dyl" och 718.42 "Maskiner och apparater för grävning, schaktning, borrar och annat jord- eller bergarbete."

Trots dessa invändningar har jag ändå ansett att SITC:s klassificeringssystem uppfyllt de krav som vi kan ställa på ett produktklassificeringssystem. Jag tycker att tre förhållanden motiverar användandet av SITC-data.

- 1) Tillgänglighet. Data enligt SITC-systemet är förhållandevis enkla att arbeta med och inte oviktigt, förhållandevis enkla att kontrollera om så behövs.
- 2) Det finns fastlagda regler för hur exportströmmar skall mätas enligt SITC. I Sveriges fall finns det även möjlighet att studera näringslivets produktion av varor klassificerade enligt SITC.
- 3) I de flesta fall har SITC-systemet en acceptabel för att inte säga god överensstämmelse med ett teoretiskt bestämt mått.

Eftersom avhandlingens problem är att studera industriell omvandling över en lång tidsperiod blir SITC-systemets breda produktområden att föredra framför mera snävt avgränsade produkter. Jämför med diskussionen av produktcykeln där produktcykelns förlopp i stor utsträckning bestämdes av valet av aggregeringsnivå. På samma sätt som i produktcykeln skulle i flertalet fall väl avgränsade produkter i termer av marknadssegment och speciella produktutformningar (jämför t ex skillnaden mellan produkten personbil och produkten Volvo 740) medföra betydligt kortare livscykler för produkterna och troligen en högre grad av relativism. Vi skulle med sådana snäva produktdefinitioner tvingas svara på frågor som: När övergick svenskproducerande bilar från att vara småbilar till att vara exklusiva större personbilar?

Följaktligen står och faller inte motiven för att använda internationell handelsstatistik med dess höga grad av tillgänglighet. Dess brister i formen av 1) lite väl omfattande produktområden och 2) en del alltför heterogena produktområden uppvägs inte bara av tillgängligheten, utan också av enhetliga regler för insamling och bearbetning av data och av en ur ett industriellt omvandlingsperspektiv acceptabel överensstämmelse mellan de statistiskt bestämda produktområdena och de teoretiskt önskvärda.³

Värde eller volym som måttenhet vid marknadsandelsstudier

I kapitel 3, "Marknadsandelsstudier - en översikt", avhandlades hur några av de viktigaste marknadsandelsmätningarna i Sverige utfördes. En av olikheterna i studiernas mätmetodik var om marknadsandelsförändringarna skulle mätas i volym- eller värdetermer.

I denna avhandlings delstudier mäts marknadsandelar och marknadstillväxt i värdetermer. Den avgörande fördelen med värdebaserade mätningar är att de fångar in en del av den föränderlighet i termer av kvalitetsförändringar och prisförändringar som produkter genomgår. Värde måttets svaghet är att det sammanför effekterna av prisförändringar och volymförändringar. Därigenom döljs huruvida produkternas förändrade export är avhängig volym-, kvalitets- eller

prisförändringar. Ett värdemått tenderar t ex med största sannolikhet att underskatta dataindustrins starkt ökade betydelse, eftersom denna industris relativa prisnivå har minskat dramatiskt.

Ett volymmått anger produktions- och exportutvecklingen i termer av antal eller vikt. Ett sådant mått kan vara lämpligt för att studera vilka volymförändringar som sker i exporten i samband med en devaluering, men det är mindre lämpligt att använda då vi är intresserade av ett lands industris konkurrensförmåga sett över ett längre tidsperspektiv. Det intressanta med export och produktion i ett sådant tidsperspektiv är inte om de omfattar stora kvantiteter, utan om de omfattar stora värden.

När, som i detta fall, marknadsandels- och marknadstillväxtutvecklingen undersöks över en längre tidsperiod för verkstadsindustrins produkter, uppstår även det ovan påtalade problemet med att produkternas egenskaper, innehåll och relativpriser förändras. Säg t ex att Sverige inte ökar sin export i antal försålda maskiner av en viss typ, men att dessa blir allt större och mer sofistikerade. Med ett volymmått skulle vi då ha en oförändrad export trots att dessa maskiner genererar betydligt större exportintäkter. Ett annat uppenbart exempel är den svenska bilexporten, vilken avancerar både i termer av större volym och ökad produktkvalitet.

Ett stöd för dessa tankegångar finns hos Gottfries & Lindström (1980) i deras diskussion av problemet med pris- och kvalitetsförändringar av maskiner och andra investeringsvaror.

"The very weak or nonexistent price sensitivity for imports of investment goods - according to these estimations - is no doubt explained in part by the technically advanced nature and very specific use of many products in this commodity group. Price considerations are therefore likely to be of secondary importance in the choice of product. The quality of the products is probably of major competitive importance... The type of index employed - unit value - measures the price per unit weight, with the result that the rate of price changes is often overestimated. A common reason for the overestimations is that improvements in the

quality of the products are registred erroneously as changes in price."⁴

7 Marknadsandelar och marknadstillväxt – fyra deskriptiva studier

I detta kapitel behandlas fyra statistiskt-deskriptiva delstudier. De kan ses både som en introduktion till avhandlingens teoretiska delstudier och som en självständig del av den empiriska undersökningen. I undersökningar av de svenska marknadsandelarnas förändring på makronivå illustreras i regel denna utveckling med en kurva. Det är variationen i denna kurva som sedan förklaras med en förklarande variabel. I denna avhandling har jag valt att pröva några alternativa förklaringar till marknadsandelarnas utveckling. Dessa förklaringar nödvändiggör användandet av marknadsandelsdata på produktnivå, vilket leder till några följdproblem.

Ur flera aspekter innebär användandet av marknadsandelsdata på makronivå få problem. Jag bortser i detta sammanhang från de invändningar mot makrodata som diskuterats i kapitlet "Marknadsandelsstudier – en översikt". Måttet är väl definierat, det är välkänt och det är endimensionellt. Detsamma går inte att säga om marknadsandelsdata på produktnivå. Flera kritiska frågor inställer sig omedelbart när sådana data skall användas i en undersökning. Vilken är produktnivån? Hur stora är de undersökta produkterna? Vilken tillväxt har de? Hur stora är de svenska marknadsandelarna? osv. Frågeställningarna rör i vid bemärkelse de enskilda produkternas relation till helheten. I makrostudier behövs självfallet ingen sådan positionering av delarna till helheten.

Innan jag kommer in på de frågeställningar som jag ämnar besvara i detta kapitel vill jag helt kort rekapitulera definitionerna av de måttenheter som kommer att användas genomgående i detta och i nästa kapitel.

1) **Produktens exportindex** mäter hur exporten från OECDs

medlemsländer av en produkt förändras över tiden. Basår för index är 1965.

- 2) **Produktens relativa exportindex** fås fram genom att dividera produktens exportindex med den totala OECD-exportens index. Detta mått används huvudsakligen i delstudien om produktcykelteorin.
- 3) **Produktens exporttillväxt** avser tillväxten av OECDs export över en längre tidsperiod - i regel mellan 1965 och 1983.
- 4) **Produktstorleken för OECDs export** är lika med det totala exportvärdet från OECDs medlemsländer för produkten år 1983.
- 5) **Produktstorleken för den svenska hemmamarknaden** är lika med värdet av tillförseln till den svenska marknaden år 1983.
- 6) **Den svenska exportmarknadsandelen** är lika med Sveriges andel av OECDs export. Detta gäller både på produktnivå och för totalnivån. Basår för index är den genomsnittliga svenska andelen mellan 1965 och 1969.
- 7) **Hemmamarknadsindex** mäter förändringen i löpande priser av tillförseln till den svenska hemmamarknaden. Basår för index är 1965.
- 8) **Hemmamarknadstillväxt** är lika med förändringen över en längre tidsperiod av hemmamarknadsindexet - i regel från 1965-1983.
- 9) **Produktionsandelsindex** mäter hur stor den svenska produktionen är av en produkt i förhållande till tillförseln till den svenska marknaden. Basår för index är genomsnittsvärdet 1965-1969.

De statistiskt-deskriptiva delstudiernas frågeställningar

I syftet skrev jag att ett av syftena med avhandlingen var att redovisa undersökningens empiriska material. En sådan redovisning motiverades av att materialet till sitt innehåll var helt nytt och att en förståelse av materialets olika aspekter var nödvändig för

att tolka undersökningens teoretiska tester. För att kunna ge en sådan redovisning av materialet har ett antal frågeställningar valts ut, vilka kommer att behandlas och besvaras i resten av detta kapitel. I en del avseenden går redovisningen av datamaterialet utöver det som skulle krävas för att ge läsaren en förståelse av materialet. Detta motiveras av att den därigenom möjliggör att besvara en del frågor som väckts i diskussionen av de svenska exportmarknadsandelarna. Det gäller sådant som: a) om de svenska exportmarknadsandelsförlusterna berodde på de svenska krisbranschernas exportproblem, b) om exportmarknadsandelsförlusterna och vinsterna var koncentrerade till några väl avgränsade industribranscher och c) om det fanns andra länder vilka hade haft en i förhållande till Sverige snarlik utveckling av exportmarknadsandelarna.

Nedan anges de statistiskt-deskriptiva delstudiernas innehåll i grova drag.

I delstudie 1 undersöks om det finns några mönster för hur verkstadsindustriexporten har utvecklats på produktnivå. Först undersöks om det finns någon samvariation mellan variablerna produktens exporttillväxt, värdet av produktens OECD-export och den svenska exportmarknadsandelens förändring. Denna test av samvariationen görs för att få kunskap om den svenska verkstadsindustriexporten uppvisar några specialiseringsmönster av karaktären tydliga satsningar på stora verkstadsprodukter eller produkter med hög exporttillväxt. Denna test kompletteras sedan med några detaljerade redogörelser för de likheter och olikheter som föreligger mellan produkter som 1) har en hög tillväxt av OECDs export, 2) OECD-länderna som grupp har en stor export av, 3) har en hög exporttillväxt och ökade svenska exportmarknadsandelar, 4) har en låg exporttillväxt och minskade svenska exportmarknadsandelar och 5) har en stor svensk andel av OECDs export.

I delstudie 2 undersöks endast om det finns någon samvariation på produktnivå mellan variablerna hemmamarknadens tillväxt och den svenska produktionsandelens förändring.

I delstudie 3 jämförs förhållanden och utvecklingstendenser på den svenska hemmamarknaden med OECDs exportmarknad. Jämförelsen går till

så att först undersöks samvariationen mellan variablerna för andelsförändringar och tillväxt på de två marknaderna. Därefter följer, som i den första delstudien, en genomgång av produktområden som avviker från det genomsnittliga produktområdet på olika sätt. Med denna den tredje delstudien söker jag i första hand besvara frågan om det finns några mönster på produktnivå som är gemensamma för de två marknaderna. Det kan gälla sådant som om svensk industris produktionsandelar, dvs den svenska produktionens storlek i förhållande till hemmamarknadens storlek, måste öka för att de svenska andelarna av OECDs export skall kunna öka.

Delstudie 4 slutligen ägnas åt att besvara frågor om den svenska verkstadsindustrins anpassningsförmåga över tiden och i förhållande till en grupp stora OECD-länder. Anpassningsförmågan över tiden beskrivs genom att mäta förekomsten på produktnivå av svenska årsvisa ökningar respektive minskningar av marknadsandelarna när den totala OECD-exportens tillväxt är hög eller låg. Denna undersökning motiveras av att antalet andelsvinster för svensk exportindustri säger något om industrins förmåga att reagera på förändringar i exportefterfrågan. Den andra frågeställningen som behandlar frågan om anpassning är utformad som en jämförelse av de undersökta ländernas marknadsandelsförändringar på produktnivå över en längre tidsperiod. Den avser t ex att besvara frågan om de länder som är framgångsrika på exportmarknaden uppvisar en annan utveckling av exportens produktsammansättning än de länder som har problem med att behålla sina exportmarknadsandelar. En sådan olikhet i exportutvecklingen kan t ex ta sig uttryck i andelsökningar inom speciella attraktiva produktområden - t ex produktområden med hög exporttillväxt eller med stort exportvärde - för de länder som ökar sina totalexportmarknadsandelar.

I flera fall ansluter materialet i de beskrivande delstudierna till det material som används i de teoritestande studierna. Den första beskrivande delstudiens undersökning av sambanden på produktnivå mellan utvecklingen av de svenska exportmarknadsandelarna, produktstorleken och tillväxten av OECDs export illustrerar väl detta förhållande. Resultaten och datamaterialet i delstudien återkommer i de teoretiska studierna som behandlar: 1) hur den svenska industrins koncentrationsgrad är relaterad till produktens storlek,

exporttillväxt och marknadsandelsutveckling, 2) hur giltig produktlivscykeln är som förklaringsmodell för verkstadsindustrins exportutveckling under tidsperioden mellan 1965 och 1983 och 3) om det finns något samband mellan en grupp svenska storföretags internationalisering och förändringen av svenska exportmarknadsandelarnas förändring på produktnivå.

Utvecklingen av exportens totalmarknadsandelar i Sverige och några andra OECD-länder

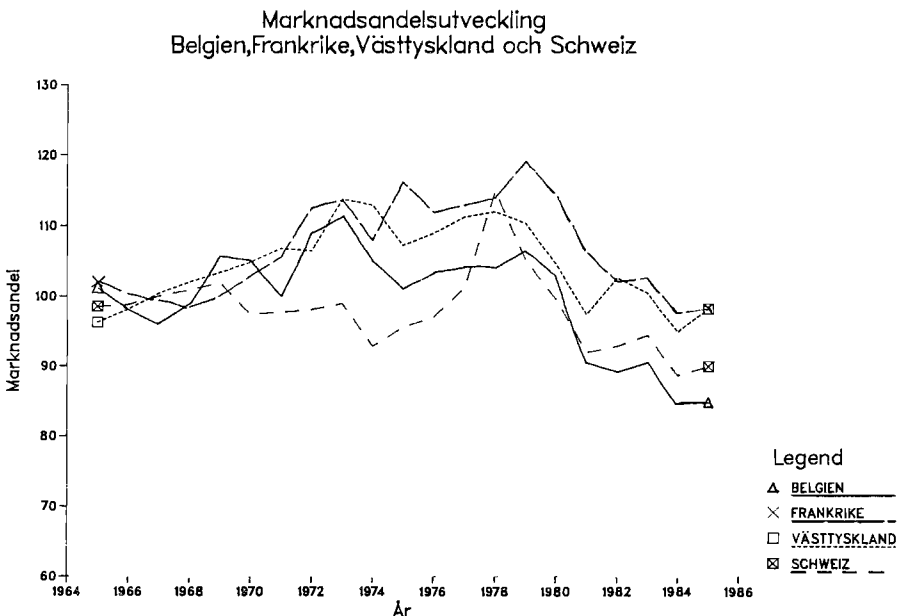
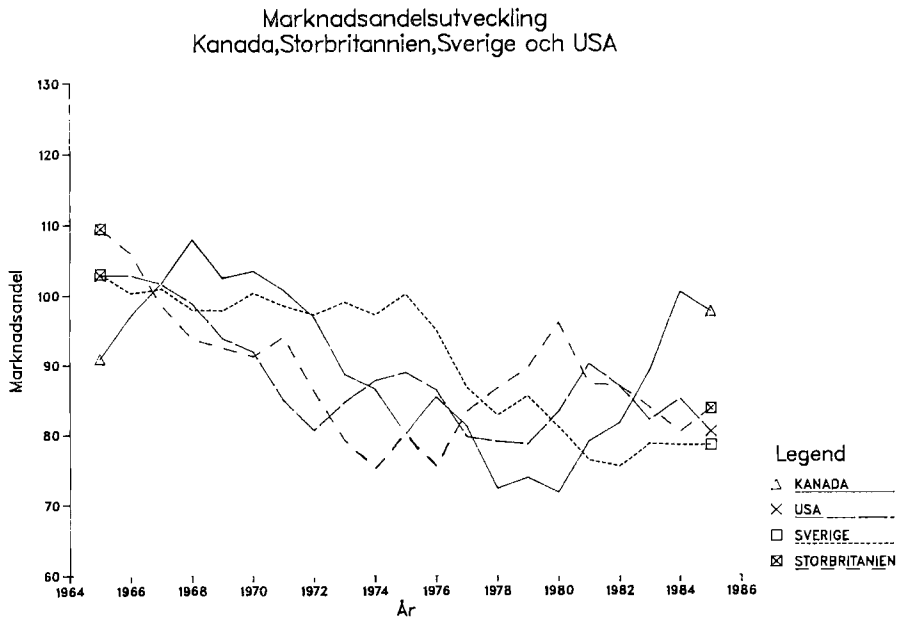
Av tidigare i texten redovisade utredningar och presenterad statistik framgick att Sverige som exportland förlorade marknadsandelar under tidsperioden 1965-1982. Perioden har några klart avgränsade faser. I en första fas som sträcker sig fram till 1975 varierar exportmarknadsandelarna (mätt i värdetermer) med upp till 3 procent mellan åren. Den största andelen av OECD-exporten uppnås 1965 med 3.15 procent och den minsta andelen uppvisar 1974 med 2.96 procent. Under hela tidsperioden finns det en viss tendens till minskande marknadsandelar. Sveriges andel av OECD-exporten minskar marginellt från 3.15 procent till 3.06 procent. Den efterföljande perioden, vilken sträcker sig fram till 1982, uppvisar ett helt annat mönster. Förutom att Sverige förlorar nära 25 procent av sin andel av OECD-exporten i ett fall från 3.06 procent till 2.30 procent, så är även variationen i marknadsandelarna betydligt kraftigare. Den största marknadsandelsförlusten inträffar 1977, då marknadsandelen minskar med nästan 9 procent.

Tidsperioden från 1982 och framåt präglas ånyo av en stabil utveckling av marknadsandelarna. Möjligen finns det en tendens till ett återtagande av en del av de marknadsandelar som förlorades under 1970-talets senare hälft och 1980-talets inledning. 1986 var Sveriges andel av OECDs export 2.54 procent.

Sverige är inte det enda landet som har fått erfara kraftigt minskade marknadsandelar. De svenska marknadsandelsförlusterna inträffade vid en tidpunkt då få andra länder gjorde stora marknadsandelsförluster. Sverige förlorade marknadsandelar i slutet av 1970-talet medan länder som Storbritannien, Kanada och USA tappade marknadsandelar under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Andra

länder, bla Belgien, Frankrike, Västtyskland och Schweiz, tappade marknadsandelar under 1980-talets inledning. Se diagram 7.1a och b. Storleken av de ovanstående ländernas marknadsandelsförluster ligger mellan 20 och 30 procent för de länder som förlorade andelar under 1970-talet och mellan 10 och 20 procent för de länder som gjorde andelsförluster under 1980-talets inledning.

Diagram 7.1 a och b: Marknadsandelsutvecklingen för 8 OECD-länder 1965-85. Genomsnittsvärdet 1965-69 ger index 100.

DELSTUDIE 1: OECD-exportens tillväxt och de svenska marknadsandelarnas förändring för verkstadsindustrins produkter 1965-1983

Diagrammen ovan visade utvecklingen av marknadsandelarna för den totala exporten för ett urval OECD-länder. I denna och i de följande tre delstudierna kommer i stället uppgifter på produktnivå för verkstadsindustrins olika produkter att behandlas. I denna den första deskriptiva delstudien undersöks om det finns några samband mellan utvecklingen av produkternas svenska exportmarknadsandelar, produkternas exporttillväxt och storleken av produkternas export från OECDs medlemsländer. Det görs genom att jämföra förändringen på produktnivå av de svenska marknadsandelarna från 1965-1983, med produkternas storlek i OECDs exportvärde 1983 och med produkternas tillväxt av OECDs export 1965-1983. Först undersöker jag om det finns någon samvariation mellan de tre ovanstående variablerna för alla verkstadsindustrins produktområden, därefter går jag vidare och ser efter om det finns uppenbara likheter mellan produkter som har 1) en hög tillväxt av OECDs export, 2) ett stort värde för OECDs export 1983, 3) en hög tillväxt av OECDs export och en ökad svensk exportmarknadsandel, 4) en låg tillväxt av OECDs export och en minskad svensk exportmarknadsandel och 5) en hög svensk andel av OECDs export av produkten.

Av tabell 7.1 framgår att det inte finns något samband mellan produktområdenas storlek och exportmarknadsandelens förändring eller exporttillväxten 1965-1983. Korrelationerna mellan produktstorlek och exportmarknadsandelens förändring och produktstorlek och exportens förändring ligger väldigt nära noll. Följaktligen borde inte produktstorleken påverka sambandet mellan exportmarknadsandelens förändring och exporttillväxten. Mellan dessa två variabler finns det en positiv samvariation, korrelationen är 0.24. Denna siffra är förvisso väldigt låg om syftet är att konstruera en kausal modell. Frågan är om den kan tas för intäkt för den möjligheten att svensk verkstadsindustri tappat marknadsandelar

Tabell 7.1 Samvariationen mellan det indexerade värdet för den svenska exportmarknadsandelens förändring 1965-83, det indexerade värdet för OECDs exporttillväxt 1965-83 och värdet av OECDs export 1983. Produktdata.

	Sveriges marknads- andel 1965-83	OECDs export 1965-83	Produkt- storlek OECDs ex- port 1983	Medelvärden
Sveriges marknadsan- del 1965-83	1	0.237	-0.065	137
Export 1965-83	0.237	1	0.048	1199
Produkt- storlek 1983	-0.065	0.048	1	3107

Kommentarer: Korrelationerna avser 126 produkter.

Produktstorleken är mätt i miljontals dollar.

Basår för index är 1965 för exporten
och genomsnittet 1965-69 för den svenska
exportmarknadsandelen.

huvudsakligen bland produkter med låg exporttillväxt och vunnit marknadsandelar bland produkter med hög exporttillväxt. Om detta varit fallet skulle det yttrat sig i fler marknadsandelsvinster bland produkter med hög exporttillväxt än bland produkter med låg exporttillväxt och ett större antal marknadsandelsförluster bland produkter med låg exporttillväxt än bland de med hög exporttillväxt.

För att utröna om det finns något sådant mönster har jag i figur 7.1 gjort en klassindelning av verkstadsprodukterna utmed de två dimensionerna förändring av svensk exportmarknadsandel och OECDs exporttillväxt. Figuren som återges nedan visar att inget av dessa antaganden stämmer. Av 40 produkter där Sverige ökade andelen av OECD-exporten med mer än 20 procent under tidsperioden 1965-1983

hade 12 en hög exporttillväxt och 13 en låg exporttillväxt. Bland de 55 produkter där Sverige tappade minst 20 procent i marknadsandel under samma tidsperiod hade 18 en låg exporttillväxt och 19 en hög exporttillväxt. Troligen beror därför den positiva korrelationen på några få produkter med stark exporttillväxt och ökade svenska marknadsandelar.

Procentuell förändring av svensk exportmark- nadsandel 1965-83					
		-----	-----	-----	
	13		13		12
+20%		-----	-----	-----	
	17		5		12
-20%		-----	-----	-----	
	18		18		19
		-----	-----	-----	
		-20%		+20%	Relativ export- tillväxt 1965-83 för OECD

Figur 7.1 127 verkstadsprodukter klassificerade efter deras procentuella förändring av den svenska exportmarknadsandelen och av produktens exporttillväxt jämfört med den totala OECD-exportens tillväxt.

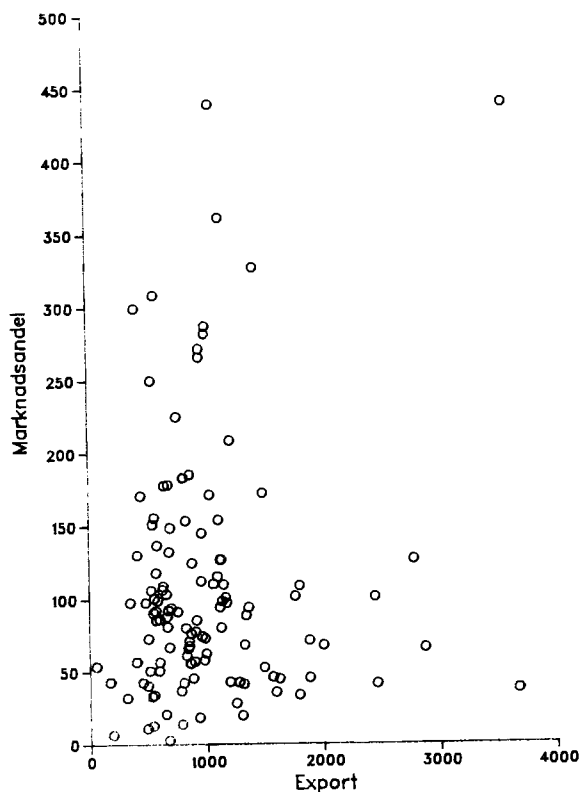
Diagram 7.2 på nästa sida visar hur de enskilda produkterna inom verkstadsindustrin har utvecklats i termer av förändrade svenska marknadsandelar och OECDs exporttillväxt. Den svagt positiva korrelationen i tabell 7.1 framgår inte av diagrammet, vilket beror på att korrelationsvärdet i stor utsträckning var ett resultat av några extremvärden som ligger utanför diagrammets gränser. Av de 126 produkterna som ingick i korrelationsmätningen saknas 6 stycken i diagram 7.2.

Den slutsats som ligger närmast till hands att dra efter denna genomgång är att det inte verkar föreligga någon samvariation mellan variablerna produkternas exporttillväxt, svenska exportmarknadsandelsutveckling och storlek för verkstadsindustrin som en helhet. För att finna andra mönster i datamaterialet övergår jag nu till att granska vilka produkter som avviker från genomsnittet utmed de tre ovanstående dimensionerna. Jag har valt att uppmärksamma de produkter som: 1) har en mycket stark exporttillväxt; 2) har ett stort exportvärde; 3) har både stark exporttillväxt och ökade svenska

marknadsandelar; 4) har en svag exporttillväxt och minskade svenska marknadsandelar och 5) har en stor svensk exportmarknadsandel av OECDs export. Urvalet kunde givetvis gjorts på ett annorlunda sätt, men de ovanstående avvikelserna från genomsnittet har antagits vara de som fångar upp mest av påverkan på totalexporten från de enskilda produkterna.

Diagram 7.2

Exportmarknadsandelsutveckling och exporttillväxt 1965-83

Noter: Basår för exportmarknadsandelen är genomsnittsvärdet 1965-69.

Basår för exportindex är 1965.

Diagrammet innehåller 120 produkters positioner.

Produkter med stark exporttillväxt

Av totalt 16 produkter som uppvisade en mycket stark exporttillväxt - mer än dubbelt så stor som den genomsnittliga OECD-exporten - ökade den svenska marknadsandelen för sju produkter, minskade den för åtta produkter och för en produkt saknade Sverige i stort sett export. Några mycket framgångsrika produkter för svenskt vidkommande var 711.7 Atomreaktorer och delar, 732.5 Traktorer för semitrailers, 733.4 Invalidvagnar med mekanisk drivanordning, även med motor och 735.92 Fartyg för speciella ändamål. Av tabell 7.2 framgår vilka produkter som hade den starkaste tillväxten av exporten från OECD-länderna 1965-1983.

Flertalet av produkterna med mycket stark exporttillväxt är relativt unga produkter (tex atomreaktorer, röntgenapparater, invalidvagnar med mekanisk drivanordning och containers). Möjliga undantag från dessa karakteristika är produkterna 731.4 Motorvagnar och motor-dressiner och 735.92 Fartyg för speciella ändamål.

Tabell 7.2 Verkstadsprodukter med en tillväxt av OECDs export som 1965-83 var minst dubbelt så stor som ökningen av OECDs totalexport. Index 1965=100 för OECDs export och genomsnittet 1965-69 för den svenska exportmarknadsandelen.

		OECDs export index 1983	Svenskt exportmarknads- andelsindex 1983
711.6	Gasturbiner utom för flygplan	3674	37
711.7	Atomreaktorer och delar	4420	1212
714.2+3	Räknemaskiner, datamaskiner etc.	2460	41
714.92	Delar och tillbehör till kontorsmaskiner	2874	66
719.12	Luftkonditionerings- apparater	1881	71
725.05	Elektriska apparater för uppvärmningsändamål	2004	68
726.1	Elektromedicinska instrument och apparater	4180	27
726.2	Röntgenapparater	1882	45
729.3	Elektronrör, katodstråle- rör, transistorer o dyl	2448	101
729.94	Andra elektriska signalapparater	2782	127
731.4	Motorvagnar och motordressiner	2270	0.5*
731.63	Behållare för godstransport	9226	45
732.5	Traktorer för semitrailers	4154	943
733.4	Invalidvagnar med mekanisk drivordning	9245	404
734.92	Delar till luftfartyg	1804	109
735.92	Fartyg för speciella ändamål	3584	440

* 731.4 svensk produktion saknas

Siffrorna i tabellen anger produkternas indextal 1983. Basår för dimensionen OECDs export är 1965 och för dimensionen den svenska exportmarknadsandelen är basen genomsnittsvärdet 1965-1969. Ett genomsnittsvärde har valts som bas för den svenska exportmarknadsandelen för att minska risken för att resultaten skall påverkas av att basåret har ett extremvärde. Den eventuella förekomsten av extremvärden under slutåret har inte beaktats på motsvarande sätt.

Produkter med stort värde för OECDs export

En annan ur exportsynvinkel intressant grupp av produkter är de som hade störst exportvärde för den totala OECD-exporten år 1983. Om gränsen för de stora produkterna sätts vid ett exportvärde av 10 miljarder dollar år 1983 omfattar denna grupp 11 produkter. Av dessa hade 10 produkter en större exporttillväxt än tillväxten av OECD-ländernas totalexport. 3 av de stora exportprodukterna tillhörde de produkter som hade en exporttillväxt som var dubbelt så stor som den genomsnittliga exporttillväxten. Gemensamt för dessa tre produkter är att de hör till data- och elektronikindustrin. Endast en produkt i gruppen stora exportprodukter hade en låg exporttillväxt. Denna produkt 735.3 Andra fartyg och båtar hade drygt 30 procent svagare exporttillväxt än den genomsnittliga produkten. Jämfört med produkterna med stark exporttillväxt är produkterna med stort exportvärde genomsnittligt sett äldre. I denna grupp av produkter finns t ex mogna produkter som personbilar, lastbilar, förbränningskolvmotorer och andra fartyg och båtar. I tabell 7.3 redovisas de stora exportprodukternas storlek 1983, tillväxt av OECDs export 1965-1983 och förändrade svenska exportmarknadsandel 1965-1983.

Tabell 7.3 Produkterna med störst exportvärde 1983 räknat som export från OECDs medlemsländer. Sveriges exportmarknadsandelsindex och OECDs exportindex är definierade som i tabell 7.2.

		Export i mil- jarder dollar från 21 OECD- länder 1983	Export index 1983	Export- marknads- andels- index 1983
732.1	Personbilar	57	1361	94
732.89	Andra delar och till- behör till motorfordon	26	1110	154
714.2+3	Räknemaskiner, datamaskiner etc	17	2460	41
734.1	Flygmaskiner	14	1251	28
732.3	Lastbilar etc	13	1175	98
711.5	Förbränningskolvmotorer andra än flygmaskinsmotorer	13	958	112
729.3	Elektronrör, katodstråle- rör, transistorer o dyl	12	2448	101
735.3	Andra fartyg och båtar	11	595	57
722.2	Apparater för brytning etc av elektriska strömkretsar	11	1340	89
714.92	Delar och tillbehör till kontorsmaskiner	11	2874	66
718.42	Maskiner och apparater för grävning, schaktning etc.	10	1131	127

Produkter med hög exporttillväxt och ökade svenska marknadsandelar

Hittills har vi studerat de produkter som hade en hög exporttillväxt 1965-1983 eller hade en stor export 1983. I ingendera av grupperna fanns en påtaglig övervikt av marknadsandelsförluster eller vinster. En notabel men rimlig olikhet var att förändringen i svensk industris exportmarknadsandel låg mycket närmare genomsnittet bland de stora produkterna än bland produkterna med hög exporttillväxt. Detta förhållande uppstår rimligtvis därför att de stora exportprodukterna är genomsnittligt sett äldre och har en större genomsnittlig produktstorlek, vilket ökar sannolikheten för att svensk industri skall producera och exportera någon variant av produkten. Av de 16 snabbt växande produkterna låg 2 produkter inom ett intervall om 20 procent ökad eller minskad marknadsandel. För de stora produkterna låg 5 av 11 produkter inom samma intervall.

Om vi återvänder till frågan om anpassningen av den svenska industrin till exportefterfrågans förändringar, blir två fält i figur 7.1 särskilt intressanta. Det är det nedre vänstra fältet och det övre högra fältet i figuren nedan, dvs de två fält som är markerade med fet stil. I det förstnämnda fältet finns produkter med en minskad exportmarknadsandel och en exporttillväxt som är betydligt svagare än tillväxten av OECDs totala export. I det andra fältet finns produkter med ökad exportmarknadsandel och en exporttillväxt som är väsentligt större än totalexportens tillväxt.

Procentuell
förändring
av svensk
exportmark-
nadsandel

Ökad/Låg	Ökad/Genomsnittlig	Ökad/Hög
Oförändrad/Låg	Oförändrad/ "	Oförändrad/Hög
Minskad/Låg	Minskad/ "	Minskad/Hög

Relativ
exporttillväxt

Figur 7.2 Schematisk beskrivning av figur 7.1

Bland produkterna i fältet med hög exporttillväxt och ökad procentuell svensk exportmarknadsandel i figuren finns en stor variation i produkternas karaktäristika. Symptomatiskt är att de två produkter som har högst totalt index (exportmarknadsandel multiplicerad med exporttillväxt) är så pass väsensskilda som produkterna atomreaktorer (711.7) och handikappfordon (733.4). Det är aningen förvånande att produkter som televisionsmottagare (724.1), bogserbåtar (735.91) och annan flytande material (735.93) återfinns bland produkterna med ökad marknadsandel och relativt stark exporttillväxt. Detta kan tolkas som att delar av svensk varvsindustri lyckats finna expansiva segment inom den i övrigt krisdrabbade varvsindustrin. När det gäller televisionsmottagarna har Sverige gått från en obetydlig marknadsandel till en andel omkring den som gäller för exporten som helhet, vilken är 2.4% av OECDs export. Av tabell 7.4 framgår också att den svenska exporten, mätt i procentuell andel av OECDs export, är betydande för endast två av produkterna. Nästan hälften av produkterna har procentuella marknadsandelstal som är mindre än Sveriges genomsnittliga andel av OECDs export.

För denna kategori av produkter finns det därför få gemensamma kännetecken utöver produkternas exporttillväxt och marknadsandelsutveckling. Frånvaron av flera näraliggande produktområden inom den svenska verkstadsindustrin som samtidigt ökar marknadsandelarna när exporttillväxten är hög indikerar att Sverige under 1960- och 1970-talen saknat horisontella utvecklingsblock under stark tillväxt på exportmarknaden inom verkstadsindustrin. Med begreppet utvecklingsblock avses enligt Dahmén en grupp företag eller industriella verksamheter mellan vilka det finns spänningsförhållanden som banar väg för en parallell utveckling av företagens verksamheter. Två exempel på sådana utvecklingsblock under mellankrigstiden i Sverige var bilismen och järnvägens elektrifiering.¹ Denna typ av utvecklingsbefrämjande spänningsförhållanden kan antingen verka vertikalt i en industriell verksamhet - mellan företag i t ex en distributionskanal - eller verka horisontellt - mellan företag vilkas verksamhet t ex bygger på en grundläggande innovation. I det senare fallet har jag gjort antagandet att dessa produkter ligger nära varandra vad gäller branschtillhörigheten.

Tabell 7.4 Produkter med minst 20 procents högre exporttillväxt än OECDs genomsnitt och med minst 20 procents ökning av den svenska exportmarknadsandelen. OECDs exportindex och svenskt exportmarknadsandelsindex är beräknade på samma sätt som i tabell 7.2.

	Export index 1983	Exportmark- nadsandels- index 1983	Sveriges pro- centuella an- del av OECDs export 1983
711.42 Jetmotorer och gastur- biner för flygplan	1217	209	.76
711.7 Atomreaktorer och delar	4420	1212	3.57
718.42 Maskiner och apparater för grävning, schaktning etc.	1131	127	2.95
724.1 Televisionsmottagare	1431	329	2.27
729.42 Elektrisk belysnings- utrustning o dyl för motorfordon m m	1141	362	1.86
729.6 Elektromekaniska handverktyg	1120	127	1.30
729.94 Andra elektriska signalapparater	2782	127	2.02
732.5 Traktorer för semitrailers	4154	943	3.61
732.89 Andra delar och till- behör till motorfordon	1110	154	2.59
733.4 Invalidvagnar med mekanisk drivanordning	9245	404	7.98
735.91 Bogserbåtar	1492	173	2.51
735.92 Fartyg för speciella ändamål	3584	440	8.09

Produkter med låg exporttillväxt och minskade svenska marknadsandelar

I det nedre vänstra fältet i figur 7.1, dvs produkter med minskade svenska marknadsandelar och låg exporttillväxt, finns ånyo en mycket heterogen samling produkter. Där finns två av den svenska verkstads-industrins centrala produktområden, nämligen 718.11 Maskiner och apparater för tillverkning av pappersmassa, papper eller papp och 735.3 Andra fartyg och båtar. Dessa två produkter har en exporttillväxt som är 55-65 procent av den genomsnittliga tillväxten av OECDs export och Sverige har trots betydande exportmarknadsandelsförluster fortfarande 6 respektive 9 procent av OECDs export av produkterna. I övrigt är några speciella industribranscher väl representerade i detta fält. 6 av de 18 produkterna har anknytning till produktionen av järnvägs- och spårvagnsmaterial, två produkter hör hemma bland lantbruksmaskiner och två produkter är insatsvaror till textil- och konfektionsindustrin. Detta står i stark kontrast mot det tidigare behandlade expansiva fältet där vi saknade horisontellt näraliggande produkter. I det sammanhanget nämnde jag att det kunde ses som en indikation på frånvaron av internationellt framgångsrika horisontella utvecklingsblock. Med samma resonemang är det frågan om dessa näraliggande verkstadsprodukter, som uppvisar minskade marknadsandelar på exportmarknader med svag tillväxt eller krympande efterfrågan, inte i själva verket är delar av svenska utvecklingsblock som är under avveckling.

Utöver de två ovannämnda ur svensk synvinkel viktiga verkstadsprodukterna finns det ytterligare ett produktområde med mycket hög svensk marknadsandel. Därutöver finns det tre produkter till med marknadsandelstal högre än 2.4 procent, som är Sveriges genomsnittliga andel av OECDs totalexport. I kontrast mot dessa förhållandevis höga marknadsandelstal uppvisar sju produkter andelstal som är mindre än en halv procent. Dvs den svenska exporten av dessa varor är obetydlig i jämförelse med OECDs totala export av produkterna. I tabell 7.5 redovisas vilka dessa produkter är och övriga produkter med minskade marknadsandelar och låg exporttillväxt under perioden 1965-1983.

Tabell 7.5 Produkter med en exporttillväxt som är minst 20 procent mindre än OECDs genomsnittliga exporttillväxt och med minst 20 procents minskning av Sveriges exportmarknadsandel. Exportmarknadsandelsindex och exportindex är definierade som i tabell 7.2.

	Export index 1983	Exportmark- nadsandels- index 1983	Sveriges pro- centuella an- del av OECDs export 1983
711.41 Förbränningskolvmotorer för flygplan	174	43	0.07
712.2 Maskiner och redskap för skörd, slätter etc.	546	34	1.08
712.5 Traktorer	451	42	.83
715.21 Konvertrar, götkokiller och gjutmaskiner	644	21	.32
717.11 Maskiner för produktion av syntetiska fibrer m m	315	32	.06
717.2 Maskiner för bearbetning av läder m m	535	13	.15
718.11 Maskiner för tillverk- ning av pappersmassa, papper och papp	502	73	9.08
719.13 Brännare till eldstäder	495	40	3.72
719.41 Hushållsapparater och redskap för beredning av matvaror	513	51	3.10
719.52 Verktygsmaskiner för bearbetning av trä, plast o dyl	680	67	2.98
719.66 Stationär järnvägs- och spårmateriel	483	11	1.42
729.98 Delar till elektriska maskiner och apparater	399	57	.34
731.1 Ånglok och tendrar därtill	669	3	.08

731.2	Elektriska lok	57	54	6.26
731.61	Arbetsvagnar för järnvägar m m	528	33	1.83
731.62	Godsvagnar	191	7	.27
731.7	Delar till rullande järn- vägs- eller spårmateriel	594	51	1.71
735.3	Andra fartyg och båtar	595	57	6.13

Not: Den genomsnittliga exporttillväxten för OECD 1965-1983
har index 900

Produkter med hög svensk exportmarknadsandel

Jag har vid flera tillfällen nämnt att produkter haft en betydligt större svensk andel av OECDs export än den genomsnittliga svenska andelen som var 2.4 procent 1983. Innan vi lämnar denna första beskrivande delstudie, kan det vara intressant att även se vilka produkter som hade en stor svensk marknadsandel 1983. Om gränsen sättes vid 6 procents andel av OECDs export hade 16 av 132 produkter en så pass hög eller högre svensk marknadsandel. Tre av produkterna hade marknadsandelstal högre än 20 procent. Dessa produkter var 712.3 Mjölkningsmaskiner; 718.41 Vägvältar, maskindrivna och 719.53 Handverktyg, pneumatiska eller kombinerade med icke-elektrisk motor. Två produkter hade omkring 15 procents marknadsandel och de övriga elva hade mellan 6 och 10 procents marknadsandel.

Två betydande och välkända svenska verkstadsindustriprodukter - kullager och lastbilar - hade drygt 5 procents marknadsandel av OECDs export och saknas därför i tabell 7.6.

Tabell 7.6 Produkter med en svensk exportmarknadsandel överstigande 6 procent av OECDs export 1983. Index för OECDs export och Sveriges exportmarknadsandel är beräknade som i tabell 7.2

	Export index 1983	Exportmark- nadsandels- index 1983	Svensk export- marknadsandel i procent 1983
712.3 Mjölkningsmaskiner, mjölk- separatorer etc	753	92	26.8
718.41 Vägvältar maskindrivna	954	1743	25.0
719.53 Handverktyg, pneumatiska el- ler med icke-elektrisk motor	630	109	20.7
724.91 Elektriska apparater för trådtelefoni eller telegrafi	1324	68	14.7
718.52 Maskiner för tillverkning och bearbetning av glas	570	86	14.6
729.7 Partikelacceleratorer	783	(318614)*	9.6
732.81 Karosserier och förarhytter	1006	282	9.4
718.11 Maskiner för tillverkning av pappersmassa, papper etc	502	73	9.1
732.6 Underredet med motor till personbilar	695	149	8.3
735.92 Fartyg för speciella ändamål	3584	440	8.1
733.4 Invalidvagnar med mekanisk drivordning	9245	404	8.0
725.01 Elektriska kylskåp för hushållsbruk	556	101	7.2
719.62 Maskiner för rengöring eller påfyllning m m	1038	171	6.3
731.2 Elektriska lok	57	54	6.3
719.32 Truckar för verkstäder och lager	957	272	6.2
735.3 Andra fartyg och båtar	595	57	6.1

* = Enligt industristatistiken var produktionsvärdet 1983
140 000 kronor och exportvärdet 38 213 000 kronor

Sammanfattning

Under tidsperioden 1975-1982 förlorade Sverige nära 25 procent av landets andel av OECDs export. I procentenheter mätt föll andelen från 3.06 till 2.30 procentenheter. Vilka effekter detta fall fick för verkstadsindustrins produkter kommer jag att återkomma till i den tredje delstudien. I denna första delstudie har jag i stället huvudsakligen behandlat hur verkstadsindustriprodukternas export utvecklades under tidsperioden 1965-1983.

För verkstadsindustrin som helhet förelåg det inga samband på produktiv nivå mellan OECDs exporttillväxt, den svenska marknadsandelens förändring och OECD-exportens storlek.

Produkter med mycket stark tillväxt av OECDs export var genomgående relativt unga. I gruppen produkter med stor OECD-export var produkterna genomsnittligt sett äldre än produkterna med stark exporttillväxt.

Produkterna med stark exporttillväxt och ökade svenska marknadsandelar var som grupp betraktad mycket oenhetlig. Det fanns inga tydliga likheter vad gällde produkternas branschtillhörighet och användningsområden. I gruppen produkter med relativt svag exporttillväxt och minskade marknadsandelar fanns det däremot flera grupper med produkter som hade gemensamma kännetecken. En sådan grupp innehöll till exempel inte mindre än sex produkter som var relaterade till järnvägen. Det ovanstående indikerar att Sverige under tidsperioden 1965-1983 saknade expansiva horisontella utvecklingsblock inom verkstadsindustrin samtidigt som flera äldre utvecklingsblock inom denna del av industrin var under avveckling.

Bland produkterna med stor svensk andel av OECDs export återfanns flertalet av den svenska verkstadsindustrins viktigaste exportprodukter. Några viktiga svenska exportprodukter där Sveriges andel av OECDs export inte nådde upp till 6 procent var lastbilar, kullager och personbilar. För några verkstadsprodukter uppgick emellertid den

svenska andelen till mer än 20 procent av OECDs export. Den största andelen hade Sverige inom produktområdet 712.3 Mjölkningsmaskiner etc med en svensk andel om 26.8 procent av OECDs export 1983.

DELSTUDIE 2: Hemmamarknadstillväxt och förändringar i den svenska industrins produktionsandelar

I delstudien över förändringen av de svenska exportmarknadsandelarna och OECDs exporttillväxt kunde vi konstatera att verkstadsindustrins produkter uppvisade en frapperande heterogen utveckling. I denna delstudie riktas fokus mot utfallet av utvecklingen på den svenska hemmamarknaden. När relationen mellan produkternas marknadstillväxt och den svenska industrins produktionsandel undersöktes medförde tre förhållanden ett betydande bortfall av produkter.

- 1) varan producerades inte i Sverige 1965-69
- 2) varan producerades inte i Sverige 1983
- 3) varan uppvisar ett negativt tillförseltal 1983,
dvs summan av import och produktion är mindre än exporten

Av de tre ovanstående skälen bortfaller totalt 18 av 132 produkter. Dessa produkter redovisas i bilaga 9.

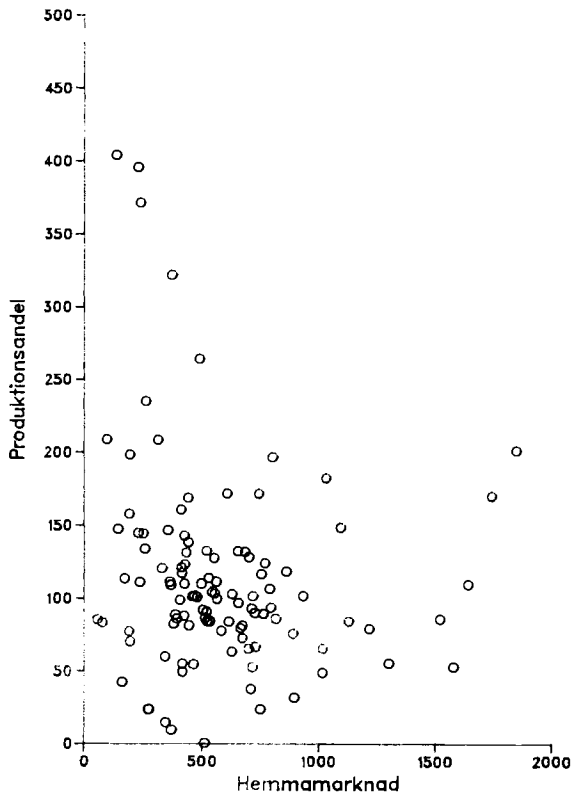
På den svenska hemmamarknaden är samvariationen mellan marknadstillväxt och förändrade produktionsandelar under perioden 1965-1983 näst intill obefintlig. Korrelationen mellan dessa två variabler är -0.039. Diagram 7.3 visar produkternas spridning på den svenska hemmamarknaden utmed dimensionerna hemmamarknadstillväxt och förändrade produktionsandelar. Även de två ovanstående variablernas korrelation med storleken av produkternas export från OECD visar en låg samvariation. I dessa fall är samvariationstalen -0.023 för hemmamarknadstillväxten och 0.016 för förändringar i produktionsandelen.

I den föregående delstudien behandlades vilka produkter som avvek i olika avseende från den genomsnittliga utvecklingen. Jag kommer inte att göra en motsvarande presentation av utfallet på den svenska marknaden eftersom 1) statistiken rymmer en del oklarheter vilka resulterar i de tidigare angivna bortfallen, 2) det är intressantare

att se hur utvecklingen i Sverige överensstämmer med den internationella utvecklingen. Nästa delstudie innehåller en sådan jämförelse.

Diagram 7.3

Produktionsandelsutveckling och hemmamarknadsförväxt 1965-83

Noter: Basår för produktionsandelen är genomsnittet 1965-69.

Basår för hemmamarknadsindex är 1965.

Diagrammet innehåller 107 produkter.

DELSTUDIE 3: Relationen mellan tillväxt och förändringar i andelar på hemmamarknaden och för OECD-exporten

I denna delstudie studeras sambanden mellan utvecklingen på exportmarknaden och på den svenska marknaden. Variablerna exporttillväxt, exportmarknadsandel, hemmamarknadstillväxt och produktionsandel är definierade på samma sätt i denna studie som i de föregående.

Precis som i den första delstudien undersöks till att börja med om det finns någon samvariation - för verkstadsindustrins produkter - mellan de fyra variabeltyperna ovan. Det visar sig då att korrelationerna mellan produktionsandelens förändring och exporttillväxten 1965-1983 respektive exportmarknadsandelens förändring är låga. Däremot är korrelationerna relativt höga såväl mellan hemmamarknadstillväxten och exporttillväxten som mellan hemmamarknadstillväxten och exportmarknadsandelen. Se tabell nedan.

Tabell 7.7 Samvariationen mellan förändringarna i produktionsandelar på hemmamarknaden och exportmarknadsandelar för OECD-exporten och för dessa två marknaders tillväxt. Indexerade värden för tidsperioden 1965-83. Basår för marknadstillväxten är satt till 1965 och för andelstalen till genomsnittet mellan 1965 och 1969.

	Hemmamarknads- tillväxt	Produktionsande- lens förändring
Export- tillväxt	0.411	0.022
Exportmarknads- andelens förändring	0.424	0.071

Not: Korrelationstalen är baserade på 115 produkter

De höga korrelationstalen mellan hemmamarknadstillväxten och exportmarknadsvariablerna kan i fallet med exporttillväxten förklaras med att samma produkter som mött ökad efterfrågan i Sverige även expanderat internationellt. Fallet med exportmarknadsandelen är lite

svårare att förklara. Det kan vara på det viset att Sveriges exportspecialisering på något sätt är avhängig hemmamarknadens förändrade efterfrågan. Svenska företag skulle enligt denna tolkning producera och exportera mer av det som möter ökad efterfrågan inom landet.

I diagram 7.4 och 7.5 illustreras grafiskt sambanden mellan hemmamarknadstillväxt och exportmarknadsvariablerna. För att göra diagrammen tydligare har några extremvärden exkluderats. Avsaknaden av fem observationer i diagram 7.5, som avbildar relationen hemmamarknadstillväxt och förändrad exportmarknadsandel, medför att den positiva korrelationen mellan exportmarknadsandel och hemmamarknadstillväxt försvinner. Den verkar följaktligen ha varit baserad på några extremvärden. De fem produkter som faller bort är 711.7 Atomreaktorer, 726.1 Elektromedicinska instrument och apparater, 731.62 Godsvagnar, 733.4 Handikappfordon och 735.92 Fartyg för speciella ändamål. Produkterna 711.7 och 735.92 har högre respektive avsevärt högre marknadstillväxt än de övriga exkluderade produkterna. Detta i kombination med att de två produkterna har en stark marknadsandelsökning gör att korrelationen utan dessa två produkter minskar från 0.424 till 0.113. Motsvarande exkludering av extremvärden i diagram 7.4, som visar relationen mellan hemmamarknadstillväxt och tillväxt av OECD-exporten, medför endast marginella förändringar av korrelationstalet.

Utöver sambandet mellan marknadstillväxten för produkterna på hemmamarknaden och för OECD-exporten finns det inte några tydliga kopplingar mellan utvecklingen på den svenska hemmamarknaden och för OECD-exporten. Ytterligare samband kan eventuellt upptäckas om utvecklingen på den svenska hemmamarknaden studeras för några av de produktgrupper vars utveckling detaljstuderades på exportmarknaden.

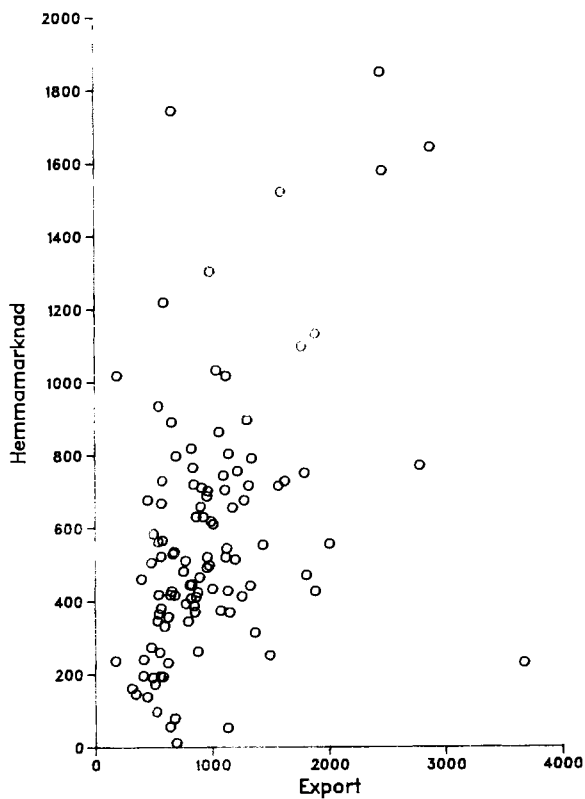
Det innebär att en jämförelse kommer att göras mellan de två marknaderna OECD-ländernas export och den svenska hemmamarknaden för produkter med nedanstående kännetecken:

- mycket hög tillväxt av OECDs export 1965-1983
- hög tillväxt av OECDs export 1965-1983 och ökade svenska exportmarknadsandelar 1965-1983
- låg tillväxt av OECDs export 1965-1983 och minskade svenska exportmarknadsandelar 1965-1983

- stor svensk andel av OECDs export 1983
- stort exportvärde för OECD-ländernas totala export 1983

Diagram 7.4

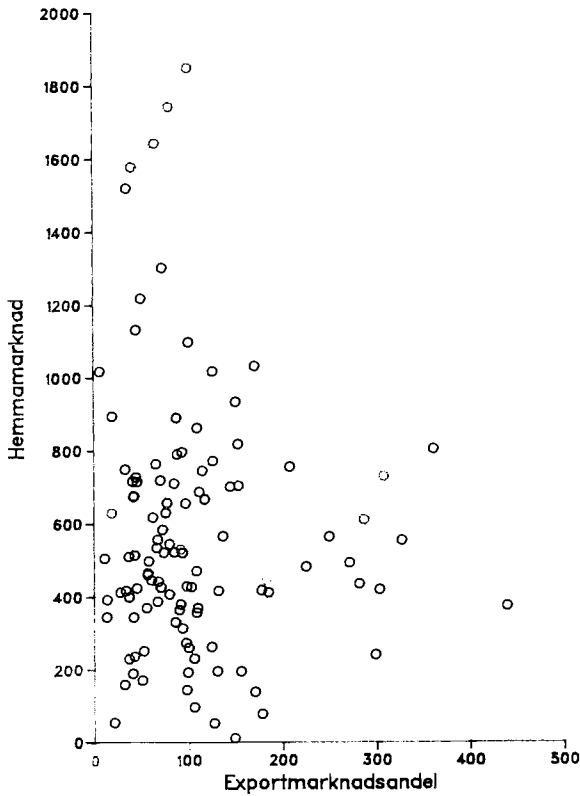
Hemmamarknadstillväxt och exporttillväxt 1965–83

Noter: Basår för hemmarknadsindex 1965. Basår för exportindex 1965.
Diagrammet innehåller 110 produkter.

Diagram 7.5

Hemmamarknadstillväxt och exportmarknadsandelsutveckling 1965–83

Noter: Basår för hemmamarknadsindex är 1965.

Basår för exportmarknadsandelen är genomsnittet 1965–69.

Diagrammet innehåller 110 produkter.

Bland de 16 produkterna med en hög tillväxt av OECD-exporten återfanns också de produkter som hade störst marknadstillväxt i Sverige. Med samma avgränsning på hemmamarknaden som för OECD-exporten - dvs en marknadstillväxt dubbelt så hög som för den totala - placerades 10 av de 16 produkterna i fälten med hög tillväxt både på den svenska hemmamarknaden och för OECD-exporten. De 7 produkter som hade störst marknadstillväxt i Sverige uppvisade alla mycket höga tillväxttal för OECD-exporten. Det fanns mao en hög grad av överensstämmelse mellan den svenska marknaden och OECD-exporten för produkter som hade en stark tillväxt. Se tabell 7.8 nedan.

Tabell 7.8 Produkter med stark tillväxt på den svenska hemmamarknaden och för OECDs export 1965-83. Basår för index 1965

		Sveriges hemmamarknad index 1983 (Rangordning)		OECDs export index 1983 (Rangordning)	
731.4	Motorvagnar och motordressiner	92191	(1)	2269	(12)
735.92	Fartyg för speciella ändamål	38294	(2)	3584	(7)
711.7	Atomreaktorer	11303	(3)	4420	(3)
726.1	Elektromedicinska instrument och apparater	8353	(4)	4186	(4)
733.4	Invalidvagnar med mek. drivanordning	7793	(5)	9245	(1)
731.63	Behållare för godstransport	2722	(6)	9226	(2)
729.3	Elektronrör, katodstrålerör etc.	1850	(7)	2447	(10)
714.92	Delar och tillbehör till kontorsmaskiner	1644	(9)	2873	(8)
714.2+3	Räknemaskiner, datamaskiner etc.	1579	(10)	2460	(11)
726.2	Röntgenapparater	1132	(14)	1881	(14)

Av de 12 produkterna med ökade svenska marknadsandelar och relativt hög exporttillväxt befann sig endast fyra i motsvarande expansiva position på den svenska hemmamarknaden. Den enda gemensamma nämnaren för dessa produkter som jag kan upptäcka är att de kan betecknas som udda produkter och inte av speciellt stor betydelse för den svenska exporten. De fyra produkterna var 729.42 Elektrisk belysningsutrustning för cyklar etc., 729.94 Andra elektriska signalapparater, 732.89 Andra delar och tillbehör till personbilar etc. och 733.4 Handikappfordon. Se tabell 7.9.

Tabell 7.9 Produkter med stark tillväxt på hemmamarknaden och för OECD-exporten och med minst 20 procents ökning av svensk industris produktionsandelar och av Sveriges exportmarknadsandelar

	Export index 1983	Exportmark- nadsandels- index 1983	Hemma- marknad index 1983	Produk- tionsan- delsindex 1983
729.42 Elektrisk belysningsut- rustning för motorfordon	1141	362	804	197
729.94 Andra elektriska signalapparater	2782	127	772	124
732.89 Andra delar och till- behör till bilar etc.	1110	154	704	128
733.4 Invalidvagnar med mekanisk drivordning	9245	404	7793	191
Index för motsvarande totala värden	900	79	555	105

Noter: Basår för index är samma som i de föregående tabellerna för exportmarknaden och 1965 för hemmamarknadstillväxten och genomsnittet 1965-69 för den svenska industrins produktionsandel. Totalvärdet för produktionsandelen har 1965 som basår.

Av 18 produkter med minskade svenska marknadsandelar och relativt sett låg exporttillväxt (åtminstone 20 procent svagare tillväxt än för OECDs totalexport) återfanns endast 4 produkter i samma position

på hemmamarknaden. Därtill kan läggas fyra produkter med negativ tillförsel till den svenska hemmamarknaden, dvs produkter med ett större exportvärde än det sammanlagda värdet av produktion och import. Det mest bestickande med det ovanstående är att det för denna grupp produkter liksom för produkterna med stark tillväxt och ökade marknadsandelar verkar svårt att finna några likheter mellan utvecklingen på den svenska hemmamarknaden och för OECD-exporten.

Tabell 7.10 Produkter med låg tillväxt på hemmamarknaden och för OECD-exporten och med åtminstone 20-procentiga minskningar av Sveriges exportmarknadsandelar och av svensk industris produktionsandelar. Tidsperiod 1965-83, index som i tabellerna 7.2 och 7.9.

	Export index 1983	Export- marknads- andelsin- dex 1983	Hemma- marknad index 1983	Produktions- andelsindex 1983
712.2 Maskiner för skörd, slåtter etc	546	34	418	49
717.11 Maskiner för fram- ställning av synte- tiska fibrer	315	32	161	42
717.2 Maskiner för bear- betning av läder	535	13	346	14
719.13 Brännare till eldstäder	495	40	191	77
Index för motsvarande totala värden	900	79	555	105

En annan grupp produkter vars utveckling särstuderades tidigare var de som hade svenska marknadsandelar om 6 procent eller mer av OECDs export. Av de 16 produkter som tillhörde denna grupp hade 11 produkter en genomsnittlig eller svagare tillväxt än genomsnittet av tillförseln till den svenska marknaden, 3 produkter hade högre tillväxt än genomsnittet och 2 hade svårtolkade mätvärden. Av de produkter i denna grupp som hade genomsnittlig eller låg tillväxt av

OECDs export uppvisade 4 negativa tillförseltal till den svenska hemmamarknaden och 5 produkter utmärktes av tillväxttal klart understigande genomsnittet och betydande produktionsandelsökningar. De fem sistnämnda produkterna var 719.32 Truckar för verkstäder etc, 719.53 Handverktyg, pneumatiska etc, 724.91 Elektriska apparater för trådtelefoni, 725.01 Elektriska kylskåp för hushållsbruk och 732.81 Karosserier och förarhytter. Förmodligen avspeglar produktionsandelsökningen i detta fall att en allt större andel av den svenska produktionen går på export.

Även för denna grupp om 16 produkter finns det ett stort antal produkter som har en snarlik utveckling i termer av tillväxt och förändrade andelar på de två marknaderna. Detta gäller självfallet inte produkterna med negativa tillförseltal, ej heller produkterna 724.91 som har låg hemmamarknadstillväxt och hög exporttillväxt och 735.92 som har en extremt hög marknadstillväxt på hemmamarknaden och bara en mycket hög tillväxt av exporten. Se tabell 7.11.

Tabell 7.11 Utvecklingen på hemmamarknaden och exportmarknaden för produkter med en svensk marknadsandel överstigande 6 procent av OECDs export 1983. Index är beräknade på samma sätt som i tabellerna 7.2 och 7.9. Tidsperiod 1965-83

		Export index 1983	Export- marknads- andelsindex 1983	Hemma- marknad index 1983	Produk- tionsan- delsindex 1983
712.3	Mjölkningsmaskiner, mjölkseparatorer etc	753	92	**	**
718.11	Maskiner för tillverkning av pappersmassa mm	502	73	548	78
718.41	Vägvältar maskindrivna	954	1743	**	**
718.52	Maskiner för tillverkning av glas	570	86	523	84
719.32	Truckar för verkstäder lager o dyl	957	272	492	264
719.53	Handverktyg, pneumatiska etc	630	109	357	146
719.62	Maskiner för rengöring mm av flaskor etc	1038	171	1033	182
724.91	Elektriska apparater för trådtelefoni och telegrafi	1324	68	443	169
725.01	Elektriska kylskåp för hushållsbruk	556	101	260	134
729.7	Partikelacceleratorer	783	318614*	**	**
731.2	Elektriska lok	57	54	**	**
732.6	Underreden med motor till personbilar	695	149	11	4029*
732.81	Karosserier och förarhytter	1006	282	435	131
733.4	Handikappfordon	9245	404	7793	191
735.3	Andra fartyg och båtar	595	57	negativ	negativ
735.92	Fartyg för speciella ändamål	3584	440	38294	110

* osäker uppgift

** negativa värden beroende på negativa tillförseltal till den svenska marknaden

Produkterna med störst OECD-export tillhör också i flertalet fall de största produkterna på den svenska hemmamarknaden. Två undantag finns och de är 718.42 Maskiner och apparater för grävning, schaktning, borrhning etc och 735.3 Andra fartyg och båtar. Ur storlekssynpunkt finns det en positiv korrelation om 0.852 - för de 119 produkter som har positiva tillförseltal till den svenska marknaden - mellan tillförseln till den svenska marknaden och OECDs exportvärde. De 6 största exportprodukterna finns bland de 9 verkstadsprodukterna med störst tillförsel till den svenska marknaden. 13 av de 16 största exportprodukterna tillhör de 18 största verkstads-produkterna på den svenska marknaden. Förutom de två tidigare omnämnda produkterna avviker även produkten 734.92 Delar till luftfartyg från det här redovisade mönstret.

Några sammanfattande synpunkter

I denna delstudie har den svenska hemmamarknaden jämförts med OECD-exporten när det gäller verkstadsindustrins produkters positioner i termer av storlek och procentuella marknadsandelstal och deras utveckling mätt som marknadstillväxt och andelsförändringar.

När det gäller produkternas positioner framkom att de produkter som har stor OECD-export också har höga tillförseltal till den svenska hemmamarknaden. Produkter med en stor svensk marknadsandel av OECDs export var som grupp sedd starkt heterogen vad avser följande tre dimensioner: 1) marknadstillväxten på hemmamarknaden 2) produktionsandelens utveckling på hemmamarknaden och 3) utvecklingen av den svenska marknadsandelen av OECDs export.

För flertalet produkter med en mycket hög tillväxt av OECDs export var även ökningen stark vad gäller tillförseln till den svenska hemmamarknaden. I den kategori produkter som utmärktes av en ökning av de svenska exportmarknadsandelarna samtidigt som exporttillväxten var relativt stark fanns det få produkter med snarlik samtidig utveckling av den svenska industrins produktionsandel och av tillväxten av tillförseln till den svenska marknaden. Detsamma var fallet för produkter där Sverige förlorade exportmarknadsandelar när exporttillväxten var låg.

Tabell 7.12 Produkter med både stort exportvärde från OECDs
medlemsländer och stor värdemässig tillförsel till
den svenska hemmamarknaden under år 1983

		Export i miljar- der dollar från 21 OECD-länder år 1983		Tillförsel i miljoner kronor till den svenska marknaden år 1983	
		(Rangordning)		(Rangordning)	
732.1	Personbilar	57	(1)	6.831	(2)
732.89	Andra delar och tillbehör till motorfordon	26	(2)	8.208	(1)
714.2+3	Räknemaskiner, datamaskiner etc	17	(3)	3.166	(5)
734.1	Flygmaskiner	14	(4)	1.680	(18)
732.3	Lastbilar	13	(5)	3.063	(6)
711.5	Förbränningskolvmotorer andra än flygmaskinsmotorer	13	(6)	4.214	(3)
729.3	Elektronrör, katodstrålerör, transistorer o dyl	12	(7)	1.822	(16)
722.2	Apparater för brytning etc av elektriska strömkretsar	11	(9)	4.105	(4)
714.92	Delar och tillbehör till kontorsmaskiner	11	(10)	1.874	(13)
729.5	Elektricitetsmätare etc	10	(12)	1.848	(14)
719.8	Andra maskiner, mekaniska apparater och redskap	8	(14)	2.345	(8)
724.99	Andra apparater för radiotelefont mm	8	(15)	2.472	(7)
722.1	Elektriska generatorer, motorer etc	8	(16)	2.220	(9)

Sammanfattningsvis vill jag därför påstå att produkterna uppvisar en hög grad av heterogenitet i hur de svenska marknadsandelarna har förändrats. Några viktiga undantag från denna frånvaro av samband finns emellertid. För tillväxten av produkternas OECD-export och tillförsel till den svenska hemmamarknaden är följsamheten relativt stor och för produkternas storlek på dessa två marknader är den mycket stor. För olika särpräglade grupper av produkter föreligger det stora likheter mellan marknaderna. 1) samma produkter är som regel stora både på hemmamarknaden och för OECDs export, 2) produkter med hög marknadstillväxt har en sådan både på den svenska marknaden och för OECD-exporten och 3) bland produkter med en hög svensk marknadsandel av OECDs export finns det tydliga likheter för hur flertalet av produkterna utvecklas i termer av tillväxt och förändrade marknadsandelar på båda marknaderna.

DELSTUDIE 4: Anpassningsstudien

Anpassningsstudien omfattar två separata undersökningar. Den första fokuserar på den svenska exportens anpassning på produktnivå till förändringar i OECDs samlade export. Den andra undersökningen studerar huruvida andra länder i högre grad än Sverige anpassat exporten i riktning mot snabbväxande produkter och bort från svagväxande produkter.

I de tre första delstudierna studerades utvecklingen av exporten och produktionen av verkstadsindustriprodukter för hela tidsperioden 1965-1983. Nu ändras fokus en aning och i stället undersöks förändringarna år för år av den svenska verkstadsindustriexporten. Det är återigen förändringarna av exportmarknadsandelarna och produkternas export som är undersökningsobjekt. Figuren nedan redovisar hur relationen är mellan de årsvisa förändringarna av exportmarknadsandelen och produktens relativa exportindex för 127 produkter. 5 av totalt 132 produkter är exkluderade, eftersom det saknas svensk produktion av dessa produkter. Det relativa exportindexet mäter OECD-ländernas export av en produkt i förhållande till den totala OECD-exporten.

		Fält	Fält	Fält	
Export- marknads- andels- förändring	5%	3 323	6 335	9 213	
		2 120	5 228	8 99	
	-5%	1 249	4 382	7 337	
		-5%		+5%	Relativt exportindex

Figur 7.3 Sambandet mellan den årliga förändringen av exportmarknadsandelen och det relativa exportindexet för 127 verkstadsindustriprodukter 1965-83. Siffrorna 1-9 indikerar fält med olika relation mellan förändring av svensk marknadsandel och OECDs export på samma sätt som i figur 7.1.

Av figuren framgår att Sverige oftare förlorar än vinner marknadsandelar när exporten av en produkt ökar ungefär lika mycket som eller mer än OECDs export av alla varor. Å andra sidan har Sverige fler marknadsandelvinster än förluster när exporten av en produkt ökar mindre än OECDs totala export - 323 ökning jämfört med 249 minskningar.

För att svara på frågan om denna utveckling varit likformig under hela tidsperioden 1965-1983 eller passerat genom olika faser kan vi titta på tabell 7.13. I denna visas den samtidiga förändringen av de svenska marknadsandelarna och OECDs export för de enskilda åren 1965-1983. De olika radnumren, markerade med fet stil, motsvarar positionerna med samma nummer i figur 7.3 högst upp på denna sida. Det innebär att raderna 7, 8 och 9 visar antalet produkter med mer än 5% högre tillväxt av OECDs export än genomsnittet varje enskilt år och att raderna 3, 6 och 9 anger antalet produkter med en exportmarknadsandelsökning större än 5 procent.

Tabell 7.13 Samtidig årsvis förändring av exportmarknadsandel och relativ förändring av exportindex på produktnivå 1965-83

	-66	-67	-68	-69	-70	-71	-72	-73	-74	-75	-76	-77	-78	-79	-80	-81	-82	-83
1	8	8	13	12	11	10	18	20	20	3	23	15	13	13	12	11	20	19
2	3	4	5	4	3	4	4	7	8	3	11	6	7	11	9	8	10	13
3	12	13	20	12	16	20	13	34	19	16	18	14	19	34	18	10	17	18
4	19	29	28	18	15	18	20	14	23	6	21	21	32	9	32	38	19	20
5	19	9	19	9	14	9	13	15	15	9	7	12	15	14	16	14	8	11
6	27	22	11	26	27	24	20	21	13	14	13	12	7	29	18	12	18	21
7	15	23	19	25	10	23	19	8	17	32	21	32	24	13	9	20	18	9
8	8	6	2	7	9	8	7	2	4	11	2	2	6	2	6	4	4	9
9	16	13	10	14	22	11	13	6	8	33	11	13	4	2	7	10	13	7

Några mönster framträder när tabellen studeras närmare. Denna analys utgår från förändringar av antalet produkter i de olika positionerna och av olikheter enskilda år i antalet produkter i de olika positionerna.

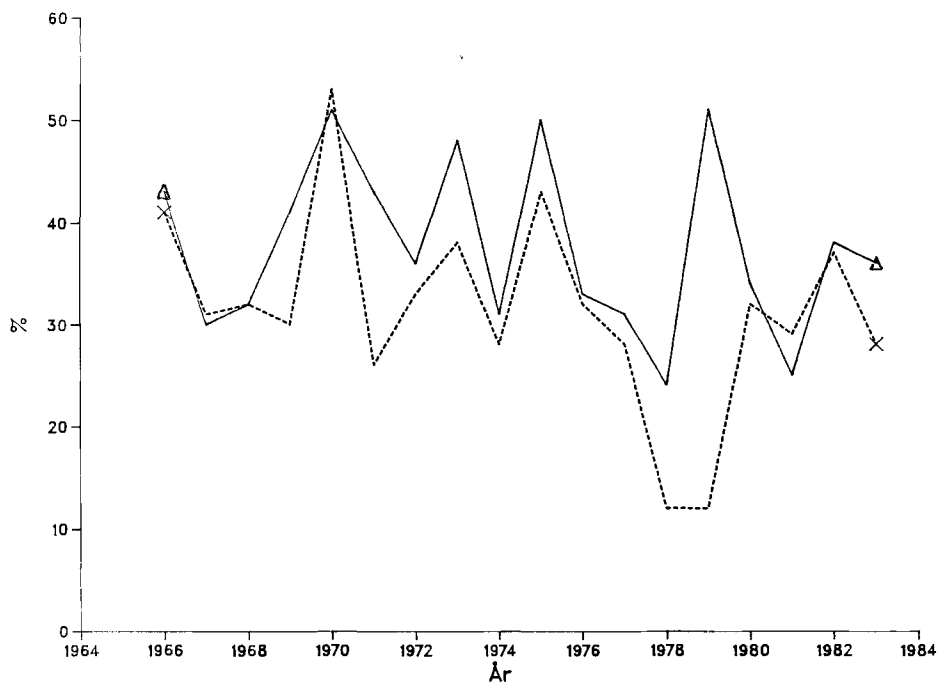
- 1) Fram t o m 1975 alternerar perioder med färre marknadsandelsförluster än marknadsandelsvinster med perioder med fler förluster än vinster. Därefter har endast 1979 fler vinster än förluster. Detta framkommer om siffrorna i raderna 1, 4 och 7 jämförs med dem i raderna 3, 6 och 9.
- 2) Under åren 1978-1980 gjordes endast 13 marknadsandelsvinster för produkter med förhållandevis stark exporttillväxt. Se rad 9 i tabellen. Till viss del förklaras detta av att ett relativt begränsat antal produktområden inom verkstadsindustrin uppvisade en stark exportökning dessa år. Men det var också en följd av att relativt få marknadsandelsvinster gjordes i förhållande till det möjliga antalet vinster. Se även diagram 7.6.

- 3) Mönstret att Sverige vinner marknadsandelar när produkternas exportutveckling är relativt svag förstärks under tidsperioden. Under perioden 1966-1975 går det drygt 8 marknadsandelsvinster bland produkter med ökning av det relativa exportindexet på 10 marknadsandelsvinster bland produkter med minskningar av det relativa exportindexet. Under den efterföljande tidsperioden faller denna siffra till knappt 5 på 10. Denna jämförelse bygger på värdena i rad 3 (vinster bland produkter med minskat relativt exportindex) och värdena i rad 9 (vinster bland produkter med ökat relativt exportindex).

Den utveckling som tabellen visar på kan därför sammanfattas med att marknadsandelsförlusterna allt efterhand kommer att dominera över marknadsandelsvinsterna och att vinsterna i allt större utsträckning görs under år då utvecklingen av OECD-exporten för produkterna är relativt sett svag. Hur dessa tendenser följs åt framgår av diagram 7.6, som visar kurvorna för den relativa andelen marknadsandelsvinster för alla produkter och för de med ökning av det relativa exportindexet.

Minskningen av antalet marknadsandelsvinster framgår av diagrammet genom de kraftiga vågdalarna 1978 och 1981 och den relativt svaga återhämtningen 1982. Motsvarande minskning av antalet marknadsandelsvinster när produkternas export ökar snabbt är än mer accentuerad med de två bottenåren 1978 och 1979. 1979 är ett speciellt år eftersom Sverige det året hade ovanligt många marknadsandelsvinster generellt sett inom verkstadsindustrin, men väldigt få inom produktområden med en stark exportökning.

Diagram 7.6 Den procentuella andelen exportmarknadsandelsvinster större än 5% för 127 studerade verkstadsprodukter respektive de med minst 5 procents ökning av det relativa exportindexet. Årsvisa data.

---- = alla produkter

- - = produkter vars exportindex ökar mer än 5 %.

Den andra undersökningen som behandlar frågan om exportens anpassning består av en studie av hur några av OECD:s största medlemsländer anpassat sin exportförsäljning i förhållande till produktområdenas exporttillväxt och storlek. För Sveriges vidkommande förelåg ett positivt samband mellan exportens förändring 1965-1983 och exportmarknadsandelens förändring under samma tidsperiod. Detta positiva samband visade sig i Sveriges fall bero på några extremvärden. Frågan är om något eller några av de stora OECD-länderna uppvisar ett påtagligt specialiseringsmönster. Boston Consulting Group hävdade t ex att ett lands exportframgångar var relaterade till landets position inom viktiga snabbväxande produktområden. Det skulle t ex innebära att Japan som ökat sina totalmarknadsandelar under perioden 1965-1983 varit speciellt framgångsrikt inom snabbväxande produktområden. För USA som förlorade marknadsandelar skulle det enligt detta synsätt finnas en övervikt av andelsförluster på växande produktmarknader. Frågan är nu om det går att finna sådana systematiska olikheter i ländernas exportutveckling.

När korrelationerna mellan produkternas förändrade exportmarknadsandelar 1965-1983, produkternas exporttillväxt 1965-1983 och produkternas exportstorlek 1983 räknas fram för USA, Japan, Frankrike, Västtyskland och Storbritannien visar de inte för något land på någon högre grad av samvariation. Det mest notabla som framgår av tabell 7.14 nedan, som visar dessa korrelationer, är den stora skillnaden för det genomsnittliga marknadsandelsvärdet. Japan står i en klass för sig med ett genomsnitttal på 349. Därefter följer Sverige och Frankrike med dryga 130 i genomsnittligt index. Sedan kommer Västtyskland med 110. Lågst index har USA och Storbritannien med omkring 80. Det låga korrelationstalet för Japan mellan marknadsandelens förändring och exporttillväxten 1965-1983 och den starka genomsnittliga ökningen av marknadsandelen indikerar att Japans ökade exportmarknadsandelar varit väl spridda mellan produkter med hög, genomsnittlig och låg exporttillväxt.

Tabell 7.14 Samvariationen mellan exportmarknadsandelens förändring 1965-1983 och 1) exporttillväxten 1965-1983 och 2) exportvärdet 1983

	Export- tillväxt	Exportvärde 1983	Exportmark- nadsandel 1983 Medelvärde	Antal prod.
Sverige	0.238	-0.065	136.4	125
USA	0.129	-0.057	85.9	120
Japan	0.052	0.102	349.1	129
Frankrike	-0.123	-0.096	132.2	130
Västtyskland	-0.051	0.018	110.1	130
Storbritannien	-0.008	-0.086	77.4	128

Not: Det varierande antalet produkter beror på brister i data på produktnivå för olika länder. Två produkter har exkluderats för alla länder.

Basår för exportindex är 1965 och för exportmarknadsandelen genomsnittsvärdet 1965-69.

Japans starka expansion framträder än tydligare om vi studerar marknadsandelsindex för de produkter som hade den starkaste exporttillväxten och de produkter som hade störst exportvärde 1983. Av de sex OECD-länderna uppvisade Japan starkast marknadsandelsökning för tio av sexton produkter med mycket stark exporttillväxt, Sverige var näst mest framgångsrikt av de sex länderna med fyra produkter och Västtyskland var trea med två produkter. Frankrike, USA och Storbritannien hade inte för någon av dessa sexton produkter starkast relativ exportmarknadsandelsökning.

Bland de totalt 130 produkterna som ingår i denna del av undersökningen hade Japan störst relativ ökning av marknadsandelen för 70

procent av produkterna. Antalet "störst relativ ökning av marknadsandelarna" fördelade sig så här:

Japan	91	produkter
Sverige	14	"
Frankrike	12	"
Västtyskland	9	"
Storbritannien	3	"
USA	1	produkt

Om Japan dominerade stort vad gällde relativa marknadsandelsökningar på produktnivå så uppvisade Storbritannien överlägset mest av de största relativa marknadsandelsminskningarna. Ånyo placerade sig Sverige som tvåa. Fördelningen av de största relativa marknadsandelsförlusterna hade nedanstående utseende:

Storbritannien	49	produkter
Sverige	32	"
USA	26	"
Västtyskland	13	"
Frankrike	7	"
Japan	3	"

Studerar vi de 16 snabbast växande verkstadsprodukterna från delstudie 1 kan vi i tabell 7.15, på nästa sida, se att länderna verkar expandera sina marknadsandelar inom olika produkttyper.

USA och Storbritannien har hävdad sig bäst inom produkterna 726.1 Elektromedicinska instrument och apparater respektive 726.2 Röntgenapparater. Sverige har varit relativt framgångsrikt inom transportmedelsområdet och Västtyskland inom produkterna 711.6 Gasturbiner och 711.7 Atomreaktorer.

Tabell 7.15 Marknadsandelens förändring 1965-83 för de 16 verkstadsprodukterna med störst exporttillväxt. Basår för marknadsandelsindex är genomsnittet för åren 1965-69. Basår för exportindex är 1965. Produkternas beteckningar framgår av tabell 7.2.

Produkt SITC- nummer	Export tillväxt 1965-83	<u>Sverige</u>	<u>USA</u>	<u>Japan</u>	<u>Frankr.</u>	<u>V-tyskland</u>	<u>Storbr.</u>
711.6	3674	37	69	69	174	190 (1)	111
711.7	4420	1212 (1)	33	*	94	421	19
714.2-3	2460	41	98	521 (1)	56	74	88
714.92	2874	66	97	409 (1)	49	87	88
719.12	1881	71	45	1054 (1)	113	90	67
725.05	2004	68	75	407 (1)	143	67	29
726.1	4180	27	139	524 (1)	60	46	129
726.2	1882	45	143	351 (1)	111	89	196
729.3	2448	101	111	393 (1)	74	85	87
729.94	2782	127	95	184 (1)	115	65	103
731.4	2270	0	3	60	108	167 (1)	45
731.63	9226	45	31	1152 (1)	41	41	50
732.5	4154	943 (1)	*	116	50	88	37
733.4	9245	404 (1)	*	130	21	59	48
734.92	1804	109	78	512 (1)	9	222	*
735.92	3584	440 (1)	284	176	253	31	43

Noter: * Data saknas.

(1) anger landet med störst relativ marknadsandelsökning

Bland de stora exportprodukterna framstår Japans exportframgångar än tydligare. För nio av de elva största produkterna ökar Japan marknadsandelarna snabbare än de fem andra OECD-länderna i denna delstudie. Frankrike och Västtyskland toppar listan över marknadsandelsökningar för vardera en produkt. För flera produkter är Japan det enda av länderna som har ökat marknadsandelen. Produkten 732.1 Personbilar är ett exempel på en sådan produkt. Inom detta produktområde har Sverige trots en marknadsandelsminskning på 5 procent ändå lyckats betydligt bättre än de övriga länderna förutom Japan.

Produkterna 714.2 Kontorsmaskiner etc. och 714.92 Delar till kontorsmaskiner har också Japan som det enda landet med ökade marknadsandelar.

Tabell 7.16 Marknadsandelens förändring 1965-83 för de 11 verkstadsprodukterna med störst exportvärde 1983.

Basår för marknadsandelsindex är genomsnittet för åren 1965-69.

Produkternas beteckningar framgår av tabell 7.3.

Produkt SITC- nummer	Export i miljoner dollar 1983	<u>Sverige</u>	<u>USA</u>	<u>Japan</u>	<u>Frankr.</u>	<u>V-tyskland</u>	<u>Storbr.</u>
711.5	12.504	112	76	445 (1)	131	106	43
714.2+3	17.357	41	98	521 (1)	56	74	88
714.92	11.024	66	97	409 (1)	49	87	88
718.42	10.321	127	87	464 (1)	94	87	53
722.2	11.333	89	70	287 (1)	119	89	73
729.3	12.337	101	111	393 (1)	74	85	87
732.1	57.172	94	56	630 (1)	72	79	21
732.3	13.187	98	35	416 (1)	111	84	17
732.89	26.473	154	61	713 (1)	188	126	51
734.1	13.680	28	72	19	190	668 (1)	*
735.3	11.404	57	114	110	139 (1)	72	52

Not: (1) anger landet med störst relativ marknadsandelsökning.

Sammanfattning av anpassningsstudien

I denna delstudie har undersökts 1) hur den svenska verkstadsindustriexporten utvecklades år för år från 1965-1983 och 2) hur den svenska verkstadsindustriexporten utvecklades mellan 1965 och 1983 i jämförelse med fem stora OECD-länders export av verkstadsprodukter.

När det gällde den årsvisa utvecklingen av den svenska verkstadsindustriexporten fann jag:

- att Sverige oftare vann andelar på exportmarknaden för verkstadsprodukter, när produkternas exporttillväxt var relativt svag

- att Sverige oftare förlorade exportmarknadsandelar när produkternas exporttillväxt var relativt sett stark än när den var relativt svag
- att Sverige mellan 1976 och 1983 hade betydligt färre andelsvinster under år med stark exporttillväxt jämfört med den föregående 10-årsperioden
- att fallet i marknadsandelar på makronivå från 1976-1982 avspeglas i fler marknadsandelsförluster och färre marknadsandelsvinster år för år på produktnivå.

Jämförelsen av Sveriges och några stora OECD-länders verkstadsexport visade:

- att Japan var det överlägset mest framgångsrika exportlandet, Detta gällde oavsett om vi betraktade den genomsnittliga exportmarknadsandelsutvecklingen på produktnivå eller utvecklingen inom utvalda produktområden - t ex produkter med stark exporttillväxt.
- att inget land på ett systematiskt sätt verkar ha avvecklat exporten av svagväxande produkter eller förstärkt exporten av produkter med stark exporttillväxt.

Summering inför de teoretiska delstudierna

I början av detta kapitel skrev jag att det skulle komma att besvara några frågor om exportmarknadsandelarnas utveckling. Vilka blev då resultaten?

En första iakttagelse är att Sverige inte är det enda landet som har förlorat totalexportmarknadsandelar. Andra länder som relativt sett förlorat ungefär lika mycket i exportmarknadsandelar mellan 1965 och 1985 är USA och Storbritannien.

Vi kan också konstatera att exportmarknadsandelsförlusterna inte är jämnt spridda mellan verkstadsindustrins olika produktområden. Sverige har vunnit marknadsandelar inom ett stort antal produktområden men också förlorat marknadsandelar inom ett ännu större antal produktområden. För hela verkstadsindustrin har Sveriges andel av 21

OECD-länders export minskat från 3.63 procents andel 1965 till 2.88 procents andel 1983.

Sverige har förlorat andelar bland en mycket heterogen samling produkter och denna heterogenitet avser såväl produkternas delbranschtillhörighet som deras storlek och marknadstillväxt. Till de produkter för vilka Sverige förlorat marknadsandelar hör produkter med hög exporttillväxt (t ex 711.6 Gasturbiner utom för flygplan och 726.1 Elektromedicinska instrument och apparater), produkter med stort exportvärde från OECDs medlemsländer (t ex 734.1 Flygmaskiner och 735.3 Andra fartyg och båtar) och produkter med låg exporttillväxt (t ex 712.2 Maskiner för skörd och slätter och 717.2 Maskiner för bearbetning av läder mm).

I motsvarande kategorier finner vi också ett stort antal produkter med ökade svenska marknadsandelar. Exportmarknadsandelsvinsterna är inte koncentrerade till någon speciell bransch utan verkar vara jämnt spridda över en rad olika delbranscher i verkstadsindustrin. Däremot finns det en viss koncentration av marknadsandelsförluster till tre av verkstadsindustrins delbranscher (klassificerade utifrån handelsstatistiken) - Lantbruksmaskiner och lantbruksredskap; Maskiner för textil textil- och läderindustri och Rullande järnvägs- och spårvägsmaterial.

Antalet produkter med marknadsandelsvinster respektive -förluster i de tre grupperna produkter med hög exporttillväxt; produkter med låg exporttillväxt och produkter med stor OECD-export redovisas i tabell 7.17 på nästa sida.

På frågan om Sverige riktat in sin export på speciellt attraktiva produktområden - t ex stora exportprodukter eller exportprodukter med hög tillväxt - kan vi enligt denna undersökning konstatera att så inte var fallet 1965-1983 för verkstadsindustrins produkter. Det var inget som var utmärkande för Sverige utan gällde även för OECDs största medlemsländer. Det som skilde framgångsrika exportländer från mindre framgångsrika exportländer var den genomsnittliga förändringen av marknadsandelarna på produktnivå. Japans index för

exportmarknadsandelens förändring ökade i genomsnitt med nästan 250 indexenheter medan USAs index minskade med i genomsnitt 14 indexenheter. Sveriges anpassning av exporten kan därför inte sägas ha avvikit på något negativt sätt från andra länders exportanpassning.

Tabell 7.17 Svenska exportmarknadsandelvinster och förluster i produktkategorier med hög respektive låg tillväxt av OECDs export

	Antal marknadsandels- vinster större än 20%	Antal marknadsandels- förluster större än 20%

Produkter med hög		
OECD-exporttillväxt	12	19
Produkter med låg		
OECD-exporttillväxt	13	18
Produkter med stor		
OECD-export 1983	2	4

Källa: Tabell 7.3 och figur 7.1

Ur svensk synvinkel verkar emellertid anpassningsförmågan ha försämrats under den studerade tidsperioden. Antalet marknadsandelvinster minskade markant efter år 1975. Fr o m samma år minskade också antalet marknadsandelvinster under år med stark exporttillväxt för produkterna.

En annan fråga som ställdes i början av detta kapitel var om det fanns något samband mellan ökningar av den svenska produktionen i förhållande till den svenska marknadens storlek och ökningar av de svenska exportmarknadsandelarna. Något direkt samband mellan dessa två mått verkar inte föreligga. Samvariationen mellan de två är inte högre än $r=0.07$. Däremot fanns det andra samband mellan den svenska hemmamarknaden och OECDs exportmarknad. Till att börja med fanns det en hög grad av överensstämmelse mellan produkternas tillväxttakt på de två marknaderna. Detta avspeglades i 1) en relativt hög samvariation mellan produkternas tillväxt på de två marknaderna ($r=0.41$) och 2) att produkter med mycket hög tillväxt på den ena marknaden också

hade en mycket hög tillväxt på den andra marknaden. En annan likhet som framkom när de två marknaderna jämfördes var överensstämmelsen mellan produkternas storlek på de två marknaderna. I detta fall var samvariationen högre än för tillväxten ($r=0.85$).

8 Teoretiska förklaringar till marknadsandelarnas utveckling

I detta kapitel skall jag pröva huruvida några olika teorier kan förklara exportmarknadsandelarnas utveckling. Konkret går det till så att jag söker förklara resultat hämtade från de statistiskt-deskriptiva delstudierna med hjälp av teoretiska modeller.

I den teoretiska referensramen kom jag fram till att olika teorier som behandlar industriell omvandling ställde olika krav på den empiri som skall användas i undersökningar baserade på respektive teori. En del teorier fordrade ett datamaterial på en låg aggregeringsnivå och andra fordrade ett datamaterial på en hög aggregeringsnivå; några teorier krävde tvärsnittsdata för stora urval av produkter och andra krävde tidsseriedata för ett litet antal produkter osv.

De teoretiska delstudierna baseras därför inte bara på olika teorier utan också på ett varierande datamaterial. I första hand undersöks i de teoretiska delstudierna om teoriernas bestämmande faktorer förklarar exportmarknadsandelsutvecklingen såsom den har redovisats i det föregående kapitlet. Detta får inte tolkas som att de teoretiska testen utesluter varandra. I ett strukturellt modellbygge skulle tex faktorerna relativt kostnadsläge, industristruktur och internationaliseringsgrad tillsammans kunna förklara marknadsandelarnas utveckling bättre än faktorerna var och en för sig.

I de teoretiska delstudierna görs också en återkoppling till de statistiskt deskriptiva delstudierna genom att de syftar till att förklara de spridningsmönster som redovisades i dessa. Det går till på följande sätt:

Utvecklingen på makronivå av OECD-ländernas exportvärdemarknadsandelar kontrasteras mot utvecklingen av ländernas relativa kostnadsläge.

Den heterogena utvecklingen av verkstadsindustrins produkter vad gällde produkternas exporttillväxt och förändrade exportmarknadsandelar 1965-1983 söker jag förklara med två olika modeller. 1) I en undersökning jämförs produkternas förändring utmed de två dimensionerna ovan med produktområdenas koncentrationsgrad 1963. 2) I en andra undersökning jämförs den svenska marknadsandelsutvecklingen och OECDs exporttillväxt för ett urval produkter med internationaliseringsgraden för 10 svenska storföretag som dominerar den svenska produktionen av dessa produkter och dessa storföretags förändrade internationaliseringsgrad mellan 1965 och 1983.

Den årsvisa utvecklingen på produktnivå som diskuterades i anpassningsstudien prövas även den med två olika modeller. I en första test studeras om produkternas årsvisa förändringar kan förklaras med hjälp av produktcykelteorin. I en andra test undersöks om de ackumulerade årsvisa förändringarna av marknadsandelarna på produktnivå går att förklara med Kleins teori om omvända utvecklingsförlopp på mikro- och makronivå.

DELSTUDIE 5: Kostnadsförklaringsstudien

I denna delstudie undersöks sambandet mellan kostnadsläget i 22 OECD-länder och marknadsandelsutvecklingen för totalexporten för dessa länder. Marknadsandelsmåttet i denna studie är baserat på ländernas samlade export i dollar.

Den fråga som prövas i denna studie är om det, i tidigare genomförda utredningar, fastslagna negativa sambandet mellan förändringar i det relativa kostnadsläget och de volymmässiga marknadsandelarna även omfattar de värdebaserade marknadsandelarna.¹ Denna delstudie avvisar i ytterligare två avseenden från tidigare genomförda volymbaserade marknadsandelsstudier. 1) Denna studie omfattar alla

OECDs medlemsländer. Tidigare studier har i stort sett varit avgränsade till Sverige. 2) Årsvisa data används. I andra studier används ofta kvartalsdata.

De samband mellan förändringar i kostnadsläget och i exportmarknadsandelarna som denna delstudie resulterat i redovisas nedan. I tabell 8.1 nedan visas korrelationen för kostnadslägets förändring och marknadsandelens utveckling för olika ländergrupper. Kostnadsläget definieras som växelkursens förändring multiplicerad med förändringen av arbetskraftskostnadsindex. När andra snarlika mått som växelkursens förändring eller växelkursens förändring multiplicerad med konsumentprisindexets förändring har använts har resultaten blivit snarlika de som presenteras nedan.

Tabell 8.1 Samvariationen för 22 OECD-länder mellan förändringarna av kostnadsläge och marknadsandelar tidsperioden 1965-85

	Korrelation	Antal observationer
22 OECD-länder	0.3649	440
18 utvecklade OECD-länder	0.387	360
Sverige	0.238	20

Not: Det enskilda landets påverkan på utvecklingen av andra länders kostnadsläge har viktats med landets exportmarknadsandel det enskilda året.

Av tabellen att döma finns det ett starkt positivt samband mellan kostnadsläge och marknadsandelar. Ett högre kostnadsläge ger mao ökade exportvärdemarknadsandelar och ett sänkt kostnadsläge ger minskade exportvärdemarknadsandelar.

Förklaringar till detta ur pristeoretisk synvinkel förvånande resultat kan vara:

- Produktivitetsändringar motverkar effekterna av förändringar i kostnadsläget
- Priselasticiteten för exportvarorna är under det första året efter en prisförändring inte lika med 1, utan snarare omkring

0.5, dvs varje prisökning resulterar i större exportintäkter trots mindre volymmässig försäljning

- c) Kostnadslägesfaktorn mäter förändringar i konkurrenskraften - dvs förmågan att konkurrera med pris - men inte förändringar i utvecklingskraften, som avser förmågan att introducera nya produkter och att erövra nya marknader

Av tidigare i kapitel 3 refererade undersökningar framgick att förändringar i det relativa kostnadsläget endast gradvis slår igenom i marknadsandelsförändringar. Därför har jag även undersökt samvariationen mellan kostnadsförändringar och de förändringar i marknadsandelarna som inträffar året efter. Se tabell 8.2 nedan.

Tabell 8.2 Samvariationen för 22 OECD-länder mellan kostnadslägesförändringar och marknadsandelsförändringar året därpå.
Tidsperiod 1965-84

	Korrelation	Antal observationer
22 OECD-länder	0.01166	396
18 utvecklade OECD-länder	0.16200	324
Sverige	-0.10858	18

Inte heller av denna tabell framkommer att ett höjt kostnadsläge ger minskade marknadsandelar eller att ett sänkt kostnadsläge ger ökade marknadsandelar. Snarare verkar det som om den ökning av marknadsandelarna som skedde när kostnadsläget höjdes inte behövde medföra en minskning under det efterföljande året.

Trots detta - dvs trots resultaten ovan - är det svårt att helt överge tanken på att kostnadsutvecklingen samvarierar negativt med exportmarknadsandelarnas förändring. De indikationer jag har funnit på att så är fallet bygger på en översiktlig granskning av de 22 OECD-ländernas marknadsandelsutveckling och utveckling av det relativa kostnadsläget. För flera länder som förlorade värdemässiga exportmarknadsandelar under en längre sammanhängande tidsperiod föregicks denna period av ett gradvis ökat relativt kostnadsläge. Belgiens relativa kostnadsläge ökade tex med omkring 60 procent från

1971-1979 utan att landet förlorade i värdemässiga exportmarknadsandelar. Därefter minskade de med 20 procent från 1980-1984. Schweiz' relativa kostnadsläge ökade med 16 procent 1977-1978 varpå marknadsandelarna minskade 22 procent under åren 1979-1981. Storbritanniens kostnadsläge ökade med 9 procent 1968-1971 och marknadsandelarna minskade med 20 procent 1972-1974. För Sverige ökade det relativa kostnadsläget med 20 procent under åren 1972-1976 och marknadsandelarna minskade med 20 procent under perioden 1976-1982. Dessa resultat stämmer i och för sig inte med ett antagande om att förändringar i det relativa kostnadsläget genast ger effekter i motsatt riktning på exportmarknadsandelarna. Men de visar att när ett lands relativa kostnadsläge nått över en viss nivå följer en längre period av förluster av exportmarknadsandelar trots att det relativa kostnadsläget sänks. Resultatet kan då bli som i Sveriges fall att landet under en följd av år förlorar marknadsandelar trots ett successivt förbättrat kostnadsläge.

Det sistnämnda gäller emellertid inte för alla länder. Sett över hela tidsperioden 1965-1985 har flera länder noterat kraftiga andelsökningar av OECD-exporten trots att dessa länders kostnadsläge försämrats. Detta kan inte bara sägas om Japan och dess exportframgångar. Andra länder som Spanien och Irland har också kunnat öka sina marknadsandelar trots ett höjt kostnadsläge. Se tabell 8.3.

Av tabellen framgår, utöver det som omnämnts tidigare, att OECD-länderna kan delas in i olika grupper beroende på hur deras exportmarknadsandelar och relativa kostnadsläge har utvecklats. En grupp av länder har ökat sina marknadsandelar samtidigt som kostnadsläget har försämrats. Till denna grupp hör Japan, Irland och Spanien. En annan grupp länder har i stort sett lyckats behålla sina exportmarknadsandelar trots smärre ökningar av kostnadsläget. Länder som hör till denna grupp är Frankrike, Västtyskland, Nederländerna och Schweiz. I en tredje grupp finner vi de länder som tappat marknadsandelar samtidigt som kostnadsläget försämrats. I denna grupp finns länder som Belgien och Danmark. I den fjärde och sista gruppen, som Sverige tillhör, finns länder som tappat marknadsandelar och förbättrat det relativa kostnadsläget. Andra länder i denna grupp är USA och Australien.

Tabell 8.3 Några OECD-länders utveckling av exportmarknadsandelar och relativa kostnader från 1965-85

	Exportmarknadsandel	Relativa kostnader
Japan	189	300
Spanien	210	237
Irland	166	140
Österrike	110	147
Nederländerna	108	121
Frankrike	98	124
Västtyskland	98	123
Schweiz	90	123
Belgien	85	128
Storbritannien	84	100
Australien	81	81
USA	80	72
Sverige	79	85
Danmark	79	135

Not: Basår för exportmarknadsandelarna är genomsnittsvärdet 1965-69 och för det relativa kostnadsläget 1965. Kostnadsindex är definierat som förändringen av arbetskraftskostnadsindex multiplicerat med förändringen av växelkursen.

Den långsiktiga utvecklingen såsom den beskrivits ovan föranleder att vi kan fråga oss om det verkligen finns något universellt samband på lång sikt som gäller för alla industriländer mellan det relativa kostnadsläget och exportmarknadsandelarna. För det andra reser den frågan om inte andra faktorer vid sidan om relativa kostnader kan tänkas ha ett avgörande inflytande på exportmarknadsandelarna. Den sistnämnda frågan skall jag för svenskt vidkommande söka besvara i de följande fyra kapitlen.

DELSTUDIE 6: Företagsstrukturstudien

En i ekonomisk teori nära nog lika central faktor som kostnaden för att producera en vara är industribranschens koncentrationsgrad. I den rena konkurrensmodellen med dess bakomliggande antaganden ger ett stort antal konkurrerande företag en optimal resursallokering. Men i en värld med skalekonomier, begränsad information etc är den rena konkurrensen långt från den enda möjliga organisationsformen av en industribransch. Givet obegränsade skalekonomier, framstår monopolen som en oundviklig konsekvens. De två marknadsformerna ren konkurrens respektive monopol är följaktligen två extrempunkter på skalan över möjliga organisationsformer av en industribransch.

Renodlar vi synsättet i den rena konkurrensmodellen skulle svensk industri ha störst möjligheter att hävda sig på exportmarknader i de industribranscher som har en låg koncentrationsgrad. Andra möjliga hypoteser fås om man utgår från antingen Schumpeters teori eller den del av traditionell strukturekonomisk teori som betonar skalfördelarnas betydelse.

Av den i kapitel 3 "Marknadsandelsstudier - en översikt" refererade IUI-studien av Jagrén framgick att de största svenska utlandsbaserade företagen i flera avseenden hävdade sig betydligt bättre på exportmarknaderna än industrin som helhet. De 10 största företagen ökade under tidsperioden sin procentuella andel av svensk export från 19 till 27.4 procent. Medan Sveriges andel av importen till OECD-området exklusive Sverige föll från index 100 till 71 minskade de 40 största utlandsetablerade företagens andel - mätt som företagens export från Sverige - från index 100 till 90.

Eftersom vi här har att göra med företags exportmarknadsandelar och inte länders totalmarknadsandelar eller marknadsandelar för specifika produktområden påverkas utfallet av mätningen på en rad sätt. 1) Företaget kan ha ändrat produktionsinriktning. 2) Företaget kan ha köpt upp ett stort antal mindre företag och därmed ökat exporten. 3) Företaget kan ha fusionerat med ett annat storföretag. I Jagréns undersökning justerades materialet för fusioner som inträffat mellan företag som båda tillhörde gruppen av de 40 största företagen med utländska dotterbolag.²

I amerikanska undersökningar av skalekonomier inom olika industribranscher har forskare och utredare funnit att den optimala fabriksstorleken i procent av den amerikanska marknaden varierar mellan 14.1 procent för kylskåpstillverkning till 0.2 procent för tillverkning av icke-gummiskor. Med hänsyn taget till den svenska marknadens mindre storlek verkar liknande tal för stordriftsfördelarna även vara tillämpliga för Sverige.³

Av de två ovanstående exemplen kan den slutsatsen dras att för många industriella verksamheter spelar den optimala anläggningsstorleken och företagets totala storlek stor roll för att avgöra om ett företag har möjlighet att konkurrera framgångsrikt på exportmarknaden. Frågan är nu om dessa faktorer har denna betydelse inom verkstadsindustrins alla produktområden.

För att undersöka det eventuella sambandet mellan industribranschens koncentrationsgrad och exportmarknadsandelarnas förändring har jag gått tillväga så här.

Ett första problem är att det saknas mätningar av koncentrationsgraden på produktnivå. Under denna delstudies undersökningsperiod 1965-1983 är ingen totalundersökning genomförd avseende hela industrin. Från 1963 finns det ett relativt omfattande datamaterial insamlat och bearbetat av koncentrationsutredningen (se Carling (1968), s.84-110). Detta material disaggregerades emellertid längre än till produktnivån i "SITC revised". Eftersom det är det enda tillgängliga materialet har jag ändå fått utgå från det. De datakvalitetsproblem som uppstått beroende på avvikelser i aggregeringsnivå har jag sökt lösa genom att 1) aggregera delar av koncentrationsutredningens material och 2) klassindela materialet i stället för att ha det i dess ursprungliga form med procenttal.

Produktområdena är ordnade i fyra klasser.

- 1) Största företagets andel av den svenska produktionen är större än 90%.
- 2) 8 största företagens andel av den svenska produktionen är större än 90% och storföretagens andel större än 80%.

- 3) 8 största företagens andel av den svenska produktionen är lägre än 90% eller storföretagens andel är lägre än 80%.
- 4) 8 största företages andel av den svenska produktionen är lägre än 90% och storföretagens andel är lägre än 80%.

De produktområden för vilka det saknades data producerades ofta av ett fåtal företag. Därför kompletterade jag koncentrationsutredningens material med de resterande produktområdena. När jag gjorde denna komplettering använde jag Svensk Industrikalender från 1963. Jag följde då de indelningsgrunder jag använt för att klassindela koncentrationsutredningens material. Totalt klassificerade jag ytterligare 66 produkter på detta sätt.

De samband som undersöktes var om produktområdets koncentrationsgrad 1) samvarierade med exportmarknadsandelarnas förändring, 2) samvarierade med OECDs exporttillväxt inom produktområdena. Resultatet framgår av tabell 8.4 nedan.

Tabell 8.4 Korrelationerna mellan produktområdets koncentrationsgrad (klassindelas) och

1) exportmarknadsandelens förändring

2) exporttillväxten

	Sveriges exportmarknadsandelens förändring 1965-83	OECDs exporttillväxt 1965-83

Industrins koncentrationsgrad 1963	-0.015	0.017

Korrelationerna ligger nära noll och klassernas medelvärden antyder inte heller något samband mellan koncentrationsgrad och exportmarknadsandelar. Klassernas medelvärden framgår av tabell 8.5 på nästa sida. Det verkar därför som om koncentrationsgraden (definierad på det sätt som är gjort i denna studie) inte samvarierar med marknadsandelarnas förändring. Däremot ger denna undersökning inget svar på frågan om det finns ett samband mellan koncentrationsgradens förändring över tiden och exportmarknadsandelens förändring under motsvarande tidsperiod.

Resultatet av denna undersökning är med tanke på flera omständigheter inte särskilt förvånande. För det första tar en mätning av koncentrationsgraden i den svenska industrin inte hänsyn till den konkurrens företagen möter från utländska företag och marknadsstrukturen på dessa företags hemmarknader. För det andra anger inte koncentrationsgradsmåttet ett enskilt produktområdes betydelse för det enskilda företaget. Inom flera av produktområdena står samma svenska storföretag som störste producent. Fokus i företagets verksamhet är troligen inriktad på de större produkterna. T ex är personbilar en viktigare produkt än bussar för Volvo. För det tredje är i en del fall en hög koncentrationsgrad inom svensk industri inte uttryck för något annat än att produkten har en mycket liten tillverkning i Sverige. Följaktligen får det ovanstående resultatet betraktas som en indikation på att det inte föreligger något samband mellan koncentrationsgraden i industrin och marknadsandelarnas utveckling.

Tabell 8.5 Medelvärdena för de fyra klasserna i mätningen av koncentrationsgradens samvariation med exportmarknadsandelens förändring och exporttillväxten

	Exporttillväxt indexvärde 1983	Exportmarknadsandel indexvärde 1983
Klass 1	1295	111
Klass 2	1143	160
Klass 3	1149	122
Klass 4	1262	141

Not: Basår för index är 1965 för exporttillväxten och genomsnittsvärdet 1965-69 för exportmarknadsandelen.

DELSTUDIE 7: Produktlivscykelstudien

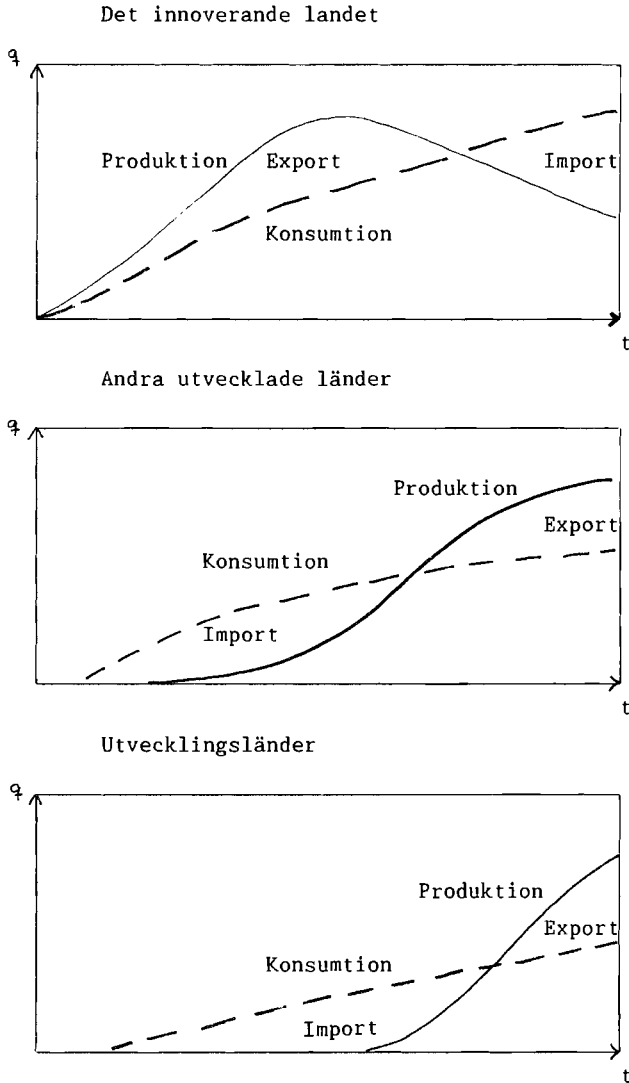
I den teoretiska referensramen redogjordes för två viktiga användningsområden för produktlivscykeln. Det första var produktens spridningsförlopp i termer av dess försäljningsvolym oavsett var den producerades och såldes. Det andra var en schematisk beskrivning av hur tyngdpunkten i produktionen och exporten av produkten flyttades från det innoverande landet till andra länder.

Det är den senare utformningen av produktlivscykeln som skall testas i denna delstudie. Empiriskt motiveras denna test av verkstadsprodukternas heterogena utveckling under tidsperioden 1965-1983. Den fråga som denna delstudie kommer att ge svar på är om det är möjligt att aggregera materialet genom att klassificera produkterna i enlighet med produktlivscykeln utsagor om produkters utvecklingsmönster.

Fasindelningen i produktlivscykeln som den är utformad i teorin för internationell handel skiljer sig delvis från den ursprungliga produktlivscykeln. De viktigaste skillnaderna beror på att den fokuserar på produktens handelsströmmar och inte på dess produktion. Därigenom kan inte produktlivscykeln förlopp studeras under inledningen av introduktionsfasen eftersom exporten då är obetydlig. Därtill kan fogas att för denna undersökning gäller att ingen av verkstadsindustrins produkter introducerades under tidsperioden 1965-1983. Givetvis har innovationer genomförts men de nytilkommen- de produkterna har placerats in i befintliga produktområden. Tillkomsten av nya produkter tar sig därför bl a uttryck i en förhöjd exporttillväxt för de produktområden de inordnas under. Revisionen av "SITC-systemet" vid mitten av 1970-talet syftade för övrigt till att placera 1960- och 1970-talens mer betydande innovationer i självständiga produktområden.

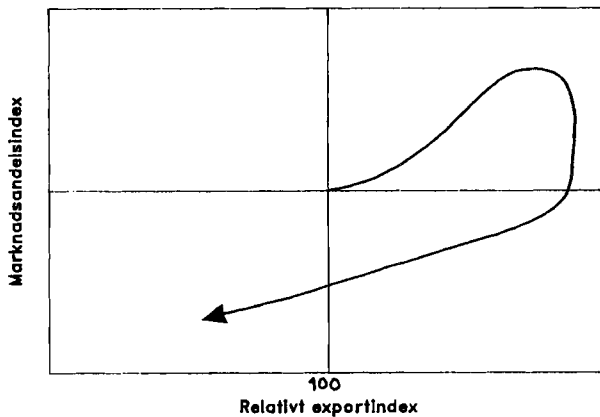
Faserna efter introduktionsfasen är emellertid möjliga att studera med exportdata. Hypotetiskt skall OECDs export domineras av det innoverande landet under produktlivscykeln tillväxtfas. Gradvis skall sedan det innoverande landet under produktlivscykeln gång förlora marknadsandelar till andra länder, vilka börjat producera varan senare under produktlivscykeln. Denna förskjutning av exportströmmarna från det innoverande landet till en allt större grupp

länder har Vernon & Wells beskrivit med hjälp av några figurer. Enligt deras framställning tappar inte endast det innoverande landet exportmarknadsandelar utan det övergår också till att bli en nettoimportör av produkten. Se figur 8.1 a-c.

Figur 8.1 a-c Internationell handel och produktion under produktlivscykeln. Se Vernon & Wells (1976), s. 185

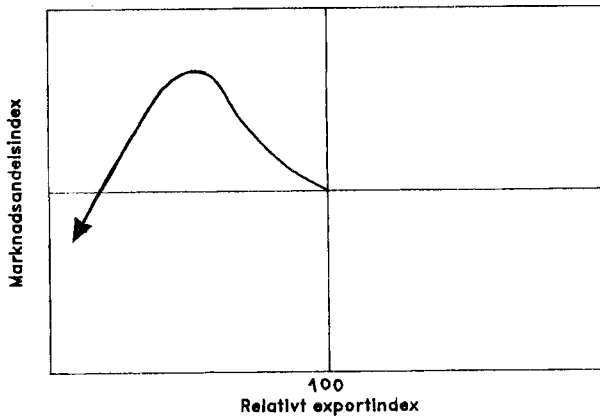
För att testa produktlivscykelns relevans för att förklara utvecklingen av ett lands exportmarknadsandelar använder jag mig av ett diagram som till strukturen liknar de som finns i kapitel 7 (textdiagram 7.1). Utmed diagrammets två axlar redovisas förändringarna år för år av två index. Dessa två index mäter Sveriges exportmarknadsandel av OECDs export av en vara och produktens exportvärde i förhållande till OECDs totala exportvärde. Givet att ett land relativt tidigt bygger upp produktionsanläggningar för att producera en vara och börjar att exportera en vara kan en produktlivscykel om den ritas in i ett sådant diagram se ut som i figur 8.2. Denna kurva motsvarar samma utvecklingsförlopp som finns beskrivet i figur 8.1 a. Beroende på när ett land bygger ut produktionen och startar exporten av en vara kan kurvans utseende ha olika utformning. Därför skall kurvan i figur 8.2 ses som en möjlig utformning av produktlivscykeln givet speciella antaganden.

Figur 8.2 Produktlivscykelns form i ett diagram med dimensionerna OECDs export och ett lands exportmarknadsandel när landet är tidig producent av produkten.

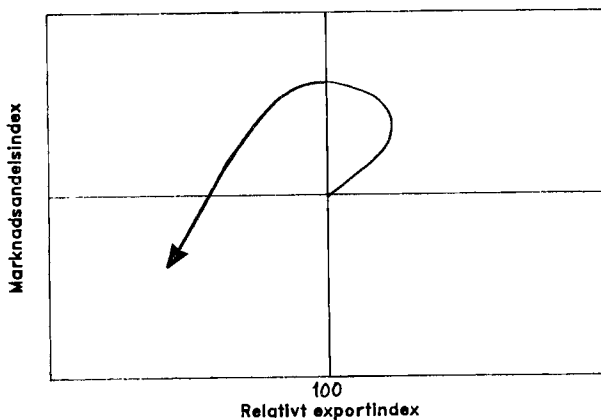
Under den studerade tidsperioden 1965–1983 startar inte alla produkter i inledningsfasen såsom antyds av figur 8.2. En del produkter är i inledningsfasen, andra är i mognadsfasen och några är förmodligen under avveckling. Börjar t ex Sverige inte att exportera en produkt förrän den nått mognadsfasens senare del kommer kurvan i diagrammet med dimensionerna OECDs export och ett lands exportmarknadsandel aldrig nå över index 100 på axeln som visar OECDs export. Det beror

på att produkten i de senare livscykel faserna enligt produktlivscykelteorin antas ha en relativt svagare exporttillväxt än konkurrerande produkter. Se figur 8.3. Ett sådant relativt sent inträde på exportmarknaden motsvarar snarast exportutvecklingen för de länder som återgavs i figur 8.1 c.

Figur 8.3 Produktlivscykelns form i ett diagram med dimensionerna OECDs export och ett lands exportmarknadsandel när landet är sen producent av produkten.

En annan möjlighet består i att Sverige startar produktion och export av produkten under produktens tillväxtfas. Dvs ungefär det utvecklingsförlopp som beskrevs i figur 8.1 b.

Figur 8.4 Produktlivscykelns form i ett diagram med dimensionerna OECDs export och ett lands exportmarknadsandel när landet är relativt tidig producent av produkten.

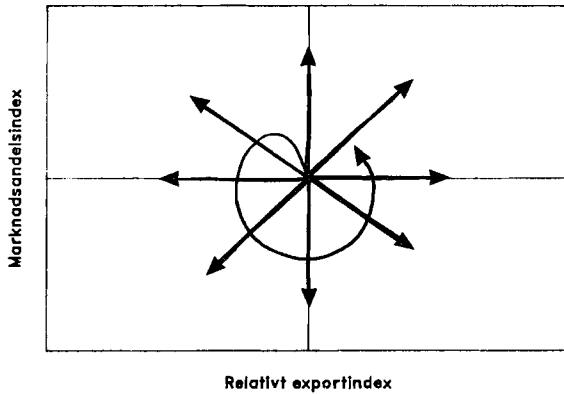
Det som är ett genomgående drag i figurerna 8.2 - 8.4 är att Sverige alltid förr eller senare förlorar exportmarknadsandelar när produktens exporttillväxt är svag. Detta beror på att det finns en stor grupp länder vilka är mindre utvecklade än Sverige och inträder som exportörer i produktlivscykelns senare faser. Figurerna visar också att den enskilda produkten under kortare eller längre tidsperioder följer en bestämd rörelseriktning i diagrammet med dimensionerna OECDs export och ett lands exportmarknadsandel. I stort sett kan produkten ha utvecklat sig i nio olika riktningar. För hela undersökningsperioden innebär de att produkten har:

1)	Minskade marknadsandelar, låg	exporttillväxt
2)	Oförändrade	" , " "
3)	Ökade	" , " "
4)	Minskade	" , genomsnittlig "
5)	Oförändrade	" , " "
6)	Ökade	" , " "
7)	Minskade	" , hög "
8)	Oförändrade	" , " "
9)	Ökade	" , " "

De nio olika positionerna enligt ovan, som visar produktens utveckling under hela tidsperioden 1965-1983, anknyter till indelningen i figur 7.1 i den första statistiskt-deskriptiva delstudien. De olika positionerna motsvarar fälten i figur 7.1, dvs intervallet i mitten på axlarna motsvarar plus eller minus 20 procents förändring av marknadsandelsindex och exportindex. Hypotetiskt kan vi förvänta oss att produkterna i de nio olika fälten i stort sett följt ett och samma utvecklingsmönster under hela tidsperioden. Figur 8.5 visar hur dessa utvecklingsmönster hypotetiskt kan se ut. En alternativ möjlighet är att produkten passerat från en fas till en annan i produktlivscykeln och därför bytt rörelseriktning enligt pilschemat i figur 8.5. Konkret innebär en sådan fasövergång att produkten sekventiellt följer två olika pilars rörelseriktning. En sådan förändring av produktens rörelseriktning kan ha skett när som helst under den knappt tjugo år långa undersökningsperioden.

Själva testen av produktlivscykelmodellens tillämpbarhet för att förklara marknadsandelarnas utveckling har här utformats som en diskussion av ett antal representativa produkters utveckling år för

är utmed axlarna svensk marknadsandel och produktens relativa exportindex. Observera skillnaden i terminologi mellan produktens

Figur 8.5 Möjliga rörelsemönster för en produkt om den följer produktlivscykeln enligt figurerna 8.2-8.4

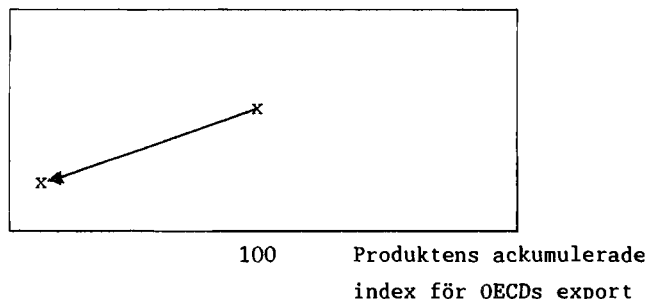
utveckling år för år och dess utveckling under hela tidsperioden 1965-1983. För hela tidsperioden talar jag om exporttillväxt och för de årsvisa förändringarna talar jag om det relativa exportindexets förändring. Denna olikhet i terminologin beror på att nästan alla produkter uppvisar en tillväxt i OECD-exporten sett över hela tidsperioden medan produkternas årsvisa förändringar ofta resulterar i minskningar av exportvärdet. Därför använder jag begreppet det relativa exportindexet för att fånga upp produktens utveckling år för år. Det relativa exportindexet mäter, som tidigare omtalats, produktens förändrade export satt i förhållande till förändringen av OECDs totala export.

På nästa uppslag redovisas två produkter i fält 1 och därefter följer i turordning två produkter ur vart och ett av de övriga åtta fälten.

Några allmänna kommentarer skall ges till diagrammen på de kommande sidorna. Utmed x-axeln visas exportindexets värde för olika år och utmed y-axeln marknadsandelsindexets värden samma år. Basår för exporttillväxt 1965 och basår för marknadsandelen är genomsnittsvärdet 1965-1969. Detta medför att pilarna i diagram 8.1 till 8.9 alltid startar från värdet 100 utmed axeln som visar det ackumulerade värdet för produktens relativa tillväxt av OECDs export. Däremot

varierar startvärdet för marknadsandelen eftersom denna variabels indexbas bygger på genomsnittsvärdet av Sveriges marknadsandelar under 5 år. Observera också att axlarnas längd varierar från produkt till produkt.

Svensk
export-
marknads-
andel

Figur 8.6 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 1.

Produkterna i detta fält skall hypotetiskt utvecklas på det sätt som pilen i figuren visar.

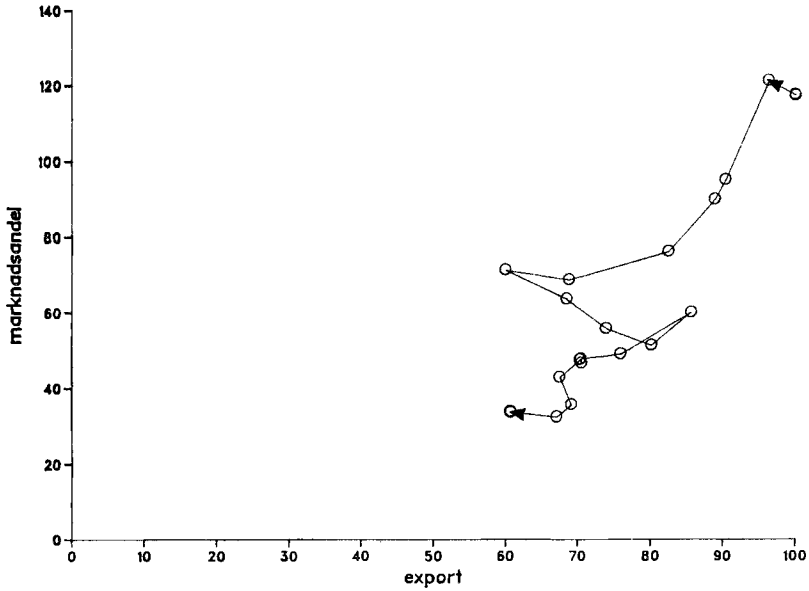
Bland de 18 produkter som uppvisar minskade marknadsandelar för Sverige och låg exporttillväxt finns produkterna 712.2 Maskiner för skörd, slätter etc och 719.66 Stationär järnvägs- och spårmaterial. Notabelt är att av verkstadsindustrins nio järnvägsprodukter befinner sig sex stycken i detta fält.

Av det övre diagrammet framgår att utvecklingen för 712.2 Maskiner för skörd, slätter etc präglas av fallande marknadsandelar och minskningar av det relativa exportindexet under praktiskt taget hela tidsperioden. Ett kort mellanspel sker tidsperioden 1972-1975 med öknings av det relativa exportindexet och oförändrade marknadsandelar.

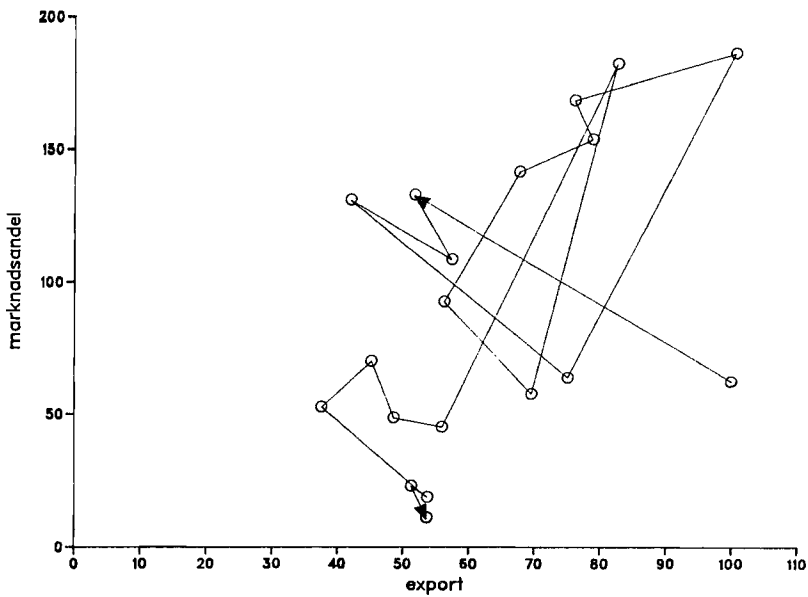
Produkten 719.66 Stationär järnvägs- och spårvägsmaterial uppvisar inte en lika tydlig utveckling. Under tidsperioden 1965-1975 förflyttar sig produkten häftigt utmed båda axlarna. År 1976 bryts detta mönster och en period med kraftiga marknadsandelsförluster inträder. Den senare tidsperioden uppvisar också en mindre variation i det relativa exportindexet.

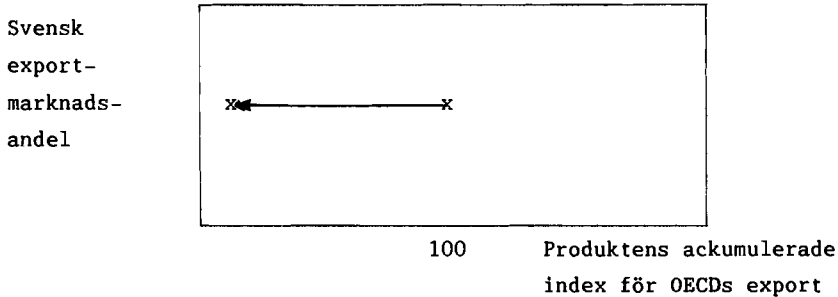
Diagram 8.1 a och b: Två produkter med låg
exporttillväxt och minskad exportmarknadsandel.

SITC rev. 712.2
Maskiner för skörd, slätter etc

SITC rev. 719.66
Stationär järnvägs- och spårvägsmateriel

Figur 8.7 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 2.

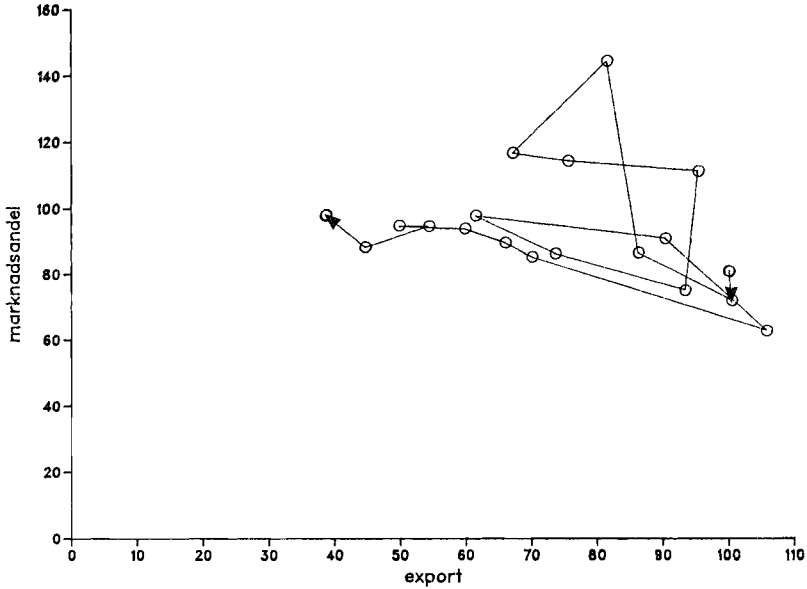
Produkterna i detta fält skall hypotetiskt utvecklas på det sätt som pilen i figuren visar.

Diagrammen på motstående sida visar utvecklingen 1965-1983 för två av de 17 produkter som har en låg exporttillväxt och en förhållandevis stabil svensk marknadsandel. De två produkterna är 715.22 Valsverk och valsar därtill och 719.61 Kalandrar och liknande maskiner. Om dessa produkter skulle följt det hypotetiska mönstret som har skisserats tidigare borde de ha pendlat mellan marknadsandelstal på 80 och 120 samtidigt som det relativa exportindexet minskar. Produkten 715.22 följer detta utvecklingsförlopp ganska bra. Marknadsandelsindexet är nere och vänder en gång på 63 år 1976 och når 1968 en topp på 144. På det stora hela minskar exportindexet under hela tidsperioden även om nedgången har ett cykliskt mönster.

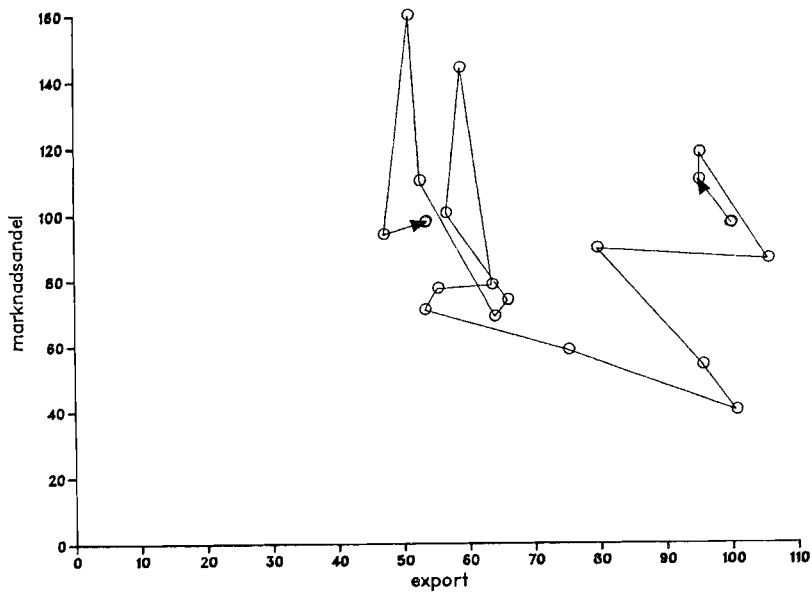
Produkten 719.61 uppvisar en mera svårtydd bild, huvudsakligen beroende på kraftiga variationer i de svenska marknadsandelarna. Produktens relativa exportindex minskar under flertalet år med endast några kortare perioder med stigande index. Marknadsandelsindexets utveckling avviker under två perioder kraftigt från det förväntade. Det sker 1) under början av 1970-talet då index för de svenska marknadsandelarna under drygt 5 år ligger under 80 och 2) under perioden 1976-1981, då index två gånger når över 140.

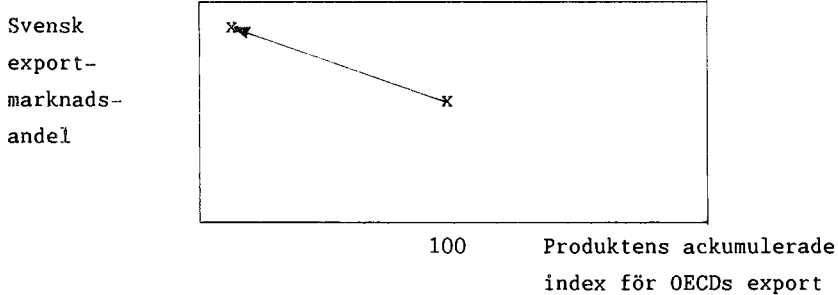
Diagram 8.2 a och b: Två produkter med låg
exporttillväxt och oförändrad exportmarknadsandel.

SITC rev. 715.22
Valsverk och valsar därtill

SITC rev. 719.61
Kalandrar och liknande maskiner

Figur 8.8 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 3.

Produkterna i detta fält skall hypotetiskt utvecklas på det sätt som pilen i figuren visar.

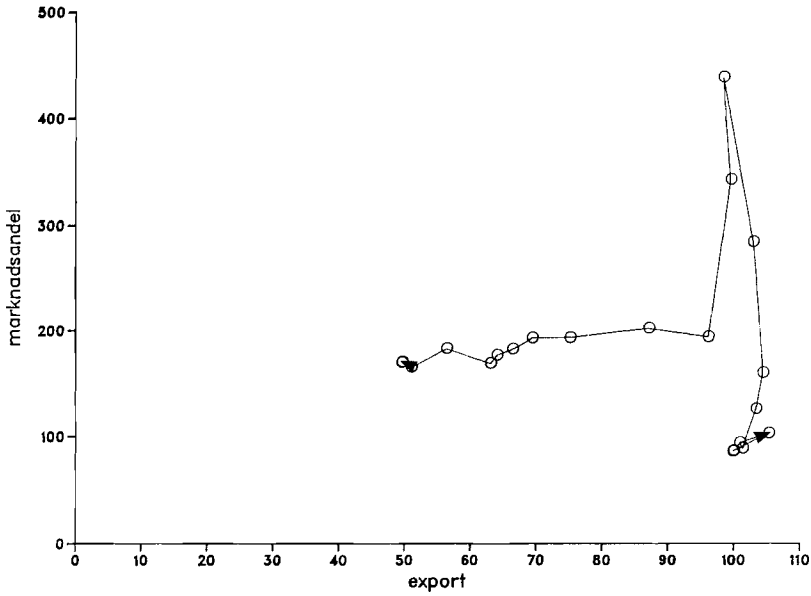
För totalt 12 produkter ökar de svenska marknadsandelarna samtidigt som exporttillväxten är låg. Två av dessa produkters utveckling 1965-1983 är avbildade på motstående sida. Produkterna är 717.13 Hjälpmaskiner och hjälpapparater till vävstolar m m och 725.02 Tvättmaskiner för hushållsbruk.

Produkten 717.13 passerar genom två faser under den studerade tidsperioden. Under den första fasen fram till 1974 följer produkten i stort sett den genomsnittliga tillväxten av OECDs export. Samtidigt ökar inledningsvis de svenska marknadsandelarna för att därefter stabilisera sig på en nivå som är dubbelt så hög som under perioden 1965-1969. Under den andra fasen från 1974 och framåt är marknadsandelen i stort sett stabil samtidigt som produktens relativa exportindex halveras.

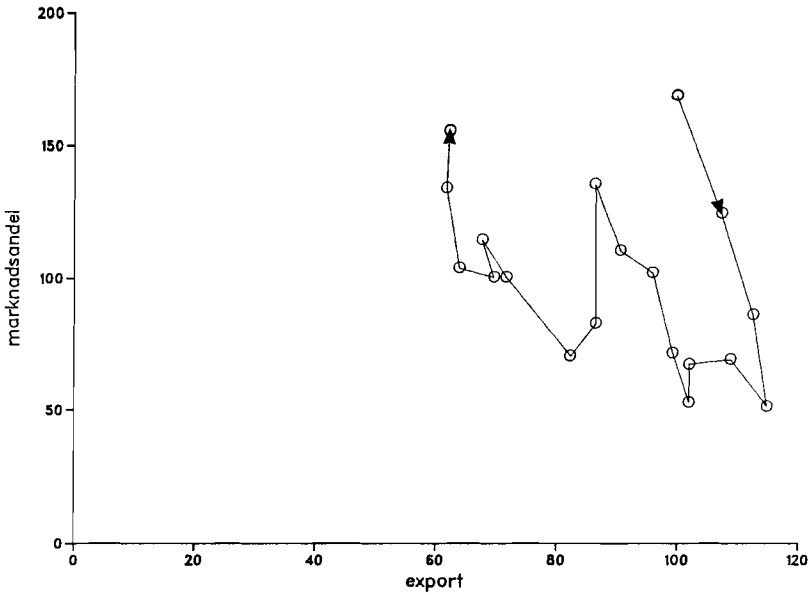
Produkt 725.02 har en utveckling som i viss mån påminner om förloppet för produkten 719.61 i fältet oförändrad marknadsandel och låg exporttillväxt. Även för 725.02 fluktuerar marknadsandelarna kraftigt medan det relativa exportindexet minskar år efter år. Det är rentav möjligt att föra produkterna 719.61 och 725.02 till samma kategori av produkter. Det som utmärker dessa produkter är att de svenska marknadsandelarna varierar kraftigt medan OECDs exporttillväxt för produkterna är svagare än OECDs totala exporttillväxt.

Diagram 8.3 a och b: Två produkter med låg
exporttillväxt och ökad exportmarknadsandel.

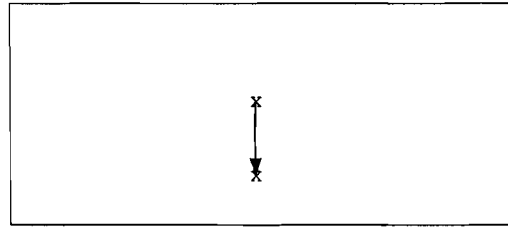
SITC rev. 717.13
Hjälpmaskiner mm till vävstolar o dyl

SITC rev. 725.02
Tvättmaskiner för hushållsbruk

Svensk
export-
marknads-
andel

100

Produktens ackumulerade
index för OECDs export

Figur 8.9 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 4.

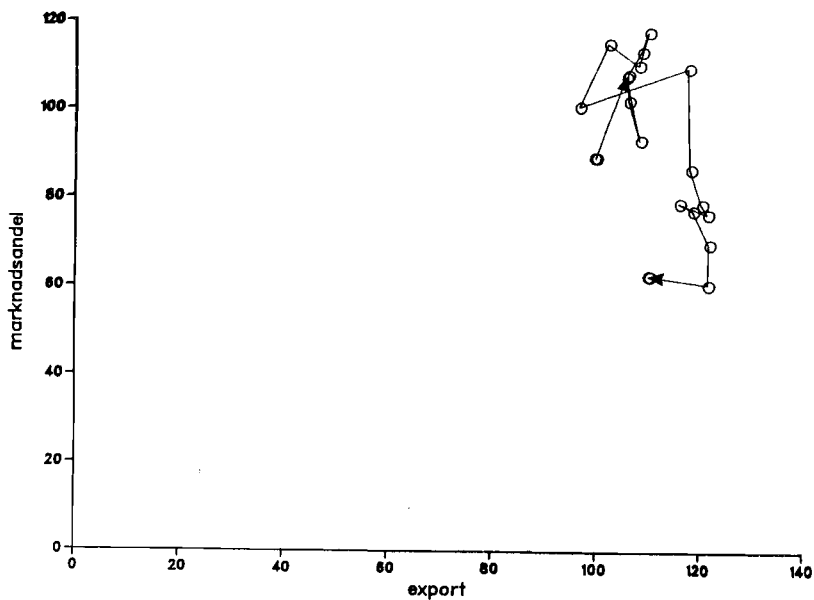
Produkterna i detta fält skall hypotetiskt utvecklas på det sätt som pilen i figuren visar.

Produkterna 719.21 Vätskepumpar och 719.7 Kullager är två representer för produkter med en genomsnittlig exporttillväxt och minskade svenska marknadsandelar. Inalles finns det 18 produkter i detta fält.

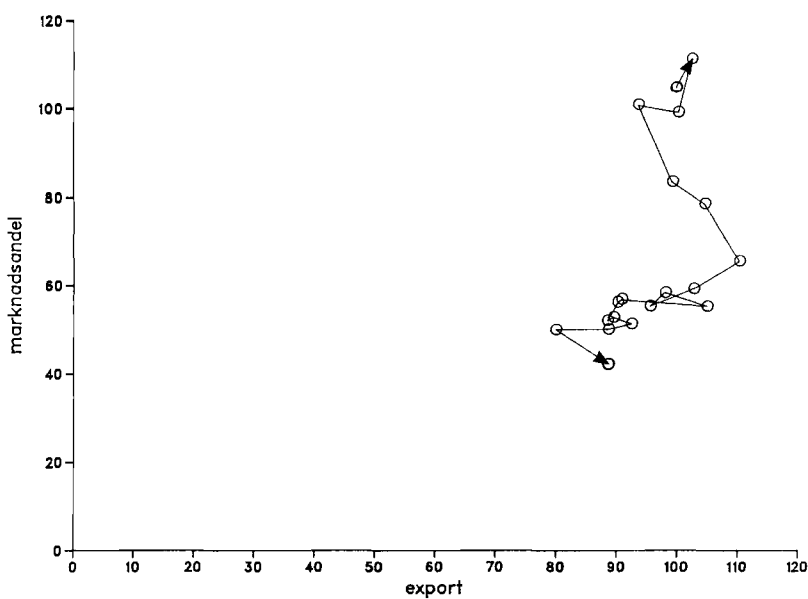
Produkten 719.7 är återigen ett exempel på en produkt som utvecklas i linje med det hypotetiska förloppet. Marknadsandelarna minskar kontinuerligt och produktens relativa exportindex fluktuerar kring 100, dvs produktens OECD-export utvecklas som OECDs totala export. Under en tidigare period, 1953-1958, tillhörde kullager de avancerande exportprodukterna. Enligt boken "Svensk verkstadsindustri" från 1961 ökade kullagerexporten från Sverige med 246% mellan 1953 och 1958, vilket var avsevärt mer än den genomsnittliga exportökningen på 90 procent.⁴ Produkten 719.21 Vätskepumpar kretsar även den genomgående kring ett relativt exportindex på 100. Marknadsandelen är till att börja med oförändrad, men minskar efter 1976 dramatiskt. På 6 år tappar Sverige 45 procent av sina exportmarknadsandelar för produkten vätskepumpar. Detta indikerar att produkten passerat genom två av de hypotetiska faser som skisserades i inledningen av denna delstudie.

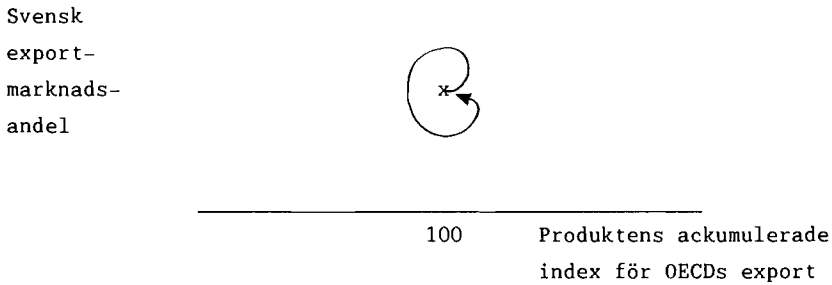
Diagram 8.4 a och b: Två produkter med genomsnittlig
exporttillväxt och minskad exportmarknadsandel.

SITC rev. 719.21
Vätskepumpar

SITC rev. 719.7
Kullager

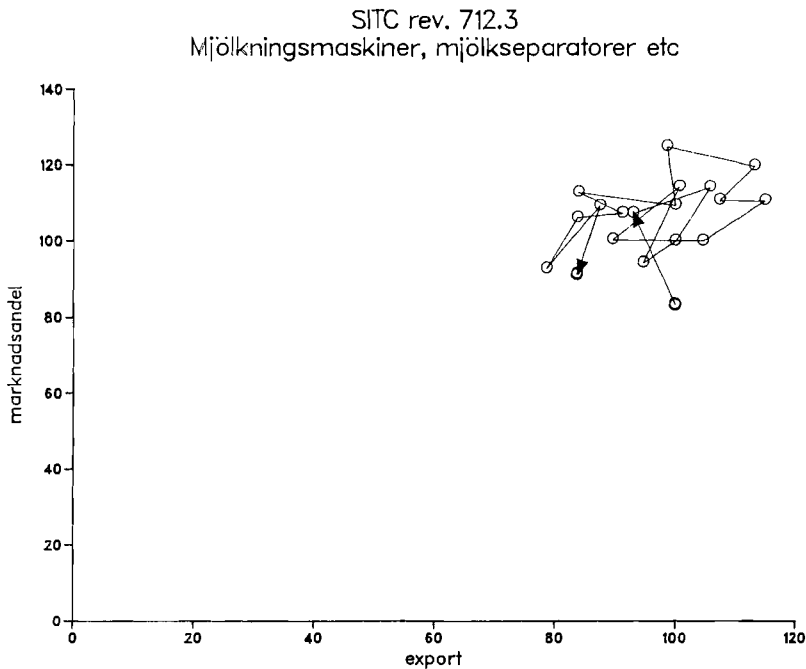
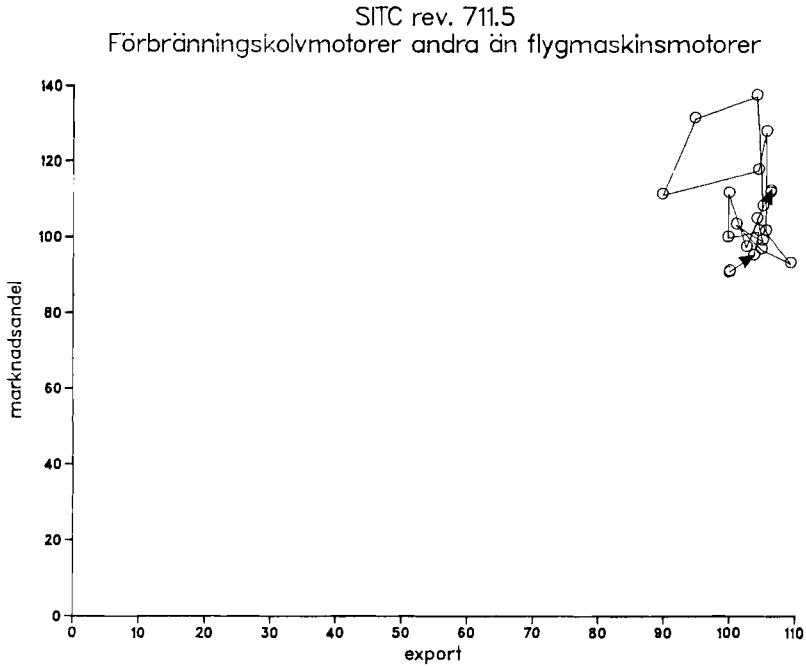

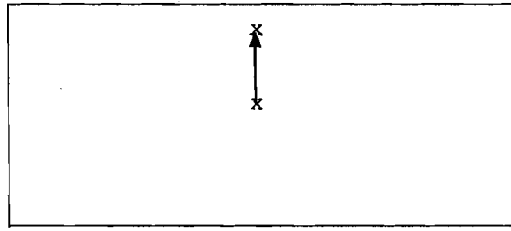
Figur 8.10 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 5.
 Produkterna i detta fält skall hypotetiskt utvecklas på
 det sätt som pilen i figuren visar.

Av sammanlagt 5 produkter med genomsnittlig tillväxt av OECDs export och oförändrade svenska marknadsandelar visas förloppet 1965-1983 för två produkter. Dessa produkter är 711.5 Förbränningskolvmotorer andra än flygmaskinsmotorer och 712.3 Mjölkningsmaskiner, mjölkseparatorer och annan mejeriutrustning. Enligt det hypotetiska mönstret för denna grupp av produkter skall pilarna i diagrammet röra sig kring 100 på båda axlarna. Så är också fallet för dessa två produkter. Med vissa smärre avvikelser kretsar produkterna kring värdena för i stort sett oförändrade svenska marknadsandelar och en oförändrad relativ OECD-export.

Diagram 8.5 a och b: Två produkter med genomsnittlig
exporttillväxt och oförändrad exportmarknadsandel.

Svensk
export-
marknads-
andel

100

Produktens ackumulerade
index för OECDs export

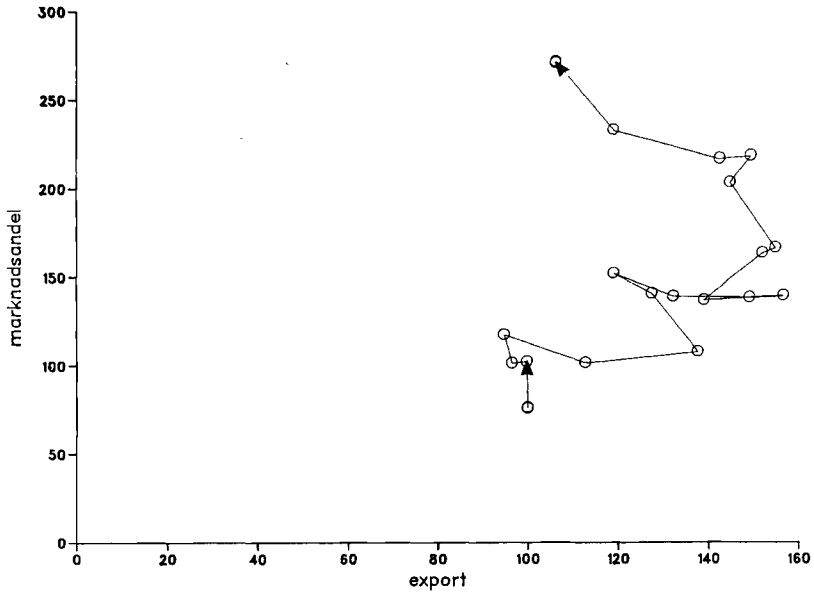
Figur 8.11 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 6.

Produkterna i detta fält skall hypotetiskt utvecklas på det sätt som pilen i figuren visar.

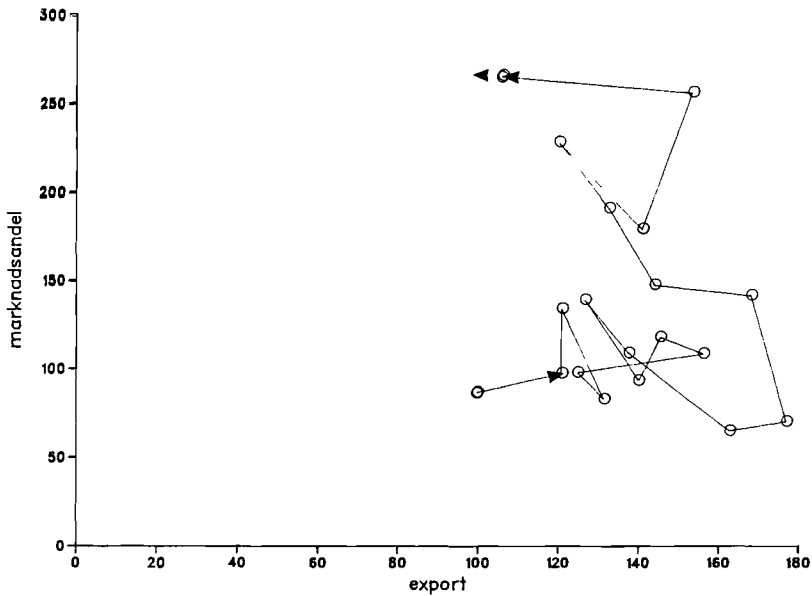
I fältet ökade svenska marknadsandelar och genomsnittlig exporttillväxt finns det 13 produkter. Produkterna 719.32 Truckar för lager, verkstäder m m och 732.4 Bärgningsbilar, brandbilar och andra specialfordon är valda som exempel ur denna grupp av produkter. Trots att ingen av de två produkterna följer det hypotetiska förloppet påminner kurvorna om varandra. Det beror på att båda produkternas utveckling under den första perioden kännetecknas av en stark ökning av OECD-exporten och en svag ökning av marknadsandelarna. Därefter faller produkternas relativa exportindex samtidigt som marknadsandelarna ökar kraftigt.

Diagram 8.6 a och b: Två produkter med genomsnittlig
exporttillväxt och ökad exportmarknadsandel.

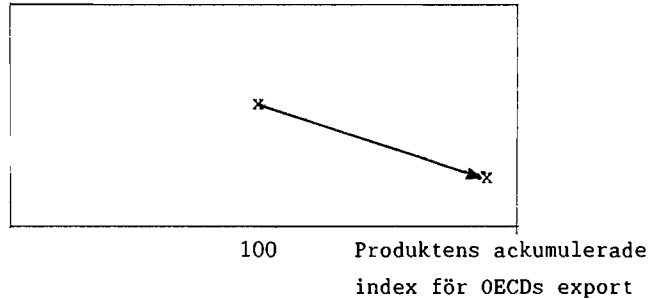
SITC rev. 719.32
Truckar för verkstäder etc

SITC rev. 732.4
Bärningsbilar, brandbilar etc

Svensk
export-
marknads-
andel

Figur 8.12 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 7.

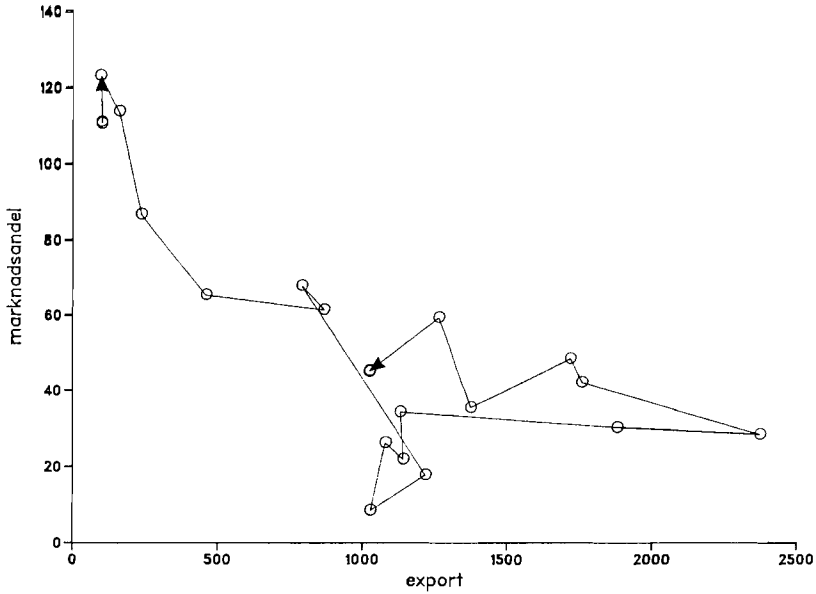
Produkterna i detta fält skall hypotetiskt utvecklas på det sätt som pilen i figuren visar.

Av 43 produkter med en tillväxt av OECDs export som är minst 20 procent högre än den genomsnittliga tillväxten av exporten från OECDs medlemsländer har 19 produkter svenska marknadsandelsförluster om mer än 20 procent. Utvecklingen för två av dessa produkter finns beskriven i diagrammen på nästa sida.

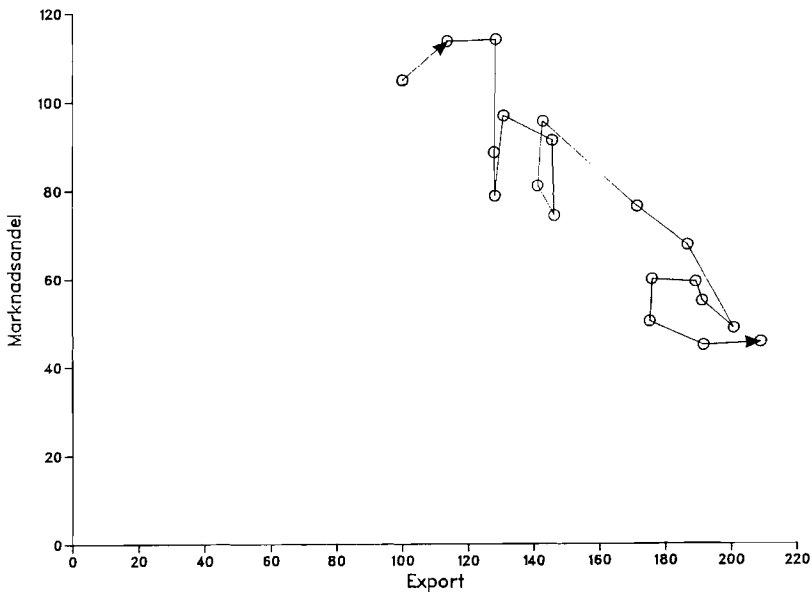
Produkten 726.1 Röntgenapparater har utvecklats i stort sett efter det hypotetiska förloppet. Marknadsandelarna krymper gradvis medan indexet för den relativa OECD-exporten i stort sett ökar år efter år. Produkten 731.63 Containers eller Behållare för godstransport följer även den hypotetiska mönstret. Dock verkar det som om den kraftiga exporttillväxten och de minskade marknadsandelarna i huvudsak skedde under tidsperioden 1965-1978. Under den snabba expansionen av exporten minskar den svenska marknadsandelen högst avsevärt. När sedan det relativa exportindexet stagnerar för att därefter minska ökar den svenska marknadsandelen från ett index på 9 år 1973 till index 45 år 1983.

Diagram 8.7 a och b: Två produkter med hög
exporttillväxt och minskad exportmarknadsandel.

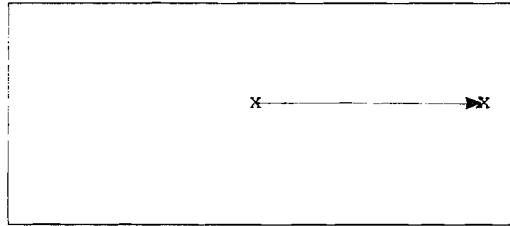
SITC rev. 731.63
Behållare för godstransport

SITC rev. 726.2
Röntgenapparater

Svensk
export-
marknads-
andel

100 Produktens ackumulerade
index för OECDs export

Figur 8.13 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 8.

Produkterna i detta fält skall hypotetiskt utvecklas på det sätt som pilen i figuren visar.

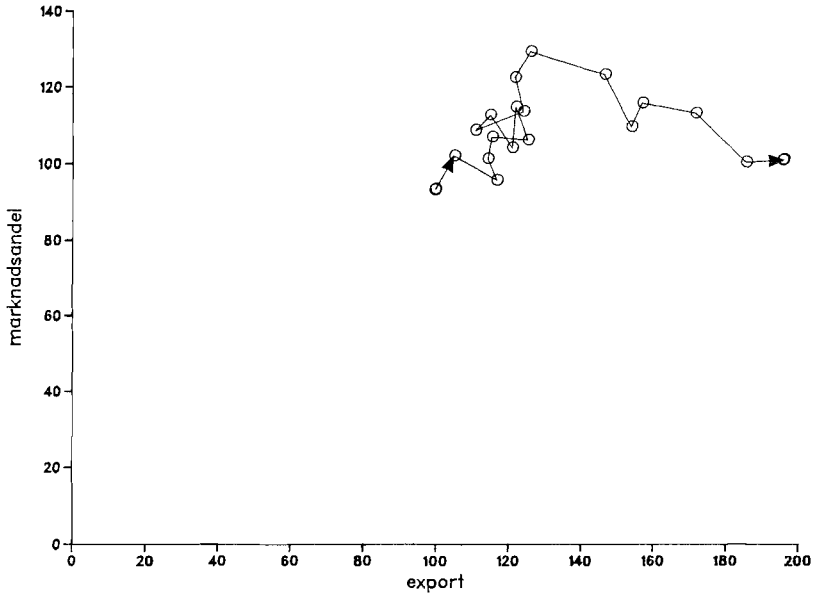
De två diagrammen på nästkommande sida visar utvecklingen i termer av svenska exportmarknadsandelar och relativt exportindex för två produkter i fält 8. I detta fält har produkterna mer än 20 procent starkare exporttillväxt än OECDs genomsnittliga exporttillväxt samtidigt som marknadsandelarna är oförändrade. Produkterna vars utveckling visas är 729.5 Elektricitetsmätare etc och 732.1 Personbilar. Det märkliga med utvecklingen för dessa två produkter är att den betydligt större produkten 732.1 har en mera instabil utveckling än den mindre produkten 729.5. 1983 exporterade OECD-länderna personbilar för 57.172 miljoner dollar och elektricitetsmätare etc för 9.592 miljoner dollar.

För produkten 729.5 ökar det relativa exportindexet tämligen oavbrutet under hela tidsperioden med något större ökningarna åren efter 1977. Marknadsandelen ökar fram till 1977 varefter den gradvis sjunker under de därpå följande åren.

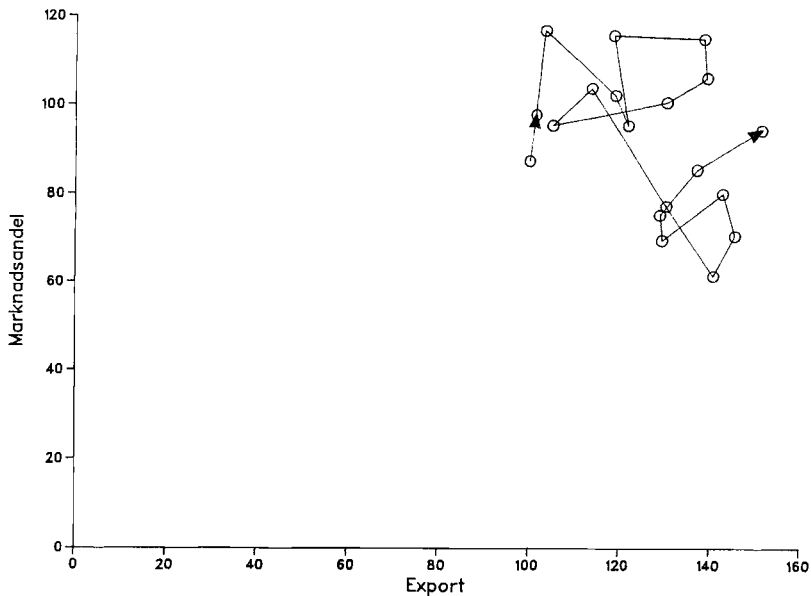
Produkten 732.1 har tre expansionsfaser. Den första inträffar under tidsperioden 1965-1972; den andra pågår mellan 1975-78 och den tredje mellan 1980-83. Minskningarna däremellan av produktens relativa exportindex beror på de två oljekriserna i början och slutet av 1970-talet. Den svenska bilindustrins omställningsproblem under 1970-talet framgår av det kraftiga marknadsandelsfallet 1975-77.

Diagram 8.8 a och b: Två produkter med hög
exporttillväxt och oförändrad exportmarknadsandel.

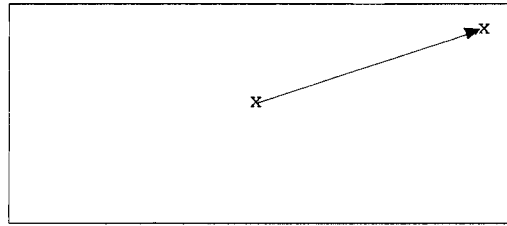
SITC rev. 729.5
Elektricitetsmätare etc

SITC rev. 732.1
Personbilar

Svensk
export-
marknads-
andel

100 Produktens ackumulerade
index för OECDs export

Figur 8.14 Hypotetiskt rörelsemönster för produkter i fält 9.

Produkterna i detta fält skall hypotetiskt utvecklas på det sätt som pilen i figuren visar.

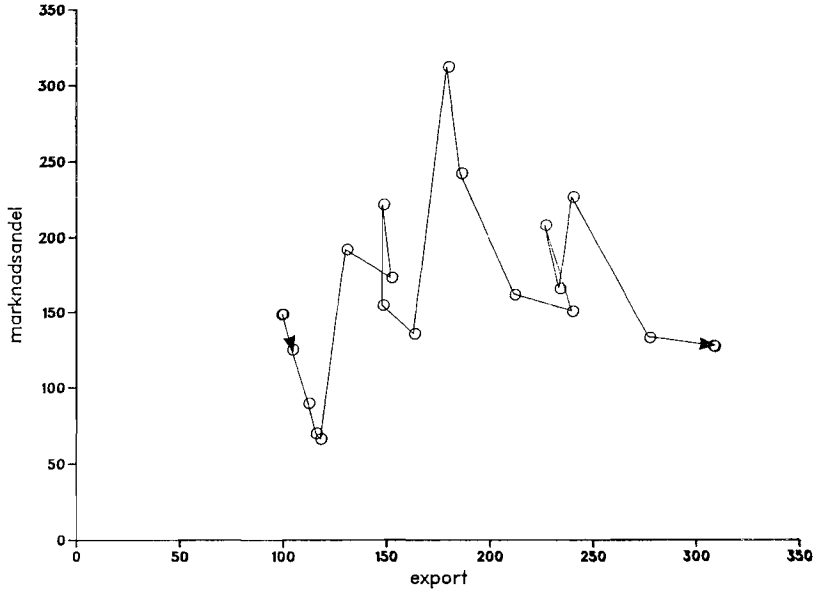
Sist ut i denna genomgång är produkter med ökade marknadsandelar och 20 procents större exporttillväxt än OECDs totala exporttillväxt. Totalt 12 produkter finns i detta fält och av dessa hör 7 produkter till transportmedelssektorn i vid bemärkelse. De två produkter vars utveckling beskrivs i diagrammen på motstående sida tillhör emellertid inte transportsektorn. De är 711.7 Atomreaktorer och delar och 729.94 Andra elektriska signalapparater, akustiska eller optiska.

De två produkternas utveckling är väsentligt olika. Produkten 711.7 har en inledande period med variationer i de svenska marknadsandelarna mellan index 18 och 605 och en gradvis ökning av det relativa exportindexet till ett indexvärde på 245. 1976 sker en nivåhöjning i båda dimensionerna och 1979 nås en indextopp för marknadsandelarna på 4776 - Sveriges andel av OECD:s export var det året 14 procent - och 1982 nås det högsta talet för det relativa exportindexet med 629.

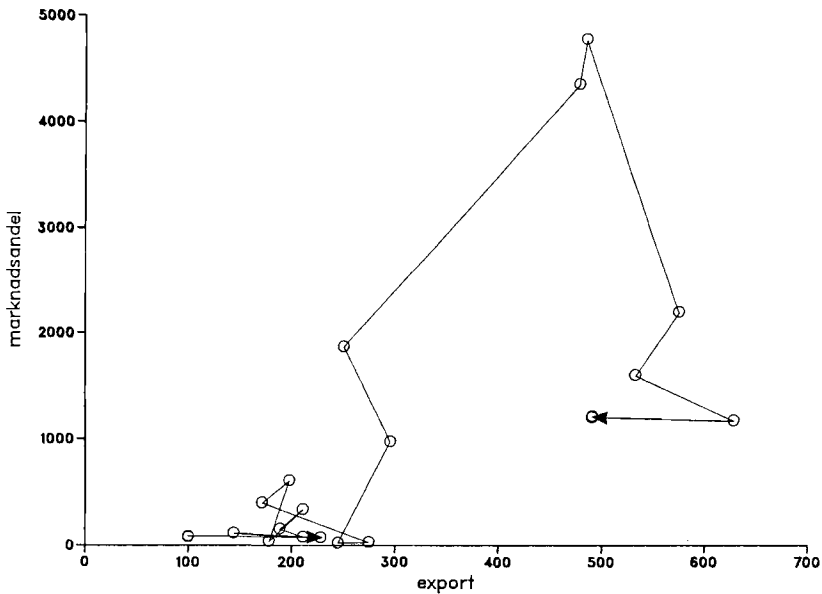
Den andra produkten 729.94 uppvisar en nära nog kontinuerlig stegring av det relativa exportindexet. Det ökar 15 av 18 år och minskar endast marginellt de tre övriga åren. Marknadsandelen fluktuerar kraftigt och pendlar mellan en bottenivå 1969 på 66 och en topp 1975 på 312. Mot slutet av perioden varierar marknadsandelarna mindre men har då en fallande tendens. Marknadsandelsvinsterna inom detta produktområde verkar ske etappvis. Under endast 5 av de 18 åren ökar marknadsandelarna, däremellan faller de mer eller mindre kraftigt. Två av marknadsandelsökningarna innebar fördubblingar av den svenska marknadsandelen.

Diagram 8.9 a och b: Två produkter med hög
exporttillväxt och ökad exportmarknadsandel.

SITC rev. 729.94
Andra elektriska signalapparater, akustiska eller optiska

SITC rev. 711.7
Atomreaktorer

Kommentarer till diagrammen

I denna delstudie har det undersökts om ett urval produkter har utvecklats cykliskt på det sätt som produktlivscykelmodellen beskriver. Utmed axeln produktens relativa export följer det stora flertalet av produkterna det förväntade mönstret. Endast 3 av 18 produkter avviker kraftigt från detta mönster. Dessa produkter är 719.66 en av produkterna med låg exporttillväxt och minskade marknadsandelar och produkterna 719.32 och 732.4 vilka båda två har genomsnittlig exporttillväxt och ökade marknadsandelar. Produkten 719.66 avviker från det förväntade mönstret i huvudsak genom att uppvisa flera perioder med kraftiga ökningar av OECDs export. Produkterna 719.32 och 732.4 hör av diagrammen på sidan 167 att döma snarare hemma i fältet hög exporttillväxt och ökade marknadsandelar. För båda produkterna gäller att de under större delen av tidsperioden hade värden för det relativa exportindexet som väsentligt översteg 100.

Utvecklingen av produkternas svenska marknadsandelar är inte lika entydiga. Nära nog varannan produkt uppvisar så pass kraftiga variationer i marknadsandelarna att det är svårt att se tydliga mönster i utvecklingen. Nedanstående 7 produkter avviker på ett eller annat sätt från den hypotetiskt angivna utvecklingen

<u>Produkt</u>	<u>Fält</u>	<u>Marknadsandel/Exporttillväxt</u>
719.66	1	minskad/låg, kraftiga variationer i både marknadsandelar och exportindex 1965-76
719.61	2	oförändrad/låg, kraftiga variationer i marknadsandelarna under hela tidsperioden.
725.02	3	ökad/låg, kraftiga variationer i marknadsandelarna under hela tidsperioden.
732.4	6	ökad/genomsnittlig, minskade marknadsandelar 1965-76, därefter ökade de kraftigt.
731.63	7	minskad/hög, ökade marknadsandelar 1973-83.
732.1	8	oförändrad/hög, marknadsandelarna ökade till 1971 därefter föll de varpå de återigen ökade.
729.94	9	ökad/hög, kraftiga variationer i marknadsandelarna under hela tidsperioden.

Den mer enhetliga utvecklingen för produkternas exportutveckling än för deras marknadsandelar framgår också av antalet år som produkterna i de olika fälten rör sig i riktning mot det som blir produkternas position år 1983. I tabell 8.6 redovisas hur 127 verkstadsprodukter förflyttade sig i positiv eller negativ riktning mellan enskilda år utmed de två axlarna förändrade marknadsandelar och förändringar i produktens relativa exportindex. Med relativt exportindex menas här som tidigare i texten produktens exportutveckling år för år satt i relation till totalexportens utveckling år för år. Siffrorna i tabellen anger hur många år som talen för marknadsandelsindex och produktens relativa exportindex ökar respektive minskar för produkterna i de nio fälten. Förutsatt att produkternas positioner 1983 i termer av marknadsandelar och exporttillväxt inte är slumpmässiga skall tabellen visa på några systematiska olikheter.

För marknadsandelsdimensionen borde fälten med ett över perioden ökande index, fälten 3, 6 och 9, ha betydligt fler ökningar än minskningar av marknadsandelarna de enskilda åren. Fälten med i stort sett oförändrade marknadsandelar, fälten 2, 5 och 8, skall enligt samma resonemang ha lika många ökningar som minskningar av marknadsandelarna. Fälten med minskade marknadsandelar, 1, 4 och 7, borde uppvisa en jämfört med de ökande fälten rakt motsatt fördelning av antalet ökningar respektive minskningar för de enskilda åren. Dessa förväntade olikheter återfinns också i materialet. Produkterna i de ökande fälten har 375 ökningar av marknadsandelarna och 308 minskningar. Fälten med i stort sett oförändrade marknadsandelar har 316 ökningar och 296 minskningar och fälten med minskade marknadsandelar har 594 minskningar och 396 ökningar av marknadsandelarna.

Samma mönster återfinns även när det gäller exporttillväxten. Utmed axeln som visar produktens relativa exportindex har fälten med en exporttillväxt som är 20 procent större än genomsnittet, dvs fälten 7, 8 och 9, 481 ökningar av det relativa exportindexet och 293 minskningar. De tre fälten med en relativt sett låg exporttillväxt, fälten 1, 2 och 3, har 333 ökningar av indexet och 531 minskningar. Slutligen har fälten med en genomsnittlig exporttillväxt, fälten 4, 5 och 6, 329 ökningar och 319 minskningar av det relativa exportindexet.

Siffrorna i tabellen 8.6 bekräftar därmed antagandet att de fält, som har produkter med vikande och ökande index i endera av dimensionerna även har en klar övervikt av årsvisa förändringar i den riktningen. För fälten i mellanliggande stagnerande positioner finns i stort sett lika många ökningar som minskningar. Materialet visar också att det finns fler årsvisa förändringar i riktning mot slutpositionen utmed exportaxeln än utmed marknadsandelsaxeln. Fälten med hög exporttillväxt redovisar ökningar i det relativa exportindexet i 62 procent av de årsvisa förändringarna. Motsvarande värde för fälten med ökade marknadsandelar är 55 procent. När det gäller fälten med låg exporttillväxt så minskar det relativa exportindexet i 61 procent av fallen, vilket är aningen fler minskningar än för fälten med minskade marknadsandelar, vilkas marknadsandelsindex minskar i 60 procent av fallen.

Tabell 8.6 Antalet årsvisa förändringar av marknadsandelsindex och exportindex för produkterna i de nio fälten i figur 7.1.

Marknadsandel/ Exporttillväxt	Förändringar av marknadsandelsindex		Förändringar av exportindex	
	ökningar	minskningar	ökningar	minskningar
Fält 9, ökad/hög	113	103	133	83
Fält 8, oförändrad/hög	108	108	132	84
Fält 7, minskad/hög	130	212	216	126
Fält 6, ökad/genomsnittlig	135	99	119	115
Fält 5, oförändr./genomsnittl.	48	42	45	45
Fält 4, minskad/genomsnittl.	127	197	165	159
Fält 3, ökad/låg	127	106	86	148
Fält 2, oförändrad/låg	160	146	121	185
Fält 1, minskad/låg	139	185	126	198

När materialet i tabell 8.6 filtreras genom att delas in i tre sex-årsperioder i stället för att vara indelat i årsvisa förändringar förstärks skillnaderna i produkternas rörelseriktning i de olika fälten. Produkter med ökade marknadsandelar rör sig i 82 procent av fallen mot positionen slutåret; de med minskade marknadsandelar gör det i 74 procent; produkter med hög exporttillväxt redovisar ökning av det relativa exportindexet i 85 procent av antalet sex-årsperioder och de med låg exporttillväxt har 73 procent minskningar av det relativa exportindexet.

Av materialet i de tidigare redovisade 18 diagrammen kan vi också sluta oss till att det finns ytterligare en skillnad i hur produkterna utvecklas utmed de två axlarna. Denna olikhet består i de betydligt kraftigare upp- och nedgångarna i marknadsandelsindexet än förändringarna av det relativa exportindexet. Detta förklaras förmodligen av att marknadsandelarna avser ett litet lands relativa exportandel, medan exportindexet är summan av ett stort antal länders export. Dessa variationer i de svenska marknadsandelarna beror troligen på:

- 1) Konjunkturrella variationer
- 2) Igångsättande av nya produktionsanläggningar, införandet av innovationer etc
- 3) Avveckling av föråldrade produktionsanläggningar etc

Det konjunkturrella mönstret framgår av att marknadsandelstalen varierar i vågrörelser mellan åren. Avveckling av produktionsanläggningar - alternativt frånvaron av nya produktionsanläggningar - ger utslag i form av kraftiga marknadsandelsminskningar som inte återtas. Det omvända förloppet uppstår när det tillkommer produktionskapacitet, dvs det sker en nivåhöjning av de svenska marknadsandelstalen.

Analys av produktsammansättningens effekt på marknadsandelarna

Av denna delstudie har framgått att verkstadsindustrins produkter utvecklades på ett cykliskt sätt mellan 1965 och 1983. Utifrån de utsagor jag gjort om produktlivscykeln antar jag att produkternas

cykliska utvecklingsmönster kan beskrivas som produktlivscykliska. Av detta följer att verkstadsindustrins produkter måste delas in i olika kategorier för att det skall bli möjligt att identifiera produkternas cykliska utveckling.

Hur kan nu detta användas i analyser av exportmarknadsandelarnas utveckling? Jag väljer att tolka det som att produkternas cykliska utveckling påverkar ett lands totalmarknadsandelar dels via produkternas olika marknadstillväxt - dvs CMS-analysens produktsammansättningseffekt - och dels via det enskilda landets marknadsandelsutveckling på produktnivå. Denna effekt kan vara väl så stark som den förstnämnda effekten.

För att visa hur det går att räkna fram denna effekt måste vi snabbt rekapitulera grunderna i CMS-analysen.

Det bakomliggande antagandet bakom CMS-analysen är att ett lands export kan växa långsammare än världsexporten därför att 1) landets export är koncentrerad till produkter med låg exporttillväxt, 2) landets export går till länder med svag importtillväxt eller 3) landet förlorar i konkurrenskraft.

Påverkan från de olika faktorerna beräknas på följande sätt och vi tar nu enbart hänsyn till faktorerna produktsammansättning och konkurrenskraft.

Variablerna som används i uttrycken är följande:

r = procentuell ökning av världsexporten från tidpunkt 1 till 2.

r_i = procentuell ökning av världsexporten av vara i från tidpunkt 1 till 2.

V_i = export från Sverige av vara i i tidpunkt 1.

V'_i = export från Sverige av vara i i tidpunkt 2.

Först antas att Sverige eller något annat land ökar sin export lika mycket som den övriga världen. Detta betecknas med:

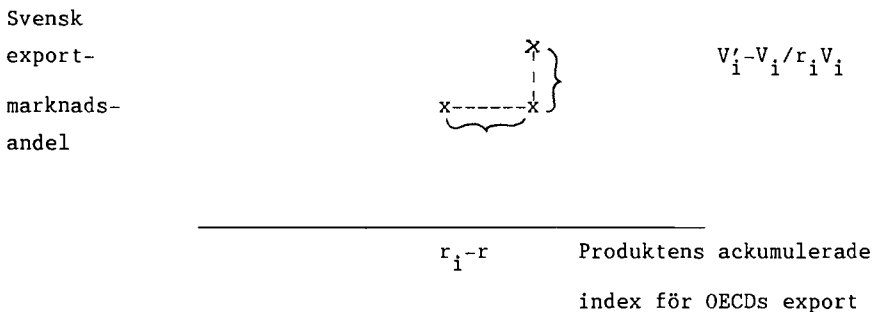
$$\sum_i r V_i.$$

Därefter beräknas varusammansättningseffekten som: $\sum_i (r_i - r) V_i$.

Varefter vi får en restpost som benämns konkurrenskraftfaktorn:

$$\sum_i (V'_i - V_i - r_i V_i).$$

Om vi jämför dessa två faktorer med de två typer av förändringar som vi har behandlat i diagrammen 8.1-8.9 finner vi att de den ena faktorn kan kopplas till en typ av förändring - produkternas varierande exporttillväxt - och den andra faktorn till den andra typen av förändring - den svenska marknadsandelens utveckling. Se figur 8.15 nedan.

Figur 8.15 Produktsammansättningseffekten och andelsförändringseffekten för en enstaka produkt

Uttrycket $V'_i - V_i / r_i V_i$ kan skrivas om som $s_i V_i / r_i V_i$, s_i står för den procentuella ökningen av Sveriges export av vara i från tidpunkt 1 till 2. Om vi gör det kan vi skilja ut även effekten av produkternas cykliska rörelsemönster från konkurrenskraftfaktorn. Dvs vi delar upp produktens förflyttning utmed y-axeln, dvs marknadsandelsförändringen, i en komponent som avser den genomsnittliga förändringen av den svenska marknadsandelen och en annan komponent som avser förändringen för den enskilda produkten. Summan av produkternas avvikelser från den genomsnittliga marknadsandelsförändringen antas i enlighet med den tidigare framställningen bero på av produktlivscykeln bestämda marknadsandelsförändringar på produktnivå. Säg att Sveriges genomsnittliga marknadsandelsförändring var en minskning av andelen med 20 procent, medan andelen för en viss produkt ökade med 10 procent i sådana fall hade vi en positiv effekt på marknadsandelarna från denna produkten. För att mäta denna effekt måste jag införa ett tecken som avser Sveriges genomsnittliga procentuella exporttillväxt, vilket betecknas med s .

För att beräkna effekterna av produkternas cykliska marknadsandelsutveckling går vi till väga på så sätt att vi förlänger uttrycket som avser konkurrenskraften: $\sum_i (s_i V_i - r_i V_i)$ till två led:

$$\sum_i (s_i V_i - s V_i) + \sum_i (s V_i - r_i V_i)$$

När vi har gjort detta kan vi särskilja effekten av den förändrade produktsammansättningen under en tidsperiod från konkurrenskrafteffekten. Denna effekt summerar egentligen alla de avvikelser på produktnivå från den genomsnittliga marknadsandelsutvecklingen som behandlades utförligt i delstudie 1 och i delstudie 4. (Motsvarande procedur är givetvis möjlig att följa för att mäta effekten från en förändrad ländersammansättning.) Efter det att jag skrivit detta noterar jag att en snarlik analys har utvecklats av Fagerberg och Sollie (1985) refererad i OECD (1987).⁵

Om vi nu mäter de ovanstående effekterna för Sveriges verkstadsindustriexport mellan 1965 och 1983 får vi fram följande resultat:

Tabell 8.7 Effekterna på den svenska exportens tillväxt från exportens produktsammansättning, produkternas cykliska andelsutveckling och konkurrenskraftförändringar

	1965-75	1975-83	1965-83

Exportökning med oförändrade			
marknadsandelar:	+ 5.933	+ 7.196	+12.857
Faktisk exporttillväxt:	+ 6.219	+ 3.723	+ 9.942
Produktsammansättningseffekten:	+ 227	- 898	- 592
Andelsförändringseffekten:	- 235	+ 686	+ 471
Konkurrenskrafteffekten:	+ 295	- 3.262	- 2.793

Noter: Värdena avser exportöknigar i miljoner dollar.

Fagerberg och Sollie betecknar andelsförändringseffekten "commodity adaptation effect"

Värdena för tidsperioderna 1965-75 och 1975-83 summerar inte till värdena under tidsperioden 1965-83 beroende på att basåren i beräkningsunderlaget har haft följande olikhet.

Basåret för exportvärdena är 1965 och för den svenska exportmarknadsandelen är basen genomsnittet 1965-69

Under tidsperioden 1965-1975 ökade Sveriges marknadsandelar bland verkstadsindustriprodukterna med 0.14 procentenheter av OECDs export från 3.63 procent till 3.77 procent. I perioden därefter tappade sedan Sverige 0.89 procentenheter av landets andel av OECD-exporten - ett fall från 3.77 till 2.88 procent. I procent räknat minskade Sveriges andel med 20.7 procent mellan 1965 och 1983. Siffrorna i tabellen ovan visar att Sverige hade ett positivt bidrag från produktsammansättningen mellan 1965 och 1975 varefter denna effekt blev mycket negativ. Däremot svängde andelsförändringseffekten, dvs den del av totalexportmarknadsandelens utveckling som berodde på produktlivcykelns påverkan på de svenska marknadsandelarna på produktnivå, om från att vara negativ 1965-1975 till att vara positiv 1975-1983. I procent räknat summerar de två effekterna till en andelsförlust om 4.2 procent för produktsammansättningseffekten och en andelsvinst om 3.3 procent för andelsförändringseffekten från 1965 till 1983 - den totala marknadsandelsförlusten var som tidigare påpekades 20.7 procent.

DELSTUDIE 8: Internationaliseringsstudien

I själva verket är denna delstudie en av två delstudier som prövar om de svenska exportmarknadsandelarna påverkats av företagens ökade internationalisering. Denna studie studerar hur sambanden ser ut mellan företagets internationaliseringsgrad och exportmarknadsandelens förändring för företagets viktigaste produkter och dessa produkters exporttillväxt. På en högre eller snarare annan aggregeringsnivå beskriver och förklarar också produktlivscykeln hur industribranscher internationaliseras. I produktlivscykelstudien studerades 18 produkters utveckling i termer av förändrade svenska exportmarknadsandelar och export från OECD-länderna under tidsperioden 1965-1983.

Det saknas tyvärr teorier som explicit behandlar frågan om hur transnationella företags verksamhet påverkar ett lands exportmarknadsandelar. Ett näraliggande problem som har undersökts mer eller mindre ingående är kopplingen mellan det multinationella företagets direktinvesteringar och förändringen av företagets export från hemlandet. Detta problem har studerats antingen som ett val för det enskilda multinationella företaget eller som ett problem i vilket båda variablerna - export och direktinvestering - bestäms av samma faktorer. I båda dessa typer av undersökningar har det framkommit att det multinationella företagets export påverkas i negativ och positiv riktning av en mängd faktorer.⁶

Antas det t ex att det multinationella företaget söker minimera sina produktionskostnader med en optimal arbetsintensiv produktionsteknik samtidigt som arbetskraftskostnaderna är höga i företagets hemland verkar det troligt att exporten därifrån kommer att minska drastiskt.

Detta antagande kan kontrasteras mot det som säger att ett multinationellt företag tvingas till direktinvesteringar för att komma in på nya marknader. I ett sådant fall ökar förmodligen exporten från hemlandet.

Ett tredje exempel är när det multinationella företaget vill skydda en unik produktionsteknik. Även i detta exempel leder utlandsetableringen troligen till ökad export.

Utfallen i de två sistnämnda exemplen beror på om exportökningen av kompletterande varor från det multinationella företags hemland är större än exportminskningen som följer av den nya konkurrensen från utlandsproduktionen. Enligt Swedenborg gav svenska multinationella företags utlandsetableringar upphov till exportökningar från Sverige på mellan 8 och 16 procent av utlandsproduktionens storlek.⁷ Swedenborgs studie tillhörde de studier som baserades på ett antagande om att exporten och direktinvesteringarna bestämdes av samma faktorer.

Hur problematiskt det är att fastställa effekterna av direktinvesteringar på exporten framgår också av en av rapporterna från direktinvesteringskommittén.

"Vi tolkar de empiriska resultaten så att de kortsiktiga exporteffekterna är omöjliga att klassificera som genomgående positiva eller negativa. Vissa utlandsinvesteringar har haft en omedelbar positiv effekt på exporten från Sverige, medan andra fått till följd att exporten tiden närmast efter etableringen ökat långsammare än vad den annars skulle ha gjort. En tredje kategori investeringar, främst vissa företagsköp, kanske inte alls påverkat exporten i någon riktning. Den intressanta frågan är emellertid vilka långsiktiga effekter direktinvesteringarna har haft för exporten. Vår bedömning är då, som vi tidigare redovisat i samband med diskussionen av teknisk utveckling och konkurrenskraft, att utlandsetableringarna varit ett sätt för de stora svenska företagen att hävda sin ställning inom olika internationella oligopol. Hade företagen avstått från denna strategi, hade förmodligen de flesta inte nått den position de nu har i sina respektive branscher: flera av dem hade sannolikt blivit uppköpta av utländska konkurrenter eller varit tvungna att gå in på andra, mindre teknolo-

gitunga verksamhetsområden. Konsekvenserna av detta vid given växelkurs hade blivit lägre export. Givet kostnadsläget har således direktinvesteringarna, genom att de bidragit till att stärka konkurrenskraften i de svenska koncerndelarna, haft positiva långsiktiga konsekvenser för exporten.⁸

Det är följaktligen inte helt klart fastställt om direktinvesteringar leder till ökad eller minskad export. De data jag förfogar över kan inte heller användas för att pröva den frågeställningen. De frågor som jag kan studera med hjälp av mitt datamaterial är 1) om det finns några statistiska samband mellan företagens relativa internationaliseringsgrad 1983 och förändringen av den svenska exportmarknadsandelen för företagets produkter och OECDs exporttillväxt för dessa produkter och 2) motsvarande samband för internationaliseringsgradens förändring 1965-1983.

Undersökningen omfattar 10 av de största svenska multinationella verkstadsföretagen och ett urval av deras viktigaste exportprodukter. Följande produkter har tagits med för de respektive företagen:

Alfa-Laval	712.3	Mjölkningsmaskiner, mjölkseparatorer och annan mejeriutrustning
	719.23	Centrifuger, andra än mjölkningsseparatorer, apparater för filtrering eller rening av vätskor eller gaser
Atlas Copco	718.42	Maskiner och apparater för grävning, schaktning, borrar och annat jord- eller bergarbete
	719.53	Handverktyg, pneumatiska eller kombinerade med icke-elektrisk motor
ASEA	711.6	Gasturbiner utom för flygplan
	711.7	Atomreaktorer och delar
	722.1	Elektriska generatorer, motorer, omformare, transformatorer och dylikt
	722.2	Apparater för brytning, slutning eller skyddande av elektriska strömkretsar

Electrolux	725.01	Elektriska kylskåp för hushållsbruk
	725.02	Tvättmaskiner " "
	725.03	Elektromekaniska hushållsapparater
Ericsson	724.91	Elektriska apparater för trådtelefoni eller trådtelegrafi
ESAB	715.23	Maskiner och apparater för svetsning, skärning och dylikt med gas
	729.92	Elektriska ugnar; maskiner och apparater för elektrisk svetsning eller skärning; kompletta, delar
Fläkt	719.12	Luftkonditioneringsapparater
SAAB-SCANIA	732.1	Personbilar, även omonterade
	732.3	Lastbilar och andra bilar för gods- befordran, även omonterade
	734.1	Flygmaskiner
	734.92	Delar till luftfartyg
SKF	719.7	Kul- och rullager
Volvo	711.42	Jetmotorer och gasturbiner för flygplan
	712.5	Traktorer
	732.1	Personbilar, även omonterade
	732.3	Lastbilar och andra bilar för gods- befordran, även omonterade

Företagets internationaliseringsgrad har definierats som antalet utlandsanställda satt i relation till företagets totala antal anställda.

Tabell 8.8 Samvariationen mellan företagets internationa-
liseringsgrad och företagets produkters exporttillväxt
och förändrade svenska exportmarknadsandelar

	Företagets int.grad 1983	Förändrad int.grad 1965-83	Export tillväxt 1965-83	Exportmark- nadsandel 1965-83
Företagets internatio- naliserings- grad 1983	1	-0.892*	-0.335	-0.108
Förändring- en av inter- nationalise- ringsgraden 1965-1983	-0.892*	1	0.192	0.042
Exporttill- växt 1965-83	-0.335	0.192	1	0.676#
Exportmark- nadsandel 1965-83	-0.108	0.042	0.676#	

Noter: Antal företag = 10. Antal produkter = 24 utom korrelationen mellan exportmarknadsandelen och exporttillväxten som är baserad på 21 produkter. En del produkter är dubbelräknade eftersom de tillverkas av flera företag.
Exporttillväxt och exportmarknadsandel är definierade på samma sätt som i tidigare delstudier, dvs exporttillväxten avser OECDs exporttillväxt och exportmarknadsandelen avser den svenska exportmarknadsandelens förändring.

Exkluderas produkterna atomreaktorer och gasturbiner utom för flygplan minskar korrelationen till -.01 mellan exportmarknadsandelens förändring och exporttillväxten.

Av tabellen framgår att:

- 1) Det finns ett klart negativt samband ($r = -0.892$) mellan företagets internationaliseringsgrad 1983 och förändringen av internationaliseringsgrad 1965-1983, dvs företag med en relativt långt driven internationalisering ökar sin internationaliseringsgrad relativt sett långsammare än företag med en lägre grad av internationalisering. För en grafisk återgivning av detta samband se diagrammet nästa sida. Detta samband förstärks om internationaliseringsgradens förändring 1965-1983 jämförs med internationaliseringsgraden 1965 ($r = -0.931$)
- 2) Det finns negativa samband mellan företagets internationaliseringsgrad 1983 och exporttillväxten 1965-1983 och exportmarknadsandelens förändring 1965-1983. Korrelationerna är inte speciellt höga, men indikerar att företag med en långt driven internationalisering förfogar över produkter med svag exporttillväxt ($r = -0.335$).
- 3) Det finns ett positivt samband mellan företagets förändrade internationaliseringsgrad 1965-1983 och exporttillväxten 1965-1983 ($r = 0.192$).

Om jag utgår från resultaten verkar det finnas fog för följande två påståenden.

- Svenska företag med en jämförelsevis högre internationaliseringsgrad producerar och säljer produkter med en svagare exporttillväxt än företag med en jämförelsevis lägre internationaliseringsgrad.
- Svenska företag med en stark ökning av internationaliseringsgraden producerar och säljer produkter med en starkare exporttillväxt än företag med en svag ökning av internationaliseringsgraden.

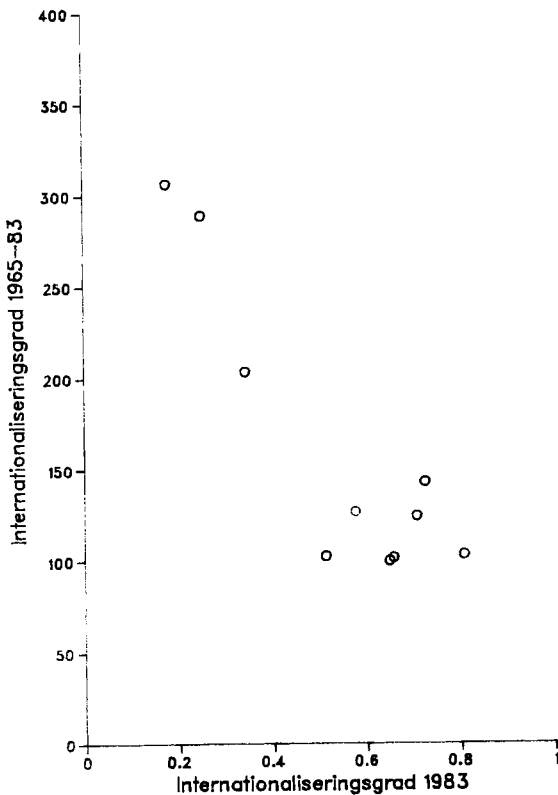
Denna tolkning måste göras med några reservationer:

- 1) Korrelationerna är baserade på få observationer.

- 2) Produkterna har olika vikt i företagens verksamhet.
I materialet finns flera exempel på detta. Personbilstillverkningen var t ex betydligt viktigare för Volvo än den senare avyttrade produktionen av traktorer.
- 3) Korrelationstalen är förhållandevis låga. De verkar dock inte vara baserade på några extremvärden. Utesluts de två extremt snabbväxande produkterna 711.6 Gasturbiner utom för flygplan och 711.7 Atomreaktorer förstärks det negativa sambandet mellan hög internationaliseringsgrad och svag exporttillväxt ($r = -0.466$).

Diagram 8.10

Internationaliseringsgrad 1983 jämfört
dess förändring 1965-83

DELSTUDIE 9: Mikro- och makrostabilitetsstudien

Denna studie innebär ett försök att testa Burton Kleins teori, som säger att det föreligger ett motsatsförhållande mellan mikro- och makronivån. Kort sammanfattat hävdar Klein att stabilitet på makronivå närmast är att likna vid en jämn utveckling i form av en S-formad tillväxtkurva. Denna stabilitet beror på instabilitet på mikronivå. Teoriprövningen i Kleins arbeten har haft två distinkt olika utformningar. I en bok utgiven 1977 skedde teoriprövningen i formen av fallanalyser, där de i branscherna ingående företagens olika utveckling behandlades. Detta medförde att resultaten baserades på i huvudsak verbala beskrivningar av de presenterade industribranschernas utveckling.

I ett senare arbete från 1984 har Klein gått vidare i försöken att finna alternativa förklaringar till den amerikanska industrins utveckling. I denna bok har teorin om motsatsförhållandet mellan mikro och makro skjutits i bakgrunden och någon reell test av teorin görs inte. Klein tycker sig finna stöd för teorins giltighet när han finner att relativt sett höga produktivitetstvinsten på branschnivå leder till återhållsamhet vad gäller prishöjningar. Denna slutsats kan inte sägas vara unik för Kleins teori, eftersom den följer av vanlig ekonomisk teori och stämmer överens med sunt förnuft.

I denna undersökning skall två tester av ett möjligt motsatsförhållande mellan mikro och makro utföras. Jämfört med Klein har i denna studie mikronivån ändrats så att den är identisk med produktnivån och inte som hos Klein med företagsnivån. Makronivån hos Klein är antingen industribranscher eller hela industrin. I denna undersökning är makronivån identisk med de svenska totala exportmarknadsandelarna. Dessa förändringar i valet av aggregeringsnivåer får till följd att andra företeelser studeras än i Kleins undersökning. Kleins mått på instabilitet på mikronivå innehöll sådant som variationer i företagens marknadsandelar, frekvensen av nya viktiga innovationer och företagens grad av risktagande. Här definieras i stället instabilitet antingen som variationen i svenska exportmarknadsandelar på produktnivå eller som förändringarna i industrins produktion på produktnivå. Hypotesen som testas i båda fallen är om den totala variationen på produktnivå är högre under år

med stabil utveckling på makronivå och lägre under år med instabil utveckling. Antagandet bakom denna hypotes är att instabilitet på mikronivå tar sig uttryck i kraftiga variationer i produktion och export på produktnivå. Motsatt gäller då att stabilitet innebär små förändringar i produktion och export på produktnivå.

I denna första test undersöks om den svenska exportmarknadsandelsutvecklingen uppvisade större fluktuationer på produktnivå under perioden 1965-1975 när Sveriges exportmarknadsandelar var stabila än under 1970-talets slut och 1980-talets början när marknadsandelarna minskade. Under den senare tidsperioden ökade också totalmarknadsandelarnas variation år från år från ungefär 2 procents variation till och med 1975 till omkring 5.5 procents variation från 1976-1981.

Siffrorna i tabell 8.9 visar den sammanlagda variationen mätt i procent för 128 verkstadsprodukter. Data är indexerade, vilket innebär att en 10-procentig ökning av en obetydlig marknadsandel ger lika stort utslag i mätningen som en motsvarande ökning av en stor svensk marknadsandel. Den studerade tidsperioden är 1966-1983. Den maximala procentuella förändringen är satt till 100 procent, eftersom kraftiga andelsförluster i annat fall skulle vägt betydligt lättare än andelsvinster.

Av tabellen framgår att den totala procentuella variationen på produktnivå för de 128 produkterna varierar mellan 2353 och 2913. Räknat per produkt varierade den genomsnittliga procentuella variationen i marknadsandelarna mellan drygt 18 procent och knappt 23 procent. Tabellmaterialet ger inte stöd för hypotesen om ett motsatsförhållande mellan mikro och makro. Tvärtom utmärks de första krisåren 1976, 1977 och 1978 av ovanligt kraftiga variationer i de svenska exportmarknadsandelarna. Efter 1978 följer 5 år med en minskad variation i marknadsandelarna. Med reservation för att minskningen i variation är mindre än 2 procentenheter från 20.3 procent 1966-1978 till 18.8 procent 1979-1983 per produkt kan den bero på att: 1) Sverige i stort sett försvunnit som exportör av ett antal produkter. När Sverige slutar att exportera en vara försvinner också variationen i den svenska exportmarknadsandelen. 2) marknadsandelarna stabiliserats för produkter som tidigare hade starka variationer i dessa.

Tabell 8.9 Jämförelse av den sammanlagda procentuella variationen på produktnivå med den procentuella förändringen av den svenska totala exportmarknadsandelen

År	Total procentuell förändring för 128 verkstadsprodukter	Procentuell förändring av totalmarknadsandelen
1966	2499	-2.64
1967	2706	+0.64
1968	2592	-3.03
1969	2520	-0.12
1970	2689	+2.58
1971	2662	-1.84
1972	2634	-1.32
1973	2386	+1.88
1974	2458	-1.88
1975	2587	+3.08

1976	2913	-5.16
1977	2698	-8.73
1978	2494	-4.53
1979	2353	+3.33
1980	2407	-5.18
1981	2363	-5.81
1982	2442	-1.15
1983	2413	+4.20
1984	-	-0.24
1985	-	+0.004

I den andra testen av ett hypotetiskt motsatsförhållande mellan mikro och makro studeras produktionsutvecklingen på produktnivå under perioden 1961-1983. Den längre tidsperioden förklaras av att det finns data om produktionsutvecklingen längre bak i tiden än för exportmarknadsandelarna. Även i denna test finns ett antagande om att instabilitet på mikronivå avspeglas i stora variationer på produktnivå. Dvs ju större procentuella förändringar som sker i produktionen av produkterna mellan de undersökta åren desto högre är instabiliteten.

Produktionsutvecklingen för produkterna är uträknade i relation till den genomsnittliga produktionstillväxten i industrin mätt i löpande priser. I annat fall hade resultaten påverkats av inflationens varierande storlek. 1974 minskar t ex den totala procentuella variationen från 3033 till 2331 som en följd av detta förfarande.

Tabell 8.10 Den sammanlagda procentuella variationen av produktionen för 128 produkter 1961-1983.

År	Total procentuell förändring för 128 produkter
1961	2318
1962	2058
1963	1900
1964	2180
1965	2310
1966	1993
1967	1753
1968	2178
1969	1736
1970	2105
1971	1873
1972	1964
1973	2019
1974	2331
1975	2280
1976	2099
1977	1587
1978	1872
1979	1910
1980	1830
1981	1630
1982	1826
1983	1856

Denna tidsserie ger en annan bild av utvecklingen än de marknadsandelsdata som presenterades tidigare. För det första uppvisar de enskilda åren väsentligt olika värden. Det högsta värdet infaller år 1974 med 2331 och det lägsta 1977 med 1587. År 1977 hade det näst

högsta mätvärdet i den förra testen. För det andra är minskningen av den genomsnittliga procentuella variationen betydligt mera accentuerad i denna tidsserie. Fram till 1976 fluktuerade den totala procentuella förändringen mellan 1736 och 2331. I perioden därefter återfinns motsvarande intervall mellan 1587 och 1910.

Tabell 8.11 Genomsnittlig procentuell variation i produktionen
1961-83 för 128 verkstadsprodukter

1961-65	16.82	procent	per	produkt
1966-70	15.26	"	"	"
1971-75	16.35	"	"	"
1976-80	14.53	"	"	"
1981-83	13.83	"	"	"

Tabell 8.11 visar att minskningen i den procentuella variationen räknat per produkt är 3 procentenheter mellan 1960-talets inledning och 1980-talets inledning.

Jämfört med utvecklingen av den totala exportmarknadsandelen skulle vi följaktligen utifrån denna test kunna påstå att det förelåg ett omvänt förhållande mellan mikro och makro under perioden 1961-1983.

Sammanfattning av delstudien

I denna delstudie har det undersökts om stabila förändringar på mikronivå leder till en stabil eller instabil utveckling på makronivå. Notera att med en stabil makroutveckling menas en jämn tillväxt. Två tester har genomförts i delstudien. Den första avsåg variationen i de svenska exportmarknadsandelarna på produktnivå inom verkstadsindustrin jämfört med totala exportmarknadsandelen. Enligt denna mätning var variationen på mikronivå tämligen konstant oavsett utvecklingen av totalexporten. Den andra testen kontrasterade förändringarna av produktionens variation med utvecklingen av den totala svenska exportmarknadsandelen. Resultatet av denna mätning blev att variationen i produktionsvärdets förändringar minskade under åren med stora variationer och fallande totalexportmarknadsandelar. Den genomsnittliga procentuella variationen per produkt minskade från 16.35 procent 1971-1975 till 14.53 procent 1976-1980 för att minska ytterligare åren därefter.

9 Sammanfattning och slutsatser

Under tidsperioden 1976-1983 tappade Sverige nära 20 procent av landets värdemässiga andel av OECD-områdets export till hela världen. Samtidigt med förlusterna av exportmarknadsandelar omstrukturerades den svenska industrin. Industribranscher som skars ned var gruvindustrin, järn- och stålindustrin och konfektionsindustrin. Bland de branscher som ökade i betydelse återfanns läkemedelsindustrin och datamaskinsindustrin. På produktområdesnivå i verkstadsindustrin kunde motsvarande tendenser avläsas i de kraftiga marknadsandelsförlusterna för produktområden som 712.5 Traktorer, 719.7 Kullager och 735.3 Andra fartyg och båtar och i marknadsandelsvinsterna för produktområden som 711.7 Atomreaktorer, 718.41 Maskindrivna vägvältar och 724.1 Televisionsmottagare.

De förlorade marknadsandelarna och de genomgripande förändringarna i olika produktområdens relativa betydelse har framgått av flera delstudier i denna avhandling. Den svenska exportens totalmarknadsandelar inte bara minskade under perioden 1976-1983, de varierade också starkare än under den föregående tio-årsperioden eller åren närmast efter 1983. Marknadsandelsförlusten inträffade inte under något eller några enstaka år utan tidsperioden 1976-1983 innehöll endast två år med ökade marknadsandelar, 1979 och 1983. Även på produktnivå dominerade förlusterna av marknadsandelar över vinster. Marknadsandelsvinsterna som, när det gäller verkstadsprodukter, varit lika många som förlusterna under perioden 1966-1975 minskade i antal och var under åren 1976-1983 drygt 25 procent färre än förlusterna.

I en del utredningar från 1970- och 1980-talen som behandlade den svenska industrins problem studerades särskilt utvecklingen av de

svenska exportmarknadsandelarna. Den fråga som intresserade utredarna var vad som kunde förklara förlusten av marknadsandelar. Innan jag övergår till att diskutera denna fråga sedd i ljuset av den här föreliggande undersökningen vill jag helt kort rekapitulera dess viktigaste empiriska resultat.

Den empiriska undersökningens resultat

I en av de statistiskt deskriptiva delstudierna framkom att Sverige inom verkstadsindustrin sett över hela tidsperioden 1965-1983 hade en jämn fördelning av produkter med ökade respektive minskade exportmarknadsandelar. Fördelningen av marknadsandelsvinster och förluster var också jämnt spridd mellan produkter med olika stark exporttillväxt. Sverige uppvisade mao inget specialiseringsmönster i form av en övervikt av marknadsandelsvinster bland produkter med hög eller låg exporttillväxt.

När utvecklingen på produktnivå för den svenska hemmamarknaden jämfördes med den för OECDs totala export visade det sig att marknaderna hade en hög grad av överensstämmelse vad gällde produkternas storlek och tillväxt. Däremot fanns det inga systematiska likheter i hur de svenska marknadsandelarna utvecklades om den svenska hemmamarknaden jämfördes med OECD-exporten.

Det var inte bara Sverige som förlorade marknadsandelar under en längre sammanhängande tidsperiod. En grupp av länder bestående av USA, Kanada och Storbritannien förlorade andelar i början av 1970-talet och en annan grupp länder tappade marknadsandelar mellan 1978 och 1982. Till den senare gruppen länder hörde Belgien, Frankrike, Schweiz och Västtyskland. För flera länder som Belgien, Schweiz och Sverige inträffade inga exportmarknadsandelsförluster när kostnadsläget ökade gradvis. De inträffade i stället först efter det att kostnadsläget nått en väsentligt högre nivå än i konkurrentländerna. Sveriges marknadsandelsutveckling skilde sig från de övriga OECD-länderna på så sätt att förlusterna startade 1976-1977 då få andra länder hade problem med förlorade marknadsandelar.

Även frånvaron av specialiseringsmönster var något som gällde för fler länder än Sverige. Vid en undersökning av exportmarknadsandelarnas utveckling inom verkstadsindustrin för några av OECDs största industriländer framkom att inget av fem undersökta länder uppvisade något sådant mönster. Länder med kraftigt ökade marknadsandelar för totalexporten, som Japan, vann dem på bred front inom alla typer av produktområden. Andra länder som USA och Storbritannien, vilka gjorde stora förluster för totalexporten, förlorade marknadsandelar inom de flesta produktområden.

De teoretiskt inriktade studierna

Undersökningen av sambandet mellan förändringar i OECD-ländernas kostnadsläge och deras exportvärdemarknadsandelar visade att det fanns ett **positivt** samband på kort sikt mellan förändringar av andelarna och förändringar av kostnadsläget. Ett försämrat kostnadsläge var mao förenligt med ökade exportvärdemarknadsandelar. Med ett års tidseftersläpning fanns ett obetydligt positivt samband mellan kostnadsförändringar och marknadsandelsförändringar. Exkluderades en grupp mindre utvecklade OECD-länder förstärktes det positiva sambandet mellan kostnadsförändringar och marknadsandelsförändringar på kort sikt och med ett års fördröjning. När de sammanlagda förändringarna av kostnadsläget och exportmarknadsandelarna undersöktes framkom att de enskilda länderna uppvisade mycket olika utvecklingsmönster. Det var möjligt att dela upp länderna i olika grupper beroende på hur ländernas marknadsandelsutveckling och kostnadsutveckling såg ut. Länder som Japan, Spanien och Irland hade både mycket kraftiga marknadsandelsvinster och kraftiga ökningar av de relativa kostnaderna. Andra länder som Sverige, Australien och USA hade på ett omvänt sätt både stora marknadsandelsförluster och betydande minskningar av de relativa kostnaderna. Jag kommer att återkomma till tolkningen av dessa resultat längre fram i slutsatserna.

Undersökningen av sambandet mellan företagsstrukturen inom olika produktområden och utvecklingen av marknadsandelarna visade inte på något samband. Det var emellertid inte förvånande beroende på tvetydigheter både i dataunderlaget och i avgränsningen av den konkurrensföretagen möter inom olika produktområden. Det koncentrationsmått

som används för den svenska industrin tar tex inte hänsyn till konkurrentföretag i andra länder.

Av produktlivscykelstudien framgick att 11 av 18 undersökta produkter rörde sig cykliskt på ett sätt som tämligen väl överensstämde med en produktlivscykel. Ytterligare några produkter avvek från ett stabilt cykliskt mönster genom kraftiga variationer i de svenska marknadsandelarna. I en kompletterande undersökning av 128 verkstadsprodukter bekräftades iakttagelsen om ett cykliskt rörelsemönster för verkstadsindustrins produkter när deras utveckling studerades över en längre tidsperiod. För denna större grupp produkter framkom att de år för år rörde sig betydligt oftare mot slutårets position än bort från denna position. Detta gällde för rörelser både utmed en marknadsandelsaxel och utmed en exporttillväxtaxel. När de årsvisa rörelserna filtrerades genom att delas upp i tre sex-årsperioder förstärktes detta rörelsemönster i riktning mot slutårets position på ett märkbart sätt. Utifrån dessa observationer drogs slutsatsen att ett lands totalmarknadsandelar inte bara påverkas av produktsammansättningen ett givet år utan att de också påverkades av hur stora de svenska marknadsandelarna var beroende på produkternas läge i produktlivscykeln. När värden togs fram för verkstadsindustriprodukternas produktsammansättningseffekt och andelsförändringseffekt från 1965-1983 framkom att Sverige hade en negativ produktsammansättningseffekt sett över hela tidsperioden och en liten positiv andelsförändringseffekt. Under den senare delen av 1970-talet och början av 1980-talet var dessa tendenser mer uttalade. Nedan i tabell 9.1 anges bidragen till marknadsandelarna från produktsammansättningseffekten, andelsförändringseffekten och konkurrenskrafteffekten under tidsperioden 1965-1983.

Tabell 9.1 Bidragen till exportens marknadsandelsförändringar från exportens produktsammansättning, av produktcykeln beroende andelsförändringar och från konkurrenskraftförändringar

	1965-1983	1975-1983
Produktsammansättningseffekten:	- 4.2%	- 6.1%
Andelsförändringseffekten:	+ 3.3%	+ 4.7%
Konkurrenskrafteffekten:	-19.9%	-22.2%
Total marknadsandelsförändring:	-20.7%	-23.6%

I internationaliseringsstudien undersöktes om det fanns några tydliga skillnader i exportmarknadsandelsutvecklingen för företag med olika stor internationaliseringsgrad och förändring av internationaliseringsgraden. Undersökningen visade att det inte fanns några samband mellan de två variablerna ovan och förändringar av marknadsandelarna. Däremot fanns det ett negativt samband mellan internationaliseringsgraden och produkternas exporttillväxt och ett positivt samband mellan förändringen av företagets internationaliseringsgrad och produkternas exporttillväxt.

I studien av mikro- och makrostabilitet framkom att variationen i de årliga förändringarna på produktnivå för de svenska marknadsandelarna var i stort sett oförändrad under tidsperioden 1965–1983. En viss ökning av instabiliteten inträffade år 1975–1976. Dessa resultat talade mot Kleins antagande att det föreligger ett motsatsförhållande mellan mikro och makro, eftersom utvecklingen på makronivå var instabilare under 1970-talets slut utan att mikrostabiliteten ökade. När i stället produktionsdata användes för att undersöka relationen mellan mikro och makrostabilitet visade det sig att mikrostabiliteten ökade under slutet av 1970-talet. Förändringarna i produktionsvärde av verkstadsindustrins produkter minskade från drygt 16 procent i årlig genomsnittlig variation under 1970-talets första år till knappt 14 procent under decenniets senare del. Det är svårt att tolka detta resultat eftersom minskningen av variationen är så pass liten. Vad som talar för ett bekräftande av Kleins hypotes är att mikrostabiliteten, mätt på ovanstående sätt, faktiskt ökade när Sverige förlorade marknadsandelar. I förhållande till hypotesens djärvhet är det förvånande att variationen minskade så pass mycket. Det som talar mot ett bekräftande av Kleins hypotes är att det inte är orimligt att variationen i produktionsvärde på produktnivå minskar när det totala produktionsvärdet är oförändrat eller minskar.

Slutsatser

I tidigare undersökningar av marknadsandelsutvecklingen på nationell nivå har två typer av ansatser dominerat. Den ena av dessa söker mäta effekterna på exportmarknadsandelarna av förändringar i ett

lands relativa kostnadsläge. Denna typ av undersökningsansats har funnit sin största användning vid mätningar av de kortsiktiga effekterna av kostnadslägesförändringar förorsakade av tex devalveringar. Den andra typen av undersökningsmetod baseras på ett antagande om att marknadsandelsförändringar beror på tre faktorer. De är exportens produktsammansättning, ländersammansättning och förändringar av konkurrenskraften. Begreppet konkurrenskraft har i detta sammanhang både givits en väl avgränsad betydelse - omfattande snarast förändringar i landets kostnadsläge i förhållande till omvärlden - och en vidare betydelse - motsvarande på det stora hela summan av Dahméns begrepp konkurrenskraft och utvecklingskraft. Denna andra typ av undersökning går under beteckningen CMS-analys. Den används både för att studera långsiktiga förändringar av exportmarknadsandelarna och för att studera de kortsiktiga årsvisa bidragen från de tre faktorerna på landets exportmarknadsandelar.

Mätningarna av de relativa kostnadernas och de relativa prisernas påverkan på marknadsandelarna har sökt föra i bevis att öknings av det relativa kostnadsläget eller av relativpriserna leder till marknadsandelsförluster och sänkningar till marknadsandelsvinster. Effekterna av relativprisförändringar har skattats till lägre värden under 1980-talet än under 1970-talet framför allt beroende på att devalveringarna 1976-1982 inte gav upphov till ett återtagande av Sveriges exportmarknadsandelsförluster. Därtill har utredarna i t ex 1987 års långtidsutredning lagt in negativa trendkomponenter, vilka fångar upp en stor del av de svenska exportmarknadsandelsförlusterna under den studerade tidsperioden 1970-1983.¹ Enligt en studie av Horwitz från 1979 gav 10-procentiga förändringar av de relativa priserna upphov till 16-procentiga förändringar i den motsatta riktningen av marknadsandelarna. Detta kan jämföras med skattningen i 1987 års långtidsutredning att den svenska exportens priselasticitet är 1.2.² Samtidigt förnekas fortfarande inte möjligheterna att effekterna av relativprisförändringar kan vara mycket större. I den ovan refererade långtidsutredningen sägs att priselasticiteten kan vara mycket större eller så stor som 2 och i en bok av Lybeck från 1984 om devalveringar som ett instrument i de nordiska ländernas ekonomiska politik hävdas att en sänkning av exportens relativa prisnivå leder till marknadsandelsvinster som är procentuellt sett dubbelt så stora.³

Studerar effekterna på volymmarknadsandelarna av de senaste två devalveringarna 1981-1982 framkommer emellertid inte effekter av den ovanstående storleksordningen. Enligt Lybeck sänkte den svenska devalveringen 1982 det svenska kostnadsläget med 6 procent i förhållande till våra konkurrentländer. Under 1983 ökade de svenska marknadsandelarna mätta i volym med 8 procent medan åren därefter inte gav några ytterligare vinster. Med hänsyn taget även till 1981 års devalvering av kronan borde marknadsandelsvinsten varit betydligt större om priselasticiteten är nära 2. Totalt resulterade devalveringarna 1981 och 1982 i en sänkning av relativpriserna med 9 procent och en ökning av volymmarknadsandelarna med 10 procent.⁴ För värdemarknadsandelarna var ökningen mindre och stannade vid omkring 4 procent för åren 1982-1984.

Ett metodproblem i analyser som studerar sambandet mellan volymmarknadsandelar och relativpriser är att värdet för volymmarknadsandelen fås genom att dividera värdemarknadsandelen med relativpriset.⁵ På en teoretisk nivå finns självfallet inget problem eftersom de tre variabeltyperna då är distinkt åtskilda, men på empirisk nivå kan det uppstå problem om det finns risk för mätfel av endera variabeln relativpris eller variabeln värdemarknadsandel. Nu är det just förhållandevis svårt att beräkna värdet för relativpriset och dess förändring. Konjunkturinstitutet bytte t ex beräkningsgrund för relativprismätningarna under 1970-talet eftersom det tidigare använda måttet var förenat med systematiska mätfel. I kapitel 3 visade jag också på de svårigheter som Gottfries & Lindström hade att finna ett rimligt samband mellan relativprisförändringar och volymmarknadsandelar för produktgruppen producentvaror. När de fick "unreasonable or entirely nonsignificant coefficients" mellan relativpriser och tullsatser å ena sidan och volymförändringar å andra sidan antog de helt enkelt att det ändå förelåg en normal priselasticitet för dessa produkter.⁶

I fall av stora marknadsandelsförändringar och stora förändringar av relativpriserna bör eventuella risker med mätfel inte vara av alltför stor betydelse. Men i fall av små eller obefintliga förändringar i värdemarknadsandelarna kan små och därmed även osäkra förändringar av relativpriserna leda till ett statistiskt övertygande men i realiteten osäkert samband mellan relativpriser och volymmarknadsandelar. Därför vore det kanske bra att komplettera analyserna av

volymmarknadsandelar med motsvarande analyser av relativpriser och värdemarknadsandelar. Rimligen bör dessa analyser utgå från en större tidseftersläpning mellan relativprisets förändringar och de därpå följande förändringarna av marknadsandelarna.

Studerar utvecklingen mellan 1977 och 1985 framstår av olika skäl inte sambandet relativprisförändring - volymmarknadsandelsförändring - värdemarknadsandelsförändring som helt självklart. Ser vi till de förändringar av de ovanstående måtten som konjunkturinstitutet presenterat får vi följande bild. Relativprisminskningen 1977 på 3 procent inträffade samma år som värdeandelen minskade med 4.5 procent och volymandelen ökade med 1.5 procent (enligt Konjunkturläget från 1980 minskade även volymmarknadsandelen detta år, men med den nya prisdeflatoren i senare upplagor av Konjunkturläget framkom en volymmarknadsandelsökning); relativprisminskningen 1978 på drygt 5 procent ledde till ökade volymmarknadsandelar men minskade värde- marknadsandelar; ökningen av relativpriset 1979 skedde samtidigt som volymmarknadsandelen föll och värdemarknadsandelen ökade; 1982 minskade relativpriset återigen med 5 procent och marknadsandelarna förändrades på samma sätt som 1978 och först 1983 medförde en devalvering både ökade volym- och värdemarknadsandelar efter det att relativpriserna minskat med knappt 4 procent. Med ett års tidseftersläpning ökar värdemarknadsandelarna vid tre av fyra tillfällen medan volymmarknadsandelarna minskar vid ett tillfälle och ökar markant åren efter devalveringarna 1977 och 1981. Ökningarna under just dessa år förklaras troligen av nya nedskrivningar av kronans värde vilka via nya relativprisminskningar spädde på volymmarknadsandelsvinsterna.

För Sveriges vidkommande kvarstår därför att landets värdemarknadsandelsförluster på omkring 20 procent av landets andel av OECDs export svårligen låter sig förklaras med enbart förändringar av relativpriserna. Enligt konjunkturinstitutet är förlusten mindre, men deras mått avser Sveriges andel av 14 OECD-länders import. Samtidigt har de svenska relativpriserna minskat eller varit oförändrade.⁷ Givet att importen legat kvar på oförändrad nivå kunde förlusterna av marknadsandelar ha medfört betydande problem med bytesbalansen på samma sätt som skett för USA under 1980-talet. Men nu har Sveriges betydelse som importland minskat mer än landets betydelse som exportör. Sveriges andel av OECDs import minskade från

3.07% 1975 till 2.12% år 1986. Exportandelen var också 3.07% 1975 men föll endast till 2.54% år 1986. Det har lett till en förstärkning av handelsbalansen trots minskade exportmarknadsandelar.

Hur kan dessa marknadsandelsförluster förklaras? Låt oss se vad några utredningar har anfört för kompletterande förklaringar.

Enligt Horwitz' CMS-analys från 1986 berodde förlusterna på en "relativt stark specialisering på råvaror och råvarubaserad industri ... och en inriktning på relativt långsamt växande geografiska marknader."⁸ Även i 1987 års långtidsutredning har man funnit ett visst negativt bidrag från den svenska exportens ländersammansättning på exportmarknadsandelarna.

Ur teoretisk och även ur empirisk synvinkel är det svårt att helt klart fastställa innehållet i CMS-analysens olika effekter. Konkurrenskrafteffekten är egentligen en restpost och i en del sammanhang brukar den benämnas den justerade marknadsandelen eller andelsförändringen. Innebörden av denna restpost kan därför ges olika tolkningar. Exportens ländersammansättning avbildar de strukturella effekterna på marknadsandelarna av de enskilda företagens marknadsorganisation i olika länder. Däremot fångar denna effekt inte upp förändringar av exportens ländersammansättning. Dessa förändringar beskrivs i regel verbalt i CMS-analyser. Under tidsperioden 1978-1984 ökade t ex Sverige sina marknadsandelar på snabbväxande importmarknader samtidigt som andelarna krympte på de svagväxande nordiska importmarknaderna, men något mått för denna positiva förändring kan inte ges med en traditionell CMS-analys.⁹ Produktsammansättningseffekten visar ett lands blandning av expansiva och vikande produkter. Men den visar inte hur det går för enskilda produktslag eller hur fördelningen av andelsvinster och förluster ser ut på produktnivå. Till denna invändning kan fogas att produktområdena i de flesta CMS-analyser är minst sagt vida. I Horwitz' studie, som i jämförelse med de flesta andra CMS-analyser har ett stort antal produktområden, fogas produkter som telefoniutrustning och TV-apparater in i samma produktområde.

Huvuddragen i mina invändningar mot de två traditionella analysmetoderna ovan kan nu sammanfattas. Den första och helt avgörande invändningen baseras på att de inte lyckats förklara varför Sverige

inte vann tillbaka de förlorade exportmarknadsandelarna när relativpriserna och det relativa kostnadsläget fördes till en gynnsammare nivå än före kostnadskrisen 1975-1976. Utöver kostnadsfaktorn har ingen teoretiskt bestämd faktor anvisats. Detta för över till den andra invändningen att man i avsaknad av en teoretisk förklaring söker angripa problemet deskriptivt - t ex med en CMS-analys - eller med påpekanden som att Sverige trendmässigt förlorar exportmarknadsandelar eller att förlusterna beror på strukturella förändringar till skillnad från förändringar i konkurrensfaktorer. De förklaringar till exportmarknadsandelarnas förändring som redovisas nedan utgår från ett alternativt betraktelsesätt där de traditionella marknadsandelsanalysernas centrala antagande om symmetri i de bestämmande faktorernas påverkan på exportmarknadsandelarna överges. Dvs det antagande som säger att en faktor verkar med samma kraft oavsett om det sker i positiv eller negativ riktning.

Dessa alternativa ansatser diskuteras i de följande avsnitten. Först presenteras en strukturellt anlagd förklaring till de svenska marknadsandelsförlusterna; därefter skisseras grunddragen i en strukturell-dynamisk analys av exportmarknadsandelarnas utveckling och därpå följer en beskrivning av en kretsloppsanalys av hur exportmarknadsandelarna förändras.

De svenska exportmarknadsandelsförlusterna - en strukturell analys

I avsaknad av en universell kausal faktor som förklarar förlusterna av exportmarknadsandelar får de antas bero på ett flertal samverkande faktorer. Inte heller någon av de fem förklaringar som prövades tidigare i avhandlingen kunde ensamt förklara marknadsandelsförlusterna. Några av dem gav indikationer på vad som långsiktigt styr marknadsandelsutvecklingen. Den följande analysen avser huvudsakligen orsaker till exportmarknadsandelsförlusterna inom verkstadsindustrin.

Det positiva sambandet mellan relativt kostnadsläge och exportvärde-marknadsandelar och det faktum att vissa länder ökade exportmarknadsandelarna när deras relativa kostnadsläge försämrades

indikerar att de relativa kostnaderna som förklaring till exportmarknadsandelarnas utveckling inte gäller för alla länder vid alla tidpunkter. Förmodligen står svaret på frågan hur de svenska värdemarknadsandelsförlusterna kan kvarstå trots att kostnadslägets nivå är mer än återställd i jämförelse med situationen före kostnadskrisen 1975-1976 att finna i en analys som innehåller 1) andra förklarande strukturfaktorer och 2) omvandlingsfaktorer. I denna avhandling har framkommit att produkternas cykliska rörelsemönster påverkade de svenska totalmarknadsandelarna både vad gällde exporttillväxten och förändringen av den svenska marknadsandelen. Andra faktorer, som produktområdets företagsstruktur eller företagens internationaliseringsgrad, verkar inte kunna förklara marknadsandelarnas utveckling. Inte ens om de studerade faktorerna vägs samman verkar det rimligt att de kan förklara marknadsandelsförlusterna. I det följande ges en tentativ förklaring till exportmarknadsandelsförlusterna, vilken är baserad på resultat från den empiriska undersökningen och från utredningar som behandlats tidigare i texten.

Vid mitten av 1970-talet hotades den svenska industriexporten både av tillfälliga kostnadsproblem och långsiktiga problem av struktur- och omvandlingskaraktär. Den direkt utlösande faktorn till förlusten av exportmarknadsandelar under 1976-1978 var den kraftiga höjningen av det svenska relativa kostnadsläget. Förutom att de höga produktionskostnaderna försämrade industrins lönsamhet, drev upp exportpriserna och minskade avsettningsmöjligheterna på exportmarknaderna så försatte de en rad företag i akuta krissituationer. När sedan devalveringarna 1976 och 1977 sänkte det svenska relativa kostnadsläget återtogs endast en mindre del av de förlorade marknadsandelarna. Detta avspeglar att det under slutet av 1970-talet existerade omfattande strukturproblem i den svenska industrin. Det var svårt att återerövra marknadsandelarna eftersom fler faktorer verkade för minskade än för ökade marknadsandelar. Exportmarknadsandelarna hölls tillbaka därför att: 1) efterfrågan vek för flera viktiga svenska exportprodukter, vilket bl.a. avspeglade sig i en negativ produktsammansättningseffekt, 2) nya konkurrenter ersatte svenska företag som leverantörer, 3) svenska produktionsanläggningar avvecklades beroende på lönsamhetsproblem och avsettningsproblem och 4) Sveriges traditionellt sett viktiga exportmarknader hade en svagare efterfrågetillväxt än den

genomsnittliga importmarknaden. En ytterligare möjlig faktor var utflyttningen av produktionskapacitet i en del stora svenska multinationella företag från Sverige till dotterbolag i andra länder. (Däremot framkom i en tidigare refererad IUI-studie att företag med omfattande verksamheter i utlandet ökade sina exportmarknadsandelar medan de icke utlandsbaserade företagen förlorade exportmarknadsandelar.) Det kraftiga inflytandet från de ovannämnda faktorerna gjorde att det positiva inflytandet från ett förbättrat kostnadsläge, nyföretagande och nya produkter inte medförde ett återerövrande av de förlorade marknadsandelarna.

Ett faktum som inte berörts tidigare men som förmodligen också var av betydelse var att den ekonomiska politiken och industripolitiken inte heller var inriktade på att öka exportmarknadsandelarna. De svåraste ekonomiska problemen i Sverige under den här perioden var de stora statliga budgetunderskotten, bytesbalansunderskotten som måste täckas med utlandslån och risken för massarbetslöshet. Det var mot dessa problem som de ekonomisk-politiska och industri-politiska åtgärderna sattes in. Devalveringarna under de här åren bidrog inte bara till en förbättrad konkurrenssituation för exportföretagen utan också till dyrare import. De gjorde att det blev enklare för svenska importkonkurrerande företag att vinna andelar på hemmamarknaden. Den sammantagna effekten av devalveringarna blev att Sverige både förlorade i betydelse som importland och som exportland. Industristödet var i första hand inriktat på att skydda sysselsättningen i de krisdrabbade företagen. Men stödet hade också andra effekter som att de problemtyngda företagen kunde fortsätta att producera varor, att deras underleverantörer fick tid på sig att ställa om produktionen till nya kunder och att företagens försäljning och export minskade gradvis i stället för omedelbart. Dessa effekter var särskilt framträdande när de svenska storvarven avvecklades. Om målet för politiken i stället hade varit att vinna tillbaka de förlorade marknadsandelarna borde den haft en helt annan utformning. Då skulle devalveringarna ha kombinerats med exportsubventioner i stället för med industristöd och i den mån industristöd gavs skulle det gått till exportföretag.

Den strukturella analysens viktigaste punkter i teoretiska termer:

- 1) Sambandet mellan produkters cykler och exportmarknadsandelarnas utveckling

a) exporttillväxten var relativt svag för flera viktiga svenska exportprodukter. Detta var fallet för produkter som fartyg, maskiner för bearbetning av pappersmassa och papper och elektriska kylskåp för hushållsbruk. Den svaga exporttillväxten för dessa och andra verkstadsprodukter medförde att Sverige hade en negativ produktsammansättningseffekt från 1965-1983.

b) strukturuomvandlingen av den svenska industrin medförde från 1965-1975 att Sverige förlorade totalexportmarknadsandelar beroende på ökade exportmarknadsandelar för varor med svag internationell efterfrågetillväxt. Den efterföljande tidsperioden 1975-1983 skedde en förändring av detta mönster och då gav andelsförändringarna ett positivt bidrag till totalexportmarknadsandelarna. Detta framgick av den positiva andelsförändringskomponenten i den utvidgade CMS-analysen i kapitel 8.

2) Sambandet relativa kostnader - exportmarknadsandelar

Kostnaderna påverkade ej exportvärdemarknadsandelarna långsiktigt så länge kostnaderna varierade kring ett genomsnitt. När kostnadsläget höjdes till en kritiskt hög nivå gav det både upphov till stora andelsförluster på kort sikt och förändringar av långsiktig karaktär vilka med en viss tidsfördröjning resulterade i ytterligare andelsförluster.

3) Sambandet produktionskapacitet - exportmarknadsandelar

Produktionsanläggningar som avvecklades gav omedelbart upphov till minskade exportmarknadsandelar medan nya anläggningar gradvis ökade dessa. Denna effekt blev än starkare när en stor grupp viktiga exportföretag lade ner verksamheter för att hålla uppe lönsamheten på en acceptabel nivå.¹⁰

Därutöver kan förlusterna ytterligare förklaras av att:

4) Det saknades speciella drivkrafter som verkade för att öka exportmarknadsandelarna

Ingen aktör eller aktörsgrupp hade exportmarknadsandelsvinster för den samlade svenska industrin som mål.

Förslag till fortsatt forskning

Med den i punktform återgivna analysen av sambanden mellan vissa strukturvariabler och exportmarknadsandelarnas förändring har framställningen förts till en slutpunkt vad gäller diskussionen av avhandlingens empiriska material. Sambanden i analysen är starkare formulerade än de är exakt uppmätta. Men detta är i enlighet med avhandlingens primära syfte att utifrån en förståelse av den använda empirin och teorin utveckla en modell - byggd på industriell omvandlingsteori - för att förklara exportmarknadsandelarnas utveckling.

De ovanstående exemplen på analyser visar att tolkningen av ett händelseförlopp är avhängig av det teoretiska förhållningssätt som används. I detta avsnitt visas hur det är möjligt att än starkare föra in omvandling och dynamik i exportmarknadsandelsstudier.

En strukturell-dynamisk analys av exportmarknadsandelarnas utveckling

Den strukturella analysen ovan avviker från kostnadsförklaringen och CMS-analysen huvudsakligen genom att 1) inkludera ett större antal förklarande variabler och 2) en del av dessa variabler fångar upp strukturuomvandlingens påverkan på exportmarknadsandelarnas utveckling.

Utifrån de ovan i punktform diskuterade sambanden är det möjligt att gå vidare och utveckla en formaliserad modell bestående av å ena sidan strukturfaktorernas påverkan på exportmarknadsandelarna och å andra sidan av strukturuomvandlingen bestämda faktorerers påverkan på exportmarknadsandelarna.

Schematiskt skulle en sådan analys kunna ges följande utformning:

1) Påverkan från strukturfaktorer

a) arbetskraftskostnadernas förändring

- b) ländersammansättningen vid en viss tidpunkt - ett startår
- c) produktsammansättningen vid en viss tidpunkt - ett startår

2) Påverkan från strukturomvandlingen

- a) industrins produktivitetsutveckling
- b) ländersammansättningens förändring
- c) produktsammansättningens förändring

Fördelarna med att på detta sätt dela upp påverkan på marknadsandelar på olika typer av faktorer behandlas i denna avhandlings sista avsnitt.

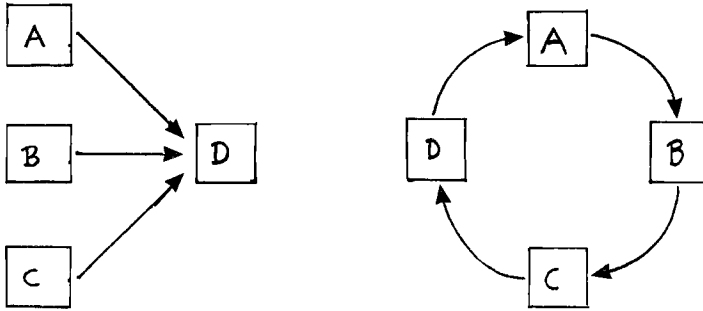
En kretsloppsmodell av exportmarknadsandelarnas utveckling

En kretsloppsanalys av exportmarknadsandelarnas utveckling skulle utformas på ett helt annat sätt än de två ovanstående analysmodellerna. Främst beror det på att den har en annorlunda utformning av relationen mellan de studerade variablerna. I strukturmodellerna utreds hur förändringen i en beroende variabel kan förklaras med variationen i en eller flera oberoende variabler. I kretsloppsanalysen är alla variabler på en gång beroende och oberoende. Detta innebär att kretsloppsanalysen även på ett uppenbart sätt skiljer sig från den strukturellt-dynamiska analysen, såsom den utformades ovan, eftersom den byggde på antagandet att strukturomvandlingens påverkan på exportmarknadsandelarna kunde kvantifieras på nära nog samma sätt som strukturfaktorernas påverkan.

En kretsloppsanalys syftar huvudsakligen till att utreda sambanden mellan variablerna i kretsloppet, finna de kritiska faktorer som utlöser större förändringar av kretsloppet och studera i vilken riktning det undersökta systemet förflyttas. I figur 9.1 visas den grundläggande skillnaden i hur kausaliteten antas löpa i en strukturmodell och i en kretsloppsmodell. Rutorna A, B, C och D betecknar olika variabler.

Strukturell analys

Kretsloppsanalys

Figur 9.1 Faktorernas inbördes relationer i en strukturell analys och en kretsloppsanalys.

I den teoretiska referensramen kom jag fram till att analyser baserade på strukturekonomisk teori och produktlivscykelteorin med nödvändighet utgick från disaggregerade data. Det var däremot möjligt att utföra kretsloppsanalyser på antingen mikro- eller makronivå. Frågan är nu om det är möjligt och lämpligt att göra denna typ av analyser av exportmarknadsandelarna på makronivå. Denna fråga föranleds av att flera viktiga makroekonomiska variablers utveckling saknar ett entydigt samband med marknadsandelarnas utveckling. I ett hypotetiskt kretslopp bestående av 1) det arbetande kapitalets räntabilitet i industrin, 2) industrins investeringsnivå, 3) industrins produktionsvolym, 4) total export, 5) exportmarknadsandelarnas förändring och 6) handelsbalansens saldo är det möjligt att alla variabler utom exportmarknadsandelarna utvecklas positivt. Detta beror på att marknadsandelen bestäms av hur den svenska exporten utvecklas jämfört med våra konkurrentländer medan de andra variablerna avser förhållanden som i stor utsträckning bestäms av den svenska ekonomins egen utveckling. Följaktligen kan därför även det omvända förhållandet gälla, att Sveriges marknadsandelar ökar samtidigt som de övriga variablerna i kretsloppet ovan utvecklas negativt. Givetvis kan vi tänka oss förlopp i vilka alla de ovanstående variablerna går i positiv riktning. Men poängen med resonemanget är att alla variabler i ett kretslopp inte behöver

utvecklas positivt för att det studerade systemet som helhet skall förändras i positiv riktning. Det blir mao svårt att fastställa vilka typer av kretslopp på makronivå som leder till marknadsandelsförändringar i en bestämd riktning.

Vad det gäller att finna är därför antingen en analysnivå på vilken det blir fruktbart att studera samspelet - i formen av kretslopp - mellan marknadsandelar och andra ekonomiska variabler eller att konstruera variabler vilka förändras samtidigt som marknadsandelarna. Min bedömning är att mikronivån är bättre lämpad än makronivån för att göra kretsloppsanalyser vilka innehåller en variabel för förändrade exportmarknadsandelar. Detta beror på att det på produkt- eller företagsnivå är möjligt att fastställa bestämda kretsloppstyper, vilka resulterar i ökade eller minskade marknadsandelar. Vad det gäller att finna är variabler som hypotetiskt samvarierar med exportmarknadsandelarna. Det kan vara variabler som produktionsvolym, lönsamhet och exportkvot. Sedan kan dessa unika produktkretslopp användas, för att förutsäga utvecklingen på makronivå.

Denna skillnad i möjligheterna att fastställa kretslopp med viss karaktär beror på att mikronivåns heterogenitet summeras till ett genomsnitt på makronivån. Detta framgick när det gällde marknadsandelarnas utveckling av denna avhandlings statistiskt-deskriptiva delstudier. Dessa visade att makronivåns små eller obetydliga förändringar av marknadsandelarna var summan av kraftiga variationer i marknadsandelarna på mikronivå.

Slutord: Varför mäta exportmarknadsandelarna?

En fråga som hittills lämnats obesvarad är: varför är det intressant med mätningar av hur och varför länders exportmarknadsandelar förändras?

I de strukturella analyserna finns det ett explicit antagande om att ökade marknadsandelar är ett uttryck för förbättrad konkurrenskraft och att minskade marknadsandelar indikerar en försämrad konkurrenskraft. Men utvecklingen i Sverige under 1980-talet visar att

konkurrenskraften kan förbättras utan att det får några större effekter på exportmarknadsandelarna. Detta beror på att exportmarknadsandelarnas förändring är en ofullständig mätare av industrins konkurrenskraft. Detta eftersom de inte inbegriper viktiga aspekter av industrins förbättrade konkurrenskraft som den svenska industrins förändrade hemmamarknadsandel och förändringar i de svenska multinationella företagens utlandsaktiviteter. Exportmarknadsandelarnas förändring omfattar mao inte alla effekterna av konkurrenskraftens förändring.

För att ge en mer heltäckande bild av konkurrenskraftens förändringar borde därför exportmarknadsandelsmätningarna kompletteras med mätningar av hemmamarknadsandelarnas förändringar. Därtill kunde det också vara möjligt att ställa frågan vilka effekter som förändringar i de svenska marknadsandelarna för med sig.

På företagsnivå studerades förändringar i företagens marknadsandelar av i huvudsak två orsaker: 1) för att utvärdera hur företaget förmår konkurrera på marknaden och 2) för att marknadsandelarna antas kontrollera andra för företaget viktiga variabler - t ex vinstnivån.

Översatt till nationell nivå så finns den förstnämnda orsaken lika klart uttalad där som på företagsnivån, medan den sistnämnda orsaken i alla fall inte uttryckts explicit. Implicit har det däremot funnits och finns det föreställningar om att tex ökade exportmarknadsandelar för med sig för landet positiva effekter. Givet att sådana effekter faktiskt existerar uppkommer då samma fråga på nationell nivå som på företagsnivå, om det finns ett universellt samband mellan å ena sidan förändringar i exportmarknadsandelarna och å andra sidan grundläggande förändringar i landets ekonomiska läge.

För att svara på den frågan vill jag avsluta med en reflektion som går tillbaka till det första kapitlet och den där diskuterade skillnaden mellan konkurrenskraft och utvecklingskraft. Ur ekonomisk och ur ekonomisk teoretisk synvinkel är det nämligen en väsentlig skillnad om ett land vinner marknadsandelar i kraft av en god konkurrenskraft - gynnsam produkt- och ländersammansättning och förbättrat kostnadsläge - eller om ett land vinner marknadsandelar till följd av en god utvecklingskraft - förändringar av produkt- och

ländersammansättningen i riktning mot expansiva marknader och förbättrad produktivitet. Kontentan av detta resonemang blir därför att heltäckande analyser av marknadsandelarnas utveckling borde vara upplagda på ett sådant sätt att de visar vilka typer av krafter som varit av avgörande betydelse under den studerade tidsperioden.

English Summary

During the period between 1976 and 1982 Sweden lost more than 20 per cent of the country's share of OECD's export value. The losses of export market shares were one important indicator of the decreasing competitiveness of the Swedish industry. Another important indicator was the negative balance of the Swedish current account for nearly ten years.

In the late 1970's, it was generally believed that the Swedish export market share losses were a consequence of too high a cost level in Swedish industry compared with Sweden's competitors. This relationship between the development of the relative costs and the development of the export market shares was clearly seen in the middle of the 1970's, when the Swedish cost level increased dramatically from 1974-76 and the Swedish export market shares fell between 1976 and 1978.

Export market shares

The development of export market shares has traditionally been thought to be determined by 1) the exporting country's development of relative costs or relative export prices or 2) the effects of commodity-composition, market-distribution and competitiveness on the exporting country's exports.

Studies made in the late 1970's which were in line with the first of these two types of traditions showed that the development of the

Swedish export volume market shares was well explained by the changes in Sweden's relative export prices. The development of the export value market shares was, on the other hand, far from explained by the changes in Sweden's relative export prices.

This type of price oriented analysis did not function so well in the 1980's because although Sweden's relative export prices have gone back to the level they were at before the cost crisis in the mid 1970's Sweden has not regained the lost export market shares. This was more or less evident already in the beginning of the 1980's and this fact inspired researchers to seek other explanations of the Swedish export market share losses.

One such alternative explanation was found in the so called constant-market-share analysis that measures the impact on a country's export market shares of the commodity-composition, market-distribution and competitiveness of a country's exports. Studies using this analysis showed that Sweden's export market share losses could partly be explained by both an unfavourable commodity-composition and an unfavourable market-distribution. Of these two effects, the market-distribution effect was found to be of greater importance than the commodity-composition effect. Of even greater importance was a decreasing competitiveness for the Swedish exports.

Purpose of the study

The above mentioned studies focused on what Dahmén considers to be a static interpretation of the concept competitiveness. This type of study focuses on market situations and cost efficiency. Dahmén suggests that the concept "development power" should be used when analysing a country's possibilities to compete successfully over a length of time. This dissertation starts from the notion of the difference between "competitiveness" and "development power" and aims at measuring the influence of industrial change on the development of export market shares. The concept industrial change is brought in because it encompasses the changes that constitute the development power of an economy.

In this dissertation, a wide definition is given to industrial change theory. The one and only qualification the different theories have to fulfil is that they give some sort of explanation of why and how industrial structures change.

To measure how industrial change affects the development of export market shares I have chosen to investigate five different explanations. The explanations that are tested with respect to the development of export market shares are:

1) the effects of changes in relative costs, 2) the effects of the Swedish industry concentration ratio, 3) the effects of the product life cycle, 4) the effects of the internationalisation of multinational firms and 5) the effects of micro instability or micro stability on macro development.

Two of these explanations - the first and the third - can also be arrived at from a theoretical framework built on international trade theory.

The capabilities of these explanations to explain the development of the export market shares were investigated one by one. This procedure was chosen because 1) the aim of the dissertation was to formulate the foundation for an alternative approach to the study of the development of the export market shares and 2) the interrelations between the different types of influences as regards the development of export market shares were not known.

Results

The results of the five theoretical studies were as follows:

The first study investigated the relationship between changes in relative costs and changes in export value market shares. The result was that for a group of 18 OECD-member countries there was a positive correlation between changes in export value market shares and changes in relative costs. A positive correlation was reached both when the change in the export market shares was measured against a

change in the relative costs the same year - Pearson correlation of .387 - and with a time-lag of one year between the change in the relative costs and the change in the export market shares - Pearson correlation of .162.

In the long term perspective, it was found that it was possible to divide the OECD-countries into four different groups with respect to the countries' development of export market shares and their development of relative costs. A first group of countries like Japan and Spain increased both their export market shares and their relative costs. A second group of countries like France and Switzerland increased the relative costs and kept their export market shares intact. A third group of countries lost export market shares at the same time as their relative costs increased and a fourth group of countries, one of them Sweden, lost export market shares even though their relative costs were lowered.

The second study measured the correlation between the concentration ratio of Swedish producers at a starting year and the development of Swedish export market shares. The correlation figures were close to zero but this result is not conclusive because the data on industry concentration were both old and of poor quality.

This test as well as the following three tests were based on product level data according to UN's SITC revised classification for the engineering industry.

The third study investigated whether the products' life cycles have any effects on the development of the total Swedish export market share. This was done by comparing the development pattern for a number of selected products with the hypothetical development pattern that would emerge if the products followed a product life cycle. The development patterns were drawn in diagrams with the dimensions the relative export growth of the product and the Swedish export market share.

The products were selected from a classification in terms of the export growth of the products and of the change in the Swedish export market share for the time period 1965-1983.

Two products were chosen from each of a number of nine fields that are indicated in the figure below. The development patterns for a total of 18 products were analysed.

Change in the Swedish export market share	Increased/Low	Increased/Average	Increased/High
	Unchanged/Low	Unchanged/ "	Unchanged/High
	Decreased/Low	Decreased/ "	Decreased/High

Relative export growth

Figure A categorisation of products

The result of the study was that the products were found to move in accordance with the hypothetical development patterns.

From this was concluded that the product life cycles of products affects the development of a country's total export market shares in two ways. First, through the the different growth rates of the products and second, through the cyclical changes in a country's export market shares. These two effects were investigated for the Swedish exports of engineering products. The effect due to the different growth rates of products - this effect is identical to the earlier mentioned commodity-composition effect - was found to be negative between 1965 and 1983 and the effect of the cyclical changes in the export market shares was found to be positive.

The fourth study discussed the effects of the internationalisation of multinational firms on export market shares. The result of the study was that no relationship was established between the internationalisation of firms and the development of export market shares.

The fifth study investigated whether Klein's hypothesis that macro stability is a consequence of micro instability could explain the development of the Swedish export market shares from 1965-1983.

This was done by comparing the changes in the Swedish total export market share with 1) the aggregated changes in export market shares

on a product level and 2) the aggregated changes in production value in the Swedish engineering industry.

The result of the study was that Klein's hypothesis gained some support from the fact that the aggregated changes in production value were lower when Sweden's export market share was falling. On the other hand the changes in the aggregated data were relatively small.

Conclusions

Three different types of conclusions are drawn. The first conclusion is that the traditional export market share studies were unable to explain the development of the Swedish export market shares in the 1980's. This was the case because the export market share losses were not regained when Sweden's relative costs were brought back to the level they had before the cost crisis of 1974-1976. And this was also the case because the effects in the constant-market-shares analysis were not either in a position to explain why the Swedish export market share was established on a lower level in the 1980's compared with the 1970's.

A second conclusion is that four relationships between structural factors or structural changes were found to be of significant importance for the development of export market shares. The relationships are as follows: 1) The relationship between product life cycles and the development of export market shares. Product life cycles influence the development of the total export market share through the products' different growth rates and the cyclical changes of the export market shares. 2) The relationship between relative costs and export market shares were in a long term perspective found to be of crucial importance if the relative costs rose over a critical level. 3) The relationship between production capacity and export market shares. When production capacity is withdrawn lower export market shares immediately result, but new production capacity only gradually increases the export market shares. 4) The relationship between groups of actors and export market shares. In Sweden, there was no powerful group of actors with the increase of

export market shares as a primary objective. The Swedish devaluations were for instance successful in restoring the Swedish balance of payments but were far from successful in increasing the Swedish export market shares.

The third conclusion consists of a description on how it is possible to widen the analytical framework of export market share studies. This is done by taking into account and measuring the effects on the development of export market shares from both structural factors and structural changes.

The structural factors are e.g. the costs of labor, the commodity-composition effect and the market-distribution effect.

The structural changes are e.g. the development of productivity in industry, the cyclical changes in the export market shares of the products and the changes in the market-distribution of the country's exports.

Notförteckning

Inledning

- 1) Dahmén (1986), s. 119
- 2) Ibid, s. 119
- 3) Ruist (1984), s. 326. "En enkel teori för exportvolymens utveckling säger att den är helt efterfrågebestämd och påverkas dels av Sveriges relativa pris i förhållande till konkurrentländernas, dels av den allmänna importefterfrågan på våra exportmarknader."
- 4) Schumpeter (1943, 1974), s. 85
Andrews (1964), s. 16
- 5) Caves (1982), s. 3
"The transactional approach asserts, quite simply, that horizontal MNEs will exist only if the plants they control and operate attain lower costs or higher revenue productivity than if the plants function under separate management."
- 6) Klein (1977), s. 25 f

Den ekonomiska bakgrunden till det ökade marknadsandelsintresset

- 1) Lundberg (1984), s. 137. Se också SOU (1987a), s. 35 f
- 2) SIND (1978), s. 151
- 3) SIND (1979), s. 377
- 4) SIND (1978), s. 152
- 5) Boston Consulting Group (1978), s. 38
- 6) IUI (1981), s. 26 f
- 7) Ibid, s. 27 f. och s. 36
- 8) Dahmén (1982), s. 59-62.
I det första kapitlet i "Teknik och industristruktur" IUI (1979a) - författat gemensamt av B. Carlsson och E. Dahmén - omnämns fem faktorer, vilka drev in den svenska industrin i en långvarig kris. De var 1) oljeprishöjningen, 2) svensk exports stora råvaru-

innehåll, 3) konkurrensen från NIC-länderna, 4) svag internationell investeringsverksamhet och 5) den våldsamma höjningen av den svenska kostnadsnivån.

Marknadsandelsstudier - en översikt

- 1) Se tex diagram i Konjunkturinstitutet (1980) och (1985a)
- 2) Enligt Lundberg var just förhållandet att bytesbalansen var negativ under en så pass lång tidsperiod något som skilde 70-talskrisen från tidigare kriser.
Se Lundberg (1984), s. 122.
Enligt SIND (1981) s. 71 var:
"Underskottet i utrikesbetalningarna ... det mest uttrycksfulla tecknet på att den svenska ekonomin under 1970-talets senare hälft präglats av tendenser som på längre sikt inte kan bestå."
- 3) Arbetsmarknaden 1970-83, Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1984, (1984), s. 124. SCB Arbetskraftsundersökningar 1984-87. From 1987 är arbetslöshetsmättet förändrat. Med det tidigare använda beräkningssättet skulle antalet arbetslösa vara 0.5 procent flera än vad det nya måttet indikerar.
- 4) Oxenfeldt (1959), s. 59f
- 5) Se Porter (1980), s. 42-44, Abell & Hammond (1979), s. 176-182 om Boston Consulting Groups modell och s. 212-215 om General Electrics modell.
- 6) SOU (1966), s.45f
- 7) Ohlsson (1969), s. 77f och s. 87
- 8) SIND (1982), s. 30f
Ett annat exempel på hur faktorer vid sidan om relativpriser hanteras finns i Gottfries & Lindström (1980), s. 27 och 35,
"The development of shares is no doubt affected by many other factors besides relative prices and tariffs. These include the 'other' factors that were mentioned above which were assumed to affect the development of total imports...(s.35) They include, among others, the development of transport and communication facilities, the growth of multinational companies, the development of international marketing, the expansion of international lending, the reduction of non-tariff trade barriers and so on. However, most of these are very difficult or quite impossible to quantify and consequently they could not be included in the estimations."
- 9) Uppställningen följer liknande redogörelser hos Röttorp (1979), s. 118 ff, Hultén (1980), s. 4 f och Ruist (1984), s. 326-329

- 10) SIND (1980), s. 12
- 11) Mattsson (1981), s. 7 och
Johanson och Mattsson, s. 179, i
Engwall & Vahlne, (red.), (1985)
- 12) IUI (1985), s. 167-171. Jagrén menar i rapporten att
de transnationella svenska storföretagen lyckades
öka sina marknadsandelar tack vare en ökad andel ut-
landsproduktion och en väl fungerande marknadsorga-
nisation. Några data över marknadsorganisationens
betydelse finns dock inte med i rapporten, IUI (1985),
s. 173
- 13) Röttorp (1979), s. 122
- 14) Ruist (1984), s. 329
- 15) SAF, Fakta om Sveriges ekonomi 1979-85
Se speciellt s. 26 i 1982 års upplaga och s. 44 i
1983 års upplaga.
- 16) Ruist (1984), s. 329
- 17) Se t ex Röttorp (1979), s.120 och SIND (1981), s. 29
- 18) Konjunkturinstitutet (1985a), s.47 och Ruist (1984),
s. 328
- 19) SIND (1981), s. 51 ff
- 20) IUI (1979b), s. 46-49 och Gottfries och Lindström
(1980), s. 36 ff
- 21) IUI (1979b), s. 46f och Gottfries och Lindström
(1980), s. 36 ff
- 22) IUI (1979b), s. 46f och Gottfries & Lindström (1980),
s.37 f
- 23) IUI (1979b), s. 46
- 24) Gottfries & Lindström (1980), s.37 f
- 25) Det verkar rimligt att studera konjunkturcykelns
effekter eftersom den påverkar företagen i indust-
ris branscher på olika sätt. Konjunkturcykelns
effekter på företagens prissättnings och produktions
beteende har behandlats av Vinell (1973),
Brandes (1975) och Klint (1985). Brandes arbete
försökte ur det enskilda företags synvinkel
särskilja konjunkturrens fluktuationer från övriga
förändringar i omvärlden. Klints studie syftade
till att klargöra de handlingsalternativ som står
öppna för försäljningsavdelningen i skogsföretag
under olika konjunkturfaser. Vinells arbete slutligen
behandlade bla stålföretags agerande för att hantera
den konjunkturrellt betingade variationen i efterfrågan
på deras produkter.

- 26) Gottfries & Lindström (1980), s. 21
- 27) Ibid, s. 37 f
- 28) SOU (1987a), s. 122
- 29) SOU (1987b), s. 125
- 30) Lindström (1986), s. 8 f
- 31) Se Ohlsson (1969), s. 79-87 och t ex SIND (1981), s. 34
- 32) Leamer & Stern (1970), s. 170
- 33) Horwitz (1986), s. 6 och 25, se också Leamer & Stern (1970), s.170-175
- 34) Horwitz (1986), s. 6 f och Leamer & Stern (1970), s. 170
- 35) SIND (1981), s. 37
- 36) Utne (1984), s. 15
- 37) Horwitz (1986), s. 9-12
- 38) SOU (1987a), s. 125f
- 39) Horwitz (1986), s. 7
- 40) SIND (1981), s. 40-43 och Utne (1984), s. 29-31
- 41) SIND (1981), s. 33, Utne (1984), annex 2, SIND (1987), s. 46 och Horwitz (1986), s. 7
- 42) Ohlsson (1976), s. 238
- 43) Ibid, s. 174 f. Regressionskoefficienterna var i två regressionsanalyser, med förändringen av den svenska exportmarknadsandelen mätt i procentenheter som beroende variabel, nära noll -0.0043 - för att vara exakt - men signifikanta.
- 44) ibid. s. 242 f
- 45) Enligt Horwitz (1986), s. 18 f förlorade Sverige marknadsandelar på de näraliggande nordiska marknaderna men vann andelar på USA-marknaden.

Metodologi

- 1) Popper (1974, 1982), s. 26 f och s. 199
- 2) Ibid, s. 28
- 3) Von Mises (1962, 1978), s. 69 f. Se även Barry (1979), s. 20 f och s. 40

- 4) Popper (1983), s. 126
- 5) Popper (1974, 1982), s. 41-44
- 6) Coase (1937), Williamson (1975),
Alchian och Demsetz (1972)
- 7) Smith (1776, 1974), s. 109 f och
Chandler (1977), s. 7. Följande citat
belyser väl Chandlers synsätt s. 240 f.

"The basic difference between the coming of mass production and mass distribution lies, therefore, in technology. Mass distribution came primarily through organizational innovation and improvement, using the new forms in transportation and communication. Mass production, on the other hand, normally called for technological as well as organizational innovation. Although technological change has often been defined to include organizational change, it does seem useful to distinguish between them. Technological change in production and distribution refer, for the purpose of this study, to innovations in materials, power sources, machinery, and other artifacts. Organizational change refers to innovation in the ways such artifacts are arranged and the way in which the movements and activities of workers and managers are coordinated and controlled.

In production an increase in output for a given input of labor, capital, and materials was achieved technologically in three ways: the development of more efficient machinery and equipment, the use of higher quality raw materials, and an intensified application of energy."

- 8) Schivelbusch (1984), s. 28. Se även Chandler s. 81 f.

"But as soon as the much faster steam locomotive began to replace the horse-drawn vehicles, operations had to be controlled from a single headquarters if only to prevent accidents ... For a time railroad managers experimented in hauling cars owned by local merchants and freight forwarders. However, the coordination of the movement of cars and the handling of charges and payment proved exceedingly difficult. By 1840, the railroad managers found it easier to own and control all cars using their roads."

- 9) Danielsson (1983), s. 20 f
- 10) Kotler (1972), s. 48
- 11) Popper (1974, 1982), s. 19

Teoretisk referensram

- 1) Stigler (1969), s. 5 ff
- 2) Ibid, s. 7 f
- 3) Mansfield (1970), s. 223 f
- 4) Caves (1977), s. 51
- 5) Mansfield (1970), s. 224 f
- 6) Ibid, s. 227 ff
- 7) Nelson & Winter (1982), s. 12

"A maximization model of firm behavior usually contains three separable components. First, there is a specification of what it is the firms in the industry are seeking to maximize - usually profit or present value, but in some cases the objective is something different or more complex. Second, there is a specification of a set of things that the firms know how to do. Where the focus is on production in a traditional sense, these things might be specified as activities or techniques, assumptions made about the characteristics of activities and their mixability and about the properties of the "production set" thus determined.

But in models concerned with other questions, the set of things a firm knows how to do might comprise advertising policies or financial asset portfolios. The third component of a maximizing model is the presumption that a firm's action can be viewed as the result of choice of the action that maximizes the degree to which its objective is achieved, given its set of known alternative actions, market constraints, and perhaps other internal constraints (like the available quantities of factors that are fixed in the short run). In some models, the representation of maximizing behavior takes into account information imperfections, costs, and constraints."

- 8) Bain (1961), s. 8
- 9) Caves (1977), s. 17
- 10) Scherer (1980), s 4 f
- 11) I modellerna för monopolistisk konkurrens och oligopol var ett av grundantagandena att företagen har fler handlingsalternativ än att variera priset. Rasmussen (1955, 1977) bytte i sin bok Pristeori eller Parameterteori perspektiv på frågan genom att studera vilka möjligheter som öppnades för företagen när de kunde variera flera parametrar än priset.
- 12) Scherer (1984a), s. 6 ff

- 13) Williamson (1975), s. 83 f
- 14) Carling (1968), s. 12
- 15) Scherer (1984b), s. 32
- 16) van Duijn (1983), s. 21
- 17) Båda begreppen används för att beskriva den cykliska utvecklingen av en produkts försäljning och en produkts internationella spridningsmönster. Se t ex Wells Jr (1972) och Vernon och Wells Jr. (1976)
- 18) Wells Jr (1972), s. 10. Betydligt mera omfattande scheman finns i t ex Porter (1980), s. 150-161 och Kotler (1984), s. 373
- 19) Wells Jr (1972), s. 11-15 och Vernon och Wells Jr (1976), s. 184-186
- 20) Kotler (1984), s. 355
Enligt Valdelin (1974), s. 203, gjorde Buzzel (1969), se Buzzel, Coole, Peterson & Hase, 1969, Product life cycles, Cambridge, Mass. (M.S.I., special report) en liknande indelning i produktklasser, (te), produktformer (t ex i lös vikt eller påsar) och varumärken
- 21) Porter (1980), s. 158-162
- 22) van Duijn (1983), s. 22
- 23) Clark (1934), s. 169. Kusnetz behandlade frågan om produkters spridningsförlopp ytterligare 5 år tidigare.
- 24) Ibid, s. 171 f
- 25) Utterback (1977), s. 40-46.
Det förtjänar att understrykas att Utterback och Abernathys bidrag bestod i att beskriva utvecklingen av produkt- och processinnovationer som en cyklisk utveckling. Dahmén (1950), s. 118 diskussion av problemet har starka likheter med Utterback och Abernathys modell.
"En primär innovation innebär en helt ny metod eller en vara med helt ny karaktär, medan en sekundär innovation innebär en förändring av en tidigare metod eller vara utan att dess grundkaraktär förändras. I regel bygger en primär varuinnovation på en speciell, just för ändamålet konstruerad produktionsutrustning, medan en sekundär sådan vanligen kan bygga på den äldre utrustningen. Kullagren voro exempelvis en primär innovation, men genom sekundära innovationer har tillverkningen sedan undergått förbättringar och antalet typer av kullager ökat väsentligt. Den första säljbara radioapparaten var en primär innovation, som sedan följdes av många sekundära."

- 26) Dahmén (1950), s. 184-200
- 27) van Duijn (1983), s. 106 ff och s. 129
- 28) Klein (1977), s. 26
- 29) Klein (1984), s. 139-142. Citat s.142.
- 30) Andrews (1964), s. 17 och Andrews & Brunner (1975), s. 38 f
- 31) Shepherd (1984), diskuterar relationen mellan teorin om "contestable markets" och traditionell strukturekonomi.
- 32) Abbott (1955), s. 4. Se även s. 140 f
- 33) Kirzner (1982), s. 3 och s. 141
- 34) Commons (1950), s. 43, s. 105 f och s. 180
- 35) Denna jämförelse skulle även kunnat innehålla en diskussion av Åkermans ekonomisk-teoretiska arbeten. Dessa har fungerat som en viktig referenspunkt vid jämförelsen av strukturell och dynamisk teori. I förhållande till Myrdals och Schumpeters teorier är Åkermans teori mer generell såtillvida att den fokuserar på ett stort antal aktörskategorier, arbetar med flera olika tidssikter, explicit anger att ekonomiska förlopp över tiden förändras till karaktär och tidsutsträckning och att olika ekonomiska aktiviteter har unika tidsmässiga förlopp. Se Åkerman (1936), s.98f och 146f och (1928), s. 276-279.
- 36) Schumpeter (1934), s. 64
- 37) Myrdal (1958), s. 201 f
- 38) Schumpeter (1934), s. 64
 Det var precis vad många försökte i det tidiga 1800-talets England.
 "De första 'hästlokomotiven' av praktisk betydelse framkom just vid den tiden då ånglokomotiven gjorde sin debut Till och med på 1850-talet, när ånglokomotivet kommit för att stanna, demonstrerades ett invecklat hästlokomotiv med kuggutväxling i Storbritannien, Frankrike och Tyskland. En version för två hästar drog 30 vagnar vid prov i Nine Elms i London 1850, och en fyrahästars typ visades i Berlin 1853."
 Citatet är hämtat ur boken "Järnvägståg" av John R. Day, Stockholm, 1970
- 39) Myrdal (1969), s. 33
- 40) Schumpeter (1943), s. 67 f
- 41) Ibid, s. 94

- 42) Ibid, s. 83
- 43) Schumpeter (1934), s. 74 f
- 44) Ibid, s. 66 f
- 45) Schumpeter (1943), s. 84 f
- 46) Myrdal (1958), s. 200f
- 47) Myrdal (1969), s. 28 f
- 48) Myrdal (1973), s. 195
- 49) Myrdal (1969), s. 28 f
- 50) Se Gruchy (1974), s. 180,
Wicksell (1966), s. 222
och Wicksell (1936), s. 101
- 51) Dopfer (1986), s. 509. I Dopfers artikel saknas för
övrigt referenser till Myrdals arbeten
- 52) Veblen (1961), s. 59 och s. 68 f
- 53) Ibid, s. 74 f
- 54) Mitchell (1927), s. 54
- 55) Commons (1950), s. 180
- 56) Clark (1934), s. 6 f
- 57) Ibid, s. 160
- 58) Ibid, s. 168-172
- 59) Mitchell (1941), s. 168
- 60) Myrdal (1939), s. 209
- 61) Myrdal (1973), s. 18
Se också Myrdals svar på L. Jonungs fråga (Ekonomisk
Debatt nr 4 1987 s. 327) om det fanns några utländska
inspiratörer till hans penningteoretiska forskning.
"Nej, jag läste en del utländskt, Irving Fisher t ex,
men jag tror att jag utvecklade mina egna tankegångar
utan något utländskt inflytande."
- 62) Popper (1974,1982), s.28

Datamaterial och metodproblem

- 1) SCB (1986), s.
- 2) Kristensson (1946), s. 46. Dahmén (1950), s.
119, gick än längre i riktning mot ett
relativistiskt varubegrepp när han skrev: "Det rim-
ligaste är att inte binda sig för någon en gång för

alla fixerad definition, utan att i stället hålla möjligheten öppen att variera definitionen allt efter analysens krav."

- 3) Carling (1968), s. 52.
I koncentrationsutredningen använde Carling den "s.k. gemensamma svenska varunomenklaturen" därför att den var mer detaljerad än SITC. Det innebar ändå inte att utredningen nådde fram till ur pristeoretisk synvinkel acceptabla marknader. "Det bör understrykas att varugrupperna endast kan betraktas som mycket grova approximationer av marknader i teoretisk mening." Kostnaden för att finfördela statistiken på detta sätt var 1) att internationella jämförelser försvårades och 2) att delar av industrin inte kunde studeras.
- 4) Gottfries & Lindström (1980), s. 33f

Marknadsandelar och marknadstillväxt - fyra deskriptiva studier

- 1) Dahmén (1950), s. 373f och Dahmén (1988)

De teoretiskt baserade studierna

- 1) Se Lybeck (1985), s. 143 och IUI (1979a), s. 42f. Förmodligen är kurvorna för volym- och värde marknadsandelar omkastade i diagrammet på s. 143 i Lybecks bok.
- 2) Mansfield (1970), s. 424
- 3) Scherer (1980), s. 96
- 4) Albinsson (1961), s. 113
- 5) Se OECD (1987), s. 275 och Fagerberg och Sollie (1985). I Hultén (1987), s. 36 beskrivs schematiskt hur en sådan här utvidgad analys kan utformas och redogör också för produktomvandlingskomponentens teoretiska koppling till produkters cykler. I SOU (1987b), s. 125-131 undersöks på ett snarligt sätt den riktning som förändringar av exportstrukturen har gått. Det gjordes genom att jämföra vilken exporttillväxt Sverige skulle haft under tidsperioderna 1970-1977 och 1977-1984 om vår exportstruktur varit densamma som i periodernas början eller som i periodernas slut med den faktiska exportstrukturen under de studerade tidsperioderna.
- 6) Caves (1982), s. 36-45
- 7) SOU (1982), s. 199
- 8) SOU (1983), s. 128

Sammanfattning och slutsatser

- 1) SOU (1987c), s. 47. För verkstadsindustrin gav tolv länderskattningar med undantag av två en negativ trendkomponent och en marknadselasticitet mindre än ett, dvs den svenska exporten ökade genomgående mindre än ländernas import ökade.
- 2) IUI (1979b), s. 46f
- 3) Lybeck (1985), s. 150
- 4) Konjunkturinstitutet (1985b), s. 55
- 5) Se tex Konjunkturinstitutet (1985a), s. 47
- 6) Hur relativpriserna har utvecklats framställs på olika sätt av olika utredningar. Enligt Lybeck (1985), s. 149 har de svenska enhetsarbetskraftskostnaderna minskat med 15-20 procent och relativpriserna med ungefär lika mycket under tidsperioden 1973-1984. Se diagram s. 144. I konjunkturinstitutets publikationer redovisas betydligt mindre förbättringar av relativpriserna. Summeras de årsvisa förändringarna i olika publikationer av konjunkturläget verkar de svenska relativpriserna vara ungefär lika höga 1986 som 1973.
- 7) Horwitz (1986), s. 2
- 8) Se tex Horwitz avslutande diskussion av tänkbara förklaringar till marknadsandelsförlusterna på den nordiska marknaden 1978-84.
- 9) SIND (1987), s.39 och Horwitz (1986), s. 2
- 10) Enligt Ohlsson (1976), s. 42f hade flera delbranscher för vilka Sverige gjorde stora marknadsandelsförluster under tidsperioden 1965-83, som Skeppsvarv, Industri för massa och pappersbearbetningsmaskiner, Industri för maskindelar och Industri för vätskepumpar, höga svenska exportkvoter 1970. Med exportkvot avses exporten av en vara dividerad med den inhemska produktionen av varan - i Ohlssons fall var det delbranschens exportkvot som mättes.

Litteraturförteckning

- Abbott, L., Quality and Competition, New York, 1955
- Abell, D.F. & Hammond, J.S., Strategic Market Planning: Problems and Analytical Approaches, Englewood Cliffs, New Jersey, 1979
- Albinsson, G., Svensk verkstadsindustri, Stockholm, 1961
- Alchian, A.A. & Demsetz, H., 1972, Production, Information Costs and Economic Organization, *American Economic Review*, s. 772-795
- Andrews, P.W.S., On Competition in Economic Theory, London, 1964
- Andrews, P.W.S. & Brunner, E., Studies in Pricing, London, 1975
- Bain, J.S., Industrial Organization, New York, 1961
- Barry, N.P., Hayek's Social and Economic Philosophy, London, 1979
- Boston Consulting Group, A Framework for Industrial Policy, 1978
- Brandes, O., Företagsanpassad konjunkturbedömning, Lund, 1976
- Carling, A., Industrins struktur och konkurrensförhållanden, Stockholm, 1968
- Caves, R.E., American Industry: Structure, Conduct, Performance, 4th ed., Englewood Cliffs, New Jersey, 1977
- Caves, R.E., Multinational Enterprise and Economic Analysis, Cambridge, 1982
- Chandler, A.D., The Visible Hand, Cambridge, Mass., 1977
- Clark, J.M., Strategic Factors in Business Cycles, New York, 1934
- Coase, R.H., 1937, The Nature of the Firm, *Economica*, nr 4
- Commons, J.R., Institutional Economics, Madison, 1934, 1981

Commons, J.R., *The Economics of Collective Action*, Madison, 1950, 1970

Dahmén, E., A Neo-Schumpeterian Analysis of the Recent Industrial Development Crisis in Sweden. Ur **Economics in the Long View**, Volume 3, ed. Kindleberger, C.P. & di Tella, G., London, 1982

Dahmén, E., 1988, 'Development Blocks' in Industrial Economics, **Scandinavian Economic History Review**, nr 1, s. 3-14

Dahmén, E., 1986, Företagarverksamheten och den ekonomiska omvandlingen, **Ekonomiska Samfundets Tidskrift**, nr 3, s. 69-75

Dahmén, E., *Svensk industriell företagarverksamhet*, Uppsala, 1950

Danielsson, A., *Företagsekonomi - en översikt*, Lund, 1983

Dopfer, K., 1986, Causality and Consciousness in Economics: Concepts of Change in Orthodox and Heterodox Economics, **Journal of Economic Issues**, nr 2, s. 509-525

Duijn van, J.J., *The Long Wave in Economic Life*, London, 1983

Engwall, L. & Vahlne, J-E (red.), *Multinationella företag: En utmaning för ekonomisk forskning*, Stockholm, 1985

Fagerberg, J. och Sollie, G., *The Method of Constant Market Shares Analysis Revisited*, Discussion Paper No. 9, 23 May 1985, Oslo

Gottfries, N. & Lindström, L., *Swedish Exports Prospects up to 1983*, Stockholm, 1980

Gruchy, A.G., *Contemporary Economic Thought, The Contribution of Neo-Institutional Economics*, New York, 1974

Hammarkvist, K-O, Håkansson, H., & Mattsson, L-G, *Marknadsföring för konkurrenskraft*, Malmö, Liber, 1982

Horwitz, E-C, *Marknadsandelar för svensk export 1978-84*, Kommerskollegium, Stockholm, Arbetsrapport nr 15. 1986

Hultén, S., *Svenska exportmarknadsandelar och exportmarknadstillväxten 1965-1979*, EFI opublicerat manuskript, 1980

Hultén, S., *Utvecklingen av de svenska exportmarknadsandelarna*, EFI årsbok 1987, 1987

Industriens utredningsinstitut, *Teknik och industristruktur - 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning*, Stockholm, 1979a

Industriens utredningsinstitut, *Utrikeshandel, inflation och arbetslöshet*, Stockholm, 1979b

Industriens utredningsinstitut, Industrin inför 80-talet, Stockholm, 1981

Industrins utredningsinstitut, Policy Making in a Disorderly World Economy, Stockholm, 1983

Industriens utredningsinstitut, De svenska storföretagen - en studie av internationaliseringens konsekvenser för den svenska ekonomin, Stockholm, 1985

Jonung, L., 1987, Intervju med Gunnar Myrdal, **Ekonomisk Debatt**, nr 4, s. 327-328

Kirzner, I.M. (ed.), Method, Process and Austrian Economics, Lexington, Mass., 1982

Klein, B., Dynamic Economics, Cambridge, Mass., 1977

Klein, B., Prices, Wages and Business Cycles, a Dynamic Theory, New York, 1984

Klint, M., Mot en konjunkturanpassad kundstrategi, Uppsala, 1985

Konjunkturinstitutet, Reviderad nationalbudget, Stockholm, 1980

Konjunkturinstitutet, Reviderad nationalbudget, Stockholm, 1985a

Konjunkturinstitutet, Konjunkturläget, Hösten 1985, Stockholm, 1985b

Konjunkturinstitutet, Konjunkturläget, Maj 1987, Stockholm, 1987a

Konjunkturinstitutet, Konjunkturläget, Hösten 1987, Stockholm, 1987b

Kotler, P.A., 1972, A Generic Concept of Marketing, **Journal of Marketing**, s. 46-54

Kotler, P., Marketing Management: Analysis, Planning and Control, 5th ed., Englewood Cliffs, 1984

Kristensson, F., Studier i svenska textila industriers struktur, Stockholm, 1946

Leamer, E.E. & Stern, R.M., Quantitative International Economics, Boston, 1970

Lindström, L., Den svenska exportens marknadsandelar 1965-80, Kommerskollegium, Stockholm, Arbetsrapport nr 6, 1985

Lundberg, E., Kriserna och ekonomerna, Malmö, 1984

Lybeck, J., Devalveringar - ett inslag i de nordiska ländernas stabiliseringspolitik, Stockholm, 1985

- Mansfield, E., Microeconomics, New York, 1970
- Mattsson, L-G., 1981, Internationell marknadsföring, Tryckluft, nr 1, s. 6-8
- Mises von, L., The Ultimate Foundation of Economic Science, Kansas City, 1962, 1978
- Mitchell, W.C., Business Cycles - The Problem and Its Setting, New York & London, 1927
- Mitchell, W.C., Business Cycles and their Causes, Los Angeles, 1941
- Myrdal, G., Ekonomisk teori och underutvecklade regioner, Stockholm, 1969
- Myrdal, G., I stället för memoarer, Vänersborg, 1973
- Myrdal, G., Monetary Equilibrium, London, 1939
- Myrdal, G., Value in Social Theory, London, 1958
- Nelson, R.R. & Winter, S.G., An Evolutionary Theory of Economic Change, 1982
- OECD, Structural Adjustment and Economic Performance, Paris, 1987
- Ohlsson, L., Utrikeshandeln och den ekonomiska tillväxten i Sverige 1871-1966, Stockholm, 1969
- Ohlsson, L., Svensk verkstadsindustris internationella specialisering, Uppsala, 1976
- Oxenfeldt, A.R., 1959, How to Use Market Share Measurement, **Harvard Business Review**, January-February, s. 59-68
- Popper, K., A Pocket Popper - edited by D. Miller, Oxford, 1983
- Popper, K., Unended Quest, Glasgow, 1974, 1982
- Porter, M., Competitive Strategy, New York, 1980
- Rasmussen, A., Pristeori eller Parameterteori, Köpenhamn, 1955, 1977
- Ruist, E., 1984, Samordna måtten på den svenska exportens marknadsandelar, **Statistisk Tidskrift**, nr 4, s. 325-330
- Röttorp, A., 1979, Totalexportvärdemarknadsandelar, TEMA, ett mått på Sveriges internationella konkurrenskraft, **S-E Bankens kvartalsskrift**, nr 3/4, s. 118-123
- Scherer, F.M., Industrial Market Structure and Economic Performance, 2nd ed., Boston, 1980

Scherer, F.M., On the Current State of Knowledge, in Industrial Economics, diskussionspapper, Berlin, 1984a

Scherer, F.M., Innovation and Growth, Cambridge, Mass., 1984b

Schivelbusch, W., Järnvägsresandets historia, Malmö, 1984

Schumpeter, J., Business Cycles, Volume 1, New York, 1939

Schumpeter, J., Capitalism, Socialism and Democracy, London, 1943, 1974

Schumpeter, J., The Theory of Economic Development, Cambridge, Mass., 1934

Shepherd, W.G., 1984, "Contestability" vs Competition, American Economic Review, s. 572-587

Simon, H., 1979, Rational Decision Making in Business Organizations, American Economic Review, s. 492-513

Smith, A., The Wealth of Nations, Books I-III, Bungay, Suffolk (1776, 1974)

Statistiska Centralbyrån, Arbetsmarknaden 1970-83, Arbetsmarknadsstatistisk årsbok, Stockholm, 1984

Statistiska Centralbyrån, Elektroindustrin i Sverige. - En översikt, Örebro, 1986

Statens industriverk, SIND, Hur kan konkurrenskraften förbättras?, Stockholm, 1981

Statens industriverk, SIND, Höstrapport 1978, Stockholm, 1978

" " " , " 1979, Stockholm, 1979

" " " , " 1980, Stockholm, 1980

" " " , " 1982, Stockholm, 1982

" " " , Industriell förnyelse - bilaga 19 till LU 1987, Stockholm, 1987

SOU 1966:2, Export och import, 1965 års långtidsutredning, Bilaga 1, Stockholm, 1966

SOU 1982:27, Svensk industri i utlandet, Stockholm, 1982

SOU 1983:17, Näringspolitiska effekter av internationella investeringar, Stockholm, 1983

SOU 1987:3, Långtidsutredningen '87, Stockholm, 1987a

SOU 1987:3, Bilaga 1 till LU 87, Metoder, modeller och beräkningar, Stockholm, 1987b

SOU 1987:3, Bilaga 9 till LU 87, Export- och importfunktioner för varor och tjänster, Stockholm, 1987c

Stigler, G.J., The Organization of Industry, Homewood, Ill., 1969

Svenska arbetsgivarföreningen, Fakta om Sveriges ekonomi 1979-1985, Stockholm, 1979-1985

Utne, A., The EFTA Countries' Export Performance for Manufactured Goods - 1970-1982, EFTA Occasional paper No 7, 1984, Geneva

Utterback, J.M., The Dynamics of Product and Process Innovation in Industry. Ur Technological Innovation for a Dynamic Economy, eds. Hill, C.T. & Utterback, J.M., New York, 1977

Valdelin, J., Produktutveckling och marknadsföring, Stockholm, 1974

Veblen, T., The Place of Science in Modern Civilisation, New York, 1961

Wells, Jr, L.T. (ed.), The Product Life Cycle and International Trade, Boston, 1972

Vernon, R. & Wells, Jr, L.T., Manager in the International Economy, 3rd ed., Englewood Cliffs, Mass., 1976

Wicksell, K., Föreläsningar i nationalekonomi, volym 2, 5:e upplagan, Köpenhamn, 1966

Wicksell, K., Interest and Prices, London, 1936

Wicksell, K., Selected Papers on Economic Theory, London, 1958

Williamson, O.E., Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications, New York, 1975

Vinell, L., Business Cycles and Steel Markets, Stockholm, 1973

Åkerman, J., Ekonomisk kausalitet, Lund, 1936

Åkerman, J., Om det ekonomiska livets rytmik, Stockholm, 1928

Förteckning över använt statistiskt material

OECD	Statistics of foreign trade, ser A, 1965-86
OECD	Statistics of foreign trade, ser C, 1960-79, Paris
OECD	Annual foreign trade statistics by commodities, 1980-83, Paris
SCB	Industristatistik, 1960-68, Stockholm
SCB	Industristatistik, del 2, 1969-84, Stockholm
SCB	Statistisk årsbok, 1965-1986
SCB	Statistiska meddelanden, Arbetskraftsundersökningarna 1984-87, Stockholm
SCB	Utrikeshandel del 1-2, 1960-84, Stockholm
UN	Bulletin of statistics on world trade in engineering products, 1960-83, New York
UN	World Trade Annual, 1965-80
UN	Yearbook of International Trade Statistics, 1980-1986
UN	Statistical Yearbook, 1966-1981

BILAGA 1	Produktområden enligt SITC revised som ingår i undersökningen
HUVUDDAVD. 7	MASKINER OCH APPARATER SAMT TRANSPORTMEDEL
AVD. 71	MASKINER OCH APPARATER, ANDRA ÄN ELEKTRISKA
711	<u>Kraftalstrande maskiner, andra än elektriska</u>
711.1	Ångpannor
711.2	Hjälpapparater för ångpannor, såsom förvärmare, överhettare, kondensorer, sotningsapparater o dyl
711.3	Ångmaskiner utan ångpanna; lokomobiler o dyl
711.4.1	Förbränningskolvmotorer för flygplan
711.4.2	Jetmotorer och gasturbiner för flygplan
711.5	Förbränningskolvmotorer, andra än flygmaskinsmotorer
711.6	Gasturbiner, utom för flygplan
711.7	Atomreaktorer och delar
711.8	Andra motorer (vindmotorer, varmluftsmotorer, vattenturbiner)
711.8.1	Vattenturbiner och andra hydrauliska motorer
711.8.9	Andra motorer
712	<u>Lantbruksmaskiner och lantbruksredskap</u>
712.1	Maskiner och redskap för jordens beredning eller odling
712.2	Maskiner och redskap för skörd, slåtter, tröskning eller sortering
712.3	Mjölkningsmaskiner, mjölkseparatorer och annan mejeriutrustning
712.5	Traktorer
712.9	Andra lantbruksmaskiner och lantbruksredskap
714	<u>Kontorsmaskiner</u>
714.1	Skrivmaskiner; checkstämplingsapparater o dyl
714.2	Räknemaskiner, bokföringsmaskiner, kassakontrollapparater o dyl; automatiska datamaskiner, andra slag

- 714.3 Statistikmaskiner och liknande maskiner för hålkort
- 714.9.1 Dupliceringsmaskiner, adresseringsmaskiner o dyl
- 714.9.2 Delar och tillbehör till kontorsmaskiner
- 715 Metallbearbetningsmaskiner
- 715.1 Verktygsmaskiner för bearbetning av metall
- 715.2.1 Konvertrar, götkokiller och gjutmaskiner
- 715..2.2 Valsverk och valsar därtill
- 715.2.3 Maskiner och apparater för svetsning, skärning o dyl med gas
- 717 Maskiner för textil- och läderindustri, symaskiner
- 717.1.1 Maskiner och apparater för framställning av syntetiska eller konstgjorda fibrer samt för spinning o dyl
- 717.1.2 Vävstolar, trikåmaskiner o dyl
- 717.1.3 Hjälpmaskiner och hjälpapparater till vävstolar, trikåmaskiner o dyl
- 717.1.4 Maskiner och apparater för tillverkning eller efterbehandling av stampad filt
- 717.1.5 Maskiner och apparater för blekning, tvättning, appretering, färgning o dyl av textilvaror, utom tvättmaskiner för hushållsbruk
- 717.2 Maskiner och apparater för bearbetning av läder o dyl eller för tillverkning av skodon m m
- 717.3 Symaskiner
- 718 Maskiner för särskilt nämnda industrier
- 718.1.1 Maskiner och apparater för tillverkning av pappersmassa, papper eller papp
- 718.1.2 Maskiner och apparater för bearbetning av pappersmassa, papper eller papp
- 718.2.1 Bokbinderimaskiner och bokbinderiapparater
- 718.2.2 Maskiner och apparater för typgjutning och sättning, trycktyper, klichéer m m
- 718.2.9 Andra tryckmaskiner
- 718.3.1 Maskiner och apparater för kvarnindustrin
- 718.3.9 Andra maskiner och apparater för livsmedelsindustrier

- 718.4.1 Vägvältar, maskindrivna
- 718.4.2 Maskiner och apparater för grävning, schaktning, borrar och annat jord- eller bergarbete
- 718.5.1 Maskiner och apparater för krossning, sortering m m av mineraliska ämnen
- 718.5.2 Maskiner och apparater för tillverkning eller bearbetning av glas
- 719 Andra icke elektriska maskiner och apparater
- 719.1.1 Gasgeneratorer
- 719.1.2 Luftkonditioneringsapparater
- 719.1.3 Brännare till eldstäder; mekaniska eldningsapparater
- 719.1.4 Industri- och laboratorieugnar, icke elektriska
- 719.1.5 Kylskåp, kylapparater o dyl, andra än för hushållsbruk
- 719.1.9 Andra maskiner och apparater för uppvärmning, kokning, avkylning o dyl:
 - mejerimaskiner
 - maskiner och apparater för framställning av massa
 - andra maskiner och apparater
 - delar
- 719.2.1 Vätskepumpar
- 719.2.2 Luftpumpar, kompressorer o dyl
- 719.2.3 Centrifuger, andra än mjölkseparatorer; apparater för filtrering eller rening av vätskor eller gaser
- 719.3.1 Maskiner och apparater för lyftning, lastning, lossning eller transport
- 719.3.2 Truckar för verkstäder, lager o dyl
- 719.4.1 Apparater och redskap med huvudsaklig användning i hushåll för beredning av matvaror
- 719.4.2 Kylskåp för hushållsbruk, icke elektriska
- 719.4.3 Varmvattenberedare för hushållsbruk, icke elektriska
- 719.5.1 Verktygsmaskiner för bearbetning av mineraliska ämnen

- 719.5.2 Verktygsmaskiner för bearbetning av trä, plast
o dyl
- 719.5.3 Handverktyg, pneumatiska eller kombinerade med
icke-elektrisk motor
- 719.5.4 Delar och tillbehör avsedda för verktygsmaskiner
- 719.6.1 Kalandrar och liknande maskiner samt valsar där-
till
- 719.6.2 Maskiner och apparater för rengöring eller på-
fyllning av flaskor eller andra kärl, för för-
packning av varor samt diskmaskiner
- 719.6.3 Vågar; vikter för vågar
- 719.6.4 Apparater för spridning av flytande eller
pulverformade ämnen
- 719.6.5 Försäljningsautomater
- 719.6.6 Stationär järnvägs- och spårvägsmateriel
- 719.7 Kul- och rullager
- 719.8 Andra maskiner, mekaniska apparater och mekaniska
redskap, icke elektriska
- 719.9.1 Formflaskor, gjutformar o dyl utom götkokiller
- 719.9.2 Kranar, ventiler o dyl
- 719.9.3 Vevaxlar, kuggväxlar, remskivor o dyl
- 719.9.4 Packningar av metallplåt i förening med annat
material
- 719.9.9 Andra delar, icke elektriska, till maskiner,
apparater eller mekaniska redskap
- AVD. 72 ELEKTRISKA MASKINER OCH APPARATER SAMT ELEKTRISKT
MATERIEL
- 722 Elektriska generatorer och motorer; elektrisk in-
stallationsmateriel m m
- 722.1 Elektriska generatorer, motorer, omformare, trans-
formatorer o dyl
- 722.2 Apparater för brytning, slutning eller skyddande
av elektriska strömkretsar
- 723 Tråd, kablar, isolatorer o dyl för eldistribution
- 723.1 För elektriskt ändamål isolerad tråd och kabel
- 723.2.1 Elektriska isolatorer

- 723.2.2 Andra isolerdetaljer
- 723.2.3 Isolerrör
- 724 Apparater för telefoni, telegrafi, radio eller television; radarapparater o dyl
- 724.1 Televisionsmottagare, även kombinerade med rundradiomottagare eller grammofoon
- 724.2 Rundradiomottagare, även med inbyggd grammofoon
- 724.9.1 Elektriska apparater för trådtelefoni eller trådtelegrafi
- 724.9.2 Mikrofoner, högtalar- och tonfrekvensförstärkare
- 724.9.9 Andra apparater för radiotelefoni, radiotelegrafi, rundradio eller television o dyl
- 725 Elektriska apparater för hushållsbruk
- 725.0.1 Elektriska kylskåp för hushållsbruk
- 725.0.2 Tvättmaskiner för hushållsbruk
- 725.0.3 Elektromekaniska hushållsapparater
- 725.0.4 Elektriska rakapparater och hårklippningsmaskiner
- 725.0.5 Elektriska apparater för uppvärmningsändamål o dyl
- 726 Elektromedicinska apparater, röntgenapparater o dyl
- 726.1 Elektromedicinska instrument och apparater
- 726.2 Röntgenapparater
- 729 Andra elektriska maskiner och apparater
- 729.1.1 Elektriska batterier
- 729.1.2 Elektriska ackumulatorer
- 729.2 Elektriska glödlampor, gasurladdningslampor, båg-lampor och blixtlampor
- 729.3 Elektronrör, katodstrålerör, transistorer o dyl
- 729.4.1 Elektriska apparater för anordningar för tändning och start av förbränningsmotorer
- 729.4.2 Elektrisk belysningsutrustning o dyl för cyklar eller motorfordon
- 729.5.1 Elektricitetsmätare
- 729.5.2 Andra elektriska apparater för mätning eller kontroll

- 729.6 Elektromekaniska handverktyg
- 729.7 Partikelacceleratorer
- 729.9.1 Elektromagneter, permanenta magneter samt elektromagnetiska apparater och anordningar
- 729.9.2 Elektriska ugnar; maskiner och apparater för elektrisk svetsning eller skärning; kompletta delar
- 729.9.3 Elektriska signal- och kontrollapparater för trafikändamål
- 729.9.4 Andra elektriska signalapparater, akustiska eller optiska
- 729.9.5 Elektriska kondensatorer
- 729.9.6 Artiklar av kol för elektriskt ändamål
- 729.9.8 Delar, ej hänförliga till annat nummer, till elektriska maskiner och apparater
- 729.9.9 Andra elektriska maskiner och apparater
- AVD. 73 TRANSPORTMEDEL
- 731 Rullande järnvägs- och spårvagnsmateriel
- 731.1 Ånglok och tenderar därtill
- 731.2 Elektriska lok (för ackumulatordrift eller ledningsdrift)
- 731.3 Lok andra än ånglok och elektriska lok
- 731.4 Motorvagnar och motordressiner
- 731.5 Personvagnar, resgodsvagnar, postvagnar, undersökningsvagnar och andra dylika specialvagnar
- 731.6.1 Arbetsvagnar för järnvägar eller spårvägar; dressiner, andra än motordressiner
- 731.6.2 Godsvagnar för järnvägar eller spårvägar
- 741.6.3 Behållare för godstransport
- 731.7 Delar till rullande järnvägs- eller spårvägs-materiel
- 732 Motorfordon för landsvägar
- 732.1 Personbilar, även omonterade
- 732.2 Bussar

- 732.3 Lastbilar och andra bilar för godsbefordran, även omonterade
- 732.4 Bärgningsbilar, brandbilar och andra bilar för speciella ändamål
- 732.5 Traktorer för semi-trailers
- 732.6 Underredet med motor till personbilar
- 732.7 Underredet med motor till andra fordon än personbilar
- 732.8.1 Karosserier och förarhytter
- 732.8.9 Andra delar och tillbehör
- 732.9.1 Motorcyklar, inkl. cyklar med hjälpmotor, även med sidvagnar; sidvagnar till motorcyklar eller cyklar
- 732.9.2 Delar och tillbehör till motorcyklar och sidvagnar
- 733 Fordon för landsvägar, andra än motorfordon
- 733.1.1 Cyklar utan motor
- 733.1.2 Delar och tillbehör till fordon, hänförliga till 733.1.1 och 733.4
- 733.3 Släpfordon och andra fordon utan mekanisk framdrivningsanordning samt delar därtill
- 733.4 Invalidvagnar med mekanisk drivordning, även med motor
- 734 Luftfartyg
- 734.1 Flygmaskiner, segelflygplan och drakar
- 734.9.1 Luftskepp och ballonger
- 734.9.2 Delar till luftfartyg
- 735 Fartyg och båtar
- 735.1 Krigsfartyg av alla slag
- 735.3 Andra fartyg och båtar (utom bogserbåtar m m)
- 735.9.1 Bogserbåtar
- 735.9.2 Fartyg för speciella ändamål (t ex fyrskepp, mudderverk)
- 735.9.3 Annan flytande materiel (t ex kassuner, bojar)

BILAGA 2 Förändrad produktområdesindelning

Produktområden som:

a) slagits samman till ett produktområde beroende på att det ena produktområdet för-
lorat i betydelse eller haft dålig data-
redovisning.

b) slagits samman i samband med införandet
av SITC revised 2.

c) utgått helt och hållet.

a)	711.81	slås samman till 711.8
	711.89	
	712.31	" " " 712.3
	712.39	
	712.91	" " " 712.9
	712.99	
	714.2	" " " 714.2
	714.3	
	719.42	" " " 725.01
	725.01	
	729.51	" " " 729.5
	729.52	
	732.6	" " " 732.6
	732.7	
	734.91	" " " 734.92
	734.92	
b)	731.1	" " " 731.1
	731.3	
	732.92	" " " 732.92
	733.12	
c)	735.1	

BILAGA 3 Korrigeringar i datamaterialet

Korrigeringar baserade på skattningar. För produktområdena under a) är skattningarna gjorda utifrån uppgifter från närmast högre aggregeringsnivå. För de under b) är skattningarna baserade på uppgifter om USA:s export under januari t o m november under de redovisade åren.

	<u>Produktområde</u>	<u>1965</u>		
a)	USA	735.3	30 000 000 \$	
		735.91	2 000 000 \$	
		735.92	5 000 000 \$	
			<u>1965</u>	<u>1966</u>
b)	USA	732.81	10 492 000 \$	11 537 000 \$
		732.89	1 116 607 000 \$	1 257 263 000 \$
			<u>1983</u>	
		711.7	216 856 000 \$	

BILAGA 4 Produktområden för vilka data saknas för betydande exportländer

USA	723.21	1965-1977
	723.23	1965-1977
USA	732.5	1965-1977
	732.6	1965-1977
	732.7	1965-1977
Neder- länderna	724.1	1965-1973
Stor- britannien	734.1	1965-1977
	734.92	1965-1970

**BILAGA 5 Korrigeringar i analyserna av hur export-
tillväxten är relaterad till andra variabler.**

Nedanstående värden är adderade till export-
uppgifterna för 1965.

<u>Produkt</u>	<u>Land</u>	<u>Summa</u> <u>År</u>
723.21	USA	6 504 000 \$ 1965
723.23	"	6 504 000 \$ 1965

**BILAGA 6 Förteckning över de produktområden som antingen
förlorat delar till eller vunnit delar av andra
produktområden i samband med övergången från SITC
revised till SITC revised 2**

Produktområde enligt SITC revised	Inkluderar del av annat produkt- område SITC re- vised	Problemen rör nedan- stående produkt- områden enligt SITC revised 2
711.6	711.8	714.99
711.8	711.42	718.88
719.15	719.42, 725.01	741.49
719.23	712.3	743.5, 743.9
732.92	894.1	785.39
733.4	894.1	785.31
861.81	729.5	873.1

**BILAGA 7 Förteckning över andelsutvecklingen och
marknadstillväxten på den svenska hemmamarknaden
och för OECD-exporten för verkstadsindustrins
produktområden från 1965-83**

Kolumn 2-5 visar indextalet 1983

Produkt SITC- nummer	Export 1965-83 basår: 1965=100	Export- marknads- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Hemma- marknad 1965-83 basår: 1965= 100	Produk- tions- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Svensk andel av OECDs export 1983
711.1	812	183	445	138	2.52
711.2	672	92	530	114	1.16
711.3	928	19	630	63	1.43
711.41	174	43	238	111	0
711.42	1216	209	756	116	.76
711.5	958	112	687	132	3.44
711.6	3674	37	230	395	2.60
711.7	4420	1212	11303	112	3.57
711.8	1060	110	863	118	4.42
712.1	582	137	566	99	2.18
712.2	546	34	418	49	1.08
712.3	753	92	neg	neg	26.81
712.5	451	42	675	72	.83
712.9	758	225	482	101	1.85
714.1	661	88	891	75	2.75
714.2+3	2460	41	1579	52	3.11
714.91	866	185	412	161	5.40
714.92	2874	66	1644	109	1.44
715.1	546	91	365	111	1.92
715.21	644	21	56	85	.32
715.22	348	98	145	147	4.24
715.23	600	86	332	120	2.69
717.11	315	32	161	42	.06
717.12	414	300	241	371	1.05
717.13	447	171	138	404	1.31

Produkt SITC- nummer	Export 1965-83 basår: 1965=100	Export- marknads- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Hemma- marknad 1965-83 basår: 1965= 100	Produk- tions- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Svensk andel av OECDs export 1983
717.14	1474	37	401	0	.13
717.15	547	151	935	102	3.00
717.2	535	13	346	14	.15
717.3	412	131	196	198	3.00
718.11	502	73	585	78	9.08
718.12	625	107	231	144	2.87
718.21	821	80	408	99	.78
718.22	567	92	381	82	.72
718.29	826	61	446	81	2.85
718.31	682	178	78	83	1.61
718.39	573	118	667	79	1.59
718.41	953	1743	neg	neg	25.01
718.42	1131	127	53	1113	2.95
718.51	584	99	193	158	2.43
718.52	570	86	523	84	14.62
719.11	861	56	neg	0	1.60
719.12	1881	71	427	110	.79
719.13	495	40	191	77	3.72
719.14	529	106	97	209	.86
719.15	978	58	499	110	3.18
719.19	840	66	765	89	3.12
719.21	994	62	618	84	2.97
719.22	894	57	465	54	2.06
719.23	1196	43	515	86	3.75
719.31	658	104	427	143	5.83
719.32	957	272	492	264	6.20
719.41	513	51	172	113	3.10
719.43	779	14	393	86	.42

Produkt SITC- nummer	Export 1965-83 basår: 1965=100	Export- marknads- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Hemma- marknad 1965-83 basår: 1965= 100	Produk- tions- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Svensk andel av OECDs export 1983
719.51	1166	101	neg	neg	2.78
719.52	680	67	535	84	2.98
719.53	630	109	357	146	20.71
719.54	866	76	631	103	2.53
719.61	482	98	274	24	1.19
719.62	1038	171	1033	182	6.33
719.63	686	132	416	117	1.86
719.64	1622	45	729	90	1.19
719.65	665	81	1774	170	1.25
719.66	483	11	506	92	1.42
719.7	798	42	345	60	5.59
719.8	905	78	658	97	2.34
719.91	1566	46	716	93	.88
719.92	1114	95	521	91	1.69
719.93	846	71	720	101	2.14
719.94	1096	116	745	171	.70
719.99	544	250	563	111	5.55
722.1	850	68	387	89	2.94
722.2	1339	89	792	107	1.74
723.1	1149	110	369	109	2.73
723.21	966	151	818	86	.81
723.22	881	45	425	88	1.58
723.23	4258	31	neg	0	.11
724.1	1431	328	554	127	2.27
724.2	775	37	511	0	.13
724.91	1323	68	443	169	14.70
724.92	1790	33	751	14	.25
724.99	1011	287	610	172	1.87

Produkt SITC- nummer	Export 1965-83 basår: 1965=100	Export- marknads- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Hemma- marknad 1965-83 basår: 1965= 100	Produk- tions- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Svensk andel av OECDs export 1983
725.01	556	101	260	134	7.19
725.02	561	156	195	70	1.14
725.03	960	74	522	132	4.23
725.04	527	304	419	0	.15
725.05	2004	68	557	103	2.26
726.1	4180	27	8357	17	3.43
726.2	1882	45	1132	84	2.67
729.11	856	56	370	9	.29
729.12	1273	43	676	81	3.99
729.2	649	178	418	55	.75
729.3	2448	101	1850	201	.30
729.41	962	145	701	65	.30
729.42	1141	362	804	197	1.86
729.5	1764	101	1098	148	1.57
729.6	1120	127	1017	48	1.30
729.7	782	318614	neg	neg	9.65
729.91	1299	20	896	32	.35
729.92	879	125	263	235	5.41
729.93	1490	53	252	144	2.28
729.94	2782	127	772	124	2.02
729.95	1123	80	545	104	2.46
729.96	1072	440	374	322	2.90
729.98	399	57	461	101	.34
729.99	1589	36	1522	86	.39
731.1+3	668	3	neg	neg	.08
731.2	56	54	neg	neg	6.26
731.4	2270	.46	92192	152	.0008
731.5	244	22135	927	105	2.32

Produkt SITC- nummer	Export 1965-83 basår: 1965=100	Export- marknads- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Hemma- marknad 1965-83 basår: 1965= 100	Produk- tions- andel 1965-83 basår: 1965-69= 100	Svensk andel av OECDs export 1983
731.61	528	33	neg	neg	1.83
731.62	191	7	1018	65	.27
731.63	9226	45	2722	100	1.23
731.7	594	51	1219	79	1.71
732.1	1361	94	315	208	2.99
732.2	986	73	1304	55	.32
732.3	1175	98	656	132	5.77
732.4	957	266	neg	neg	1.43
732.5	4154	943	neg	0	3.61
732.6+7	695	149	12	4029	8.3
732.81	1006	282	435	131	9.35
732.89	1110	154	704	128	2.59
732.91	913	86	710	37	.35
732.92	1313	41	717	52	.35
733.11	698	94	797	94	.98
733.3	1133	99	429	123	3.78
733.4	9245	404	7793	191	7.98
734.1	1251	28	414	121	.02
734.92	1804	109	471	102	.21
735.3	595	57	neg	neg	6.13
735.91	1492	173	neg	0	2.51
735.92	3584	440	38294	110	8.09
735.93	580	309	730	66	2.15

BILAGA 8 Uppgifter om de datamängder som använts i delstudien om kostnadsläget inverkan på länders exportmarknadsandelar

Växelkursuppgifter avser december månad respektive år.

Konsumentprisindex inkluderar alla varor i de 23 länderna. För Danmark och Sverige är indirekta skatter exkluderade och för Portugal är ränteförändringar inte medräknade.

Arbetskraftskostnadernas data varierar mellan länderna se nedan.

Land	Data
Kanada	Hourly earnings manufacturing
USA	" " "
Japan	Monthly " "
Belgien	Hourly rates "
Frankrike	" " "
Västtyskland	" earnings "
Italien	" rates industry
Nederländerna	" " " tom 1969, därefter " " manufacturing
Österrike	" " " and mining
Danmark	" earnings industry tom 1969, därefter " " manufacturing and mining
Finland	" " industry
Norge	" " manufacturing males
Portugal	Skattade data tom 1972, därefter Daily earnings manufacturing
Sverige	Hourly earnings manufacturing and mining
Schweiz	Monthly " " , uppgiften för 1984 skattad
Storbritannien	Weakly earnings manufacturing
Grekland	Hourly " "
Island	Data saknas
Irland	Hourly earnings manufacturing
Spanien	" " all activities
Jugoslavien	Monthly " manufacturing and mining
Australien	Hourly rates manufacturing males tom 1976 därefter Hourly rates all activities
Nya Zeeland	Weekly wage rates all activities

BILAGA 9 Produkter vilka 1) hade negativa tillförseltal till den svenska marknaden år 1983 2) svensk industri inte producerade 1965-69 eller 1983

<u>Produkt</u>	<u>Saknas därför att:</u>
712.3	Negativa tillförseltal till den svenska marknaden
717.14	Svensk industriproduktion saknas 1965-69 och/eller 1983
718.41	Negativa tillförseltal till den svenska marknaden
719.11	" " " " " "
719.51	" " " " " "
723.23	" " " " " "
724.2	Svensk industriproduktion saknas 1965-69 och/eller 1983
725.04	Svensk industriproduktion saknas 1965-69 och/eller 1983
729.7	Negativa tillförseltal till den svenska marknaden
731.1+3	" " " " " "
731.2	" " " " " "
731.4	Svensk industriproduktion saknas under flertalet år
731.5	" " " " " "
731.61	" " " " " "
732.4	" " " " " "
732.5	" " " " " "
735.3	" " " " " "
735.91	" " " " " "

Not: Om det både saknas svensk produktion av produkten och produkten har ett negativt tillförseltal till den svenska marknaden står det angivet i tabellen som ett negativt tillförseltal.

EFI:s publikationer sedan 1985

1985

Bergström, C., **Supply Disruptions and the Allocation of Emergency Reserves.**

Bojöö, J., under medverkan av Hultkrantz, L., **Kostnadsnyttoanalys av fjäll-nära skogar. Fallet Vålådalen.** Research report.

Broström, K., Holmlöv, P-G. **Innovationstransfer. Förstudie 2. Två praktik-fall om uppfinningar.**

Brunsson, N., **The Irrational Organization. Irrationality as a Basis for Organizational Action and Change.** Förlag: John Wiley & Sons.

Czarniawska, B., **Public Sector Executives: Managers or Politicians?** Research report.

Docherty, P., Werngren, C., Widman, A., **Informationsteknologi och verksamhets-utveckling.**

Forss, K., **Planning and Evaluation in Aid Organizations.** IIB/EFI

Holmlöv, P-G., Hansén, L., **Product Testing and Evaluation. An overview of issues and practises, with an annotated bibliography.**

Hörngren, L., **Svensk Penningpolitik. En översikt.** Research report.

Karlström, U., **Economic Growth and Migration During the Industrialization of Sweden.**

Karlsson, A., Myrberg, U., **Investmentbolagsrabatten - ett värderings-fenomen.** Research report.

Kylén, B., **Att styra avbrottsskador - ekonomisk riskanalys innan leverans-förmågan upphör.** Research report

Larsson, B., **Ägarbaserad styrning i koncernorganisation.** Research report

Lindgren, R., **On Capital Formation and the Effects of Capital Income Taxation.**

Lundgren, A., Broman, M., **Kooperativt styrelsearbete.** EFI/Vår Gård/Koopera-tiva institutet.

Lundgren, S., **Model Integration and the Economics of Nuclear Power.**

Mufindi-projektet, working-papers:

7. Rudengren, J., **Methods of Socio-Economic Impact Assessment.**

8. Åshuvud, J., **Potential Ecological Effects of the Southern Paper Mills.**

9. Christiansson, C., Åshuvud, J., **Heavy Industry in a Rural Tropical Eco-system.**

Mäler, K-G., **Samhällsekonomiska konsekvenser av olika strategier vad gäller framtida avgaskontroll i Sverige.** Research report.

Svensk kapitalmarknad inför morgondagen, redaktör Johan Myhrman.

Wallsten, L., **Företagsköp med utfallsförbehåll.**

1986

Albert, L., Fredriksson, O., **Effektivisering av golvbranschen. En studie av struktur och lönsamhet samt några idéer till förändringar.** Research report.

Almkvist, B., **Företagspåverkan och insatsvilja.** Research report.

Andersson, B., **FoU-verksamhet och resursallokering.** Research report

Aspling, A., **Företagsdemokrati och MBL.**

Bergman, L., Åkerman, J., **Förbränning eller återvinning? En samhällsekonomisk analys av olika sätt att behandla hushållsavfall.** Research report.

Björkegren, D., **Företagsledarutbildning - en fallstudie.**

Brunsson, N., **Politik och ekonomi. En kritik av rationalitet som samhällsföreställning.** Doxa Ekonomi.

Brytting, T., Löwstedt, J., **Organisationsfrihet, visst finns den!**

Davidsson, P., **Tillväxt i små företag - en pilotstudie om tillväxtvilja och tillväxtförutsättningar i små företag.**

Hammarkvist, K-O., **Distribution i förändring - tankar kring informations-teknologi och effektivitet.** EFI, Fonden för handels- och distributions-forskning

Holmberg, I., **Företagsledares mandat - ett koncernledningsuppdrag påbörjas** EFI/Studentlitteratur.

Hörngren, L., Vredin, A., **The Foreign Exchange Risk Premium: A review and some evidence from a currency basket system.** Research report.

Krusell, P., **The Demand for Money in Sweden 1970 - 1983.** Research report

Lundgren, A., **Handlingar och strukturer. En organisationsteoretisk studie av styrelsearbetets villkor i stora företag.**

Lundgren, S., **Elpriser: Principer och praktik.** Research report.

Löwstedt, J., **Automation eller kunskapsproduktion?**

Mufindiprojektet, working papers

Håkansson, L., (ed) **Planning Processes, Environment and Socio-Economic Impact.**

Rombach, B., **Rationalisering eller prat. Kommuners anpassning till en stagnerande ekonomi.** Doxa Ekonomi

Rydqvist, K., **The Pricing of Shares with Different Voting Power and the Theory of Oceanic Games.**

Thimrén, C., **Imperfectly Competitive Markets for Exhaustible Resources - A Game-Theoretic Approach.** Research report.

Westlund, A., Törnqvist, B., **On the Identification of Time for Structural Changes by Mosumsq and Cusumsq Procedures.** Research report.

1987

Andersson, T., Ternström, B., **Private Foreign Investments and Welfare Effects: A comparative study of five countries in southeast Asia.** Research report.

Andersson, T., Ternström, B., **External Capital and Social Welfare in South-East Asia.** Research report.

Benndorf, H., **Marknadsföringsplanering och samordning mellan företag i industriella system.** EFI/MTC

Bergman, L., Mäler K-G. , Ståhl, I., **Överlåtelsebara utsläppsrätter. En studie av kolväteutsläpp i Göteborg.** Research report.

Björkegren, D., **Mot en kognitiv organisationsteori.** Research report.

Claesson, K., **Effektiviteten på Stockholms Fondbörs.**

Davidsson, P., **Growth Willingness in Small Firms. Entrepreneurship - and after?** Research report.

Engshagen, I., **Finansiella nyckeltal för koncern versus koncernbolag. En studie om finansiella måltal.** Research report.

Fredriksson, O., Holmlöv, PG, Julander, C-R., **Distribution av varor och tjänster i informationssamhället.** EFI/Fonden för handels- och distributionsforskning.

Hagstedt, P., **Sponsring - mer än marknadsföring.** EFI/MTC

Järnhäll, B., **On the Formulation and Estimation of Models of Open Economies.** Research report.

Kylén, B., **Digitalkartans ekonomi. Samhällsekonomiska modeller för strategiska val.** Delrapport 2 i "Nordisk Kvantif"

Lundgren, S., **Elpriser: Principer och praktik.** Research report.

Schwarz, B., Hederstierna, A., **Socialbidragens utveckling - orsaker eller samvariationer?** Research report.

Schwartz, E., **Begreppet federativ organisation belyst i ett organisations-teoretiskt, juridiskt och empiriskt perspektiv.** Research report.

Westlund, A.H. Öhlen, S., **Business Cycle Forecasting in Sweden; A problem Analysis.** Research report.

1988

Björkegren, D., **Från sluten till öppen kunskapsproduktion.** Research report.

Björklund, L., **Internationell projektförsäljning. En studie av ad hoc samverkan mellan företag vid internationella projekt.** Research report.

Häckner, J., **Biobränslenas konkurrenskraft i ett framtida perspektiv.** Research report.

Hirdman, V., **The Stability and the Interest Sensitivity of Swedish Short Term Capital Flows.** Research report.

Jennergren, P., Näslund, B., **If the Supreme Court had Known Option Theory: A Reconsideration of the Gimo Case.** Research report.

Jennergren, P., Näslund, B., **The Gimo Corporation Revisited: An Exercise in Finance Theory.** Research report.

Näslund, B., **Några synpunkter på börsfallet i oktober 1987.** Research report.

Skogsvik, K., **Prognos av finansiell kris med redovisningsmått. En jämförelse mellan traditionell och inflationsjusterad redovisning.**

Wahlund, R., **Skatteomläggningen 1983-1985. En studie av några konsekvenser.** Research report.

Witt, P., Dahlgren, G., **Ledning av fusionsförlopp.**

Vredin, A., **Macroeconomic Policies and the Balance of Payments.**